

Fórum-Társadalomtudományi szemle

NEgyEdévENkÉNT-mEGj ELENő-TudomÁnyos-FoLyóir at

Xiv.-évfolyam

Felelős-szerkesztő

csanda-Gábor

Főmunkatárs

Fazekas-józsef

az-szerkesztőbizottság-elnöke

Öllős-László

szerkesztőbizottság

Biró-a-zoltán,-csanda-Gábor,-Fazekas-józsef,-Fedinec-csilla,-Gyurgyík-László,-
hunczik-péter,-kiss-józsef,-Lampl-zsuzsanna,-Lanstyák-istván,-Liszka-józsef,-
mészáros-andrás,-simon-attila,-szarka-László,-Tóth-károly,-végh-László

Tartalom

Tanulmányok

Gyur Gyík-László	
Népszámlálás-2011.-kik-vagytok,-ismeretlenek?.....	3
Bratislava-Šprucha	
magyar-nemzetiségű-nők-termékenysége-szlovákiában-a-demográfiai- statisztika-adatainak-tükrében-	15
Pavol Tišliar	
szlovákia-lakosságának-etnikai-összetétele-1919-és-1949-között-	43
Simon Attila	
aktivista-kísérletek-a-húszas-évek-szlovákiai-magyar-politikájában	57
Tóth-László	
Egy-hamvába-holt-kísérlet---1.-r. elleván-kétnyelvű-színháza- és-a-Nyugatmagyarországi-híradó-pozsonyban-1899-1902-	85
Kosztály-Gyula	
a-klebsberg-féle-iskolán-kívüli-népművelés-intézményének- meghonosítása-kárpátalján-(1940)-	107

közlemények

r aTh maNN-j áNos makó-pál-mint-új-matematikai-és-logikai-eszmék-képviselője-	119
ág-TiBor kunyhók-öröksége-	131

könyvek

simon-attila:-k üzdelem-a-városért.-pozsony-és-a-pozsonyi-magyarság- 1938-1939-ben (Horbulák Zsolt)-	139
vajda-Barnabás-(szerk.):-államhatár-és-identitás.-komárom/komárno (Tamáska Máté)-	141
L.-j uhasz-ilona:-r ítusok,-jelek,-szimbólumok.-Tanulmányok-az- összehasonlító-folklorisztika-köréből (Klamár Zoltán)-	143
varga-László:-a-zene-szárnyán....-a-nagymegyeri-énekkari-mozgalom- 120-éve-(1892-2012) (Orsovics Yvette)-	144
hrbácsek-Noszek-magdaléna:-r egionális-tudat-az-iskolában.- r egionális-értékeink-és-az-átörökítés (Vízkeleti László)-	146

Fórum-Társadalomtudományi Szemle

a szerkesztőség címe: Fórum-kisebbségkutató-intézet, park-u.-4.,-931-01-somorja. E-mail: csanda@foruminst.sk
 • kiadja: Fórum-kisebbségkutató-intézet, somorja. Felelős kiadó: Tóth-károly-igazgató • Nyomdai-előkészítés:
 kalligram-Typography-kft.,-éresekújvár • Nyomta: arrabona-print-kft.,-Győr • megjelent-a-szlovák-köztársaság-
 kormányhivatala-támogatásával • példányszám: 600 • ára: 3-€ • Nyilvántartási-szám: Ev-904/08
 • ISSN-1335-4361 • internet: http://www.foruminst.sk • kéziratokat-nem-örzünk-meg-és-nem-küldünk
 vissza.

Fórum-spoločenstvoEdNárEvuE

adresa-redakcie: Fórum-institút-pre-výskum-menšin,-parková-4,-931-01-Šamorín. E-mail: csanda@foruminst.sk
 • vydavateľ: Fórum-institút-pre-výskum-menšin,-Šamorín.-z-odpovedný:-károly-Tóth-riaditeľ • Tlačiarenská
 príprava: kalligram-Typography-s.r.o.,-Nové-zámky • Tlač: arrabona-print-kft.,-Győr • s-finančným-príspevkom
 Úv-sr • Náklad: 600 • cena: 3-€ • Evidenčné-číslo: Ev-904/08 • ISSN-1335-4361 • internet: http://www.
 foruminst.sk

Gyur Gyík László

Népszámlálás-2011

kik-vagytok,-ismeretlenek?

László Gyur Gyík
census-2011.-Who-are-you,-the-unknowns?

311:314(437.6)"2011"
314.8(437.6)"2011"

keywords:-census.-demography.-slovakia.-Questionnaire.-statistics.-unknowns.-data.

Bevezetés

2012.-február-29-én-a-szlovák-sziszatiztikai-hivatal-sajtótájékoztató-keretében-ismertet-az-előző-évi-népszámlálás-első-eredményeit.-az-első-adatok-közzétételére-jelentős,több-hónapos-csúszással-került-sor.-az-adatok-közzététele-időpontjának-és-nehézségeinek-okaival-rendszeresen-foglalkozott-a-szlovákiai-napi-sajtó,-és-a-sziszatiztikai-hivatal-is-több-közleményben.

a-2011.-évi-népszámlálás-lefolyása-több-szemponból-is-eltért-a-korábbiaktól.-a-népszámlálási-adatgyűjtéssel-kapcsolatos-problémák-mivoltáról-már-2011.-június-29-én-tájékoztatt-a-sziszatiztikai-hivatal;-eszerint-május-végéig-közel-5-322-274-kérdőív-került-lekérdezésre,-ez-közel-75-ezerrel-volt-kevesebb,-mint-az-állandó-lakóhellyel-rendelkező-személyek-száma.¹

a-későbbiekben-a-s-ŠÚ-(szlovák-sziszatiztikai-hivatal)-több-közleményben-informálta-a-közvéleményt-az-első-adatok-várható-közzétételének-időpontjáról.-a-2011.-január-29-i-közlemény-bizonytalan-időre-tolta-ki-az-adatok-közzétételének-időpontját.-Február-23-án-arról-tájékoztatt,-hogy-február-29-én-sor-kerül-az-első-adatok-közzétételére.²

a-közzétett-adatok-enyhén-szólva-nem-kis-csalódást-okoztak.-Egy-powerpoint-prezentáción-kívül-mindössze-16-táblázat-terjedelemben-lettek-közzétéve-a-zömmel-országos-szintű-adatok,-többnyire-a-korábbi-népszámlálások-országos-adataival-egybevetve.-a-korábbi-népszámlálások-alkalmával-az-első-adatok-közzétételekor-sor-került-a-leg-több-országos-szintű-adat-prezentálására,-emellett-regionális-(kerületi-és-járási)-szintű-adatok-is-ismertté-váltak.

a-közzétett-adatok-a-szakmai-közösségre-nem-hatottak-meglepetésszerűen,-a-szé-lesebb-nyilvánosság-számára-viszont-igen.-a-lakosság-számának-ilyen-csekély-mértékű

-
1. a-2011.-évi-népszámlálás-időpontjában-szlovákiának-5-397-036-állandó-lakóhellyel-rendelkező-lakosa-volt.
 2. <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=24280>

növekedése-(17-581-fő)-az-előző-évtized-népmozgalmi-folyamatainak-az-ismeretében várható-volt.-a-magyar-lakosság-is-tényszerűen-ekkor-szembesült-a-magyar-népesség nagymértékű,-több-mint-62-ezer-fős-fogyatkozásával,-melynek-várható-alakulására-a demográfiai-előrejelzések-már-korábban-rámutattak.

a-közzétett-adatokat-tanulmányozók-egy-részét-elsősorban-az-ismeretlenek,-a-kérdőív-egyes-kérdéseit-meg-nem-válaszolók-magas-számának-értelmezése-foglalkoztatta.-vajon-kik-lehetnek-azok,-akik-a-kérdőívet-részben-kitöltötték,-de-a-kérdések-egy-részét-nem-válaszolták-meg.-Ennek-megválaszolásához-jelenleg-nincsenek-részletes adataink,-hiszen-a-közzétett-16-táblázat-nem-tartalmaz-regionális-(járás)-szintű-és-köz-ségsoros-adatokat.

Ezért-írásunkban-most-a-2011.-évi-népszámlálás-adatainak-az-értelmezésére-nem vállalkozunk.-a-2011.-évi-népszámlálási-kérdéseket-meg-nem-válaszolók-számának, arányának-alakulását-lábjegyzetben-közöljük.³ a-2001.-és-a-korábbi,-az-1970.-az-1980. és-az-1991.-évi-népszámlálások-adatai-alapján-arra-keressük-a-választ,-vajon-akkor hogyan-alakult-az-ismeretlenek,-azaz-az-egyes-kérdésekre-nem-válaszolók-száma, aránya.

a-népszámlálások-módszertana

a-korábbi-népszámlálási-adatok-ismeretlenjeinek-vizsgálata-előtt-tekintsük-át-a-népszámlálás-gyakorlatát,-módszereit-annak-érdekében,-hogy-a-későbbiekben-jobban értelmezhető-legegyen-azok-a-folyamatok,-melyeket-vizsgálunk.-a-népszámlálás-az-egyetlen-olyan-kérdőíves-adatfelvétel,-melynek-során-elvben-egy-egy-ország-teljes népessége-lekérdezésre-kerül.-a-valóságban-a-lekérdezendők-bizonyos-kisebb-nagyobb köre-kimarad-a-népszámlálásból.-hiszen-teljes-mértékű-lekérdezésre-nem-kerülhet-sor még-egy-teljesen-zárt-társadalomban-sem,-ahol-a-lakosság-térbeli-mozgása-korlátozott, vagy-ahol-tökéletes-nyilvántartás-készül-az-ország-lakosságáról.-minden-társadalomban-vannak-olyan-személyek,-még-ha-csak-nagyon-kis-számban-is,-akik-nem-érhető-el (gondoljunk-csak-az-eltűnt,-esetleg-körözött-személyekre).

a-kérdés-inkább-az,-hogy-milyen-keretek-közé-lehet-leszorítani,-minimálisra-csökkenteni-a-le-nem-kérdezettek-körét.-a-korábbi-népszámlálások-alkalmával-az-ismeretlenek-száma-alacsony-volt.-az-utóbbi-két-évtizedben-bekövetkezett-változások-viszont megnövelték-azoknak-a-számát,-akik-jó-eséllyel-kimaradhattak-a-népszámlálásból:-ide sorolhatjuk-a-huzamosan-külföldön-dolgozók-egy-részét,-az-állandó-lakóhelyén-más okból-nem-tartózkodó-személyeket,-de-a-lakásukat-feketén-bérbeadókat-is.

az-ismeretlenek-számának-alakulása-csak-részben-magyarázható-meg-azzal,-hogy a-rendszerváltást-követő-évtizedekben-a-korábbi,-a-nemzetközi-migráció-szempontjá-

3. a-2011.-évi-népszámlálás-közzétett-adatai-szerint-a-nem-válaszolók-száma,-aránya-az-egyes kérdések-esetében-a-következő:-kormegoszlás-(1320-fő)-0,02%,-családi-állapot-(101-712-fő) 1,9%,-állampolgárság-(393-100-fő)-7,3%,-iskolai-végzettség-(35-161-fő)-0,7%,-nemzetiség (383-493-fő)-7,0%,-anyanyelv-(405-261-fő)-7,5%,-leggyakrabban-beszélt-nyelv-nyilvános érintkezésben-(515-312-fő)-9,5%,-leggyakrabban-használt-nyelv-otthon-(728-910-fő)-13,5%, felekezeti-hovatartozás-(571-437-fő)-10,6%.-

<http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=43829>

ból-zárt-állami-kereteket-felváltotta-egy-nyitott,-szabad-mozgást-biztosító-államszervezet.-Legalább-ennyire-fontos-az-is,-hogyan,-milyen-módszerrel-történik-a-népszámlálási-
adatok-begyűjtése.-az-utóbbi-évtizedek-(cseh)szlovák-népszámlálási-során-az-ún.-önki-
töltős-módszer-alkalmazásával-kerül-sor-a-népszámlálási-kérdőívek-kitöltésére.-azaz-a
népszámlálási-„kérdőbiztosok”-inkább-egyfajta-postási-szerepkört-töltenek-be,-eltérő-
en-a-hagyományos-értelemben-végzett-kérdőbiztosí-teendőktől.-Feladatuk,-hogy-a
saját-népszámlálási-körzetükön-belül--a-lakosság-nyilvántartási-adatok-szerinti-lakcí-
mekre--eljuttassák-a-kérdőíveket.-Ezt-követően-az-egyes-lakásokba-eljuttatott-és-a-meg-
kérdezettek-által-kitöltött-kérdőíveket-egy-előre-egyeztetett-időpontban-összegyűjtik.-a
lakosok-döntő-többsége-a-kérdőívet-maga-tölti-ki,-de-azoknak,-akik-ezt-igénylik,-a-bizto-
sok-segítenek-a-kérdőívek-kitöltésében.-[hasonló-módon-önkitöltős-módszerrel-történik
azoknak-a-kérdőíveknek-a-kitöltése-is,-amelyeket-interneten-keresztül-töltöttek-ki.-]a-biz-
tosoknak-nem-feladatuk,-hogy-a-kérdőíveket-tartalmi-szempontról-ellenőrizzék.-a-mig-
ráció-szempontról-egyre-nyitottabb-világunkból-adódik,-hogy-jelentős-számú-volt-azon
személyek-száma,-akik-fizikailag-nem-voltak-elérhetőek.-[más-kérdés,-hogy-az-interne-
tes-kérdőívköltés-elvben-a-világ-legtávolabbi-pontján-tartózkodók-száma-is-elérhető
lett volna.-]meghatározó-mértékben-az-önkitöltős-módszerből-adódik,-hogy-a-leadott-kér-
dőívek-jelentős-részénél-egy-vagy-több-kérdés-nem-került-megválaszolásra.-a-nem-vála-
szolók-száma-kérdésenként-igen-nagy-mértékben-változó.-a-feldolgozott-adatok-szintjén
kérdésenként-eltérő-megoszlásban-ők-teszik-ki-az-ismeretleneket.

Előzetesen-többféle-feltevésből-indulhatunk-ki,-amikor-az-egyes-kérdésekre-nem-vála-
szolókat,-más-kifejezéssel-az-ismeretleneket-szeretnénk-közelebről-megismerni,-beha-
tározni.-a-népszámlálási-kérdéseket-tartalmi-és-formai-szempontról-vehetjük-görccsö-alá.

Tartalmi-szempontról-akkor-nehéz-egy-kérdésre-válaszolni,-ha-a-feltett-kérdés-nem
egyértelmű,-nem-világos.-Elméletileg-ez-az-eset-a-népszámlálások-alkalmával-nem-áll-
hat-fenn,-hiszen-az-egyértelműen-megfogalmazott-kérdések-megválaszolásához-gon-
dosan-előkészített-útmutató-áll-a-lakosság-rendelkezésére.-s-amennyiben-mégis-némi
bizonytalanság,-nem-egyértelműség-állna-fenn,-a-felkészített-kérdőbiztos-segíthet-az
esetleges-kétségeket-eloszlítani.

problémát-jelent-a-kérdőív-kitöltése-azok-száma-és,-akik-erre-mentális-okokból
nem-képesek.-Ezekben-az-esetekben-hozzátartozók,-gondozók-vagy-a-kérdőbiztosok
segítsége-szükséges.-mivel-a-megkérdezett-nem-tudja-a-kérdőívet-sem-kitölteni,-s-ese-
leg-a-kérdésekre-sem-tud-válaszolni,-jelentős-számban-fordulhatnak-elő-a-meg-nem
válaszolt-kérdések.

Egyes-kérdések-esetében-a-válaszlehetőségek-gyakorlatilag-mindenki-száma
egyértelműek.-Gondoljunk-olyan-kérdések-megválaszolására,-mint-a-nem,-a-születés
ideje,-a-legmagasabb-iskolai-végzettség-stb.

más-kérdések-megválaszolása-szubjektív-okokból-problémát-jelenthet-amikor-is-gon-
dot-okozhat-egyértelműen-azonosulni-a-feltett-kérdés-valamelyik-válaszlehetőségével,
kategóriájával.-E-kérdések-esetében-a-népszámlálások-lekérdezési-gyakorlata-prokrusz-
tész-ágyhoz-hasonlít.-mivel-az-egyes-kérdések-megválaszolásánál-egy-válaszlehetőség
van,-ezekben-az-esetekben-a-megkérdezettek-nem-ritkán-nem-tudnak-egyik-válaszlehe-
tőséggel-sem-azonosulni.-Ezekben-az-esetekben-választhatják-a-még-legközelebbi-válasz-
lehetőséget,-vagy-pedig-a-feltett-kérdésre-inkább-nem-válaszolnak.-Gondoljunk-az-etni-
kailag-többes-kötődésű,-bizonytalan-vallási-hovatartozású-személyekre.

az-ismeretlenek-számának-alakulását-nemcsak-tartalmi-szemponatok-befolyásolták. Formai-szemponatoknak-tekintem-azokat-az-eseteket,-amikor-feledékenység,-mulasztás következtében-nem-került-sor-egyes-kérdések-megválaszolására,-vagy-egyes-kérdező-biztosok-mulasztására-is,-akik-nem-juttatták-el,-illette-nem-gyűjtötték-össze-a-kitöltött-adatlapokat.

az-ismeretlenek-az-1970-es-és-az-1980-as-népszámlálási-adatok-alapján

a-továbbiakban-a-rendszerváltás-előtti-időszak-utolsó-két-népszámlálásának-adatait tekintjük-át-az-ismeretlenek-számának-alakulása-szemponjtából.

1. táblázat. az-ismeretlenek-aránya-az-1970.-és-az-1980.-évi-népszámlálások-alkalmával-(%)

Változók	1970	1980
Életkor	0,06	0,14
Iskolai végzettség	1,11	0,76
Családi állapot	0,05	0,04
Nemzetiség	0,14	0,21

az-1970.-évi-és-az-1980.-évi-népszámlálások-vonatkozásában-négy-kérdésre-vonatkozó-adatot-tekintünk-át.-Ezekből-látható,-hogy-ezekben-az-években-elenyészően-alacsony-volt-a-meg-nem-válaszolt-kérdések-aránya.-az-életkorra-és-a-családi-állapotra vonatkozó-kérdések-esetében-az-ismeretlenek-aránya-0,1%-körül-mozgott.-E-kettőnél kismértékben-volt-magasabb-az-ismeretlenek-aránya-a-nemzetiségre-vonatkozó-kérdés-esetében.-az-1970-ben- megkérdezettek- 0,14%-a,- 1980-ban- 0,21%-a- nem- jelölt- be- semmilyen-nemzetiséget.

viszont-az-előzőktől-nagyságrendekkel-magasabb-az-ismeretlenek-aránya-a-legmagasabb-iskolai-végzettséget-tudakoló-kérdés-esetében.-Ennek-a-jelentős-eltérésnek-az-okait nem-ismerjük.-Feltételezzük,-hogy-az-ismeretlenek-nagy-száma-adódhat-részben-abból, hogy-a-korábbi-évtizedek-végzettségi-szintjei-nem-mindig-feleltethetőek-meg-egyértelműen az-aktuális-népszámlálás-időpontjában-tudakolt-végzettségi-szinteknek,-továbbá--a-párt-állam-időszakában--ezekben-az-évtizedekben-még-nem-elhanyagolható-számú-„munkáskáder”-tevékenykedett-vezetői-pozíciókban,-megfelelő-végzettség-nélkül.-s-számukra-a-nem-válaszolás-egyfajta-megoldást-jelenthetett-ennek-az-ellentmondásnak-a-feloldására.

az-egyes-kérdések-esetében-kimutatott-ily-alacsony-számú-ismeretlen-jelentős-mértékben-az-állampárti-rendszer-belső-logikájának-egyfajta-lenyomataként-is-értelmezhető.-h-iszen-a-népszámlálások-lebonyolítása-során-különös-hangsúlyt-kapott-az-azon-való-részvétel-állampolgári-kötelesség-jellege.

az-ismeretlenek-számának,-arányának-alakulása-1991-ben-és-2001-ben

az-ismeretlenek-száma-és-aránya-a-legtöbb-feltett-kérdés-esetében-1991-ben-nem-tért-el-a-korábbi-évek-adataitól,-ill.-nem-volt-magasabb,-mint-más-kérdések-esetében.-így

az-életkorra,-családi-állapotra-történő-rákérdezés-során-a-nem-válaszolók-aránya-0,1% alatt-marad,-ettől-kissé-magasabb-a-nemzetiségi-hovatartozást,-(0,17%)-és-az-anya-nyelvet-tudakoló-kérdésre-(0,23%)-nem-válaszolók-aránya.-az-iskolai-végzettségre-történő-rákérdezés-korábbi-népszámlálási-adataitól-kissé-alacsonyabb-az-ismeretlenek aránya-(0,67%).

Ezeknél-az-adatoknál-egyes-kérdések-esetében-sokkal-lényegesebb,-markánsabb változások-is-megfigyelhetők.-o-lyan-valóság-tartalmakra-történő-rákérdezésekről-van szó,-melyek-a-„szép-új-világ”,-az-új-társadalmi-valóság-keretei-közt-jelentek-meg-s-váltak-lekérdézhetővé.

1991-ben-kérdeznék-rá-1950-óta-első-alkalommal-a-lakosság-felekezeti-összetételére.-Ennél-a-kérdésnél-917-835-en,-azaz-a-lakosság-17,4%-a-nem-válaszolt.-a-nem-válaszolók-magas-aránya-szoros-összefüggésben-volt-az-1989-et-követő-társadalmi-politikai-változásokkal.-az-ezt-megelőző-több-évtizedes-időszakot-egyház-és-vallásellenes-elnyomás-jellemezte.-a-lakosság-mintegy-1/10-e-a-kommunista-párt-tagja-volt,mások-ambivalens-viszonyultak-a-vallásosság,-vallási-hovatartozás-kérdéséhez.o-lyan-félelmek-is-megfogalmazódtak,-hogya-„új-világban”-egyfajta-új-vallásos-kurzus veszi-kezdését.-Ezért-a-felekezeten-kívüliek,-magukat-vallásosnak-nem-tekintők-egy jelentős-része-nem-deklaráltamagát-felekezeten-kívülinek,-inkább-nem-válaszolt,-azaz ismeretlenként-jelent-meg-a-statisztikákban.

a-rendszerváltás-utáni-évek-társadalmi-gazdasági-változásainak-meghatározó-mozzanata,-hogy-gyökeresen-átformálódott-a-lakosság-gazdasági-aktivitás-szerinti-megoszlása.Ezek-közül-az-egyik-legmeghatározóbb-a-munkanélküliség-megjelenése.-az-1991.-évi-népszámlálási-adatok-alapján-a-2 617 935-öt-kitevő,-gazdaságilag-aktív-népességből-107-416 fő,-4,1%-vált-munkanélküli.-véltetőleg-a-munkanélkülieknek-a-gazdasági-aktivitásukkal kapcsolatos-kérdésekre-adott-válaszaik-a-munkanélküli-státusból-adódóan-bizonytalanok,körükben-jóval-magasabb-a-nem-válaszolók-aránya.-Erre-utal,-hogya-gazdasági-ágazatok szerinti-besorolást-tudakoló-kérdésre-117-586-an-nem-válaszoltak-(4,5%)-viszonylag magas-az-ismeretlenek-aránya-a-társadalmi-csoportok-szerinti-besorolásnál-is-(2,54%).

2. táblázat.-az-ismeretlenek-aránya-az-1991.-és-a-2001.-évi-népszámlálások-alkalmával-(%)

Változók	1991	2001
Életkor	0,03	0,88
Iskolai végzettség	0,67	1,59
Családi állapot	0,07	1,29
Nemzetiség	0,17	1,01
Anyanyelv	0,23	1,23
Felekezet	17,4	2,99
Gazdasági ágazatok	4,49	22,65
Társadalmi csoportok (gazdaságilag aktívakon belül)	2,54	18,62*

*-2001-ben-az-ismeretlen-és-egyéb-összevonva

az-1991.-évi-adatokkal-egybevetve-2001-ben-látványosan-növekedett-az-ismeretlenek aránya-valamennyi-általunk-vizsgált-változó-esetében,-egy-kérdés-a-felekezet-kivételével.

az ismeretlenek arányának-e jelentős-mértékű-növekedése-vélhetőleg-egy-a-népszámlálás-hoz,- illetve- ezzel- összefüggésben- a- különböző- kereskedelmi- jellegű- lekérdezésekhez- való,- növekvő- mértékben- negatív- viszonyulásokban- is- keresendő.- az ismeretlenek- számának- statisztikai- számbavételét- a- 2001.- évi- népszámlálás- időpontjában- némileg- nehezíti,- hogy- egy-egy- kérdés,- változó- esetében- az- ismeretleneket- az- egyéb- kategóriába- tartozókkal- együtt- tüntetik- fel.- az- esetek- többségében- az- egyéb- kategóriába- a- vizsgált- változó- olyan- alcsoportjait- összesítik,- amelybe- viszonylag- kevesen- tartoznak,- de- az- ismeretlenek- számát- ebből- az- összevont- csoportból- nem- tudjuk- meghatározni.

2001-ben- az- ismeretlenek- aránya- az- olyan- „kemény”- változó- esetében- is,- mint- az- életkor,- többszörösére- emelkedett- (0,03%-0,88%).- az- ismeretlen- családi- állapotú- személyek- számának,- arányának- növekedéséhez- az- előbbi- okon- kívül- jelentős- mértékben- hozzájárulhatott- az- is,- hogy- az- elmúlt- években- megnőtt- azoknak- a- száma,- akiknél- eltér- a- család- jogi- állapotuk- a- tényleges- családi- állásuktól.- (a- népszámlálás- az- előzőre- kérdez- rá.)

hasonló- mértékben- növekedett- az- ismeretlenek- aránya- az- iskolai- végzettség- és- az- etnikai- hovatartozást- vizsgáló- két- kérdés- esetében- is.- Ellentétes- irányú- változást- a- felekezeti- hovatartozás- esetében- figyelhetünk- meg.- 1991- és- 2001- között- az- ismeretlen- felekezetűek- aránya- 17,4%-ról- 2,99%-ra- apadt.- Ez- mögött- a- változás- mögött- a- 10- évvel- korábban- felmerült- félelmek- eloszlása- (melyek- szerint- az- állam- és- az- egyházak- egyfajta- összefonódására- kerülhet- sor)-, másrészt- a- felekezeti- kötődés- terén- bekövetkezett- egyfajta- polarizáció- figyelhető- meg.- az- egy- évtizeddel- korábban- magukat- felekezetenleg- be- nem- sorolók- egy- jelentős- része- immár- felekezetenkívülinek,- egy- további- része- pedig- a- különböző- felekezetekhez- tartozónak- vallotta- magát.

külön- kell- foglalkoznunk- a- gazdasági- aktivitással- összefüggésben- álló- kérdéseknél- az- ismeretlenek- arányának- alakulásával.- Ezt- a- területet- két- aspektusból- vizsgáljuk: egy- részt- a- gazdasági- ágazatok,- másrészt- a- társadalmi- csoportok- szempontjából.- a- '91-es- adatokkal- összefüggésben- már- említésre- került,- hogy- a- gazdasági- aktivitás- egyes- aspektusainál- meghatározó- tényező- a- munkanélküliek- megjelenése,- illetve- számuk- nagymértékű- emelkedése- 2001-ig- (2001-ben- a- népszámlálási- adatok- szerint- a- gazdaságilag- aktív- lakosság- 20,4%-a- volt- munkanélküli).- vélhetőleg- a- munkanélküli- státusukból- adódó- bizonytalanság- csapódhatott- le- nagymértékben- az- ágazati- vagy- társadalmi- csoport-hoz- való- tartozást- firtató- kérdések- esetében- a- nem- válaszolók- magas- számával,- arányával.- (a- gazdasági- ágazatok- szerinti- összetétel- esetében- (22,65%,- a- társadalmi- csoportok- szerinti- megoszlásnál- 18,62%- volt- az- ismeretlenek- aránya). Feltehető,- hogy- az- esetleg- több- foglalkozást- űzők,- több- tevékenységet- folytatók- esetében- is- nagyobb- bizonytalanságot- jelenthetett- a- foglalkozásukkal- kapcsolatos- kérdések- megválaszolása.- hasonló- módon- a- külföldön- dolgozók- számára- is- több- bizonytalanságot- jelentett- a- foglalkozásukkal- kapcsolatos- kérdések- megválaszolása.- de- vélhetőleg- más,- a- későbbiekben- tisztázandó- okok- is- szerepet- játszhattak- abban,- hogy- ezekben- az- esetekben- ily- magas- a- nem- válaszolók- aránya.

az- ismeretlenek- számának- alakulása- területi,- községsoros- és- néhány- további- aspektus- szerint- 2001-ben.

a- 2001.- évi- adatok- alapján- több- kérdés,- változó- esetében- jóval- árnyaltabban- tudjuk- vizsgálni- az- ismeretlenek- összetételét- annak- köszönhetően,- hogy- már- nemcsak- a- sta-

tisztikai-hivatal-által-rendelkezésünkre-bocsátott-„kész”-táblázatok-alapján-kutakodhatunk,-hanem-a-kerületi,-járási-és-községrosor-adatállományok-segítségével-egyes-változók-közötti-összefüggések-is-megfigyelhetők.

Ezért-a-következőkben-különböző,-a-vizsgálataink-szemponjtábjából-relevánsnak-tartott-szemponatok-szerinti-összefüggésben-vizsgáljuk-meg-az-ismeretlenek-számát,-arányát.

Első-megközelítésben-nézzük-meg-az-ismeretlenek-arányának-alakulását-regionális-szemponatból.-vajon-az-ország-egyes-területein-különbözik-e-az-ismeretlenek-aránya-az-egyes-változók-szerint,-s-ha-igen-milyen-mértékben.-a-regionális-szintű-összehasonlítást-először-a-kerületi-szintű-adatok-alapján-végezzük-el.

3. táblázat. az ismeretlenek aránya kerületek szerint a 2001. évi népszámlálás alkalmával (%)

Változók	SZK	BA	BB	TN	TR	NI	ZI	PR	KE
Életkor	0,9	3,2	0,8	0,6	0,5	0,4	0,5	0,5	0,9
Családi állapot	1,3	2,1	1,4	0,9	1,2	1,1	0,8	1,2	1,6
Iskolai végzettség	1,6	2,6	2,0	1,5	1,5	1,2	0,8	0,2	1,9
Felekezet	3,0	4,5	3,7	2,5	3,0	2,4	2,5	2,1	3,4
Nemzetiség	1,0	1,2	1,2	0,6	0,8	0,8	0,8	0,9	1,5
Anyanyelv	1,2	1,5	1,4	0,8	1,0	1,0	1,0	1,1	1,9
Gazdasági ágazatok	22,6	25,4	23,6	23,2	18,7	21,5	19,0	22,5	26,6
Gazdasági aktivitás, társadalmi csoportok	18,6	17,3	15,4	16,0	16,8	19,0	17,2	20,2	25,1

szk --- szlovákia-összesen,-ba---pozsonyi-kerület,-bb---Besztercebányai-kerület,-tn---Nagyszombati-kerület, tr --- Trencsényi-kerület,-ni---Nyitrai-kerület,-zi---zsolnai-kerület,-pr --- Eperjesi-kerület,-k E---kassai-kerület

a-táblázatba-foglalt-adatok-két-csoportba-oszthatók:-a-gazdasági-vonatkozású-adatok-esetében-igen-magas-az-ismeretlenek-száma,-míg-a-standard-demográfiai-és-etnikai-vonatkozású-adatok-esetében-sokkal-alacsonyabbak.-az-adatok-regionális-bontású-szemrevételezése-arról-tanúskodik,-hogy-a-nem-gazdasági-aspektusokat-firtató-kérdések-esetében-(életkor,- családi- állapot,- iskolai- végzettség,- felekezet,- nemzetiség,- anyanyelv)- a- pozsonyi- és kassai-kerületekben-szinte-valamennyi-kérdés-esetében-az-országos-értéknél-magasabb-az-ismeretlenek-aránya.-Egyedül-a-kassai-kerületben-mozog-az-életkorukat,-pontosabban-születésük-időpontját-meg-nem-válaszolók-aránya-az-országos-érték-körül)-a-többi-kerület-adatai-között-is-mutakoznak-kisebb-mértékű-eltérések,-de-ezek-kevésbé-meghatározóak.-az-ismeretlenek-aránya-a-zsolnai-és-az-Eperjesi-kerületekben-a-legacsonyabb.

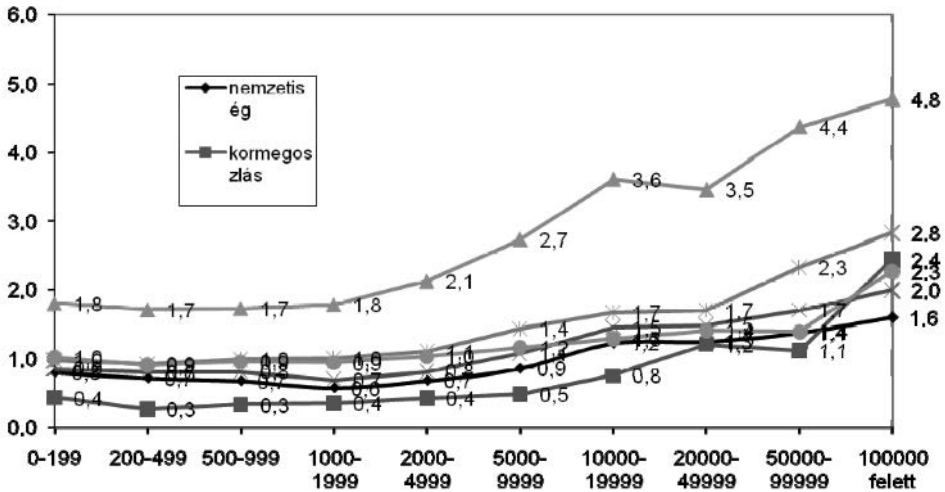
a- gazdasági- vonatkozású- kérdések- esetében- ilyen- egyértelmű- törésvonal- nem- mutatkozik.

az- eddigi- megfigyeléseinkből- arra- következtethetünk,- hogy- az- ország- egyes- régióinak- területi- elhelyezkedése- nem- játszik- meghatározó- szerepet- a- népszámlálási- kérdésekre- nem- válaszolók,- az- egyes- kategóriák- ismeretlenjei- számának,- arányának- alakulásában.- vélhetőleg- inkább- a- települések- nagyságának- lehet- befolyása- az- ismeretlenek- arányának- alakulására.

Ezért- a- továbbiakban- a- települések- nagyságcsoportjai- alapján- vizsgáljuk- meg- néhány- demográfiai- (nem- gazdasági- vonatkozású)- változó- esetében- az- ismeretlenek- arányának- alakulását).

1. ábra

Az ismeretlenek aránya a lakosság egyes népszámlálási mutatói és a települések nagyságcsoportjai szerint 2001-ben, %.

valamennyi-vizsgált-népszámlálási-mutatón-belül-az-ismeretlenek-aránya-a-települések lakosságának-növekedésével-emelkedik.-a-növekedés-ugyan-nem-folytonos,-de-a-leg-kisebb-falvak-és-a-legnagyobb-népségű-városokon-belül-az-ismeretlenek-részaránya jelentős-mértékben-különböző.-a-legtöbb-változó-vonatkozásában-a-két-nagyvárosban 2-3-szor,-de-a-kormegosztlás-esetében-6-8-szor-is-magasabb-a-nem-válaszolók-aránya, mint-a-kisebb-falvakban.-a-növekedés-nem-lineáris:-a-kis-és-közepes-nagyságú-településeken-(2000-fő-alatt)-az-ismeretlenek-aránya-gyakorlatilag-valamennyi-vizsgált-változón-belül-alig-változik.-a-nagyobb-falvak-csoportjában-(2000-5000-fős-lélekszámú települések)-már-számottevő-növekedés-figyelhető-meg.-a-kis-és-közepes-nagyságú városokban-a-nem-válaszolók-aránya-tovább-emelkedik,-s-a-100-000-feletti-lélekszámú-két-nagyvárosban-emelkedik-leglátványosabban-az-arányuk.

vélhetőleg-a-falvak-és-városok-lakosságának-a-népszámláláshoz-való-eltérő-viszonyulása-állhat-a-nem-válaszolók-arányának-ilyetén-történő-alakulásában.-Ennek-az-eltérő-viszonyulásnak-az-okai-további-kutatások-révén-tisztázhatóak.-a-továbbiakban egy-változó,-a-nemzetiségi-hovatartozás-szerinti-ismeretlenek-arányának-alakulását vizsgáljuk-meg-több-aspektusból.

az-ismeretlen-nemzetiségűek-vizsgálata-komplex-megközelítésben

Első-megközelítésben-arra-vagyunk-kíváncsiak,-hogyan-egy-teréségek,-régiónk-nemzetiségi-összetétele-mennyiben-befolyásolta-a-nemzetiségét-be-nem-vallók-számát,-arányát.-az-ismeretlen-nemzetiségűek-jelentős-része-nem-szlovák-állampolgár.-2001-ben az-5-379-455-szlovákiai-lakosból-5-269-656-volt-szlovák-állampolgár.-szlovákia-területén-állandó-lakóhellyel-rendelkezett-101-849-idegen-állampolgár,-továbbá-7-039-ket-

tős-vagy-többes-állampolgár,-végül-911-hontalan,-azaz-állampolgárság-nélküli-személy. az-ismeretlen-nemzetiségűek-zöme-a-nem-szlovák-állampolgárok-közül-került-ki.-míg szlovákia-lakosságának-2,04%-a-nem-volt-szlovák-állampolgár,-az-ismeretlen-nemzetiségűek-58,2%-át-ők-adták-ki.-ily-módon-a-szlovák-állampolgárok-közül-jóval-kevesebbnek-(22-796-fő)-a-nemzetisége-volt-ismeretlen.⁴ a-szlovák-állampolgárok-0,43%-a-ismeretlen-nemzetiségű.⁵ 1991-ben-8-782-fő,-azaz-0,17%-volt-az-ismeretlenek-aránya.⁶ ugyan-nincsenek-adataink-róla,-de-a-2001.-évi-állapothoz-képest-1991-ben-ennek-töredéke-lehetett-a-nem-szlovák-állampolgárok-száma.

a-továbbiakban-vizsgáljuk-meg,-hogyan-alakul-az-ismeretlen-nemzetiségűek-megoszlása-kerületek-szerinti-megoszlásban.

4. táblázat. az-ismeretlen-nemzetiségűek-állampolgárság-szerinti-megoszlása-kerületek-szerint-2001-ben

Változók	SZK	BA	BB	TN	TR	NI	ZI	PR	KE
Nem szlovák állampolgárok aránya	2,04	3,16	2,06	1,64	1,92	1,63	1,79	1,82	2,38
Az ismeretlen nemzetiségűek aránya összesen	1,01	1,2	1,2	0,6	0,8	0,8	0,8	1,1	1,5
- Ebből szlovák állampolgár	0,42	0,35	0,46	0,32	0,26	0,37	0,39	0,47	0,70
- Ebből nem szlovák állampolgár	0,59	0,87	0,75	0,32	0,58	0,43	0,44	0,67	0,83

az- eddig- vizsgált- mutatók- kerületek- szerinti- elemzésénél- megfigyelhettük,- hogy- a kassai-kerületben-a-legmagasabb,-a-Trencséniben-a-legalacsonyabb-az-ismeretlenek aránya.-a-többi-kerület-adatai-e-két-szélső-érték-között-ingadoznak.

az- adatok- megoszlásából- látható,- hogy- valamennyi- kerületen- belül- magasabb- a nem-szlovák-állampolgárságú-ismeretlen-nemzetiségűek-száma,-aránya,-mint-a-szlovák állampolgárok-között.-az-egyes-kerületek-között-jelentős-különbségek-is-megfigyelhetők.-az-ismeretlen-nemzetiségűek-között-a-szlovák-állampolgárok-aránya-a-legalacsonyabb- a- pozsonyi- kerületben- (28,5%),- a- legmagasabb- a- Nagyszombati- kerületben (49,8%).-azt-is-megfigyelhetjük,-hogy-a-nyugat-szlovákiai-kerületekben-a-szlovák-állampolgárságú-ismeretlenek-aránya-nem-túl-nagy-értékek,-0,26-0,37%-között-ingadozik. Némileg- magasabb- az- arányuk- a- közép-szlovákiai- kerületekben:- 0,39-0,46%. jelentősebbek-az-eltérések-a-kelet-szlovákiai-kerületekben:-0,47-0,70%.-az-ismeretlen nemzetiségűek-aránya-regionálisan-nyugatról-kelet-felé-növekszik.-Bizonyos-mértékben követi- a- roma- lakosság- arányának- növekedését.- az- ismeretlenek- arányának- alakulá-

4. a-népszámlálási-kategóriamegnevezésekből-nem-egyértelmű,-hogy-a-kettős-és-többes-állampolgárok-mekkora-részének-van-szlovák-állampolgársága-is,-ezért-őket-nem-számítjuk-a-szlovák-állampolgárok-közé.-mivel-a-lakosság-igen-kis-részét-teszik-ki,-az-ebből-adódódó-torzulást-elhanyagolható-nak-tekintjük.

5. az-összlakosságon-belül-az-ismeretlenek-aránya-1%-volt.

6. sčítanie...-2003

sánál- tehát- az- állampolgárságot- tekinthetjük- az- egyik- meghatározó- tényezőnek.- minél magasabb- az- idegen- állampolgárok- aránya- egy- egy- kerületen- belül,- annál- magasabb- az ismeretlenek- aránya- is- a- kerületben.

a- továbbiakban- vizsgálatunkat- a- szlovák- állampolgárokra- korlátozzuk.- azt- vizsgáljuk meg,- hogy- vajon- a- magyarok- aránya- az- egyes- járásokban- mennyiben- befolyásolja- az ismeretlenek- arányának- alakulását.

a- magyarlakta- és- a- nem- magyarlakta- járásokon- belül- (a- szlovák- állampolgárságú) ismeretlen- nemzetiségűek- aránya- jelentősen- különbözik.- arányuk- a- magyarlakta- járásokban- 0,47%-ot- tett- ki,- ez- jelentősen- magasabb,- mint- a- nem- magyarlakta- járások- csoportjában- 0,39%, -de- nem- elhanyagolható- mértékben- magasabb- az- országos- értéknél is- (0,47%).- ily- módon- megerősítettnek- tekinthetjük,- hogy- a- magyarlakta- járások- csoportján- belül- magasabb- az- ismeretlen- nemzetiségűek- aránya,- mint- a- nem- magyarlakta- járásokéban.- az- ismeretlen- nemzetiségűek- arányának- alakulását- árnyaltabban- vizsgálhatjuk,- ha- a- járásokat- a- magyarok- aránya- szerint- csoportosítjuk- -- öt- csoportba. vizsgálatunkba- az- előző- megállapításunknak- megfelelően- (mely- szerint- az- ismeretlen nemzetiségűek- és- a- romák- arányának- regionális- alakulása- között- hasonlóság- mutatkozik)- a- romák- területi- megoszlásának- adatait- is- bevonjuk.

5. táblázat. a- szlovák- állampolgárságú- ismeretlenek- és- a- romák- aránya- a- járásokban élő- magyarok- aránya- szerint- (%)

A járásokban élő magyarok aránya	Járások száma	Ismeretlenek	Romák
Kevesebb, mint 2%	54	0,39	1,58
2-10%	10	0,38	0,73
10-30%	8	0,60	3,28
30-50%	5	0,40	2,02
50% felett	2	0,58	1,03
Szlovákia összesen	79	0,42	1,67

az- ismeretlen- nemzetiségűek- aránya- a- járásokban- élő- magyarok- aránya- szerint- növekszik.- a- 10%-nál- alacsonyabb- magyar- lakosságú- járásokban- arányuk- kisebb- az- országosnál.- az- enyhe- magyar- kisebbségű- járásokban- (a- magyarok- aránya- 10-30%-közötti) legmagasabb- az- arányuk- (0,60%), -s- csak- a- magyar- többségű- járásokban- közelíti- meg az- ismeretlenek- aránya- ezt- az- értéket.- ugyanakkor- megfigyelhetjük,- hogy- az- enyhe magyar- kisebbségű- járásokban- a- legmagasabb- a- romák- aránya- (3,28%).

azaz- elmondhatjuk,- hogy- a- magyarok- arányának- növekedésével- kismértékben emelkedik- az- ismeretlenek- aránya,- de- azokban- a- járásokban,- ahol- a- romák- aránya magas,- az- ismeretleneké- is- jelentősen- emelkedik.- az- ismeretlen- nemzetiségűek- arányának- alakulása- szempontjából- két- tényezőt- különíthetünk- el:- egyrészt- azokon- a vegyes- lakosságú- területeken,- ahol- nagyobb- mértékű- az- etnikai- keveredés,- nagyobb esélye- van- a- vegyes- identitások- kialakulásának,- ezekben- az- esetekben- növekszik- a nemzetiségükben- bizonytalanok,- azt- be- nem- vallók- aránya.- Ez- a- megállapítás- a- magyar- szlovák- lakosságú- járások- mellett- a- szlovák- ruszin/ukrán- népességű- járásokra- is

érvényes.- a- másik- aspektust- a- romák- által- sűrűbben- lakott- területek- jelentik. Esetükben- az- adatok- elemzését- nehezíti,- hogy- döntő- többségük- nem- vallja- magát- romának,-nagyrészt-szlovák,-esetleg-magyar-nemzetiségűnek.-Ebből-adódóan-a-romák-ra-vonatkozó-adatok-megoszlása-nagymértékben-torzított,-de-így-is-megfigyelhető,-hogy a-regisztrált-arányuk-növekedése-egyúttal-az-ismeretlenek-arányának-növekedését-is-magával-hozza.

Összegzés

Tanulmányunkban-az-ismeretlenek,-azaz-a-(cseh)szlovákiai-népszámlálások-során-feltett-kérdésekre-nem-válaszolók-számának,-arányának-alakulását-vizsgáltuk.-arra-voltunk-kíváncsiak,-hogy-milyen-mértékben-változott-a-számuk,-arányuk-az-egyes-feltett-kérdések-alkalmával,-s-mire-vezethetők-vissza-az-ismeretlenek-arányának-nagymértékű-különbségei-az-egyes-kérdések-esetében.-r-észletesebben-a-2001.-évi-adatok-alapján-volt-módukban-vizsgálni-a-települések-nagyságának,-a-regionális-különbségeknek-a-hatását.-az-ismeretlen-nemzetiségűek-számának-alakulásánál-rámutattunk-az-idegen-és-a-szlovák-állampolgárok-válaszai-közi-eltérésekre.-Egyúttal-vizsgáltuk-a-járások-etnikai-összetételében-mutatkozó-eltérések-hatását-is-az-ismeretlenek-arányának,-számának-alakulására.-Lényegében-levonhatjuk-azt-a-következtetést,-hogy-az-egyes-kérdések-esetében-a-nem-válaszolók-számát,-arányát-különböző-társadalmi-tényezők-befolyásolják,-de-ezek-feltérképezéséhez-szükség-van-a-háttérükben-meghúzódó-társadalmi-változók-ismeretére.

a-2011.-évi-népszámlálás-alkalmával-az-előző-népszámláláshoz-viszonyítva-az-egyes-kérdésekre-nem-válaszolók-aránya-a-legtöbb-esetben-tovább-növekedett.-háttér-összefüggéseik-feltárására-remélhetőleg-a-közeljövőben-sor-kerül.-Ehhez-azonban-szükséges,-hogy-az-eddig-közzétett-kisszámú-adaton-túl-nyilvánosságra-kerüljön-a-többi-kérdésre-vonatkozó-adatsor-is,-járási-és-településszintű-adatállományok-formájában.

Felhasznált irodalom

- Gyurgyík-László-2006.-*Népszámlálás 2001. A szlovákiai magyarság demográfiai, valamint település- és társadalomszerkezetének változásai az 1990-es években.*- pozsony, kalligram.
- Gyönyör-j-ó-zsef-1989.-*Államalkotó nemzetiségek.*-Bratislava,-madách.
<http://portal.statistics.sk>
- klinger-andrás-1996.-*Demográfia.*-Budapest,-k.sh.
- sčítania...- 1991.- *Sčítania ľudu, domov a bytov k 3. marcu 1991 v Českej a Slovenskej Federatívnej Republike.*-praha,-FŠÚ.
- sčítanie...- 1992.- *Sčítanie ľudu domov a bytov k 3.3.1991. Podrobné údaje za obyvateľstvo. r epublika-slovenská.*-praha-Bratislava,-FŠÚ-sŠÚ.
- sčítanie...-2002.-*Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2001. Bývajúce obyvateľstvo podľa národnosti, podľa pohlavia, päťročných vekových skupín a štátnej príslušnosti za SR, kraje a okresy.*-Štatistický-úrad-sr,-Bratislava.
- sčítanie...-2003.-*Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2001. Definitívne výsledky za SR, NUTS2 kraje, okresy a obce.*-Bratislava,-Štatistický-úrad-slovenskej-republiky.

László Gyur Gyík

CENsus 2011.-Who ar E you,-ThE uNkNoWNs?

The-slovak-s statistical-office-published-the-first-official-data-of-the-2011-census in-the-end-of-February-2012.-The-small-number-of-the-national-level-data-made public-did-not-allow-for-thorough-analyses.-o n-the-basis-of-the-known-data-we-can, however-observe-that-the-number-and-the-proportion-of-those-not-giving-answers, i.e.- the- unknowns,- increased- significantly- compared- to- the- former- censuses, especially-with-regard-to-some-question-sets.-This-study-examines-the-change-of the-number-and-proportion-of-the-unknowns,-on-the-basis-of-the-data-from-the preceding-decades.-The-study-points-to-the-factors,-under-the-impact-of-which-the number-of-those-not-giving-answers-increased-in-the-censuses-taken-between 1970-and-2011.

a-magyar-nemzetiségű-nők-termékenysége szlovákiában-a-demográfiai-statisztika adatainak-tükrében *

Br aNisLav Špr ocha

The-fertility-of-the-hungarian-women-in-slovakia
in-the-light-of-the-demographic-statistics

314.146(=511.141)(437.6)"1930/2001"

314.38(=511.141)(437.6)"1930/2001"

618.179(=511.141)(437.6)"1930/2001"

keywords:-slovakia,-1930–2001.-Fertility.-Ethnic-hungarian-women.-Final-fertility.-The-distribution-of-female population-according-to-the-number-of-births.-overall-fertility.-Timing-of-fertility.-percentage-of-children-born out-of-wedlock.

1.-Bevezetés

a-szlovák-köztársaság-népességének-összetétele-hosszú-és-összetett-történelmi-fejlesztés-eredménye.-E-folyamatban-jelentős-szerepet-játszott-szlovákia-keleti-határán,-valamint-a-történelmi-magyarországra-terjedő-betagozódása.-minden-eredményként-egy-viszonylag-heterogén-etnikai-szerkezet-jött-létre,-melynek-maradványait-a-jelenkori-szlovákiában-is-megtaláljuk.-a-szlovák-köztársaság-mai területén-a-szlovákokon-kívül-jelentős-számú,-különböző-nemzetiségekhez-és-etnikai csoportokhoz-tartozó-személy-él.-demográfiai-bebecslések-szerint-az-össztlakosság-mint-egy-ötödét-nem-szlovák-etnikumhoz-tartozó-személyek-alkotják.-Történelmi,-kulturális, társadalmi-gazdasági-és-újszintén-demográfiai-szempontról-a-legjelentősebb-szerepe-a-magyar-nemzetiségű-(etnikumú)-kisebbségnek-volt-s-van-ma-is.

E-tanulmány-fő-célja-a-szlovákiában-élő-magyar-nemzetiségű-nők-termékenysége-nek-elemzése-a-demográfiai-statisztika-hivatalos-adatainak-alapján.-a-felhasznált-ada- tok-jellege-nem-pusztán-a-termékenység-mai-állapotjának-elemzésére-ad-lehetőséget, hanem-a-hosszú-távú-kilátások-mérlegelésére-is.-mi-több,-az-a-tény,-hogy-hasonló-ada- tok-a-szlovák-nemzetiségű-nőkről-is-rendelkezésünkre-állnak,-tovább-növeli-az-ered- mények-értékét,-ugyanakkor-bővíti-az-értelmezés-lehetőségeit-is.

2.-munkamódszer-és-adatforrások

a-termékenység,-akárcsak-a-halálozás,-egyike-azon-demográfiai-alapfolyamatoknak, melyek-közvetlen-hatással-vannak-a-természetes-népességmozgásra.-a-termékenység a-megszületett-gyermekek-révén-évről-évre-újabb-nemzedéket-hoz-létre,-míg-a-halálo-

*- a-tanulmány-a-prágai-károly-Egyetem-Természettudományi-kara-demográfia-és-demogeog- ráfia-Tanszékének-specifikus-egyetemi-kutatása-eredményeként-jött-létre.

zással-a létező-nemzedékek-fognak,-mígnem-az-adott-korosztály-valamennyi-tagjának kihalásával-természetes-módon-eltűnnek.-Ez-a-természetes-körforgás-teszi-lehetővé-az emberi-nem-és-ezen-belül-az-egyres-populációk-fennmaradását-és-továbbélését.-a-termékenység-és-a-halálkozás-ennélfogva-az-emberi-létezés-elválaszthatatlan-és-pótolhatatlan-része,-s-demográfiai-szempontról-a-legfontosabb-folyamatok,-melyek-valamennyi-népesség-reprodukciós-magatartását-jellemzik.

munkánk-fő-forrását-az-1930.-,1961.-,1980.-és-2001.-évi-népszámlálás-eredményei-képezik,-így-rendelkezésünk-re-álltak-a-megszületett-gyermekek-számára-s-ennek-a-szülő-nők-életkorával-(ill.-korosztályával)-és-nemzetiségével-való-kombinációjára vonatkozó,-a-népszámlálás-időpontjában-érvényes-információk.-az-így-osztályozott belépő-adatok-segítségével-ezt-követően-külön-kiszámítottuk-a-szlovák-és-a-magyar nemzetiségű-nők-generációs-termékenységének-fő-jellemzőit.

a-jelenlegi-reprodukciós-viszonyok-értékeléséhez-összeállítottuk-a-magyar-és-a-szlovák-nemzetiségű-nők-termékenységi-folyamatára-vonatkozó-főbb-transzverzális-mutatók¹ sorozatát-1996-tól-2010-ig.-a-nők-nemzetisége-szerinti-szülésekre-vonatkozó-adatokat-a-szlovák-köztársaság-s-tatisztikai-hivatalának-(a-továbbiakban-s-z-k-s-h)-belső-forrásaiból merítettük.-hasonló-módon-jutottunk-el-a-nők-részletes,-a-gyermekek-száma,-életkor,-születési-év-és-nemzetiség-szerinti-osztályozásához-a-2001.-évi-népszámlálás-alapján,-mely adatokat-a-termékenység-generációs-jellemzőinek² kiszámításán-kívül-felhasználtuk-a-szlovák-és-magyar-nemzetiségű-nők-életkori-szerkezetének-a-népszámlálások-közötti mérlegéhez-az-1996-tól-2010-ig-terjedő-időszak-vonatkozásában.³

- 1.- a-demográfia-az-idő-fogalmát-gyakran-két-nézőpontról-közelíti-meg.-az-egyik-a-keresztmetszeti-(transzverzális)-nézőpont,-amikor-az-adott-folyamat-(esetünkben-a-termékenység)-mutatót-a-vizsgált-év-(vagy-adott-esetben-több-év)-vonatkozásában-számolják.-a-termékenység esetében-a-vizsgálódás-tárgya-az-összes-élve-született-gyermek-az-anya-életkora-szerint-csoportosítva,-s-valamennyi,-az-adott-évben-(években)-termékeny-korban-levő-nő.-Ezek-a-nők azonban-különböző-években-születtek,-azaz-különböző-korosztályokhoz-tartoznak.-a-korosztályok-szerinti-(longitudinális)-megközelítés-lényege-az-azonos-évben-született-személyek alkotta-csoport-termékenységének-vizsgálata.-Esetünkben-tehát-az-ugyanahhoz-a-korosztályhoz-tartozó-nők-termékenységét-vizsgáltuk.
- 2.- a-generációs-termékenység-fő-mutatói-közé-tartozik-mindenekelőtt-a-végső-termékenység-és a-végső-gyermektelenség-ráta.-a-végső-termékenység-az-egy-nőre-eső-megszületett-gyermekek-átlagos-száma,-akik-a-vizsgált-időszak-folyamán-a-nő-reprodukciós-korában-születtek. ilyen-adattal-az-1930.-évi-népszámlálás-óta-rendelkezünk,-amikor-a-számlálóvekben-először kérdeztek-rá-a-megszületett-gyermekek-számára.-Ennek-alapján,-az-életkorral-(ill.-a-születési-évvel)-kombinálva,-meg-tudjuk-határozni,-a-nők-mely-korosztályai-fejzték-már-be-reprodukciójukat,-vagyis-életkoruk-meghaladta-a-reprodukciós-időszakot-(mely-általában-a-15.-és-49.-életév-közötti-intervallum).-a-végső-gyermektelenségi-ráta-azoknak-a-nőknek-az-aránya, akik-reprodukciós-koruk-folyamán-nem-születtek.-Lényegében-azokról-a-49-éven-felüli-nőkről van-szó,-akik-a-népszámlálaskor-azt-közölték,-hogy-egyetlen-gyermekük-sem-született.
- 3.- a-magyar-és-szlovák-nemzetiségű-nők-termékenységére-vonatkozó-transzverzális-jellemzők kiszámításához-a-nők-életkori-szerkezetét-is-ismerni-kellett.-Ennek-mérlegét-azonban-a-népszámlálások-közi-időszakban-nem-tartják-nyilván,-ezért-azt-a-vonatkozó-események-alapján (születek,-halálzások,-bevándorlók,-kivándorlók)-a-teljes-vizsgált-időszakra-(1996-2010) el-kellett-készíteni.-a-belépő-adat-a-magyar-és-szlovák-nemzetiségű-személyek-életkorának-a-2001.-évi-népszámlálás-szerinti-szerkezte-volt.

a-szlovák-és-a-magyar-nemzetiségű-nők-termékenységében-hosszú-távon-meglevő különbségek-jobb-megértése-végett-ezt-a-folyamatot-és-jellegét-hosszabb-idősávban szükséges-vizsgálni.-érdeklődési-körünket-ezért-kénytelenek-voltunk--tekintettel-a-reprodukciós-magatartásban-a-demográfiai-forradalom-során-bekövetkezett-radikális-változások-bevezető-szakaszának-időzítésére--kiterjeszteni-az-első-világháború-előtti-időszakra-is.-s-ajnos-a-rendelkezésre-álló-adatok-nem-tették-lehetővé-a-termékenységi-ráták-nemzetiség-(ill.-anyanyelv)-szerint-differenciált-kiszámítását.-r-áadásul-a-korábbi magyarországi-népszámlálások-a-nők-esetében-nem-vizsgálták-a-született-gyermekek számát,-ezért-a-vizsgálatunk-tárgyát-képező-kérdéshez-közvetett-úton-kellett-közeli-tenünk.-Ez-a-princetoni-Egyetemnek-a-múlt-század-60-80-as-éveiben-végzett-European Fertility-project-című-kutatási-programjából-származó-regionális-adatok⁴ elemzésével történt.-E-projekt-szerzőinek-több-19.-és-20.-századi-európai-állam-regionális-egysége-iről-sikerült-olyan-adatokra-szert-tenniük,-melyek-lehetővé-tették-az-ún.-c-oele-indexek⁵ kiszámítását.-Ennek-segítségével-a-termékenység-arányának-és-jellegének-elemzésén túl-főleg-az-adott-népségnek-a-demográfiai-forradalom-terjedésében-elfoglalt-helyét vizsgálhatjuk.-ugyanakkor-tudatában-vagyunk-annak,-hogyc-oele-termékenység-mutatói-a-nemzetiségre-nem-érzékenyek,-ezért-azok-alapján-a-szlovák-és-a-magyar-etnikumhoz-tartozó-nők-termékenységének-kérdésében-nem-lehet-egyértelműen-állást-foglalni.-másképpen-azonban,-mint-a-továbbiakban-arrá-rámutatunk,-a-termékenység-jellegét-illetően-lehetőséget-adnak-bizonyos-hipotézisek-megfogalmazására,-mi-több,-ezeket-a-hipotéziseket-a-későbbi,-1930.-és-1961.-évi-népszámlások-eredményei-szlovákia-akkori-közgazgatási-területére-vonatkozóan-közvetve-igazolták-is.

3.a-demográfiai-forradalom-és-terjedése-a-mai-szlovákia-területén

Lényegében-már-a-reneszánsz-virágkora-óta-gyors-gazdasági-és-társadalmi-változások-tanúi-vagyunk,-melyek-egyebek-közt-a-demográfiai-reprodukcióra-is-jelentős-hatást-gyakoroltak.-valójában-egy-összetett,-sokrétű-és-igen-szerteágazó-folyamatról-van-szó,-melyet-j-ároslav-purš-a-modern-kor-komplex-forradalmának-nevezett-(vagy-másutt-a-modern-kor-globális-forradalmának).-E-jelentős-és-kivételes-változásnak-részét-képezte-azon-folyamatok-sokasága-is,-melyeket-általánosságban-parciális-forradalmaknak-is

4.- a-történelmi-magyarországra-vonatkozó-adatok-a-korabeli-vármegyék-szintjén.

5.- a-coale-indexek-közvetett-szabványozáson-alapulnak.-s-szabványnak-olyan-népség-termékenység-rátáit-választják,-amelyről-nem-feltételezik-a-termékenység-tudatos-korlátozását.-a-legtöbb-esetben-ilyen-népségnek-tekintik-a-hutteritákat,-egy-észak-amerikában-élő-vallási-közösséget,-mely-szigorúan-ellenéz-mindenfajta-ilyen-irányú-korlátozást.-Összesen-négyféle-indexet-állítottak-össze.-az-általunk-alkalmazott-ún.-házas-termékenység-index-(ig)-azt-fejezi-ki,-milyen-mértékben-különbözik-a-házasságban-született-gyermekek-száma-a-gyermekek-elméletileg-lehetséges-számától-maximális-termékenység-esetén.-Nem-véletlenül-esett-erre-a-választás,-mert-amikor-a-vizsgált-népség-helyzetét-a-demográfiai-forradalom-második-szakasza-szempontjából-értékelik,-a-ház-as-termékenység-indexét-szokták-alkalmazni.-amennyiben-a-ház-as-termékenység-indexe-tartósan-0,70-(a-maximális-ház-as-termékenység-70%-a)-alá-esik,-megállapítható,-hogya-adott-népségben-tudatosan-korlátozzák-a-termékenységet,-s-a-termékenységi-mozgalomban-minőségi-és-mennyiségi-változások-zajlanak.

nevezhetünk.-a-legjelentősebbek-mellett,-mint-a-tudományos,-a-műszaki,-a-kommunikációs,-az-agrár-és-az-ipari-forradalom,-ide-tartozik-a-demográfiai-forradalom-is.-Ezeket nem-mint-egyedi-jelenségeket-kell-felfognunk,-hanem-mint-belsőleg-strukturált,-komplex-dinamikus-rendszereket,-melyek-erőteljesen-hatnak-egymásra.-a-modern-kor-komplex-forradalmán-belül-sajátos-helyet-foglal-el,-a-demográfiai-reprodukciós-folyamat-lényegéből-következően,-a-demográfiai-forradalom.-maga-a-demográfiai-reprodukciós-folyamat,-bízvást-kijelenthetjük,-hosszabb-időtávban-viszonylag-egyszerű-és-stabil-volt, ugyanakkor-széles-körű-feltételrendszeren-nyugodott,-nemcsak-biológiai-természetéből-adódóan,-hanem-külső-gazdasági,-szociális-és-földrajzi-feltételezettségénél-fogva-is (pavlík-et-al.-1986).

a-demográfiai-forradalmat-megelőző-demográfiai-rendszerben-a-reprodukciónak, említett-tulajdonságai-folytán,-isméltődő-jellege-volt.-a-külső-feltételeknek-a-társadalom-modernizálódása,-dinamizálódása-és-fejlődése-során-bekövetkezett-gyökeres-átalakulása-olyan-hatást-gyakorolt-a-reprodukciós-magatartásra,-hogya-a-demográfiai-reprodukcióban-forradalmi-változást-eredményezett-(pavlík-et-al.-1986).

a-demográfiai-forradalmat-megelőző-időszakot-régi-demográfiai-rendszernek-nevez-zük.-mint-fentebb-említettük,-a-korábbi-demográfiai-reprodukció-viszonylag-stabil-és-egyszerű-volt.-Némileg-leegyszerűsítve-azt-is-mondhatjuk,-hogya-extendív-jellege-volt, melyet-magas-termékenység-jellemzett,-ugyanakkor-a-magas-halálozás-az-új-nemzedékeket-igen-gyorsan-szó-szerint-„megtizedelte”.-Ebben-a-folyamatban-kulcsszerepe-volt-a-csecsemő-és-gyermekhalandóságnak.-a-megszületett-gyermekek-mintegy-fele-nem-élte-meg-a-15.-életévet.-a-születéskor-várható-átlagos-élettartam-tartósan-25-35-év-körül-mozgott-(Livi-Bacci-2003).-r-áadásul-az-alacsony-népszaporulatot-tovább-csökkentették-a-járványok,-katonai-konfliktusok,-éhínségek-és-más-kedvezőtlen-körülmények-következtében-bekövetkezett-demográfiai-válságok.

ami-a-termékenységet-illetti,-feltételezzük,-hogya-a-régi-demográfiai-rendszerben-ennek-arányát-tudatosan-nem-befolyásolták-jelentősebb-módon.-Louis-h-enry-francia-történeti-demográfus-az-50-es-években-a-demográfiai-forradalom-előtti-populációk-termékenységét-vizsgálva-a-természetes-termékenység-fogalmát-úgy-határozta-meg (henry-1953,-1957),-hogya-a-a-humán-népesség-olyan-termékenysége,-melyről-semmilyen,-a-szülések-korlátozását-célzó-tudatos-törekvés-nem-mutatható-ki.-k-és-őbb-e-definíciót-módosítva-a-természetes-termékenység-rendszerét-a-házastársak-olyan-reprodukciós-magatartásaként-értelmezte,-melyet-nem-befolyásol-a-korábban-született-gyermekek-száma-(henry-1961,-1964).-más-szóval-a-reprodukció-szemponjtábjából-a-házastársak-mindig-egyformán-viselkedtek,-függetlenül-attól,-hány-gyermekek-született-korábban.-a-család-nagyságának-elsősorban-biológiai-korlátai-voltak,-amennyiben-az-életkorral-csökkent-a-fogamzás,-a-kihordás-és-az-élő-gyermek-szülésének-esélye.-a-reprodukció-ebben-az-időszakban-túlnyomórészt-a-házasságban-koncentrálódott,-ezért-a-megszületett-gyermekek-számát-befolyásoló-egyik-legfontosabb-tényező-az-életkor-volt--a-nő-életkora-házasságkötésekor,-valamint-a-házastársi-kapcsolatban-eltöltött-idő (Livi-Bacci-2003).

a-termékenység-ezért-a-régi-demográfiai-rendszerben-viszonylag-stabil-volt,-és-aránylag-magas.-Ezzel-szemben-álltak-a-kedvezőtlen-halálozási-ráták,-melyek-ráadásul-demográfiai-válságok-idején-jelentős-mértékben-rosszabodtak.-az-ily-módon-felállt-demográfiai-folyamatok-igen-csekély-népességszaporulatot-és-igen-alacsony-demográf-

fiai-reprodukciós-dinamikát-eredményeztek.-a-demográfiai-forradalmat-a-fentiek-alapján-leegyszerűsítve-úgy-jellemezhetnénk,-hogy-az-a-reprodukció-megváltozása-a-reprodukció-extenzív-formájáról-a-reprodukció-intenzív-formájára.-Ez-a-reprodukció-jellegének-mennyiségi-és-minőségi,-az-emberiség-egész-történelmében-egyedülálló-átalakulását-eredményezte,-mely-leginkább-a-halálzási-és-termékenységi-arányok,-valamint az-életkori-szerkezet-jellegének-megváltozásában-nyilvánul-meg.-Elmozdulás-következik-be-a-lakosságnak-a-saját-reprodukciójához-való-viszonyában,-nevezetesen-a-reprodukció- biológiai- determináltsága- a- társadalmi- determináltság- irányába- tolódik- el (pavlík-et-al.-1986).

a-demográfiai-forradalom-történelmi-folyamat.-a-fejlődés-adott-szintjén-kezdődik-és-fejeződik-be,-ugyanakkor-a-forradalom-kiindulópontjában-a-társadalmi-fejlődés-egy-összetevői- (pl.- életszínvonal,- kulturális- színvonal,- termelőerők- fejlődése,- iparosodás, urbanizáció-stb.)-vagy-a-megelőző-demográfiai-fejlődés-nem-szükségképpen-azonosak. annak,-hogy-meginduljon-a-reprodukció-extenzív-formájának-intenzív-vé-válása,-alapvető-feltétele- mindenekelőtt- az- egyes- tényezők- megfelelő- kombinációja,- mert- azok- a- maguk-folyamatosságában-részei-a-gyors,-összetett,-sokrétű-és-igen-szerteágazó-változásoknak.-Leegyszerűsítve-úgy-is-mondhatnánk,-a-konkrét-feltételek-lehetnek-eltérők-és-a-demográfiai-forradalom-lefolyása-is-különbözhet,-az-eredmény-azonban-mindig-ugyanaz-lesz---a-termékenységi-és-halálzási-arányok-csökkenése,-melynek-következményei- az- életkori- szerkezet- jellegében- mutatkoznak- meg- (pavlík- 1977).- magát- a- demográfiai-forradalmat-két-szakaszra-bonthatjuk.-az-első-szakaszban-csökken-a-halálzás;- a- termékenység- csökkenéséhez- viszonyítva- erőteljesebben- (ún.- francia- típusú demográfiai-forradalom),- esetleg- a- termékenység- maradhat- ugyanazon- a- szinten- (ún. angol- típusú- demográfiai- forradalom),- vagy- növekedhet- is- (ún.- japán- mexikói- típus) (pavlík-1964).-az-első-szakaszban-a-halandóság-akár-25%-es-szintre-is-csökkenhet.-a-második-szakaszt-a-termékenység-csökkenése-jellemzi,-mely-az-eredetileg-több-mint-35%-ról-20%-alá-esik,-miközben-a-nyers-halálzási-ráta-csökkenése-folytatódik-egészen-a-15%-es-szintig.⁶

a-szlovákiai-népesség-fejlődése-nem-elszigetelten-zajlott,-így-történelme-során-jelentősen-átalakult-a-reprodukciós-magatartás-is.-a-szlovákiai-népesség-demográfiai-reprodukciója-a-19.-század-végéig-jórészt-extenzív-jellegű-volt.-a-termékenység-és-halálzási-ráták-egyaránt-magasak-voltak,-a-természetes-szaporodás-pedig-minimális.-a-nyers-születési-arányszám-lényegében-egészen-a-19.-század-80-as-éveiig-45%-körüli szinten-mozgott,-míg-a-halálzási-arány-a-35%-es-határ-felett-volt-(Šprocha-Tišliar 2008a).-k-örülbelül-a-80-as-évek-második-felétől-azonban-a-halálzási-ráta-fokozatosan-csökkenni-kezdett,-bár-a-nyers-halálzási-arányszám-tartósan-25%-alá-csak-a-20.-század-elején-esett.-ugyancsak-erre-az-időszakra-esik-a-termékenység-tartós,-rendszeres-és-visszafordíthatatlan-csökkenése-40%-alá-(Šprocha-Tišliar-2008a).-Ez-a-csök-

6.- Ezek- a- határok- inkább- csak- tájékoztató- jellegűek.- a- fő- cél- az- volt,- hogy- rámutassunk- a- demográfiai-reprodukciónak-a-demográfiai-forradalom-nyomán-végbement-széles-körű-átalakulására,-valamint-részben-e-folyamat-minőségi-jellegére-is,-melynek-során-a-népesség-a-termékenység-és-a-halálzás-magas-szintjéről-eljut-a-termékenység-és-a-halálzás-alacsony-arányáig.

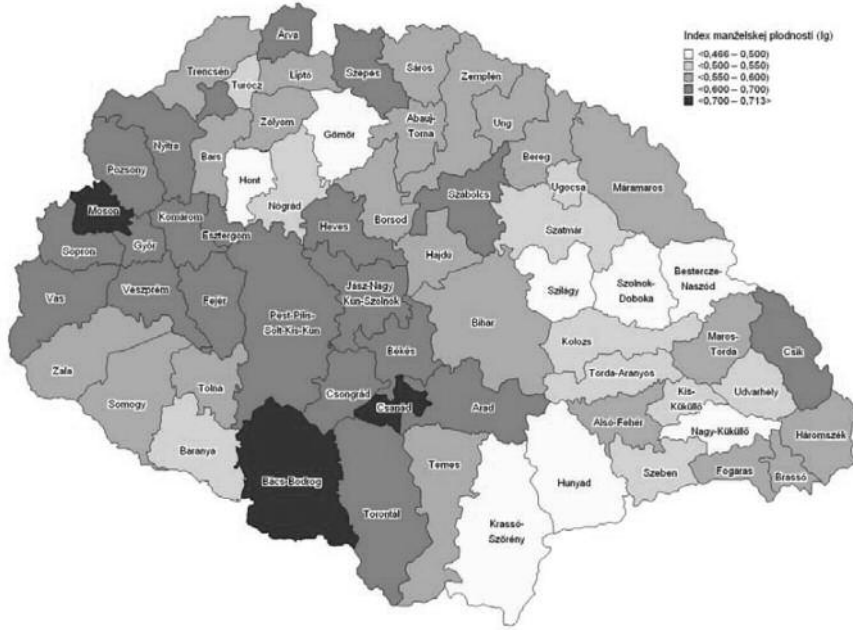
kenés-viszonylag-gyors-volt.-a-termékenység-és-a-halálozás-csökkenésének-kölcsönös időzítéséből-látható,-hogy-a-szlovákiai-népességben-elég-hamar,-viszonylag-gyors-ütemben-megindult-a-termékenységi-arányok-csökkenése.-E-fejlődésre-valószínűleg-hatással-volt-a-viszonylag-erőteljes-tartós-és-időleges-emigráció-(Fialová-1987).-az-első-világháború-kompenzációs-fázisának-hatásai-elmúltával-a-termékenységi-arány-csökkenése-még-gyorsabb-ütemben-folytatódott-(Šprocha-Tišliar-2008b).-Ezért-az-időzítést tekintve-a-demográfiai-forradalom-szlovákiában-viszonylag-jelentős-késéssel-indult, összehasonlítva-például-Franciaországgal,-ahol-e-folyamat-első-jelei-már-a-18.-században-kimutathatók,-vagy-csehországgal,-ahol-a-19.-század-30-as-éveiben-jelentkeztek.⁷

a-demográfiai-forradalom-egyik-fontos-jellemzője,-hogy-nem-egyszerre-zajlik-a-teljes népességben-belül,-hanem-a-reprodukciós-magatartás-megváltozása-fokozatosan-difundálódik-a-népesség-különböző-etnikai-és-társadalmi-rétegeiben,-más-más-módon-a városokban-és-vidéken,-ill.-az-egyres-régiókban-(pavlík-et-al.-1986).-mint-az-alábbi-ábrák mutatják,-a-termékenységi-arány-a-19.-század-végén-és-a-20.-század-elején-a-történelmi-magyarország-területén-nem-volt-egyenletes.-h-a-csak-azokat-a-vármegyéket-nézzük,-melyek-szlovákia-mai-területét-alkotják-vagy-átnyúlnak-oda,-világosan-látható, hogy-Gömörben,-hontban,-Nógrádban-a-házasságon-belüli-termékenység-mutatói-jóval alacsonyabb-értékeket-képviseznek.-E-mutatók-ezek-en-a-területeken-hosszú-ideig-a-0,70-es-(a-maximális-érték-70%-a)-szint-alatt-maradtak,-melyet-a-demográfiai-forradalom-második-szakaszának-kezdését-jelző-határvonalnak-tartanak.-az-is-nyilvánvaló, hogy-idővel-az-alacsonyabb-termékenységi-aránnyal-bíró-terület-mindinkább-szélesedett,-miközben-a-termékenység-tovább-csökkent.-így-az-European-Fertility-project-adatai-szerint-1910-ben-Bars,-hont,-Nógrád,-Gömör,-abaúj-Torna,-zemplén,-ung-és-árva nem-érte-el-a-házasságon-belüli-maximális-termékenység-55%-át.-a-demográfiai-forradalom-második-szakasza-valószínűleg-már-szlovákia-más-területein-is-megkezdődött, mindenekelőtt-közép-és-északkelet-szlovákiában.-a-régi-termékenységi-rendszer-legtovább-valószínűleg-a-nyugati-(Trencsén,-Nyitra,-komárom-és-pozsony)-vármegyékben maradt-fenn,-ahol-1910-ben-a-házasságon-belüli-termékenység-mutatója-még-meghaladta-a-60%-ot.

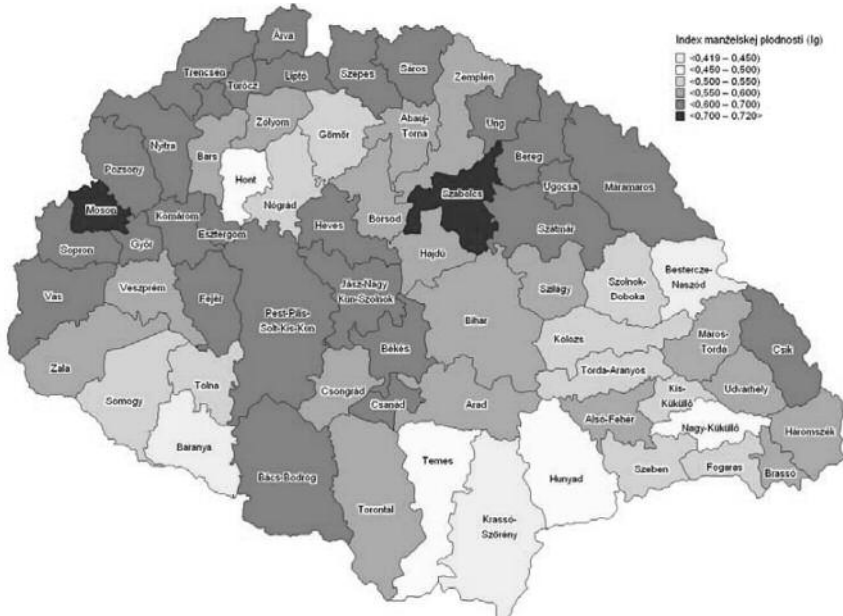
a-termékenységi-arányban-mutatkozó-különbségeket-elsősorban-a-demográfiai-forradalom-más-más-időzítése-eredményezte-a-különböző-regionális-populációkon-belül. mint-ebből-az-összefoglalásból-is-kitűnik,-szlovákia-területén-a-termékenység-csökkenésének-első-jelei-közép-szlovákia-déli--Bars-délkeleti-részétől-honton,-Nógrádon-és Gömörön-keresztül-húzódó--területein-a-19.-század-végén-jelentkeztek,-a-többi-régiót a-termékenység-csökkenése-csak-később-éri-el.-a-szlovákiában-zajló-demográfiai-forradalom-ilyen-szempontból-azért-érdekes,-mert-a-termékenység-jellegét-érintő-változások-az-esetek-többségében-először-az-egyres-országok-metropolisaiban-következtek-be, s-csak-utána-kezdték-leszivárogni-más-térségekbe.

7.- a-demográfiai-forradalom-más-nyugat-és-észak-európai-népességekben-(pl.-angliában-és Walesben,-s-vájcban,-s-védországban,-Norvégiában,-dániában,-Belgiumban-stb.)-jóval-korábban-kezdődött.

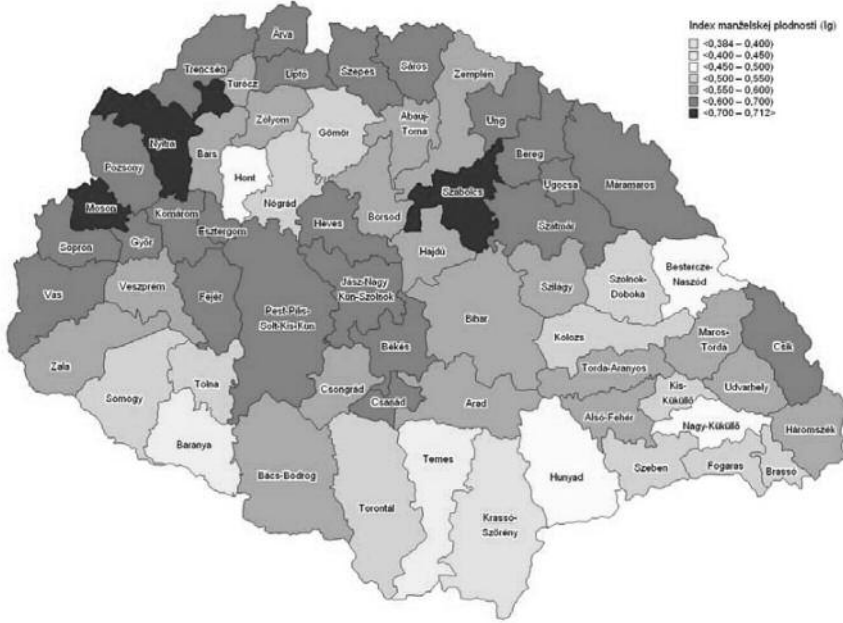
1. ábra. házasságon-belüli-termékenység-indexe-(ig)-a-történelmi-magyarország-vár-megyeiben-1880-ban

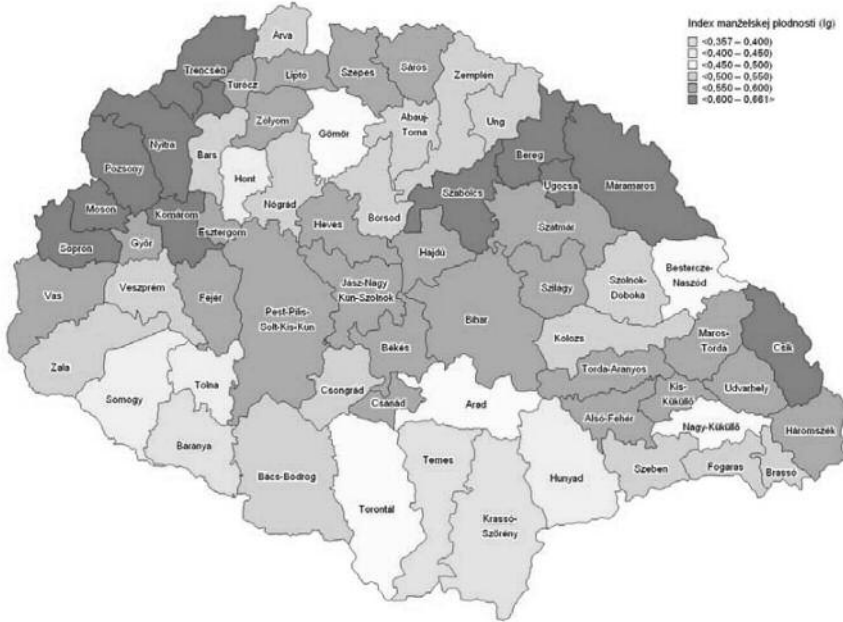
2. ábra. házasságon-belüli-termékenység-indexe-(ig)-a-történelmi-magyarország-vár-megyeiben-1890-ben

3. ábra. házasságon-belüli-termékenység-indexe-(ig)-a-történelmi-magyarország-vár-megyéiben-1900-ban

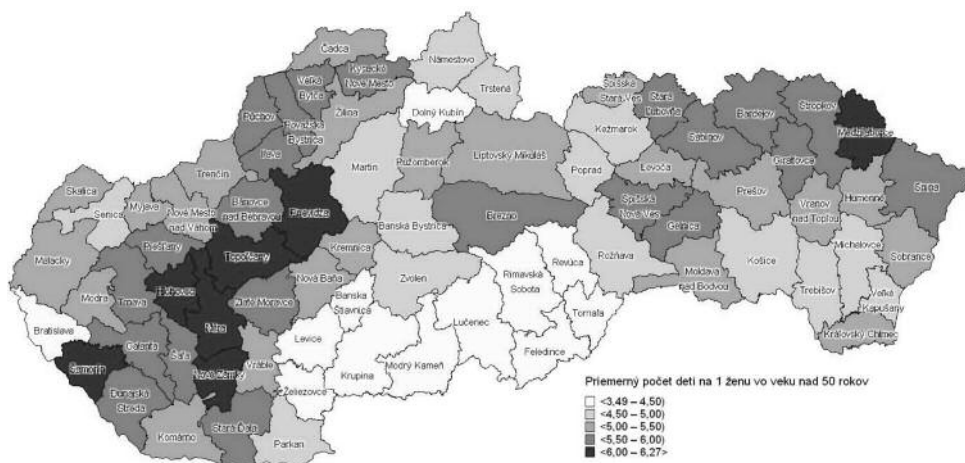

4. ábra. házasságon-belüli-termékenység-indexe-(ig)-a-történelmi-magyarország-vár-megyéiben-1910-ben

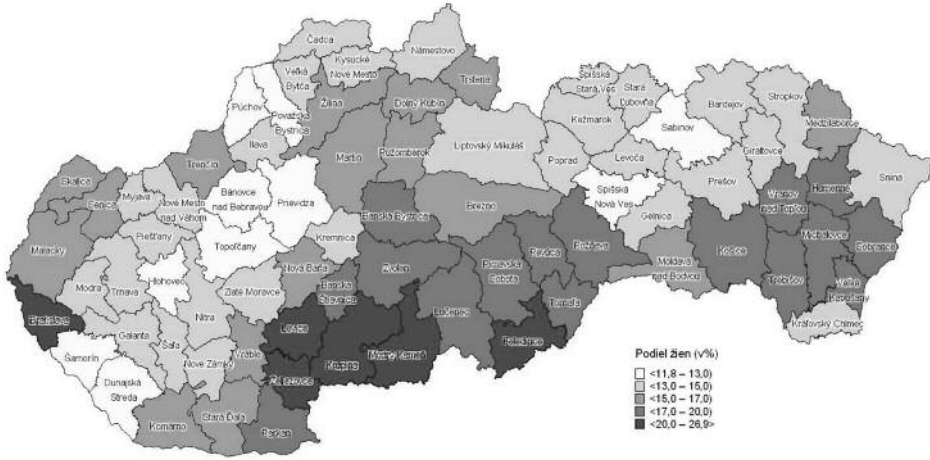
az-1930.-és-1961.-évi-népszámlálás-adatai-megerősítik-ezeket-a-különbségeket-és-egyben-bizonyos-mértékig-megvilágítják-a-női-termékenység-alacsony-arányának-alapvető okait- az- említett- térségekben.- mint- az- 5.- és- 6.- ábrából- látható,- a- párkány,- zselíz, selmecebánya,- zólyom,- korpona,- kékkő,- Losonc,- Feled,- r imaszombat.- Tornalja,- Nagy- rőce-sávban-fekvő-járásokat-a-többgyermekes-családok-alacsony-(25%-alatti)-és-az-egygyermekes-nők-átlagon-felüli-(20%-feletti)-aránya-jellemezte.-az-1961-es-adatok-ugyan-csak-igazolják-az-egygyermekes-nők-magas-és-a-négy- vagy-több-gyermekes-nők-alacsony-arányát-közép-szlovákia-déli-(a-Lévai,-a-zólyomi,-a-Losonci,-a-r imaszombati-és a-r ozsnyói)-járásaiban.

5. ábra. 50-éves-vagy-annál-idősebb-nőre-eső-átlagos-gyermekszám;-1930.-évi-népszámlálás

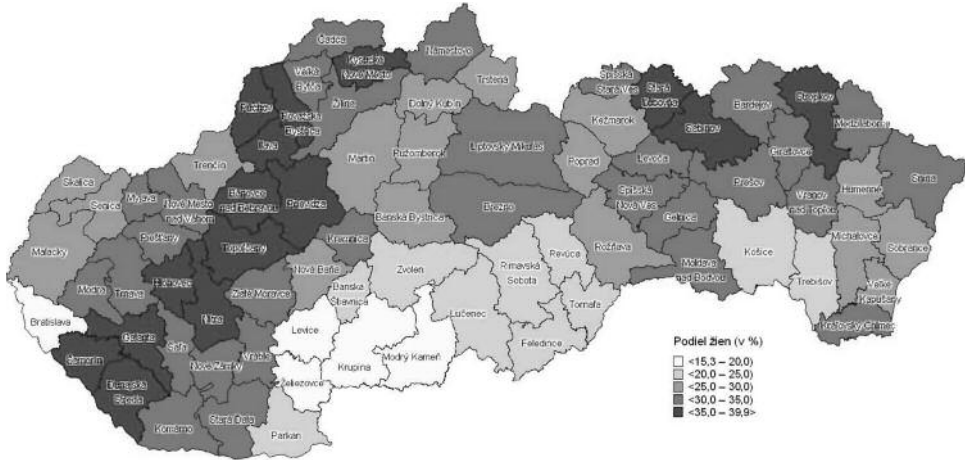

Fordított-volt-a-helyzet-dél-szlovákia-határ-menti-régióiban,-somorja,-dunaszerdahely, Galánta,- vágsellye,- érsekújvár,- komárom- térségében,- ahol- az- egygyermekes- nők aránya-igen-alacsony,-míg-a-többgyermekes-családok-száma-magas-volt.-ugyanaz-már a-régi-magyarországi-vármegyék-adataiból-is-kimutatható.-Elmondható-tehát,-hogy-a szlovákiai-magyar-kisebbséghez-hagyományosan-kapcsolódó-területen-élő-népességre alacsony- vagy- nagyon- alacsony- termékenység- volt- jellemző,- ugyanakkor- a- népesség egy-másik-része- viszonylag- magas- termékenységgel- büszkélkedhetett.-a-felsorolt-ada- tok-alapján-óvatosan-azt-feltételezhetjük,-hogy-azokon-a-területeken,-ahol-hosszabb ideje-nagyszámú-magyar-lakosság-él,-kétféle-reprodukciós-rendszer-létezik.

6. ábra. 50-éves-vagy-idősebb,-a reprodukciós-időszakban-egy-gyermeket-szült-nők aránya;-1930.-évi-népszámlálás

7. ábra. 50-éves-vagy-idősebb,-a reprodukciós-időszakban-5-vagy-több-gyermeket-szült nők-aránya;-1930.-évi-népszámlálás

az-egygyermekes-családmodell-közép-szlovákia-déli-részein-valószínűleg-már-az-első világháború-előtt-széles-körben-elterjedt-volt-(Botíková-et-al.-1997).-az-e-területeken folytatott-etnográfiai-kutatás-szerint-második-gyermek-csak-akkor-szülehetett,-ha-ez első-meghalt-vagy-a-nő-újabb-házasságot-kötött.-a-házasság-első-éveiben-nem-volt-kívánatos-gyermeket-szülni,-mert-a-nőt-távol-tartotta-volna-a-gazdaságban-végzett-munkától.-ha-mégis-ügy-adódott,-hogy-a-nő-teherbe-esett,-a-gyermeknek-nem-volt-szabad megszületnie.-azokon-a-területeken,-ahol-az-egygyermekes-modell-elterjedt-volt,-több gyermek-születése-esetén-az-anyát-nemcsak-a-helyi-közösség-ítelte-el,-hanem-saját családja-is-(Botíková-et-al.-1997).

a-közép-szlovákia-déli-részein-elterjedt-egygyermekes-modellel-ismert-szlovák-személyiségek-munkáiban-is-találkozunk.-például-andrej-k ollár-az-egyik-gömöri-községről írt-monográfiájában-megemlíti,-hogy-a-családokban-nem-volt-kívánatos-a-sok-gyermek,-s-egyéves-koráig-a-megszületett-gyermek-nem-is-örvendett-nagy-megbecsülésnek.-j-án Čaplovič-a-magyarországi-szlovákokról-írt-könyvében-pedig-úgy-látta,-hogy-az-első-terhesség-halogatása-a-szemérmességgel-és-a-nemi-tisztasággal-függött-össze,-amit-a nők-olyannyira-félreértelmeztek,-hogy-a-házasság-első-évében,-sőt-még-a-második évben-is,-szégyelltek-teherbe-esni.-Gömörben-szokott-dolog-volt,-hogy-a-nők-csak-hat,-sőt-hét-évvel-házasságkötésük-után-szülték-meg-első-gyermeküket-(Botíková-et-al. 1997).

Továbbra-is-kérdés-marad,-miért-kötődik-ez-a-jelenség-a-volt-Bars,-hont,-Nógrád, Gömör-és-részben-zemplén-vármegye-déli-protestáns-területeinek-térségéhez,-míg-más protestáns-területek--mint-miava,-Felső-Liptó,-alsó-árva-vagy-az-ugróci-völgy--nem hajlottak-ehhez-a-modellhez-(Botíková-et-al.-1997).-a-magyarázatok-többsége-úgy-szól, hogy-a-családi-földtulajdont-akarták-ily-módon-egyben-tartani.-az-egygyermekes-rendszer-egyszerű-öröklési-eljárást-tett-lehetővé,-mert-a-tulajdon-nem-osztódott,-az-apa haláláig-a-fiú,-a-feleség-és-a-szülők-közösen-gazdálkodtak,-megosztozva-a-hasznon (Botíková-et-al.-1997).-az-egygyermekes-családmodell-meggyökeresedéséhez-tehát-a tulajdon-megosztásától,-majd-az-örökösi-igények-kielégítésétől-való-félelem-vezetett. Egy-más-magyarázat-az-okot-az-evangélikus-és-református-vallásnak-a-házasság-és-a reprodukció-kölcsönös-kapcsolatáról,-ill.-a-házasság-funkciójáról-vallott-eltérő-felfogásában-keresi,-de-az-egykezés-nagyobb-elterjedtsége-az-evangélikusok-és-a-reformátusok-között-a-két-vallásra-jellemző-rationális-gondolkodással-és-pragmatizmussal-is magyarázható.-mindemellett-e-két-vallás-dogmatikája,-a-katolikus-egyházzal-ellentétben,-nem-tiltotta-szigorúan-a-termékenység-szabályozását-(Botíková-et-al.-1997).

a-szűkített-reprodukciós-modellel-fenntartása-különböző-fogamzásgátló-praktikák alkalmazását-feltételezte.-az-ún.-reális-fogamzásgátlás-egyik-leggyakoribb-módszere volt-a-szexuális-tartózkodás,-leginkább-a-házastársak-különlvása-révén.-a-teherbe eséssel-szembeni-védekezés-gyakori-formája-volt-ezenkívül-a-megszakított-közösülés. a-férfiak-részéről-ismert-volt-a-kondom-használata-is-(Botíková-a-kol.-1997).-olyan-esetekben,-amikor-ezek-az-eljárások-hatástalanok-voltak,-és-a-nem-kívánt-terhesség-bekövetkezett,-a-nők-igyekeztek-megszabadulni-tőle.-a-magzatot-különböző-növényi-főzetekkel,-ülőfürdőkkel,-mértéktelen-fizikai-megterheléssel,-hasra-eséssel-vagy-a-hasi tájék-rendszeres-nyomogatásával-próbálták-elhajtani.-h-a-ezek-a-módszerek-sem-segítettek,-akkor-a-nők-nemegyszer-vállalták-még-a-minden-szakértelem-nélkül,-gyakran iskolázatlan-személy-által-a-higiénia-elveinek-teljes-mellőzésével-végzett-terhesség-megszakítást-is-(Botíková-et-al.-1997).-az-ilyen-pancser-beavatkozások-eredménye gyakran-az-volt,-hogy-a-nőnek-nem-lehetett-további-gyermeke,-tartós-egészségkárosodást-szenvedett,-vagy-a-legtragikusabb-esetekben-meghalt-már-a-beavatkozás-alatt vagy-utána,-az-akkor-szerzett-fertőzés-következtében.

a-beavatkozások-kínálata-és-minősége-az-egészségügyi-ellátás-fejlődésével-és-elérhetőségével-arányosan-valószínűleg-emelkedett.-„magzatelhajtást-már-50-150-koronáért-is-lehet-rendelni,-vagy-másféle,-esetleg-személyes-ellenszolgáltatás-fejében,-persze-az-is-igaz,-hogy-1000-5000-koronáért-is.-Ez-nem-pusztán-a-terhességmegszakítást-vállaló-személy-anyagi-helyzetétől,-nemcsak-a-saját-vagy-más-»becsületét«-vagy-gazda-

sági-pozícióját-megmenteni-akaró-nő-helyzetétől,-hanem,-mint-mondják,-elsősorban-a-terhesség-megszakítást-végző-személy-szociális-érzékenységétől-és-sajátosan-értelmezett-felebaráti-szeretetétől-függött.”-(c hura-1936,-165.-p.)

általánosságban-tehát-feltételezhető,-hogya-a-művi-úton-előidézett-vetélés-a-nem-kívánt-terhesség-megszakításának-már-a-két-világháború-közi-időszakban-viszonylag-elérhető-és-bevett-módja-volt.-Tanúsítja-ezt-a-vetélés-miatt-ápolásra-szorult-esetek-bejelentett-számára-vonatkozó-statisztika-is.-Ennek-alapján-feltételezte-alojz-c hura,-hogya-30-as-évek-elején-szlovákiában-mintegy-25-32-ezer-terhességmegszakításra-került-sor-indukált-vagy-spontán-vetéléssel.-ily-módon-évente-az-összes-terhesség-21-27%-a-abortusszal-végződhetett.

coale-szerint-annak,-hogya-egy-népességen-belül-a-termékenység-szabályozását-célzó-tudatos-törekvés-érvényesülni-tudjon,-vagyis-a-reprodukciós-magatartás-új-formája-bontakozzék-ki-és-jusson-érvényre,-két-feltétele-van.-Először-is-minden-magatartásbeli-változás-pszichológiailag-determinált.-a-házastársak-vagy-élettársak-akkor-fognak-az-új-reprodukciós-magatartáshoz-(modellhez)-igazodni,-ha-az-számukra-előnyösebb,-mint-a-korábban-megszokott-modell.-az-újszerű-magatartásnak-ráadásul-rentábilisabbnak-kell-lennie,-vagyis-a-belőle-származó-haszonnak-nagyobbnak-kell-lennie,mint-amekkora-a-ráfördített-költség.-másképp-a-változást-az-embereknek-tudatosan,azzal-a-meggyőződéssel-kell-elfogadniuk,-hogya-ez-a-forma-helyes-és-követni-kívánják.-a-reprodukciós-magatartást-érintő-változások-széles-körű-elterjedésében-igen-fontos-szerpet-játszik-az-érdekében-felhasznált-eszközök-legitim-volta.-a-reprodukció-új-formájának-és-annak-a-módnak,-ahogya-párok-alkalmazzák,-kulturálisan-(etikailag-és-morálisan)-elfogadhatónak-kell-lennie.-az-utolsó,-nem-kevésbé-fontos-feltétel-pedig-olyan-alkalmas,-elfogadható-körülmények,-eszközök-és-technikák-megléte,-melyekkel-az-új-modell-a-gyakorlatban-megvalósítható.

ahogya-előző-összefoglalásunkban-is-említettük,-mindezek-a-feltételek-a-demográfiai-forradalom-elindulásához-közép-szlovákia-déli-területein-valószínűleg-adottak-voltak.k-evesebb-számú-gyermek-több-okból-is-kívánatos-lehetett.-vagyis-olyan-változásról-van-szó,-amelyre-volt-igény.-hasonlóképpen-az-evangélikus-és-a-református-vallás-is-az-ilyen-magatartás-nemzedékek-közi-legitimálásával-elősegítette-annak-a-sajátos-populációs-klimának-a-kialakulását,-melyben-a-kisebb-családok-váltak-megszokottá-és-a-helyi-társadalom-azokat-preferálta,-míg-a-sokgyermekességre-úgy-tekintettek,-mint-negatív-jelenségre,-mely-szembemegy-a-helyi-normákkal-és-értékekkel.-végül-pedig-az-is-jól-látható,-hogya-reprodukciós-magatartás-új-modelljének-kiteljesedését-bizonyos-mértékig-segíthette-a-fogamzásgátlással-és-a-terhességmegszakítással-kapcsolatos-különböző-gyakorlati-módszerek-megismerése-is.

4.-a-termékenység-longitudinális-elemzése

a-termékenység-alakulásának-és-az-esetleges-változásoknak-longitudinális-vizsgálata-alighanem-e-demográfiai-folyamat-tanulmányozásának-a-legfontosabb-eszköze.-Előnye-a-keresztmetszeti-mutatókkal-szemben,-hogya-a-kohorsz-(korosztályi)-mutatók-a-végső-termékenységet-mérik,-míg-a-keresztmetszeti-(transzverzális)-mutatók-olyan-fiktív-modellt-képviselnek,-mely-több,-az-adott-évben-(időszakban)-reprodukciós-korban-levő-korosztály-fiktív-csoportjának-elemzésén-alapul.-a-keresztmetszeti-mutatók-tehát-azt

szemléltetik, -elméletileg-miként-alakulhatna-a-termékenységi-arány,-ha-az-arányok-időben-nem-változnának-az-egy-kohorszokon-belül.-a-gyakorlatból-azonban-tudjuk,-hogy-éppen-a-korosztályok-a-reprodukciós-magatartás-változásainak-hordozói,-így-ez-a-feltételezés-nem-egészen-helytálló.-megemlíthető-továbbá,-hogy-a-demográfiai-reprodukció-feltételeiben- bekövetkezett- kilengések- a- keresztmetszeti- mutatókra- erőteljesebben hatnak,- ami- jelentős- mértékben- tükröződhet- azok- értékeiben.- a- kohorsz- mutatókat ezzel-szemben-nagyobb-állandóság-jellemzi,-s-csupán-a-demográfiai-reprodukció-jelentős,-hosszú-távú-átalakulása-esetén-változnak.

ami-az-egy-nőre-eső-gyermekek-számát-illet,-az-1930.-1961.-és-1980.-évi-népszámlálás-adatai-alapján-megállapítható,-hogy-a-magukat-magyar-nemzetiségűnek-való-lott-nők-termékenysége-a-szlovák-nemzetiségű-nőkhöz-viszonyítva-hosszú-távon-alacsonyabb-volt.-az-1930.-évi-népszámlálás-adatai-szerint-míg-egy-szlovák-nemzetiségű-45-49-éves-férjezett-nőnek-átlagosan-4,9-gyermeke-született,-a-magyar-nemzetiségű-nőknek-4,3-j-öllehet-a-következő-időszakban-ezek-a-különbségek-a-reprodukció-jelleében-beállt-változások-fokozatos-elterjedése-következtében-egyenletesen-csökkentek, ennek-ellenére-az-egész-vizsgált-időszakról-elmondható,-hogy-a-magyar-nemzetiségű-nők-termékenysége-a-szlovák-nemzetiségűekhez-képest-alacsonyabb-volt.-Bizonyítja ezt-a-végső-termékenységnek-a-2001-es-népszámlálásból-megismert-alakulása-is.-az-első-világháború-előtt-született-korosztályokban-a-szlovák-nemzetiségű-nőknek-az-adatlapok-szerint-életük-folyamán-átlagosan-2,8-gyermekük-született,-míg-az-ugyanahhoz-a-korosztályokhoz-tartozó-magyar-nemzetiségű-nőknek-megközelítőleg-2,4.-a-végső-termékenység-vonatkozásában-a-legnagyobb-különbségek-éppen-ezeknél-a-korosztályoknál-mutatkoznak,-míg-a-fiatalabbaknál-fokozatosan-csökkennek.-az-egy-nőre-eső,-reprodukciós-korában-született-gyermekek-átlagos-számát-tekintve-a-legkisebb-különbséget- a- második- világháború- után- született- korosztályokban- találjuk.- Ennek- ellenére hosszú-távon,-több-generációt- vizsgálva- megállapítható,-hogy-a-szlovák-nemzetiségű-nőknek-átlagosan-több-gyermekük-volt,-mint-a-magyar-nemzetiségű-nőknek.-mint-fentebb-már-vázoltuk,-a-demográfiai-forradalom-kiterjedése-és-elmélyülése-szempontjából nézve-ezek-a-különbségek,-melyeket-az-1930.-1961.-és-1980.-évi-népszámlálás-eredményei-alapján-azonosítottunk,-elsősorban-a-demográfiai-reprodukcióban-bekövetkezett-változások-eltérő-időzítéséből-következtek.-a-19.-század-végén-és-a-20.-század-elején-született-nők-korosztályaiban-a-végső-termékenység-arányaiban-mutatkozó-viszonylag-jelentős-különbségek-éppen-abból-eredtek,-hogy-a-magyar-nemzetiségű-nőknél korábban-kezdődött-a-termékenység-tudatos-korlátozása.-a-különbségek-fokozatos-csökkenése-a-fiatalabb-korosztályokban-e-minőségi-és-mennyiségi-változások-erőteljesebb-érvényesülését-mutatja-a-szlovák-női-népességen-belül-is.-általánosságban-tudjuk,-hogy-szlovákia-területén-a-demográfiai-forradalom-második-szakasza-a-második-világháború-után-fejeződött-be,-ezért-a-végső-termékenységben-mutatkozó-legkisebb-különbségek-is-az-ekkor-született-nők-esetében-voltak,-miközben-ezeket-már-nem-befolyásolta-a-demográfiai-forradalom-második-szakaszának-időzítése.-a-különbségekre-ható-főbb-mechanismusok-jobb-megismeréséhez-azonban-részletesen-át-kell-tekintelnünk-néhány-további,-a-termékenység-longitudinális-elemzéséhez-szükséges-jellemzőt.

a- végső- termékenység- valamennyi- korosztályban- lényegében- az- egy- nőre- eső, annak-reprodukciós-korában-született-gyermekek-átlagos-számát-jelenti.-Ezeknek-az

értékeknek-a-háttérben-azonban-jelentős-szerkezeti-különbségek-húzódhatnak-meg, melyek-a-továbbiakban-az-okok-magyarázataul-is-szolgálhatnak.

általánosságban-elmondható,-hogy-a-végső-termékenységet-mindenekelőtt-a-több-gyermekes,-de-leginkább-a-három-és-ennél-több-gyermekes-nők-részaránya-befolyásolja,-valamint-azoké-a-nőké,-akik-reprodukciós-korukban-egyszer-sem-kerültek-áldott-állapotba.

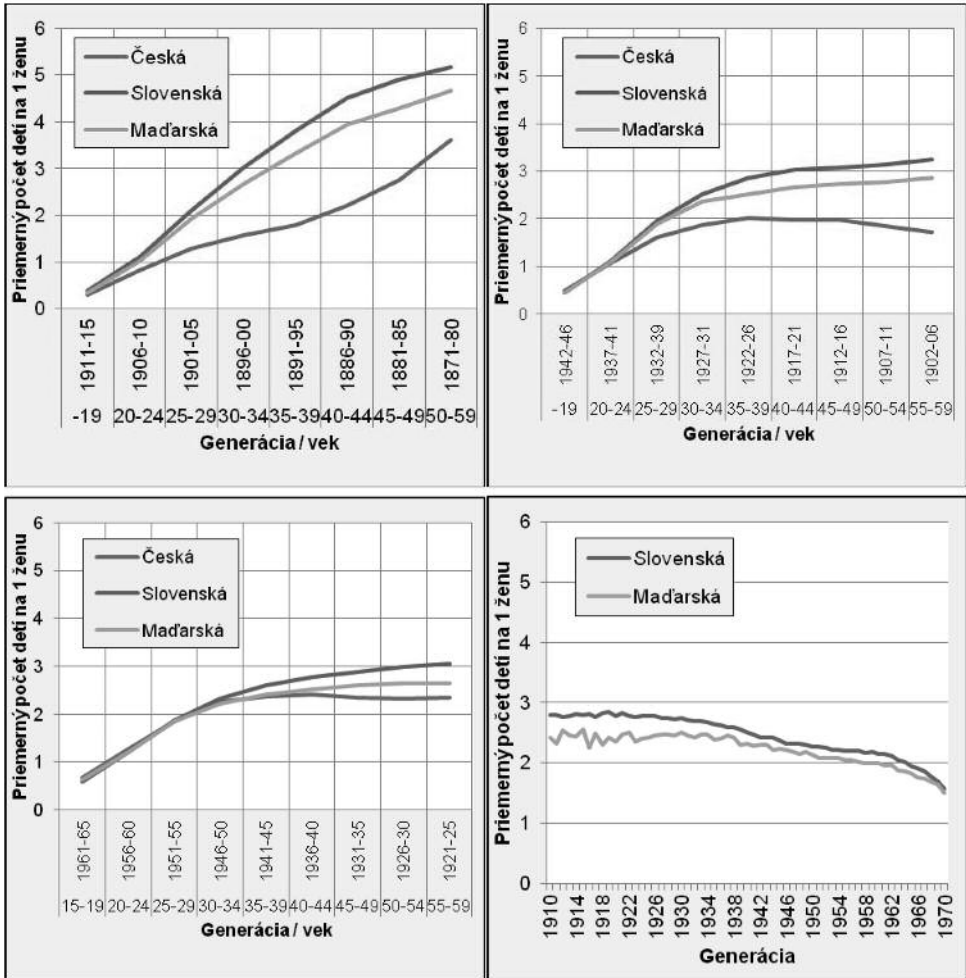
1930-ban-a-szlovák-nemzetiségű-45-49-éves-férjezett-nők-háromnegyedének-három-vagy-több-gyermeke-volt.-a-magukat-magyar-nemzetiségűnek-vallott-férjezett-nők-esetében-ez-az-arány-csaknem-10-százalékponttal-alacsonyabb-volt.-megközelítőleg-minden-nyolcadik-magyar-nő-gyermektelennek-mondta-magát,-míg-a-gyermektelen-szlovák-nők-aránya-9%-volt.-hasonlóan-a-szlovák-nemzetiségű-nőkhöz-képest-a-magyar-nőknek-gyakrabban-volt-csupán-egy,-esetleg-két-gyermeke.

az-1961.-évi-népszámlálás-szintén-azt-igazolta,-hogy-a-magyar-nők-családja-gyakran-kisebb,-mint-a-szlovák-nőké.-a-három-és-több-gyermekes-nők-aránya-mindkét-csoportban-körülbelül-egyötödével-csökken.-a-45-49-éves-magyar-nemzetiségű-nőknél-ez-az-arány-valamivel-44%-felett,-míg-a-szlovák-nők-körében-53%-volt.-ugyanakkor-a-magyar-nők-majdnem-egyötöde-azt-közölte,-hogy-csak-egy-gyermeke-van.-a-többi-csoportban-a-különbségek-minimálisak-voltak,-de-mindkét-esetben-újfent-igazolódott,-hogy-a-magyar-nők-gyakrabban-gyermektelenek,-ill.-hogy-csak-két-gyermekük-van.

az-1980.-évi-népszámlálás-már-nem-csak-a-demográfiai-forradalom-befejezését,-hanem-a-reprodukciós-magatartás-egy-sajátos,-ún.-kelet-európai-modelljének(kučera-Fialová-1996;-r-ychtaříková-1996)-fokozatos-kialakulását-is-jelezte.-E-modell-jellemzője-a-korai-házasságkötés,-majd-az-ézt-követő-korai-első-anyság-volt.-a-gyermek-túlnyomó-része-házasságban-született,-ugyanakkor-az-első-gyermek-magas-aránya-a-házasság-előtt-fogant.-j-ellemző-volt-a-kétgyermekes-családmodell-széles-körű-elterjedése-is,-ugyanakkor-az-életre-szóló-gyermektelenség-nagyon-alacsony,-a-biológiai-határhoz-közeli-szinten-mozgott.-Ezek-a-jellemzők-lényegében-mind-a-szlovák,-mind-a-magyar-nemzetiségű-nőknél-megtalálhatók.-a-45-49-éves-gyermektelen-nők-aránya-mindkét-csoportban-nagyon-alacsony-volt-és-5%-alá-esett.-Enyhén-csökken-a-három-és-több-gyermekes-családok-aránya-is.-a-legnagyobb-változás-azonban-a-kétgyermekes-nők-részarányának-emelkedése-volt,-ez-a-szlovákiai-magyar-nemzetiségű-néességben-csaknem-40%-ot,-a-magukat-az-1980-as-népszámláláskor-szlovák-nemzetiségűnek-vallott-nőknél-pedig-valamivel-több-mint-34%-ot-tett-ki.-Nem-változott-az-sem,-hogy-a-magyar-nőknek-gyakrabban-van-csak-egy-gyermeke,-a-különbség-azonban-a-szlovák-nőkhöz-viszonyítva-valamelyest-csökken.

a-2001.-évi-népszámlálás-adatai-részletes-képet-adnak-arról,-miként-alakult-a-női-néesség-szerkezete-a-megszületett-gyermek-száma-szerint.-Tekintettel-az-egy-korosztályok-adatállományainak-igen-széles-körére,-csupán-az-1910-után-született-nőket-vizsgáltuk,-míg-azokból-a-korosztályokból,-melyek-életkora-a-népszámláláskor-30-év-felett-volt,-csupán-az-1910-és-1960-között-születetteket.-a-2001-es-népszámlálás-idején-már-befejezett-reprodukcióról-csak-az-1910-és-1952-között-született-nők-esetében-beszélhetünk.-miután-azonban-a-termékenységi-arány-40-év-felett-viszonylag-alacsony,-bizonyos-fokig-feltételezhető,-hogy-komolyabb-változásokra-az-1953-és-1960-közötti-korosztályok-körében-sem-került-sor.

8-11. ábra. Egy-nőre-eső-átlagos-gyermekszám-adott-nemzetiség-szerint-az-1930.,-az-1961.,-az-1980.-és-az-2001.-évi-népszámlálás-adatai-alapján

Függőlegesen:-az-1-nőre-eső-átlagos-gyermekszám;-vízszintesen:-korosztály/életkor;-kék-vonal:-cseh,-piros-szlovák,-zöld:-magyar-nők

megközelítőleg-a húszas-évek-közepéig-mind-a-szlovák,-mind-a-magyar-nemzetiségű nők-valamivel-nagyobb-arányban-voltak-gyermektelenek,-mint-a-később-születettek.-a gyermektelenek-aránya-a-30-as-évek-második-felében-született-nők-körében-volt-a legalacsonyabb.-Ezek-azok-a-korosztályok,-melyek-egész-reprodukciós-időszaka-a-múlt politikai-rendszer-idejére-esett,-amikor-az-említett-kelet-európai-reprodukciós-modell kialakult.-Ennek-fontos-jellemzője-volt-a-gyermektelenség-alacsony-szintje.-a-születéseket-támogató,-főleg-a-fiatal,-gyermekes-családokat-segítő-intézkedések--az-anyaság és-a-gyermekgondozás-magas-szintű-törvényi-szabályozásával-együtt--elősegítették azt-a-sajátos-jelenséget,-hogy-a-nőknek-csak-igen-kis-része-maradt-egész-életén-át-gyer-

mektelen.- érdekes- módon,- ellentétben- az- idősebb- generációkkal,- ezekben- a- korosztályokban- a- gyermektelen- magyar- nők- aránya- alacsonyabb- volt,- mint- szlovák- nemzetiségű- társaiké.- a- 30-as- és- 40-es- években- született- nők- körében- a- gyermektelenség- 6-7%-os- szinten- mozgott,- ugyanez- a- szlovák- nők- esetében- átlagosan- 1-2%-kal- magasabb- volt.- az- is- nyilvánvaló,- hogy- megközelítőleg- a- 30-as- évek- végén- és- a- 40-es- évek- elején- született- korosztályokkal- kezdődően- a- gyermektelen- nők- aránya- mindkét- vizsgált- csoportban- fokozatosan- emelkedik,- az- 50-es- évek- végén- a- magyar- nemzetiségű- nőknél- mintegy- 8,5-9,0%-ra,- a- szlovák- nemzetiségű- nőknél- pedig- 8,5-10,0%-ra.

a- magukat- magyar- vagy- szlovák- nemzetiségűnek- valló- nők- közötti- egyik- sajátos- különbség- az- egygyermekesek- részarányában- mutatkozik.- arra- a- jelenségre,- hogy- a- magyar- családok- között- több- az- egygyermekes,- közvetve- már- a- jelenség- regionális- eloszlása- is- utalt.- Ezt- az- 1930.-, 1960.- és- 1980.- évi- népszámlálás- eredményei- empirikusan- igazolták.- a- 2001-es- népszámlálás- adataiból- jól- látható,- hogy- ez- a- jelenség- a- magyar- nemzetiségű- népességben- nemzedékeken- keresztül- fennmaradt,- még- ha- súlya- a- történelmi- körülmények- alakulása- folytán- alighanem- fokozatosan- megváltozik- is.- az- európai- kontextust- tekintve- a- szlovákiai- népességet- hosszú- ideig- igen- alacsony- arányú- gyermektelenség,- illetve- az- egygyermekes- családok- alacsony- részaránya- jellemezte. Frejka- szerint- az- 1918- és- 1965- közötti- korosztályokban- az- egygyermekes- nők- aránya- valamennyi- európai- ország- közül- szlovákiában- volt- a- legalacsonyabb,- miközben- a- gyermektelen- nők- részarányától- is- alig- különbözött- (potančoková- 2009).

a- 2001.- évi- népszámláláskor- magukat- magyar- nemzetiségűnek- vallott- egygyermekes- nők- részaránya- a- legidősebb- és- a- legfiatalabb- korosztályokban- volt- a- legmagasabb.- az- első- világháború- előtt- született- nemzedékek- körében- és- a- háború- utáni- mintegy- öt- évben- 15%- fölött- volt- azon- nők- aránya,- akik- teljes- reprodukciós- korukban- csak- egy- gyermeket- szültek.- a- fiatalabb- korosztályokban- az- egykeség- némileg- csökkent,- az- egygyermekes- nők- aránya- a- 30-as- évek- végén- és- a- 40-es- évek- elején- született- korosztályokban- volt- a- legalacsonyabb.- ugyanakkor- az- 50-es- évek- végén- születettek- nál- már- azt- látjuk,- hogy- az- egygyermekes- nők- aránya- elérte- az- első- világháború- utáni- korosztályokban- mért- 15%-os- szintet.

a- szlovák- nemzetiségű- nőkről- ugyancsak- elmondható,- hogy- az- idősebb- korosztályokban- gyakoribb- volt- az- egykeség,- az- egygyermekes- nők- aránya- 10-13%- körül- mozgott.- a- megközelítőleg- a- húszas- évek- közepén- született- korosztályoktól- kezdve- egészen- az- 50-es- évek- elejéig- születettekig- a- szlovák- nemzetiségű- egygyermekes- nők- részaránya- nem- lépte- át- a- 11%-os- határt.- utána- enyhe- emelkedést- figyelhetünk- meg,- így- az- 1960-ban- született- nők- csaknem- 13%-a- a- népszámláláskor- úgy- nyilatkozott,- hogy- csak- egy- gyermeke- született.

mint- már- említettük,- az- elmúlt- politikai- rendszerben- kialakult- a- kétgyermekes- családmodell.- a- demográfiai- forradalom- lezajlását- követően- -- miután- tudatos- korlátozás- eredményeként- a- család- nagysága- jelentősen- csökkent,- főleg- azoknál- a- nőknél,- akik- egész- reprodukciós- korukat- a- szocializmus- időszakában- éltek- le- -- figyelhetjük- meg,- hogy- túlnyomó- többségüknek- legalább- (és- leginkább)- két- gyermeke- született.- a- magyar- nemzetiségű- nők- esetében- a- kétgyermekes- modell- túlsúlya- a- három- és- több- gyermekes- családokkal- szemben- már- az- 1934-es- korosztállal- kezdve- jelentkezett,- míg- a- szlovák- nemzetiségű- nőknél- csak- az- 1946-ost- követően.- a- fiatalabb- korosztályokban- e- modell- erősödését- tapasztaljuk,- elsősorban- a- többgyermekes- családok- rovására.- a

magyar-nemzetiségű-nők-esetében-körülbelül-az-1950-es-korosztállal-kezdődően-azt láthatjuk,-hogy-a-kétgyermekes-anyák-részaránya-átlépte-az-50%-os-határt,-sőt-az-50-es-évek-végén-az-55%-ot-is-elérte.-a-kétgyermekes-modell-a-szlovák-nemzetiségű-nők-nél-is-az-50-es-évek-második-felében-érte-el-csúcspontját,-a-megfelelő-korosztályokon belüli-súlya-azonban-mintegy-8-10-százalékponttal-kisebb-volt.

már-első-pillantásra-is-világosan-látható,-hogy-a-magyar-és-szlovák-nemzetiségű-nők között-a-legnagyobb-különbségek-több-nemzedéken-keresztül-a-három-és-több-gyermekes-nők-részarányában-mutatkoznak.-az-is-nyilvánvaló,-hogy-ezek-a-különbségek nem-pusztán-a-demográfiai-forradalom-második-szakaszának-eltérő-időzítéséből fakadnak,-amit-főleg-az-idősebb-generációknál-tapasztalhatunk,-de-a-háború-utáni évfolyamokban-is-megtalálhatók.-Elmondhatjuk-tehát,-hogy-a-szlovák-nemzetiségű-nők gyakrabban-lesznek-többgyermekes-anyák,-gyakrabban-van-nagyobb-családjuk,-mint-a magukat-magyar-nemzetiségűnek-valló-nőknek.

azon-nők-aránya,-akik-a-2011.-évi-népszámláláskor-magyar-nemzetiségűnek-vallották-magukat,-és-úgy-nyilatkoztak,-hogy-három-és-több-gyermekük-született,-egészen-a-múlt-század-30-as-éveinek-második-felében-született-korosztályokig-mintegy-40%-ot-tett-ki.-E-csoporton-belül-azonban-fokozatosan-olyan,-viszonylag-jelentős-strukturális változásokra-került-sor,-melyek-először-az-öt-és-több-gyermekes,-majd-később-a-négygyermekes-nők-arányának-csökkenésében-mutatkoztak-meg,-s-a-csoport-vezető-helyét-a-háromgyermekes-anyák-foglalták-el.-a-kétgyermekes-családmódel-szélesebb-körű elterjedésének-következményeként-azonban--amiről-korábban-már-szólunk--ebben-a-csoportban-is-fokozatos-csökkenést-tapasztalunk,-kezdve-a-40-es-évek-második-felében-született-korosztályokkal.-mindez-azt-eredményezte,-hogy-az-50-es-évek-végén-született-magyar-nemzetiségű-nők-közül-a-népszámlálási-adatok-szerint-megközelítőleg csak-minden-ötödik-volt-három-és-több-gyermekes,-miközben-több-mint-három-gyermek-ez-adott-korosztályban-csupán-a-nők-5-6%-ának-volt,-holott-ez-az-arány-az-első világháború-előtti-évfolyamokban-kb.-20%-volt.

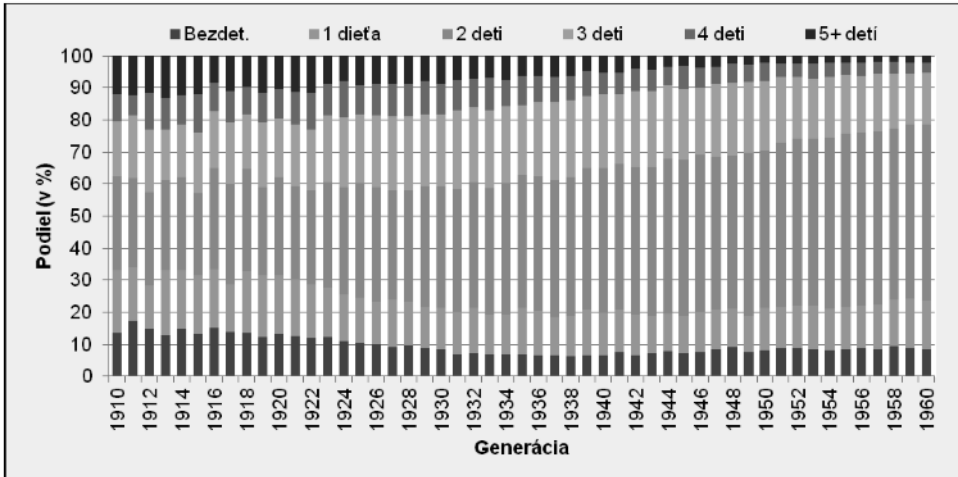
a-három-és-több-gyermekes-szlovák-nemzetiségű-nők-aránya-a-2001.-évi-népszámlálás-adatai-szerint-egészen-a-30-as-évek-elején-született-korosztályig-50%-os szinten-mozgott.-E-csoporton-belül-azonban-fokozatosan-csökkent-a-többgyermekes-(5-és-több-gyermek)-családok-súlya,-ezek-a-20-as-évek-elején-született-korosztályokban még-az-összes-nők-több-mint-15%-át-képviseleltek.-a-későbbi-fejlődés-nyilvánvalóan náluk-is,-akárcsak-a-magyar-nemzetiségű-nőknél,-az-egyes-korosztályokban-további csökkenést-eredményezett,-mely-ugyancsak-a-csoport-belső-átalakulásával-járt,-nevezetesen-a-háromgyermekes-nők-részarányának-emelkedésével.-az-50-es-évek-végén született-szlovák-nemzetiségű-három-és-több-gyermekes-nők-már-csak-a-csoport-egy-harmadát-teszik-ki,-ezen-belül-is-túlsúlyba-kerülnek-a-háromgyermekesek.-Ezekben-a-korosztályokban-háromnál-több-gyermek-e-már-csak-minden-tizedik-nőnek-volt,-míg-a-20-as-évek-elejéig-születettek-nél-az-összes-nők-28%-át-tették-ki-egy-egy-évfolyamon belül.

azon-nők-korosztályain-kívül,-akik-a-népszámlálás-időpontjában-már-reprodukciós koruk-végén-vagy-azon-túl-voltak,-ugyancsak-fontos-információkhoz-juthatunk-az-1960-után-született-nőkre-vonatkozó-adatokból-a-termékenység-alakulásával-kapcsolatban,-főleg-az-utolsó-három-évtized-viszonylatában.-Ezeknek-az-adatoknak-az-elemzése-nem teszi-ugyan-lehetővé-a-teljes-termékenységi-arány-meghatározását,-de-segítségükkel

legalább-nagy-vonalakban-vázolhatjuk-a-fiatalabb-korosztályokhoz-tartozó-szlovákiai magyar-és-szlovák-nemzetiségű-nők-termékenységében-jelentkező-különbségeket.

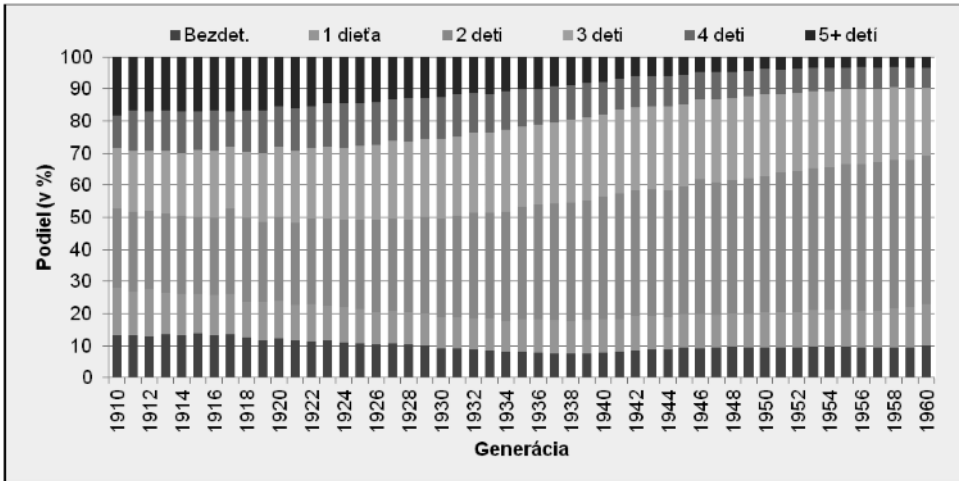
Ebből-a-szempontról-érdekes-az-egy-nőre-eső-átlagos-gyermekszám-alakulása.-míg az-1961-és-1971-közötti-korosztályokra-továbbra-is-érvényes-volt,-hogy-a-magukat-szlovák-nemzetiségűnek-valló-nők-termékenysége-magasabb-volt,-mint-a-magyar-nemzetiségűeké,-a-fiatalabbakra-már-ennek-fordítottja-volt-igaz.-Ez-a-tény-a-továbbiakban-a-gyermektelenek-és-azon-nők-részarányában-is-megmutatkozik,-akik-már-legalább-egyszer-teherbe-estek.-a-magyar-nemzetiségű-nők-gyermektelenségi-rátája-valamennyi-generációban-magasabb-volt,-de-a-legnagyobb-különbségek-a-70-es-években,-különösen-pedig-az-évtized-második-felében-született-nők-esetében-voltak.-r-áadásul,-mint-azt-a-női-népességnek-a-megszületett-gyermekek-száma-szerinti-megoszlása-mutatja,-a-magyar-nemzetiségű-nők-nemcsak-gyakrabban-estek-teherbe,-hanem-gyakrabban-születtek-ebben-az-életkorban-másodsor.-Ez-a-megállapítás-még-érdekesebb,-ha-figyelmbe-vesszük,-hogy-éppen-a-70-es-években-született-korosztályok-azok,-melyek-a-reprodukciós-magatartás-elmúlt-két-évtizedben-tapasztalt-átalakulásának-alanyai-voltak.-a-2001.-évi-népszámlálás-eredményei-bizonyos-mértékig-jelzik,-hogy-a-magyar-nemzetiségű-nők-esetében-a-reprodukciós-magatartás-átalakulása-kevésbé-dinamikus-és-a-fiatalabb-nemzedékeket-egyelőre-kisebb-mértékben-érintette,-mint--legalábbis-az-adatok-szerint--a-szlovák-nemzetiségű-nőket.-másképp-vizont-az-is-igaz,-hogy-ezek-a-különbségek-viszonylag-kicsik-és-inkább-a-termékenység-eltérő-időzítését,-semmint-arányát-mutatják,-miután-olyan-korosztályokról-van-szó,-melyekben-a-reprodukció-még-nem-befejezett.

12. ábra.-a-magyar-nemzetiségű-női-népesség-szerkezete-a-gyermekek-száma-és-születési-év-szerint,-2001.-évi-népszámlálás

Függőlegesen:-arány-(%-ban);-vízszintesen:-generáció;-Bezdete.-=gyermektelen,-1-(2,-3,-4,-5+)-dieťa=-1-(2,3,-4,-5-és-több)-gyermek

13. ábra. a-szlovák-nemzetiségű-női-népesség-szerkezete-a-gyermekek-száma-és-születési-év-szerint,-2001.-évi-népszámlálás

5.a-magyar-nemzetiségű-nők-termékenységének-keresztmetszeti-elemzése

s szlovákia-népessége-a-reprodukciós-magatartás-jellegét-tekintve-1989-után-dinamikus átalakuláson-ment-keresztül,-mely-leginkább-talán-a-termékenység-arányát-és-időzítését-érintette.-a-megszületett-gyermekek-számának-jelentős-csökkenése--annak-ellenére,-hogy-a-70-es-években-született-nők-nagy-létszámú-korosztályai-ekkor-érték-el-a-reprodukciós-kort--elsősorban-a-termékenységi-arány-90-es-évek-első-felében-bekövetkezett-hirtelen-csökkenésének-és-igen-alacsony-értékeken-való-stabilizálódásának-a-következménye-volt.-Ezenkívül-a-szülések-elhalasztását-is-tapasztaljuk:-főleg-az-első-gyermekek-születnek-később,-ami-a-szülések-időzítését-jelző-mutatók-értékeinek-emelkedésével-jár.-a-termékenység-alakulására-hatnak-a-családi-állapottal-kapcsolatos-változások-is,-amennyiben-fokozatosan-lazul-a-házasságkötések-és-a-termékenység-közi-kapcsolat,-és-mind-gyakoribbak-a-házasságon-kívüli-szülések.

E- változások- dinamikáját- legjobban- a- következő- összehasonlítás- mutatja.- 1991-ben- egy- nőnek- az- akkori- termékenységi- arálynak- a- reprodukció- teljes- időszakában- való- megtartásával- több- mint- két- gyermeke- született- volna.- a- szlovákiai- népesség- azonban- 2001-ben- elérte- az- összes- termékenység- történelmileg- legalacsonyabb- szintjét, melyen- az- egy- nőre- eső- átlagos- gyermekszám- 1,19- volt.- r- áadásul- 2000- és- 2007- között- az- összes- termékenység- az- egy- nőre- számított- 1,3- gyermek- alá- esett;- ez- kohlerék- szerint- a- nagyon- alacsony- termékenység- (lowest-low-fertility)-határa- (kohler- Billari- o- rtega 2002),- ami- ha- nem- változik,- a- következő- nemzedékekben- jelentős- természetes- népességfogyást- eredményez.- j- öllehet- a- termékenységi- arány- a- későbbi- években- némileg- emelkedett,- s- szlovákia- még- mindig- a- világ- azon- országai- közé- tartozik,- ahol- a- termékenység- rendkívül- alacsony.

az- összes- termékenység- értékeinek- drámai- csökkenése- mindenekelőtt- a- szülés- későbbre- halasztásának- a- következménye.- Ez- a- folyamat- különösen- jól- látható- a- ter-

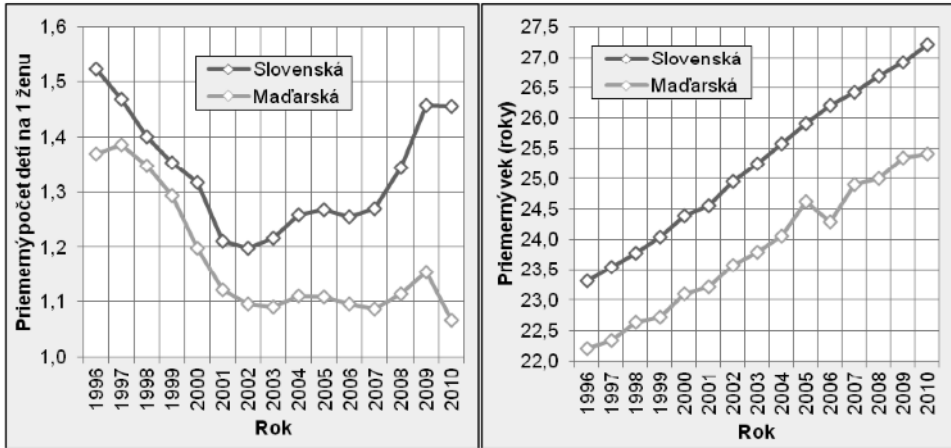
mékenység- időzítésére- vonatkozó- mutatók- alakulásából.- míg- például- 1990-ben szlovákiában- az- átlagos- életkor- első- születéskor- 22,7- év- volt,- 2010-ben- már- 27,0. ugyancsak- dinamikusan- nőtt- a- házasságon- kívül- született- gyermekek- arányszáma- is. míg- 1980-ban- a- nem- férjezett- nők- által- szült- gyermekek- száma- az- összes- születés- 8%-a volt,- 2010-ben- már- a- teljes- szlovákiai- népesség- vonatkozásában- vázoltunk.

További,- elemzésünkhöz- szorosan- kapcsolódó- kérdés,- hogy- miként- tükröződtek ezek- a- változások- a- magyar- nemzetiségű- női- népességben,- s- különböznek- e- a- szlovák nemzetiségű- női- népességhez- képest.- a- kérdésre- adható- első- válaszokat- a- 2001.- évi népszámlálás- adatainak- elemzése- kapcsán- előzőleg- már- igyekeztünk- az- olvasó- elé tárni.- E- válaszok- helyességét- a- természetes- változás- statisztikai- nyilvántartásából- merített- adatokon- is- megpróbáljuk- igazolni.- Ezenkívül- néhány- olyan- további- változást- is- áttekintünk,- melyeket- fentebb- a- teljes- szlovákiai- népesség- vonatkozásában- vázoltunk.

munkánk- e- részének- összeállításában- a- legnagyobb- problémát- a- belépő- adatok- – mindenekelőtt- a- nők- életkor- és- nemzetiség- szerinti- megoszlására- vonatkozóak- – jelentették.- mivel- nem- könnyen- hozzáférhető,- a- magyar- és- szlovák- nemzetiségű- nők- általunk- vizsgált- csoportjai- szempontjából- ezeket- az- adatokat- a- népszámlálások- közti- időszakot- illetően- a- 2001.- évi- népszámlálás- adatai- alapján- kellett- mérlegelnünk. következőképp- csak- az- 1966- és- 2010- közötti- időszakot- elemezhettük,- miután- szükséges- adatok- csak- ezekből- az- évekből- álltak- rendelkezésünkre.- Tudatában- vagyunk annak,- hogy- ily- módon- a- termékenység- alakulásával- kapcsolatos- információk- bizonyos – a- 90-es- évek- első- felére- vonatkozó- – részét- nélkülöznünk- kell,- ennek- ellenére- úgy gondoljuk,- kitűzött- célunk,- a- termékenység- mai- jellegének- leírása- szempontjából- ez- az időkeret- elég- széles- ahhoz,- hogy- viszonylag- teljes- képet- kapjunk- róla.

általában- azt- láthatjuk,- hogy- a- magyar- nemzetiségű- nők- termékenységi- aránya- a- teljes- vizsgált- időszakban- alacsonyabb- volt,- mint- szlovák- nemzetiségű- társaiké.- 1996- és 2001- között,- amikor- az- összes- termékenység- alakulása- valamelyest- stabilizálódott,- az egy- nőre- eső- gyermekek- átlagos- számát- tekintve- mindkét- csoportban- viszonylag- dinamikus- csökkenést- tapasztalunk.- a- szlovák- nemzetiségű- nők- esetében- azonban- már 2004- után- enyhe- emelkedés- mutatkozik,- mely- 2008- és- 2009- között- érte- el- csúcspontját,- amikor- az- összes- termékenység- csaknem- elérte- a- vizsgált- időszak- kezdeti szintjét.- a- magyar- nemzetiségű- nők- esetében- azonban- 2001-től- egészen- 2010-ig (2009- kivételével)- azt- tapasztaljuk,- hogy- a- termékenységi- arány- nagyon- alacsony- szinten- maradt,- és- az- egy- nőre- eső- 1,1- gyermekszám- határán- mozog.- Ennek- az- eltérő- fejlődésnek- eredménye,- hogy- a- termékenységi- arányt- illetően- az- elmúlt- csaknem- tíz évben- a- magyar- és- a- szlovák- nemzetiségű- nők- között- a- különbség- növekszik.- míg- a- 90-es- évek- végén- a- szlovák- nők- esetében- az- összes- termékenység- értéke- csak- mintegy 0,05- gyermekkel- volt- magasabb,- 2010-ben- már- 0,4- gyel;- a- szlovák- nemzetiségű- nők- nél- az- összes- termékenység- az- 1,46-os- szinten- mozgott,- míg- egy- magyar- nemzetiségű nőre- ugyanabban- az- időszakban- csak- 1,07- gyermek- esett.

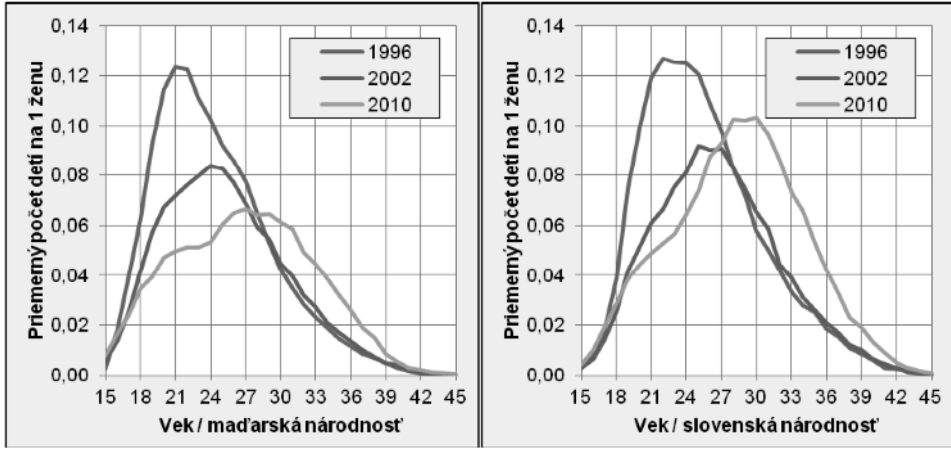
14. és 15. ábra. az-összes-termékenység-alakulása-a-szlovák-és-magyar-nemzetiségű nőknél-1996-és-2010-között

az-átlagéletről-alakulása-az-elsőszülő-szlovák-és-magyar-nemzetiségű-nőknél-1996-és-2010-között
Bal-táblázat:-az-1-nőre-eső-átlagos-gyermekszám;-jobb-táblázat:-átlagos-életkor-(piros-vonal:-szlovák,-zöld:-magyar)

az-elsőszülések-időzítését-tekintve-mindkét-csoportról-elmondható,-hogy-az-elsőszülő nő-átlagéletkora-a-vizsgált-időszak-egészében-emelkedett.-1966-ban-a-magyar-nemzetiségű-nők-22,5-éves-korukban-szülték-először,-ez-15-évvel-később-25,4-re-emelkedett.-másképpen-úgy-tűnik,-amit-végül-a-2001-es-népszámlálás-adatainak-elemzése-is igazolt,-hogy-a-magukat-magyar-nemzetiségűnek-valló-nők-az-első-anyaságot-sokkal korábban-vállalják,-mint-szlovák-nemzetiségű-társaik.-Továbbá-az-is-nyilvánvaló,-hogy-a-szlovák-nők-esetében-az-első-szülések-halogatásának-dinamikája-magasabb-volt.-míg 1966-ban-a-két-csoport-átlagéletkora-közi-különbség-megközelítőleg-1,1-év-volt,-a vizsgált-időszak-végén-már-több-mint-1,8.-a-magyar-és-szlovák-nemzetiségű-nők-összes termékenysége-ilyetén-alakulásának-okait-magyarázandó-készítettük-az-alábbi-négy ábrát.-az-alsó-kettő-a-termékenységi-rátákat-mutatja-a-nőknek-a-szülés-időpontjában betöltött-életkora-szerint.-mint-már-első-pillantásra-is-látható,-a-vizsgált-időszakban mindkét-népességben-jelentősen-megváltozott-a-termékenység-jellege.-a-maximális értékek-viszonylag-szűk-sávja,-amely-a-korábbi-időszak-örökségeként-még-a-90-es-évek közepén-is-megvolt,-fokozatosan-átalakul.-a-fiatalabb-korúak-termékenységi-aránya csökken,-ugyanakkor-magasabb-életkorban-ez-az-arány-különböző-mértékben-növekszik-is.-a-termékenységi-viszonyok-profilja-az-életkort-tekintve-fokozatosan-öregszik. magában-a-termékenység-alakulásában- viszont-nyilvánvaló-különbség-van-a-magyar-és-a-szlovák-nemzetiségű-nők-között.-az-első-csoportban-a-vizsgált-időszak-végén-is-azt látjuk,-hogy-2002-höz- viszonyítva-a-fiatalabb-kori-termékenység-jelentős-mértékben tovább-csökken,-miközben-annak-pótlása-a-28.-életév-főlt,-a-szlovák-nemzetiségű nőkkel-összehasonlítva,-igencsak-szerény.-Ez-utóbbiaknál-azt-látjuk,-hogy-2002-és 2010-között-a-fiatalkori-termékenység-már-nem-csökken-olyan-mértékben,-ráadásul sokkal-erőteljesebb-náluk-az-elhalasztott-szülések-pótlása-a-28.-életév-főlt.

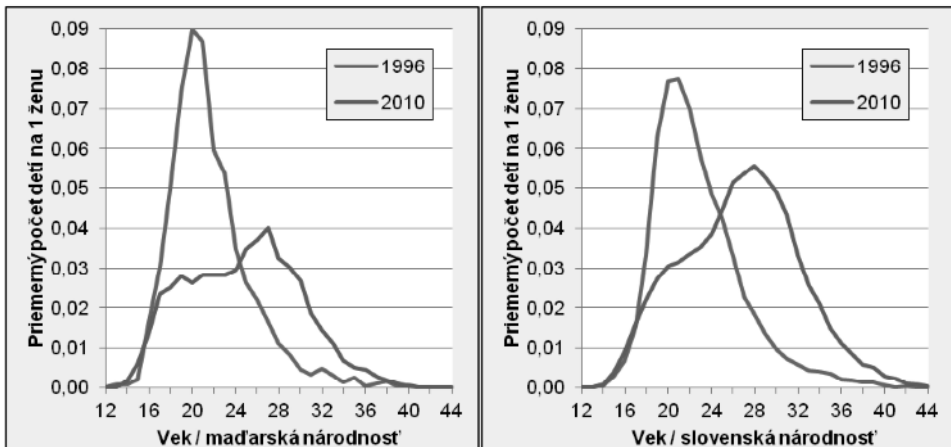
16. és 17. ábra. a-magyar-és-szlovák-nemzetiségű-nők-termékenységi-rátái-a-vizsgált-években

az-1-nőre-eső-átlagos-gyermekszám;-bal-táblázat:-életkor-/magyar-nemzetiség;-jobb-táblázat:-életkor-/szlovák-nemzetiség

mindezt-még-jobban-mutatja-az-első-gyermekeket-vállalók-termékenységi-aránya,-amennyiben-a-gyermekevállalás-elhalasztása-leginkább-éppen-az-első-szüléseknél-jelentkezik.-míg-a-magyar-nemzetiségű-nőknél-a-termékenységi-arány-csökkenése-egyértelmű,-és-igen-korlátozott-az-elhalasztások-utólagos-pótlása,-a-szlovák-nemzetiségű-nők-esetében-nemcsak-a-termékenységi-ráták-életkor-szerinti-megoszlása-más,-hanem-az-első-szülések-elhalasztásának-későbbi-pótlása-is-viszonylag-erőteljesebb.-mindennek-eredményeképp-1996-és-2010-között-az-első-gyermekeket-szülő-magyar-nemzetiségű-nők-termékenységi-rátáinak-összessége-folyamatosan-csökken,-ugyanakkor-a-magukat-szlovák-nemzetiségűnek-valló-nők-esetében-ezek-az-értékek-2001-től-kezdve-minden-évben-folyamatosan-emelkednek.

18. és 19. ábra. az-első-szülő-magyar-és-szlovák-nemzetiségű-nők-termékenységi-rátái-a-vizsgált-években

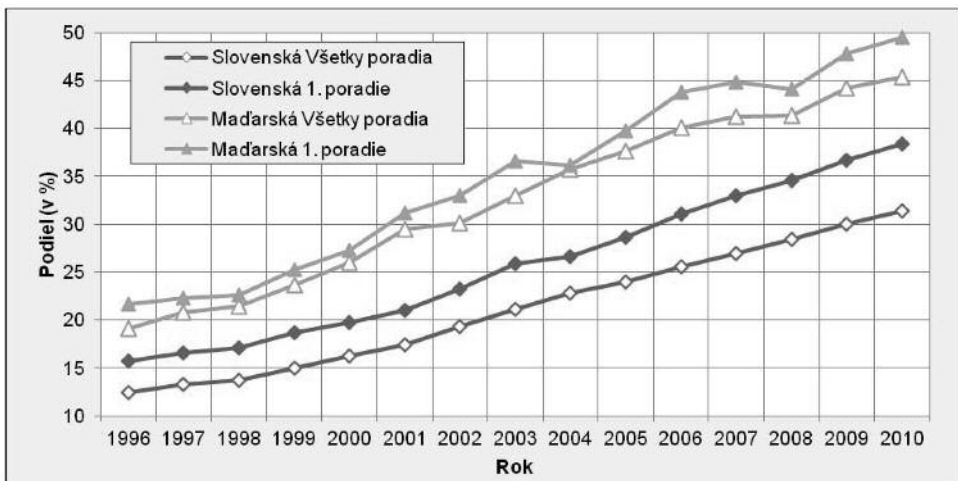

a fenti eredmények alapján elmondhatjuk, hogy a magyar nemzetiségű nők alacsonyabb termékenységi aránya nemcsak történelmi fejlődés eredménye és az ezekhez kapcsolódó, a reprodukciós magatartást befolyásoló történelmi tényezőkből ered, hanem mindenekelőtt az első gyermek vállalásának állandósult és egyre kiterjedtebb halogatása anélkül, hogy azt érdemlegesen ellensúlyozná egy olyan folyamat, melyben sor kerülne az elhalasztott szülések későbbi pótlására.

az utolsó jellemző, mellyel dolgozatunkban foglalkozunk, a házasságon kívül született gyermekek aránya. mint már említettük, szlovákiában a hajadon nőknek született gyermekek részaránya hosszú ideig igen alacsony volt, a 80-as évek végén 10%-alatt mozgott. az elmúlt két évtizedben azonban a házasságkötés és az első vagy további gyermekek születése közötti kapcsolat fokozatosan lazult, ami a házasságon kívül született gyermekek arányának emelkedésében is tükröződött.

mint a 19. ábrán látható, a házasságon kívül született gyermekek súlyának emelkedése mindkét vizsgált csoportra érvényes. 1966-ban a magyar nemzetiségű hajadon nőknek született gyermekek aránya szorosán a 20%-os szint alatt mozgott, 2010-ben azonban már több mint 45%-ot tett ki, ami csaknem 12 százalékponttal meghaladja a szlovákiai átlagot. a magukat szlovák nemzetiségűnek vallott nőknél az említett jellemző súlya 12,5%-ról valamivel több mint 31%-ra emelkedett. Tehát a teljes általunk vizsgált időszakról elmondhatjuk, hogy a magyar nemzetiségű nők gyakrabban születtek házassági kapcsolaton kívül. Ebből a szempontból érdekes még a házasságon kívül született első gyermekek arányának alakulása is, mivel éppen ezek a gyermekek születnek leggyakrabban nem házasságban élő nőknek. akárcsak valamennyi gyermek esetében, a születés sorrendjétől függetlenül, súlyuk itt is egyre emelkedik, s arányuk az összes első gyermek számát tekintve is magasabb. például a magyar nemzetiségű nők esetében 2010-ben az összes első gyermekeknek már csaknem fele született házasságon kívül élő nőknek, míg a szlovák nemzetiségű nőknél arányuk 40%-alatt volt.

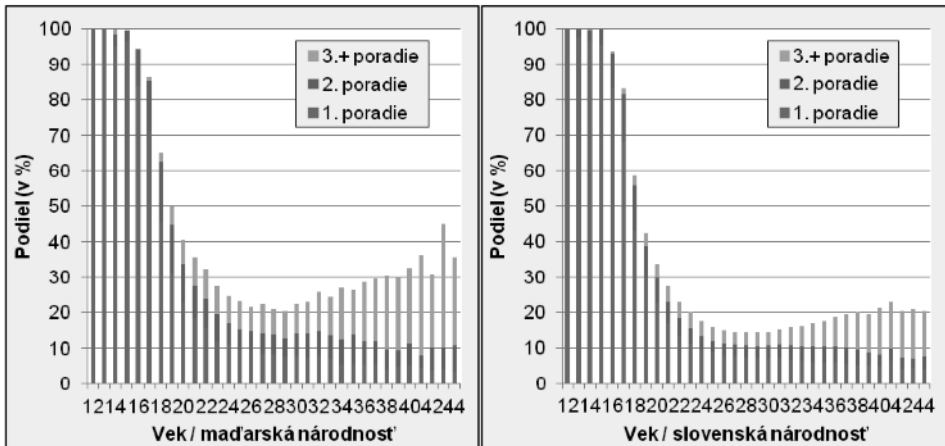
20. ábra. házasságon kívüli első és összes szülés magyar és szlovák nemzetiségű nőknél 1996 és 2010 között

Függőlegesen: - hányad- (%-ban);- piros szaggatott vonal:- szlovák, összes szülés,- piros folyamatos vonal:- szlovák, első szülés;- zöld szaggatott vonal:- magyar, összes szülés,- zöld folyamatos vonal:- magyar, első szülés

a-20.-ábrán-ezenkívül-az-is-jól-látható,-hogy-a-házasságon-kívül-született-összes-gyermek-és-az-első-gyermekek-aránya-közti-különbség-a-magyar-nemzetiségű-nőknél-lényegesen-kisebb.-Ez-a-megállapítás-közvetve-már-arra-utal,-amit-a-következő,-21.-és-22. ábrán-láthatunk.- azon- túlmenően,- hogy- a- magyar- nemzetiségű- nőknek- gyakrabban születik-gyermeke-házassági-kapcsolaton-kívül,-ez-a-jelenség-nemcsak-az-elsőnek-született-gyermekekre-vonatkozik,-hanem-az-utánuk-következőkre-is.-a-szlovákiai-magyar nők-tehát-gyakrabban-lesznek-hajadon-anyák,-ismételten-is.-az-életkorral-párosítva-nyilvánvaló,-hogy-házasságon-kívüli-gyermekek-világra-hozása-az-e-csoportba-tartozó-nők egy-része-számára-hosszú-távú-életstratégia,-mivel-például-a-37-éves-életkor-feletti-ek esetében-a-másodiknak-vagy-többediknek-született-gyermekek-az-összes-szülés-több mint-egyegyedét-teszik-ki.

21. és 22. ábra. házasságon-kívül-született-gyermekek-születési-sorrend-és-életkor-szerinti-aránya-a-magyar-és-szlovák-nemzetiségű-nőknél-1996-és-2010-között

Bal-táblázat:-kor-/-magyar-nemzetiség;-jobb-táblázat:-kor-/-szlovák-nemzetiség;-Függőlegesen:-hányad-(%-ban);-kék-vonal:-első-szülés,-piros:-második,-zöld:-harmadik-és-többedik

6.-Összegzés

a-magyar-nemzetiségű-nők-termékenységre-vonatkozó,-rendelkezésünkre-álló-demográfiai-adatok-elemzése-azt-mutatta,-hogy-szlovákiában-ezeket-a-nőket,-például-a-magukat-szlovák-nemzetiségűnek-valló-nőkhöz-viszonyítva,-hosszú-távon-alacsonyabb-termékenység-jellemezte.-az-egy-nőre-eső-átlagos-gyermekszám-vonatkozásában-ugyan-a különbségek-az-egymást-követő-korosztályokban-fokozatosan-csökkentek,-de-azokról-a legfiatalabb-korosztályokról-is,-melyeknél-a-2001-es-népszámláláskor-befejezett-reprodukció-feltételezhető,-megállapíthatjuk,-hogy-a-magyar-nők-végző-termékenysége-alacsonyabb-volt.

a-termékenységi-arányt-illetően-az-első-világháború-előtt-és-a-múlt-század-húszas éveiben- született- nőknél- kimutatható- jelentősebb- különbségek- mindenekelőtt- a demográfiai- forradalom- kezdetének- eltérő- időzítéséből- adódtak.- mint- az- European Fertility-project-regionális-adataiból- kitűnik,- éppen- k-özép-szlovákia-déli-része- -- azon

hagyományos-történelmi-területek-egyike,- ahol-a magyar-kisebbség-lakik -- volt-az-a régió,- melyben-először-találkozunk-a termékenység-tudatos-korlátozásával.- ugyanakkor arra-is-fel-kell-hívni-a figyelmet,- hogy-c-sallóközre-inkább-magasabb-termékenység-volt jellemző,- tehát- teljesen- egyértelműen- nem- állítható,- hogy- a- magyar- nemzetiséghez (etnikumhoz)- tartozó- személyek- ebben- az- időszakban- csak- alacsonyabb- termékenységgel-tűntek- volna- ki.- Feltételezhető,- hogy- a- szlovákiai- magyar- nemzetiséghez- hagyományosan- kapcsolódó- területeken- élő- népesség- egy- részének- termékenysége- alacsony,- sőt- nagyon- alacsony- volt,- másrészt- azonban- volt- olyan- része- is,- melyet- ellenkezőleg,- viszonylag- magas- termékenység- jellemzett.

a magyar- nők- alacsonyabb- végső- termékenysége- fő- oka- elsősorban- a- több- gyermekes- nők- alacsony- aránya.- a- magyar- nők- gyakrabban- vállaltak- egy,- esetleg- két- gyermeket,- míg- a- szlovák- nők- a- különböző- népszámlálásokon- (1930-2001)- gyakrabban- adtak- számot- harmadik,- sőt- többedik- gyermekről- is.- j- öllehet- ezek- a- különbségek- a- szlovák- nők- körében- is- lezajlott- demográfiai- forradalom- után,- majd- a- második- világháborút- követően- a- kétgyermekes- családmodell- elterjedésével- fokozatosan- kiegyenlítődték,- a- fiatalabb- korosztályú- női- népesség- életkor- szerinti- megoszlásában- továbbra- is- fennállnak.

ahogy- a- teljes- szlovákiai- népesség,- ugyanúgy- a- magyar- nemzetiségű- nők- reprodukciós- magatartásában- is- jelentős- változásokra- került- sor- az- elmúlt- két- évtizedben.- mint- a- keresztmetszeti- mutatók- elemzéséből- láthattuk,- a- magyar- nemzetiségű- nők- teljes- termékenységi- arányszámai- az- egész- vizsgált- időszakban- nem- érték- el- a- szlovák- nőknél- mért- értékeket.- azonkívül- a- magyar- nők- esetében- nem- tapasztaljuk- az- elhalasztott- szülések- későbbi- pótlását,- illetve- e- folyamat- intenzitása- szlovák- nemzetiségű- társaikhoz- képest- jóval- kisebb.- Ennélfogva- a- két- csoport- közti- különbségek- a- teljes- termékenységi- értékek- vonatkozásában- az- elmúlt- mintegy- öt- évben- növekednek.

ami- a- termékenység- időzítését- illeti,- a- magyar- nemzetiségű- nők- fiatalabban- első- szülők,- sőt- többször- szülők,- de- egyre- csökkenőbb- arányban.- Ez- utóbbi- annak- következménye,- hogy- az- elsőszülések- anélkül- tolnak- át- magasabb- életkorba,- hogy- majdani- pótlásukra- sor- kerülne.- Ez- is- az- egyik- oka- annak,- hogy- a- szlovák- nemzetiségű- első- szülő- nők- átlagéletkora- magasabb,- és- körükben- a- vizsgált- időszakban- nem- tapasztalunk- nagyobb- változásokat,- miként- azt- a- magukat- magyar- nemzetiségű- nők- valló- nők- esetében- tapasztalhattuk.

az- elmúlt- két- évtized- folyamán- jelentősen- meglazult- a- házasságkötés- és- az- első- vagy- további- gyermekek- születése- közti- kapcsolat,- ami- a- házasságon- kívül- született- gyermekek- arányának- emelkedésében- is- megmutatkozott.- az- egész- vizsgált- időszokról- elmondható,- hogy- a- magyar- nemzetiségű- nők- szlovák- nemzetiségű- társaikhoz- képest- gyakrabban- szültek- házassági- kapcsolaton- kívül.- a- magyar- nemzetiségű- nők- esetében- azonban- ez- nemcsak- az- elsőszülésekre- vonatkozik,- hanem- a- többedik- gyermekekre- is.- a- szlovákiai- magyar- nők- így- gyakrabban- lesznek- hajadon- anyák,- akár- többszöri- születéssel- is.- amit- ha- egybevetünk- az- életkorokkal,- nyilvánvalónak- tűnik,- hogy- e- nők- egy- része- számára- a- házasságon- kívüli- gyermekáldás- hosszú- távú- életstratégia.

(Fordította Németh István)

Felhasznált irodalom

- Botíková, Marta-Švecová, Soňa-Jakubíková, Kornélia-1997.- *Tradície slovenskej rodiny*. Bratislava, vEda.
- Coale, Johnson-Ansley-1973.- *The demographic transition reconsidered*. Liège, international population-conference.
- Chura, Alojz-1936.- *Slovensko bez dorastu?* Bratislava, r oľnícka-osveta.
- Fialová, Ludmila-1987.- d ruhá-fáze-demografické-revoluce-Čs r -a-ssr .-*Demografie*, -29., -3-7.-p.
- Frejka, Tomas-2008.- overview- chapter- 2:- parity- distributions- and- completed- family- size- in Europe:- incipient- decline- of- the- two-child- family- model?- in- Frejka, Tomas- hoem, ian- sobotka, Tomáš- Toulemon, Laurent.- (eds.):- c hildbearing-trends-and-policies-in Europe.-*Demographic Research*, 19.,-special-collection-7.,-47-72.-p.
- Henry, Louis-1953.-Fondements-theoretiques-des-mesures-de-la-fecondite-naturelle.-*Revue de l'Institut International de Statistique*, -21.,-135-151.-p.
- Henry, Louis-1957.-Fecondite-et-famille,-model-mathematiques.-*Population*, -12.,-413-444.-p.
- Henry, Louis-1961.-some-data-on-Natural-Fertility.-*Eugenics Quarterly*, -8.-(2),-81-91.-p.
- Henry, Louis-1964.-measure-du-temps-mort-en-fecondite-naturelle.-*Population*, -19.,-485-514.-p.
- Köhler, Hans-Peter-Billari, Francesco-C. -o rtega, José-A.-2002.-The-emergence-of-lowest-low-fertility- in- Europe- during- the- 1990s.- *Population and Development Review*, -28(4), 641-681.-p.
- Kučera, Milan-Fialová, Ludmila-1996.- *Demografické chování obyvatelstva České republiky během přeměny společnosti po roce 1989*.-Working-papers,-Wp-96:1.-praha,-sÚav Čr .
- Livi-Bacci, Massimo-2003.-*Populace v evropské historii*.-praha,-Lidové-Noviny.
- Pavlík, Zdeněk-1964.-*Nástin populačního vývoje světa*.-praha,-Nakladatelství-Čs av.
- Pavlík, Zdeněk-1977.-*Demografická revoluce jako globální zákonitost populačního vývoje*.-praha, univerzita-karlova-v-praze.
- Pavlík, Zdeněk-Šubrtová, Alena-R ychtaříková, Jitka-1986.- *Základy demografie*.- praha, academia.
- Potančoková, Michaela-2009.-o dkladanie-materstva-do-vyššieho-veku-na-slovensku-vo-svetle štatistických-a-kvalitatívnych-dát.-in-Bleha, Branislav-(ed).:-*Populačný vývoj Slovenska na prelome tisícročí. Kontinuita či nová éra?* Bratislava,-Geografika,-9-61.-p.
- Princeton- European- Fertility- project:- demographic- data.- <http://opr.princeton.edu/archive/pefp/demog.aspx>
- R ychtaříková, Jitka-1996.-s současné-změny-charakteru-reprodukce-v-České-republice-a-mezinárodní-situace.-*Demografie*, -38.,-77-89.-p.
- Sčítání-lidu-v-republice-Československé-ze-dne-1.-prosince-1930.-iv.-rész,-1.-počet-děti-živě-narozených-v-posledním-manželství.-Československá-statistika.-126.-kötet.-praha,-s-tátní-úrad-statistický.-1936,-9.,-10.,-35.-és-36.-p.
- Sčítání-lidu-domů-a-bytů-v-Československé-socialistické-republice-k-1.-březnu-1961.-i.-rész-demografické-charakteristiky-obyvatelstva.-Československá-statistika.-35.-kötet.-praha,-Ústřední-komise-lidové-kontroly-a-statistiky,-1965,-112.,-115.,-121.,-328.-és-329.-p.
- Sčítanie-ludu,-domov-a-bytov-1.-11.-1980.-plodnosť-žien--manželské-páry-ssr .-Federálny-štatistický-úrad.-slovenský-štatistický-úrad.-Bratislava,-Československá-štatistika.-1982, 181.,-182.-és-186.-p.
- Sčítanie-obyvateľov,-domov-a-bytov-26.5.2001.-Štatistický-úrad-slovenskej-republiky.-interné-údaje.

Šprocha,-Branislav-Tišliar-pavol-2008a.-*Vývoj úmrtnosti na Slovensku v rokoch 1919 – 1937.* Bratislava,-sTimuL.

Šprocha,- Branislav-Tišliar- pavol- 2008b.- *Plodnosť a celková reprodukcia obyvateľstva na Slovensku v rokoch 1919 – 1937.*-Bratislava,-sTimuL.

Br aNisLav Špr ocha

THE FERTILITY OF THE HUNGARIAN WOMEN IN SLOVAKIA IN THE LIGHT OF THE DEMOGRAPHIC STATISTICS.

This study is designed to analyze the fertility of hungarian women living in slovakia, based on official demographic statistics. The nature of the explored data provides opportunity not only for the analysis of the current status of fertility, but also for considering long-term prospects. moreover, the fact that similar data are available on slovak women as well, increases the value of the results, and, at the same time, it expands the possibilities of interpretation. in the past two decades, the interconnection between marriage and the birth of the first child or further children significantly loosened, which has been manifested in the increased proportion of children born outside marriage. it can be said about the whole examined period that hungarian women have given birth to children out of wedlock more often than their slovak counterparts. in the case of the hungarian women, this is not true only for the first born child but for further children as well. Therefore, hungarian women have become single mothers more often, even with more children. if we compare this with regard to their age, it seems evident that childbirth outside marriage had been for part of these women a long-term living strategy.

Acta Ethnologica Danubiana

13

Az Etnológiai Központ Évkönyve

Ročenka Výskumného centra európskej etnológie
Jahrbuch des Forschungszentrums für Europäische Ethnologie

2011

Fórum Kisebbségkutató Intézet

szlovákia-lakosságának-etnikai-összetétele 1919-és-1949-között¹

pavoL TišLiar
The-ethnic-composition-of-the-slovak-population
between-1919-and-1949

314.145(437.6)"1919/1949"
314(=511.141)(437.6)"1919/1949"
314(=161.25)(437.6)"1919/1949"
314(=411.16)(437.6)"1919/1949"

keywords:-slovakia.-The-country's-ethnic-composition-between-1919-and-1949.-The-issue-of-the-attribute-of-ethnicity.-hungarians-in-slovakia.-ruthenians-in-slovakia.-jews-in-slovakia.

az-etnicitás-attribútumának-kérdésköre

a-lakosság-etnikai-összetétele-és-ennek-kutatása-gyakorlatilag-szlovákia-területének-csak-újkori-történelme-kapcsán-merül-fel-problémaként.-az-etnicitással,-ill.-az-etnicitást-meghatározó-jellemzőkkel-a-történelmi-magyarország-egészét-illetően-először-az-1773-ból-származó-első-hivatalos-jellegű-helyrajzi-összeállításban-találkozunk.-Ez-a-lexikon(Lexicon-1920)-egyéb-más-adatok-mellett-az-egyres-magyarországi-lakóhelyek-meghatározó-lakossági-nyelvét-is-rögzítette.-E-forrás-jelentősége-kétségtelen,-mert-az-általa-nyújtott-információk-alapján-rekonstruálhatók-a-történelmi-magyarország-etnikai-határai-a-18.-század-utolsó-negyedében.-az-utána-következő-időszakból-csak-privát-eredetű,-elsősorban-magánjellegű-topográfiai-lexikonokban-(korabinsky-1786,-vályi-1796-1799,-Fényes-1851-stb.)-publikált-adatokra-hivatkozhatunk.-konkrét-számadatakat-a-korabeli-magyarországi-lakosság-etnikai-szerkezetéről-csak-ausztria-magyarország-modern-kori-cenzusai-nyújtanak,² azok-is-csak-1880-tól.-a-lakosság-ilyenfajta-leírását-a-későbbi-népszámlálások-is-kövezték,-melyeket-rendszeresen,-tízévenként-tartottak,-s-folytatódtak-az-osztrák-magyar-monarchia-felbomlása-után-is.

a-lakosság-etnicitásának-alapvető-attribútuma-1880-tól-kezdve-az-„anyanyelv”-volt,melyet-az-adott-személy-otthon-elsajátított-és-a-mindennapi-kommunikációban-beszélt

- 1.- a-tanulmány-elkészítését-az-szlovák-oktatási-minisztérium-Tudományos-kutatási-alapja-támogatta-a-„Populačná politika a populačný vývoj na území Slovenska v rokoch 1938 - 1945” (Népesedési-politika-és-a-népesség-alakulása-szlovákia-területén-1938-és-1945-között) – vEGa-1/0176/11-sz.-projekt-keretében.
- 2.- az-1869.-évi-népszámlálás-vallási-adatai.-ksh-Leváltár,-2005;-a-magyar-ország-országai-ban-az-1881.-év-Éleje-végrehajtott-Népszámlálás-Eredményei.-i.-kötet.-Budapest,-az-országos-magyar-kir.-s-tatisztikai-hivatal,-1882;-a-magyar-ország-országai-ban-az-1881.-év-éleje-végrehajtott-népszámlálás.-ii.-kötet.-(a-továbbiakban:-Népszámlálás-1880)-Budapest,-az-országos-magyar-kir.-s-tatisztikai-hivatal,-1882.

nyelveként definiáltak. - hasonlóan határozták meg a monarchia-nyugati-, osztrák-felében is a közlés- általánosan- használatos- nyelveként definiált- „közlekedési- nyelvet” (Berrová-2008,-261.-p.)

az-anyanyelv-kétségkívül-a lakosság-etnikai-jellegének-fontos-attribútuma,-amennyiben-megőrzi-eredeti-jelentését.-a-történelmi-magyarországon-azonban-az-anyanyelv-a-politika-hatására-fokozatosan-más-jelentésre-tett-szert.-a-népességre-vonatkozó-tudományos-érdeklődés-mellett-fokozatosan-jelentkeztek-a-politikai-érdekek-is,-melyek-tartósan-a-népszámlálás-előkészítésének,-lefolyásának-és-mindenekelőtt-az-eredmények-értelmezésének-részévé-váltak.-például-az-1910.-évi-népszámláláskor-az-anya-nyelvet-úgy-definiálták,-hogy-az-nemcsak-az-a-nyelv,-amelyet-az-adott-személy-a-saját-anyanyelvének-vall-vagy-legszívesebben-használ,-hanem-olyan-értelmet-is-tulajdonítottak-neki,-hogy-a-gyermek-nyelve-különbözhet-anya-nyelvétől,-ha-például-az-iskolában-elsajátította.³

közvetlenül-a-c-sehszlovák-köztársaság-megalakulása-után-felmerült-egy-rendkívüli,-előzetes-népszámlálás-gondolata,-elsősorban-azzal-a-céllal,-hogy-annak-eredményével-megtámogassák-a-párizsi-béketárgyalásokon-részt-vevő-csehszlovák-delegációt.(részletesen-l.-Tišliar-2007)-Tekintettel-azonban-a-legutolsó-népszámlálásra-és-azon-az-anyanyelvvél-való-politikai-célzatú-visszaélésekre,-az-1919-es-népszámlálás-előkészítő-bizottsága-gyakorlatilag-a-másik-véglet-mellett-döntött.-r-adikálisan-megváltoztatta-az-etnikai-hovatartozás-alapvető-attribútumát,-s-az-anyanyelvet,-amellyel-korábban-visszaéltek,-törölte.-az-etnicitás-meghatározó-jegyévé-a-nemzetiséget-tette,-és-azt-az-egyénnek-valamely-nemzetegészhez-vagy-nemzethez-való-törzsi-tartozásán-alapuló-nemzeti-politikai-meggyőződésékként-definiálta.⁴Elfogadta-azt-az-elveket,-hogy-mindenki-nek-csak-egy-nemzetisége-lehet,-s-meghatározásában-döntő-az-egyén-saját-akarata.-a-nemzetiség-szabad,-közvetlen-megválasztását-együttal-új-demokratikus-elemnek-is-tekintették,-mely-tárgyilagosabb-eredményeket-volt-hivatott-biztosítani-szlovákia-etnikai-szerkezetéről,-mint-korábban,-amikor-az-anyanyelvvél-visszaéltek.-a-várakozás-nagy-volt,-de-a-szervezők-igyekezete-ellenére-a-népszámlálás-nem-zajlott-teljesen-zökkenőmentes,-s-nem-zárult-le-időben.-az-eredményeket-későn-publikálták,-és-azok-nem-befolyásolták-a-béketárgyalás-eredményeit.

Természetesen-hangsúlyoznunk-kell,-hogy-a-nemzetiség-közvetlen-megvallása-sem-szavatolja-feltétlenül-a-népesség-valós-állapotának-megfelelő-képet.-a-nemzetiség-szabad-megvallása-ingadozhat,-sőt-előfordulhat,-hogy-tréfát-űznek-belőle,-ilyen-esetek-az-1919-ben-szervezett-rendkívüli-népszámlálásból-is-adatolhatók.-a-fennmaradt-számlá-

3.- mvs r -slovenský-národný-archív-(a-továbbiakban:-s Na),-f.-minister-Čs r -s-plnou-mocou-pre-správu-slovenska,-1918-1928-(a-továbbiakban:-mps),-277.-sz.-doboz,-10688/1919-adm.pres.;-lásd-még-Tišliar-2007,-57-58.-p.

4.- mvs r -Štátny-archív-s-regionálnou-pôsobnosťou-so-sídrom-v-košiciach-(a-továbbiakban:-Ša košice),-pobočka-v-r ožňave-(a-továbbiakban:-r ožňava),-f.-obvodný-notársky-úrad-v-stratenej,-1895-1945,-krab.-administratívne-1918-1920,-sign.-č.-331/1919-adm.,-podrobné-poučenie-pre-popisujúcich-povereníkov,-§-31,-13.-o.,-továbbá-mvs r --Štátny-archív-s-regionálnou-pôsobnosťou-so-sídrom-v-Bratislave,-slúžnovský-úrad-v-Trnave,-1856-1922,-11.-sz.-doboz,-6855/1921-adm.;-s Na,-f.-mps,-277.-sz.-doboz,-10688/1919-adm.pres.

lóíveken olyan esetekkel is találkozhatunk, amikor a szülők valamely adott nemzetséghoz tartozónak vallották magukat, gyermekeiknél azonban már egy másikat jelöltek meg, esetleg különböző nemzetiségeket vegyesen, s nemcsak a családmagban, hanem az egész többgenerációs háztartáson belül is.⁵

az 1921-es népszámlálás előkészítése során, mellyel a csehszlovákia az osztrák-magyar monarchia korábbi népszámlálásainak tízéves ciklusaihoz kapcsolódott, a lakosság etnicitásának meghatározása szintén mérlegre került. akkor is főleg az anyanyelv-súlyát latolgatták. az állami statisztikai tanács szervező és előkészítő bizottságában többféle nézet kapott hangot. a legérdekesebb ezek közül talán a csehszlovák statisztikát megalapító és a két világháború közti időszak mindkét csehszlovák népszámlálását közvetlenül irányító antonín Boháč véleménye volt, aki azt javasolta, hogy mindkét jellemzőt, az anyanyelvet és a nemzetiséget is vegyék fel a kérdések közé (Boháč 1930, 4., 10. p.). j. avaslatát azonban a bizottság azzal az indoklással vetette el, hogy mindkét kérdés ugyanahhoz a statisztikai eredményhez vezetne. a vita végül azzal a kompromisszummal zárult, hogy a nemzetiséget olyan törzsi hovatarozásként definiálták, melynek külső jegye rendszerint az anyanyelv.⁶ az 1921-es census egyik sajátossága volt, hogy eltérően a nemzetiség említett meghatározásától és a nyelvhez való kapcsolásától, lehetővé tette zsidó nemzetiség választását is, minden megkötöttség nélkül. Ez vonatkozott az anyanyelvre is, mely a zsidó (izraelita vallású) lakosság esetében a négy leginkább használatos nyelv -- a (hivatalosan abban az időben két ágra, cseh és szlovák ágra osztott) csehszlovák, ruszin, német és magyar -- valamelyike volt. Bárki vallhatta magát zsidó nemzetiségűnek anélkül is, hogy valamely zsidó hitközséghez tartozott volna. megvallása pusztán a népszámlálásban részt vevő személy szubjektív meggyőződésétől függött. Ez a módszertani különbség kifejezi és jól jellemzi azt a módot, ahogyan a csehszlovák statisztika igyekezett „elrendezni” az országban viszonylag nagy számban élő kisebbségek kérdését. ugyanis a zsidó nemzetiség választásának alternatíváját olybá is vehetjük, hogy miután csehszlovákiában az izraelita vallású lakosság leggyakrabban éppen a németet és a magyart tekintette anyanyelvének, ezzel a módszerrel csökkenteni lehetett a német kisebbség arányát csehországban, a magyarokét és németekét pedig szlovákiában. Ezt a népszámlálások eredményei is világosan mutatják.

az 1921-es adatgyűjtés során gyakorlatilag a nemzetiség közvetlen megvallásának elvét alkalmazták (Boháč 1926, 15. p.). vagyis a megkérdezett személytől függött, milyen nemzetiségűnek vallotta magát. csak abban az esetben volt döntő a nemzeti-

5. mvsr Štátny-archív-s-regionálnou-pôsobnostfou-so sídlom-v-Nitre (a továbbiakban: Ša-Nitra), f. Župa-Nitra-i., az 1919-es népszámlálás megőrzött számlálóívei. azokban az esetekben, amikor a 14 éven aluli gyermekek más nemzetiséggel szerepeltek, mint a szülők, a felülvizsgálás során a nemzetiséget módosították, az utasításnak megfelelően ezt egységesen a szülők nemzetiségéhez igazítva.

6. *Ščitání lidu v republice Československé ze dne 15. února 1921.* -i. rész. Československá statistika-9. kötet, vi. sorozat, 1. füzet (a továbbiakban: Čs s-9. kötet). praha, státní úřad-statistický, 1924, 8. p.

ség-meghatározásánál-az-anyanyelv,-amikor-a-válaszadó-nem-tudott-dönteni,-vagy-két-nemzetiséget-jelölt-meg.⁷ k-étes-esetekben-tehát-az-anyanyelvnek-döntő-szerepe-volt. az-etnicitás-meghatározásának-módszertanában-1930-ban-sem-történt-jelentősebb-változás.-az-akkori-népszámláláskor-ugyan-hangsúlyosabbá-tették-a-nemzetiségnek-az-anyanyelvhez-való-kapcsolását,-de-megint-csak-a-magukat-zsidó-nemzetiségűnek-valló-személyek-kivételével.⁸

a-politikai-nyomást-vagy-a-szűkebb-értelemben-vett-politikumot-legjobban-talán-a-szlovák-ország-részben-tartott-1938-as-népszámlálás-mutatja.-Ennek-célja-az-ún.-nemzetiségi-kataszter-felállítása-volt,-vagyis-annak-megállapítása,-hogyan-oszlanak-meg-az-egy-egy-nemzetiségek-szlovákia-területén.-h-amarjában-szervezték-meg-minden-hagyományos-előkészület-nélkül,-mellőzve-mind-a-statisztikai-módszertani-előkészítést,-mind-a-lakosság-felkészítését.-a-szlovák-ország-rész-(slovenská-krajina)-Belügyminisztériuma-nem-hirdette-meg-előre,-megelőzendő-a-különböző-politikai-csoportosulások- esetleges-törekvéseit-a-lakosság-befolyásolására,-melyek-a-két-világháború-közi-cenzusokat-végigkísérték.-ilyenek-nem-csak-a-kisebbségek-vezető-politikai-csoportjai-részéről-voltak,-hiszen-„kampányoltak”-a-többségi,-„összetételében-nem-tipikus”-cseh-szlovák-nemzet-vezető-politikai-rétegei-is.

az-1938-as-szlovák-országos-cenzus-esetében-főleg-a-német-nemzetiségű-lakosságról-volt-szó,-mely-szlovákia-déli-részeinek-elszakítása-után-a-legnagyobb-lélekszámú-kisebbség-lett.-a-deutsche-partei-politikai-vezetése-a-német-kisebbség-számára-kulturális-autonómiát-követelt-(Šprocha-Tišliar-2009b,-15-16.-p.)-ami-az-etnicitást-illetti,-az-1938-as-népszámlálás-a-nemzetiségre-továbbra-is-a-külső-nyelvi-jellemző-alapján-kérdezett-rá.⁹

az-1938-as-cenzust-nem-tekintették-teljes-körűnek,-főleg-mert-hiányoztak-az-új-állam-gazdaság,-népesedés-és-társadalompolitikája-számára-nélkülözhetetlen-ada- tok,-ezért-1940-ben-újabb-népszámlálást-rendeztek.¹⁰ Ez-a-népszámlálás-az-előzőek-rendes,-tervezett-folytatásának-tekinthető.-az-etnicitást-firtató-kérdések-vonatkozásá- ban-azonban-jelentős-változásokra-került-sor.-a-számlálóbiztosoknak-adott-utasításban-az-anyanyelvet-a-nemzetiség-olyan-meghatározó-jellemzőjeként-definiálták,-mely-csak- abban-az-esetben-különbözhetett-a-nemzetiségtől,-ha-a-megkérdezett-személy-a-min- dennapi-érintkezésben-más-nyelvet-használt.-a-nemzetiség-vonatkozásában-további- különbség-volt,-hogya-lakosság-két-üldözött-csoportja-számára-más-más-kritériumokat- állapítottak-meg.-az-1940-es-népszámlálásról-szóló-kormányrendelet-ugyanis-külön- kitért-a-zsidókra-és-a-cigányokra-(romákra).-a-zsidók-csak-zsidó,-a-romák-csak-cigány

7.- Čss-9.-kötet,-59.-p.-: „A nemzetiség anyanyelv szerinti meghatározására csupán olyan személyek esetében került sor, akik két nemzetiséget jelöltek meg, vagy nem tudták meghatározni nemzetiségüket.”

8.- Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930.-i.-rész-r-úst,-koncurrence-hustota-obyvatelstva,-pohlaví,-věkové-rozvrstvení,-rodinný-stav,-státní-příslušnost,-národnost,-náboženské-vyznání.-Československá-statistika,-98.-kötet,-vi.-sorozat,-7.-füzet-(a-továbbiakban:-Čss-98.-kötet).-praha,-státní-úřad-statistický,-1934,-17.-p.

9.- Ša-k-ošice,-p.-r-ožňava,-f.-o-Ú-d-obšiná,-2-és-3.-sz.-doboz,-közszégi-kérdőívek.

10.- d-o-konca-roka-má-byt-prvé-sčítanie-ludu.-Slovenská pravda,-1940-október-3,-3.-p.

nemzetiségűnek-vallhatták-magukat.¹¹ Ezt- főleg- azzal- indokolták,- hogy- a- múltban- a lakosság-e-csoportjai-számára-lehetővé-tették,-hogy-más-nemzetiségűnek-is-vallhassák magukat-és-„...mindedig-nem-volt-lehetőség-arra,-hogy-megnyugtató-képet-kapjunk-a zsidók-létszámáról-és-a-zsidó-lakosság-szociális-rétegződéséről.-c-élszerű-ezért,-tekin-tettel- a- zsidókra- vonatkozó- előírásokra,- módosítani- a- velük- kapcsolatos- bejelentési kötelezettségen.- ugyanez- vonatkozik- a- cigány- fajhoz- tartozó- személyekre- is”.¹² h- ozzá kell-azonban-tennünk,-hogy-a-pozsonyi-állami-s-tatisztikai-h-ivatal-külön-nyilatkozatban tájékoztatta-a-nyilvánosságot-e-rendelet-módosításáról,-nevezetesen-a-roma-lakosság esetében- a- cigány- nemzetiség- kötelező- bejelentésének- törléséről.¹³ a- zsidó- lakosság vonatkozásában-azonban-ez-a-kötelezettség-érvényben-maradt.

szlovákia-etnikai-szerkezete-1919-és-1940-között

a-szlovákia-mai-területén-élő-lakosság-etnikai-szerkezete-hosszan-tartó-településfejlő-dés-és-a-térségben-élő-etnikumok-közi-kölcsönhatások-eredménye.-az-1.-táblázat-a lakosság-etnikai-szerkezetét-mutatja-visszamenőleges-számítással-a-kutatásunk-tár-gyát-képező-két-jellemző,-a-nyelv-és-a-nemzetiség-szerint-1880-tól-1940-ig.-j-ölelhet-e kettőt-közvetlenül-nem-tekinthetjük-azonosnak,-az-etnikumok-fejlődésének-áttekinté-sére-és-azok-egyszerű-összehasonlítására-elegendőnek-mutatkoznak.-a-táblázatra futólagosan-tekintve-is-három-fejlődési-szakasz-állapítható-meg-az-első-választóvonal az-1919-es-népszámlálás,-míg-a-második-az-1938-as-területi-változások-nyomán-kiala-kult-szlovákiai-helyzet.

-
- 11.-Ša-košice,-p-r-ožňava,-f.-o-Ú-d obšiná,-65.-sz.-doboz,-d/1732/1944;-cigánynak-(romának) csak-az-minősült,-„aki-mindkét-szülője-szerint-a-cigány-fajhoz-tartozik,-vándoréletem-él-vagy ha-letelepedett-is,-kerüli-a-munkát”.-a-„zsidó-fogalmának”-meghatározása-az-1939/63. számú,-1939.-április-18-án-*A zsidó fogalmának meghatározásáról és iránymutatás a zsidók létszámáról némely szabad foglalkozásban* címen-kiadott-kormányrendeletből-indult-ki.
 12. az-1940.-október-18-án-kiadott-270/1940.-sz.-kormányrendelet- a- népszámlálásról- a *Slovenské zvesti* c.-közlönyben.
 13. a-lehető-legteljesebb-népszámlálásra-törekszünk.-a-lakástulajdonos-jogai-és-kötelességei- a-cigányok-nemzetisége.-*Slovenská pravda*,-1940.-december-15.,-3.-p.-: „...a-cigány-fogal-mának-a-Belügyminisztérium-1940.-június-18-án-kiadott-18635-ic/1940-sz.-rendeletében megjelent,-jelen-hivatal-1940.-november-30-i-1230/i-40-sz.-közlönyének-Útmutatása-21. oldalán-idézett-meghatározása-a-népszámlálásra-nem-érvényes.”

1. táblázat. áttekintés-a lakosság-számáról-és-összetételéről-szlovákia-területén-anya nyelv/nemzetiség-szerint-1940-ig¹⁴

Év*	Lakosság száma	Anyanyelv / nemzetiség				
		Szlovák (csehszlovák)	Magyar	Német	Ruszin	Egyéb
1880	2 455 928	1 498 808	549 059	225 059	78941	104 061
1890	2 587 485	1 600 676	642 484	232 788	84787	26750
1900	2 792 569	1 700 842	759 173	214 302	84906	33346
1910	2 926 833	1 685 653	896 338	196 948	97014	50880
1919	2 923 214	1 954 446	689 565	143 466	81332	54405
1921	2 955 998	2 013 675	634 827	139 880	85628	81987
1930	3 254 189	2 345 909	571 988	147 501	91079	97712
1938	2 656 426	2 338 382	57897	128 347	69106	62694
1940	2 591 368	2 244 264	45880	130 192	61270	109 762
%						
1880	100	61,03	22,36	9,16	3,21	4,24
1890	100	61,86	24,83	9,00	3,28	1,03
1900	100	60,91	27,19	7,67	3,04	1,19
1910	100	57,59	30,62	6,73	3,31	1,74
1919	100	66,86	23,59	4,91	2,78	1,86
1921	100	68,12	21,48	4,73	2,90	2,77
1930	100	72,09	17,58	4,53	2,80	3,00
1938	100	88,03	2,18	4,83	2,60	2,36
1940	100	86,61	1,77	5,02	2,36	4,24

*-az- adatok-1880-és-1919-közt-a-területen-lakókra,-1921-és-1940-közt-csak-a-csehszlovák-(szlovák) állampolgárookra-vonatkoznak;-1921-ben-nem-ruszin,-hanem-nagyorosz,-ukrán-és-kárpátorosz-nemzetiség, 1930-ban-orosz-és-kisorosz,-1938-ban-ismét-ruszin,-1940-ben-hivatalosan-ukrán;-az-1938-as-és-1940-es adatok-csak-szlovákia-akkori-területére-vonatkoznak.-szlovákiában-1938-ban-77-488-cseh-volt,-1940-ben már-csak-3253.-Ezeket-a-személyeket-a-szlovák-(csehszlovák)-nemzetiséghez-számították.

az-első-szakaszban-jellemzően-az-anyanyelvet-vizsgálták.-az-erre-az-időszakra-vonatkozó-összegzett-adatokból-jól-látható-a-magyar-anyanyelvű-személyek-arányának-foko-

14.- *Soznam miest na Slovensku dľa popisu ľudu z roku 1919.*-Bratislava,-ministerstvo-s-plnou mocou-pre-správu-slovenska,-1920,-170.-p.-(nem-számítva-a-közigazgatásilag-kárpátaljához (podkarpatská-r us)-tartozó-községeket;-Népszámlálás-1880;-a-magyar-korona-országainak 1900.-évi-népszámlálása. Első-rész.-*Magyar statisztikai közlemények.*-Új-sorozat,-i.-kötet. Budapest,-az-országos-magyar-kir.-s-tatisztikai-hivatal,-1902;-*A Magyar korona országainak helységnevtára.*-Budapest,-az-országos-magyar-kir.-s-tatisztikai-hivatal,-1892;-a-magyar-szent korona-országainak-1910.-évi-népszámlálása. Első-rész.-*Magyar statisztikai közlemények.*-Új sorozat,-i.-kötet.-(a-továbbiakban:-Népszámlálás-1910)-Budapest,-az-országos-magyar-kir. statisztikai-hivatal,-1912;-*Čss-98.-kötet,-46.-p.*;-*Územia a obyvatel'stvo Slovenskej republiky a prehľad obcí a okresov odstúpených Nemecku, Maďarsku a Poľsku.* Bratislava,-Štátny-štatistický-úrad,-1939,-10-11.-p.;-sNa.-f.-Štátny-plánovací-a-štatistický-úrad-v-Bratislave, 1945-1951-(1952)-(a-továbbiakban:-f.-ŠpŠÚ),-38.-sz.-doboz,-jelzés-nélkül.

zatos-növekedése,-leginkább-a-szlovák-anyanyelv-rovására.-a-szlovákia-mai-területén élő-etnikumok-közül-érthetően-ezt-a-két-etnikumot-érte-a-legerőteljesebb-befolyásolás is.-Ez-nem-pusztán-a-természetes-asszimilációs-folyamatokra-érvényes,-hanem-éppúgy szerepet-játszottak-a-politikai-hatások-is-(például-a-magyar-országos-egyesületek működése-szlovák-területen,-magyar-oktatási-nyelv,-hivatali-ügyintézés-stb.).-így-folyamatosan-nyomon-követhető-a-szlovák-anyanyelvű-személyek-számának-viszonylag jelentős-csökkenése-és--ezzel-ellentétben--a-magyar-anyanyelvű-személyek-számának-növekedése,-térbelileg-leginkább-a-mai-dél-szlovákia-területén.-Ebben-az-összefüggésben-meg-kell-azonban-jegyeznünk,-hogy-a-lakossági-szamarányok-alakulására migrációs-mozgások-is-hatottak,-melyek-inkább-a-szlovák-nyelvi-térségben-voltak-jellemzők-és-gyakoribbak.-j-án-s-vetoň-számításai-szerint-szlovákia-területén-1871-és-1914-között-ez-megközelítőleg-650-ezer-személy-külföldi-munkakereső-migrációját jelentette-(s-vetoň-1970,-191.-p.).

a-századfordulón-a-legnagyobb-mértékben-a-német-lakosság-szamaránya-csökkenett, egyrészt-a-szlovák,-másképpen-délnyugat-szlovákiában-a-magyar-nyelvi-környezet-hatására-is.-s-szlovákia-etnikai-szerkezetének-„legstabilabb”-elemét-a-habsburg-monarchia felbomlásáig-kétségtelenül-a-ruszin-anyanyelvű-személyek-képezték,-akik-hosszú-ideig-a lakosság-3%-át-alkották-a-növekvő,-főleg-a-szlovák-nyelvi-környezet-irányából-érkező asszimilációs-nyomás-ellenére-is.

jelentősebb-változást-a-csehszlovák-közösség-megalakulása-hozott.-az-1919-ben-megtartott-népszámlálás-a-csehszlovák-nemzetiségű-személyek-számának-emelkedését-mutatta-ki-még-azokban-a-nagyobb-közigazgatási-központokban-is,-ahol-a-korábbi-magyarországi-népszámlálás-a-magyar-anyanyelvű-személyek-magas-szamarányát-jelezte-(Tišliar-2007,-88.-p.).-h-ozzá-kell-azonban-tennünk,-hogy-néhány-nagyobb település-esetében-a-változások-jelentős-tényezője-volt-csehszlovákia-megalakulása után-a-katonai-laktanyák-diszlokációja,-melyek-bizonyos-mértékig-befolyásolták-a-lakosság-létszámán-túl-annak-etnikai-és-felekezeti-összetételét-is,-s-a-laktanyákban-a-férfiak-abszolút-túlsúlya-folytán-értelemszerűen-változott-a-nemek-és-életkor-szerinti-szerkezete-is.-Erről-a-tényről-a-lakosság-etnikai-jellegének-lokális-szintű-értelmezésekor gyakran-megfelelnek.-Ézért-könnyen-lábra-kapnak-különböző,-a-népszámlálási adatok-„aránytalanságát”-kifogásoló-feltételezések.-példaként-komárom-várost-említhetjük-mint-olyan-települést,-ahol-egyértelműen-a-magyarul-beszélők-alkották-a-lakosság-túlnyomó-részét.-1921-ben-ez-valamivel-76,5%-felett-volt,-jóllehet-1910-ben-a-magyarul-beszélő-személyek-lakosságon-belüli-szamaránya-még-meghaladta-a-89%-ot.¹⁵ Ez-a-változás-azonban-a-katonai-laktanyák-diszlokációjának-és-a-katonakórház működésének-volt-a-következése.-a-laktanyákban-és-a-kórházban-lakók-összetételére-vonatkozó-adatok-világos-magyarázatot-adnak-a-magyar-lakosság-szamarányának „csökkenésére”.-a-katonák-(2079-fő)-ugyanis-a-városban-tartózkodók-közel-11%-át-alkották,-etnikai-szempontból-túlnyomórészt-csehszlovák-nemzetiségűek-(csaknem 70%)-közel-egyharmad-részben-pedig-németek.-a-laktanyákban-magyar-nemzetiségűnek-csak-29-katona-vallotta-magát-(kevesebb-mint-1,5%)-(Štatistický-1927,-164.-p.).

15.- Štatistický lexikón obcí v republike Československej, III. díel, Slovensko.-praha,-státní-úrad statistický,-1927,-9.-p.;-Népszámlálás-1910,-25-26.-p.

mindez,- több- más- laktanyának- az- etnikai- szerkezetre- vonatkozó- mutatóival- együtt- – mely- laktanyák- jelentős- részét- a- német- kisebbséghez- tartozó- személyek- alkották- – arra utal,- hogy- a- katonák- jelentős- csoportja- a- csehszlovákia- nyugati,- németek- által- is- lakott részéből- érkezett.- ugyancsak- ezt- igazolja- a- komáromban- tartózkodók- egy- részének 1921.- évi- szülőhely- szerinti- statisztikája- (s- citání- 1927,- 98-99.- p.)- ugyanígy- magyarázhatók- az- ehhez- hasonló- jelentősebb- különbségek- más- dél- szlovákiai- települések esetében- is.

a- magyar- lakosság- számában- a- statisztikai- hivatal- adatai- szerint- főleg- három- ok miatt- következtek- be- jelentős- változások.- a- csehszlovák- köztársaság- megalakulása után- a- magyarok,- főleg- hivatalnokok- és- családjaik,- nagyobb- számban- költöztek- át magyarországra.- a- szlovákiára- vonatkozó- rendkívüli- és- átmeneti- intézkedésekről- szóló törvény- az- állami- és- önkormányzati- hivatalnokokat,- valamint- az- egyházi- méltóságokat arra- kötelezte,- hogy- hűségesköt- tegyenek- a- csehszlovák- köztársaságra,- és- szlovák (csehszlovák)- hivatali- ügyintézés- vezetett- be.¹⁶ mindez- számos- változással- járt- a- hivatalnoki- állásokban,- és- az- elbocsátott- hivatalnokok- családjaikkal- magyarországra- költöztek.- j- öllehet- pontos- statisztikai- adatok,- melyek- ezeket- a- változásokat- számszerűen alátámasztanak,- nem- állnak- rendelkezésünkre,- a- magyarország- felé- irányuló- migrációt világosan- mutatja- a- református- vallású- személyek- számának- csökkenése.- a- kálvinisták száma- szlovákiában- 1910-hez- viszonyítva- csaknem- 13- ezer- fővel- csökkent- (s- citání 1927,- 75.- p.)- E- felekezethez- tartozónak- túlnyomórészt- magyar- anyanyelvűek- vallották magukat.- j- jelentős- változást- hozott- a- zsidó- nemzetiség- megváltásának- lehetősége- is. sok- olyan- izraelita- vallású- személy,- aki- 1910- ben- anyanyelvének- a- magyart- jelölte- meg, csehszlovákia- megalakulása- után- nem- magyar- nemzetiségűnek- vallotta- magát. j- öllehet- számuk- pontosan- nem- adatható,- de- 1910- ben- az- izraelita- vallásúak- közül- a magyar- nyelvet- szlovákia- területén- megközelítőleg- 107- ezer- személy- jelölte- meg,- míg 1921- ben- csak- 21,5- ezer- (s- citání- 1927,- 75.- p.)- csehszlovákia- megalakulása- után- sok olyan- személy,- akiket- az- utolsó- népszámláláskor- magyar- anyanyelvűnek- regisztráltak, csehszlovák- nemzetiségűnek- vallotta- magát.

a- két- census- közti- időszakban,- 1921- és- 1930- között,- a- legfeltűnőbb- éppen- a magyar- nemzetiségű- személyek- számának- megcsappanása.- s- statisztikailag- ez- összeségében- mintegy- 5,5%-os- csökkenést- jelentett.- Ennek- oka- bizonyos- mértékig- a- lakosság- lakhely- szerinti- illetőségére- vonatkozó- pontosítás- volt,- minek- következtében- 1930- ban- a- magyar- nemzetiségű- lakosság- aránya- az- idegenek- között- 68,7%-ra- ugrott- (s- citání 1930,- 45-46.- p.)- 1930- ban- jelentősen- emelkedett- az- olyan- zsidó- és- cigány- (roma) nemzetiségű- személyek- száma,- akik- d- él- szlovákiában- korábban- magyar- nemzetiségűnek- vallották- magukat.- mindezt- jól- mutatják- annak- a- 23- déli- járásnak- az- adatai, melyekben- az- 1921- es- népszámlálás- 26-640- zsidó- és- 3088- cigány- (roma)- nemzetiségű- személyt- mutatott- ki.- ugyanebben- a- régióban- viszont- 1930- ban- 37-210- zsidó- és- 18-363- cigány- (roma)- nemzetiségű- személyt- regisztráltak,- ami- ez- utóbbi- esetben- a- korábbi- szám- hatszorosa.- az- említett- mozgásokat- figyelembe- véve- a- magyar- nemzetiségűek száma- megközelítőleg- 15,5- ezer- fővel- apadt,- ami- kb.- 1,98%-os- csökkenés- a- megelőző

16.- 1918.- évi-64.- sz.- törvény,-2.- és-3.- §.- a- nyelvkérdést- teljes- körűen- később- az- 1920.- évi-122.- sz.- törvény- rendezte.

népszámláláshoz- viszonyítva,- ismét- a- csehszlovák- nemzetiség- javára- (s- cített- 1930, 45-46.-p.).

a- magyar- lakosság- a- kutatás- tárgyát- képező- időszakban- természetes- módon- főként a- magyarországgal- határos- déli- területet- lakta.- Ebben- a- térségben- fokozatosan- három kompakt- települési- egység- alakult- ki,- hosszan- tartó- megtelepedés- eredményeként.- az első- pozsony- alatt- kezdődött,- közepén- c- sallóközszel,- mely- c- sehszlovákia- megalakulásakor- úgyszólván- teljesen- magyar- volt.- a- magyar- települések- északon- és- északnyugaton- Galántáig,- érsekújvárig,- verebélyig- és- Léváig- húzódtak.- Ez- az- összefüggő- településhálózat- keleten- az- ipoly- jobb- partján- fekvő- Tótygyarmatig- folytatódott.- a- szóban- forgó terület- magyar- jellegét- a- 18.- század- végén- világosan- igazolja- a- korábban- már- említett első,- 1773-ban- kiadott- hivatalos- lexikon- is- (Lexicon- 1920,- 99.- p.).- Ezt- az- összefüggő településhálózatot- azonban- már- ekkor- is- megszakította- egy- szlovák- nyelvi- ék,- mely- még az- újkorban,- a- török- katonaságnak- a- térségből- való- kiszorítása- nyomán- keletkezett.- a jócskán- kiürült- területeket- ekkor- főleg- északabba- fekvő- területekről- érkező- lakossággal- telepítették- újra,- aminek- következtében- a- magyar- nyelvű- közegben- szlovák- nyelv- szigetek- jöttek- létre.- ilyenek- voltak- például- k- ural- (k- ural'any),- Nyírágő- (Nyírovice),- Garam- kövesd- (k- amenica- nad- h- ronom),- de- ó- gyalla- (s- tará- Ďala,- h- urbanovo),- Újgyalla- (Nová Ďala,- d- ulovce)- és- más- községek- is,- melyek- túlnyomóan- szlovák- nyelvi- jellege- a- 18.- század- végéről- adatható.- az- erős- magyar- nyelvi- közeg- nyomására- azonban- ezek- a- nyelv- szigetek- fokozatosan- sorvadni- kezdtek,- míg- végül- jelentősebb- szlovák- sziget- csak k- uralon- maradt- fenn,- ahol- a- lakosság- csaknem- 94%-át- még- 1921-ban- is- csehszlovák (szlovák)- nemzetiségűek- alkották- (Štatistický- lexikon- 1927,- 39.- p.).- másrészt- ebben- a- térségben- Nyítrától- északnyugatra- volt- egy- szintén- régebbi,- már- a- 18.- század- végén- is- létező- településekből- álló- nagyobb- magyar- nyelvű- nyúlvány- is.- Ezek- a- községek- – pográny- (podhorany),- z- sére- (Žirany),- Gímes- (j- elenec),- Lédec- (Ladice)- – a- két- világháború- közti- időszakban- is- megőrizték- magyar- jellegüket.

a- másik- kompakt- magyar- települési- egység- Tótygyarmattól- keletre- húzódott s- szlovákia- déli- határai- mentén- egészen- a- korabeli- k- assa- vidéki- járásig,- ahol- k- assától délre- ismét- egy- szlovák- nyelvi- ékkel- találkozunk.- Ez- leválasztotta- a- magyar- települések harmadik- területi- egységét,- mely- s- szlovákia- egész- délkeleti- csücskét- kitöltötte- és- keleti irányban- egészen- az- akkori- k- árpátaljáig- (podkarpatská- r- us)- folytatódott- (részletesebben- l.- Šprocha- Tišliar- 2009a,- 97.- p.).

a- két- világháború- közti- időszakban- d- él- s- szlovákia- településszerkezete- több- változáson- ment- keresztül.- Ezeknek- oka- főleg- a- földreformhoz- kapcsolódó- belső- kolonizáció volt,- minek- eredményeként- a- magyar- közegben- számos- szlovák- (csehszlovák)- nyelv- sziget- jött- létre- (részletesebben- l.- simon- 2009.).

a- változások- a- német- lakosságot- is- érintették,- melynek- létszáma- a- két- világháború közti- időszakban- jelentősen- csökkent.- E- változás- oka- legfőképpen- az- volt,- hogy,- mint említettük,- lehetőség- nyílt- zsidó- nemzetiség- bevallására- is.- a- német- lakosság- számaránya- a- c- sehszlovák- k- öztársaság- megalakulása- után- végérvényesen- az- 5%-os- határ alá- esett.- már- a- középkorban- létrejött- néhány- igen- jelentős- német- lakosságú- településközpont,- s- ezek- a- területek- a- hosszan- tartó- asszimilációs- hatások- ellenére- egészen a- 20.- század- első- feléig- megőrizték- német- jellegüket.- Nyugat- s- szlovákiában- a- legnagyobb- német- központnak- pozsony- és- közvetlen- környéke- számított,- mely- még- a- 19. században- is- német- többségű- volt- (Tišliar- 2009a,- 53-70.- p.).- hasonlóan- jelentős

számú- német- nyelvű- lakosság- települt- meg- a- kis-kárpátok- térségében- is.- közép-szlovákiában-kiterjedt-német-nyelvsziget-volt-a-felső-nyitrai – körmöcbányai-térségben, amihez-nyelvi-szempontról-Turóc-déli-része-is-kapcsolódott.-a-harmadik-jelentősebb, kompaktabb-német-lakosságú-terület-a-szepeesség-volt-(a-német-településekről-részletesebben-I.-Tišliar-2008,-89-118.-p.).-míg-a-szepeességi,-felső-nyitrai-területek-és-Turóc-déli-része-a-két-világháború-közi-időszakban-általában-meg-tudták-őrizni-német-jelleget,-pozsony-és-környéke-gyökeresebb-változáson-esett-át,-elsősorban-a-központi közigazgatási-szerveknek-ebbe-a-városba-történt-összevonása-miatt,-ezt-követe- pozsony-elszlovákosítása-(elcsehszlovákosítása)-a-beáramló-hivatalnoki-apparátussal, mely-nemcsak-szlovákia-területéről-érkezett,-hanem-éppúgy-csehországból-is.-a-harmincas-évek-folyamán-így-pozsonyban-fokozatosan-túlsúlyba-került-a-szlovák-(csehszlovák)-lakosság.

a-ruszin-lakosság,-melyet--többek-között-az-igen-jelentős-csehszlovákiai-orosz emigráció-hatására--egy-nagyobb,-közös-orosz-lakossági-csoportba-soroltak-(nagy-orosz,-ukrán-és-kárpáti-orosz,-1930-ban-orosz-és-kisorosz-lakossági-csoport),-1910-hez viszonyítva-némileg-csökkenett.-a-csökkenést-általában-azzal-magyarázták,-hogy-1910-ben-az-anyanyelv-meghatározásánál-a-felekezeti-hovatartozást-is-figyelembe-vették--esetükben-a-görög-katolikus-felekezetet--ez-azonban-nem-felel-meg-a-valóság-nak.-az-1921.-évi-cenzus-a-csehszlovák-statisztika-hivatalos-véleménye-szerint-„az-1910-es-eredményeket-korrigálta”-(s-citání-1921,-76-p.).-a-ruszin-lakosság,-ill.-annak-egyik-csoportja-főleg-az-északkelet-szlovákiai-térségben,-nevezetesen-zemplén-északi-területén, s-árusban-és-a-szepeességben-helyezkedett-el.-Ezek-a-„ruszin-területek”-a-két-világháború-közi-időszakban-a-szlovák-nyelvi-közeg-hatására-némileg-kisebbedtek.

dél-szlovákia-1938-as-magyarországhoz-csatolása-után-szlovákia-etnikai-jellegének alakulásában-egy-újabb-sajátos-szakasz-vette-kezdetét.-Ennek-jellegzetessége,-hogy-az-új-területi-elrendezés-folytán-alaposan-megváltozott-szlovákia-etnikai-összetétele.-az-átcsatolt-területen-a-magyar-lakosság-többségben-volt,-és-szlovákiában-gyakorlatilag csak-Nyitrától-északra-és-keletre-fekvő-nagyobb-magyar-nyelvű-nyulvány-maradt.-a-magyar-kisebbség-számbelileg-az-1940.-évi-népszámlálás-adatai-szerint-szlovákia-kisebbségei-között-a-4.-helyre-szorult-a-legerősebb-német-(mintegy-130-ezer),-zsidó-(72 ezer)-és-ruszin,-ill.-ukrán-(több-mint-61-ezer)-kisebbség-mögött.¹⁷ az-új-határok-érintették-pozsony-és-környéke-német-lakosságát-is,-amennyiben-a-müncheni-konferencia-eredményeként-a-német-többségű-d-évény-és-Ligetfalu-a-harmadik-Birodalom-része-lett.-a-ruszin-lakosság-száma-főleg-kelet-szlovákia-egy-részének-magyarországhoz-csatolását követően-csappant-meg-az-1930-as-tavaszi,-ún.-kis-háború-után.

az-ebben-az-időszakban-történt-változások-azonban-a-mesterségesen-létrehozott-csehszlovák-nemzetiségre-is-kihatottak.-az-autonómia-törvény-elfogadásával-a-csehszlovák-nemzet-eszméjét-„lecserélték”-a-cseh-és-szlovák-nemzet-létezésére-és-elismerésére.-Fokozatosan,-már-1938.-végén-megindult-a-cseh-„hivatalnokok”-első-hulláma-szlovákiából-csehországba,-s-ez-a-folyamat-még-inkább-felerősödött-1939-ben-a-szlovák-állam,-ill.-a-cseh-és-morva-protectorátus-kikiáltása-után.-míg-az-1938-

17.- sNa,-f.-ŠpŠÚ,-38.-sz.-doboz,-ltsz.-nélkül.

as-országos-népszámláláskor-a-csehek-száma-szlovákiában-csaknem-77,5-ezret-tett ki,-1940-re-ez-a-szám-3,5-ezer-alá-csökken-t-(Územie-a-obyvateľstvo-1939,-8-11.-p.).

külön-kell-szólnunk-a-zsidó-nemzetiségéről.-már-1919-ben-lehetett-vállalni-ezt-a-nemzetiséget,-jöllehet-a-népszámlálást-előkészítő-tanácskozásokról-fennmaradt-részletes-jelentések-szerint-megfogalmazódott-olyan-kérés,-hogy-a-lakosságnak-ezt-a-választási-lehetőséget-ne-ajánlják-hangsúlyosan.¹⁸E-lakossági-csoportról-1919-ből-nincsenek-adataink,-az-eredmények-közlésénél-azokat-az-„egyéb-nemzetiségűek”-csoportjához-számolták-(részletesebben-l.-Tišliar-2007,-63.-p.).-a-két-világháború-közi-időszakban-megtartott-cenzusok-eredményei-között-azonban-publikálták,-s-azáltal,-hogy-lehetőség-nyílt-zsidó-nemzetiség-megjelölésére-is,-a-nemzetiségek-száma-szlovákiában-ebben-az-időszakban-újabb-nemzetiséggel-gyarapodott.-1921-ben-70-529-csehszlovák-állampolgárságú-személy-vallotta-magát-zsidó-nemzetiségűnek,-1930-ban-ez-a-szám-65-385-ra-csökken-t.¹⁹a-két-világháború-közötti-időszakban-így-a-4.-legnagyobb-lélekszámú-kisebbséget-alkották,-mely-leginkább-a-városokban,-térbelileg-pedig-főleg-k-elet-szlovákiában-összpontosult.-az-1938-as-népszámláláskor,-az-egyre-erősödő-zsidó-üldözés-időszakában,-nem-egészen-29-ezer-lakos-vallotta-magát-zsidó-nemzetiségűnek.-a-bejelentkezési-kötelezettség-1940-es-elrendelése-után-kb.-72-ezer-személy-tartozott-ehhez-a-kisebbséghez,-mely-az-1939-és-1945-között-létezett-szlovák-k-öztársaság-harmadik-legnagyobb-lélekszámú-kisebbsége-volt.²⁰

szlovákia-területén-a-legnagyobb-csoportot,-a-lakosság-kb.-kétharmadát,-a-csehszlovák-(szlovák)-nemzetiségű-személyek-alkották.-csehszlovákia-megalakulása-után-a-szlovák-túlsúlyú-településhálózat-természetes-terét-elsősorban-az-északabra-fekvő-régiók-képezték.-a-déli-régiók-közül-a-korábbi-zemplén,-Nógrád-és-hont-vármegyékben-élt-szlovák-többségű-lakosság.-körülbelül-a-lakosság-fele-szlovák-volt-abaújban-és-Gömörben-is-(Tišliar-2009b,-74.-p.).-a-népszámlálások-közi-időszakban-a-csehszlovák-lakosság-számaránya-fokozatosan-emelkedett.-Ebben-az-időszakban-leginkább-szlovákia-északnyugati-és-északi-területeinek-lakossága-gyarapodott,-de-ugyanezt-mondhatjuk-k-elet-szlovákia-középső-részéről-is.-az-1938-végén-bekövetkezett-területi-változások-után,-amikor-szlovákia-tulajdonképpen-területe-a-korábbi-terület-középső-és-északi-sávja-volt,-a-szlovák-nemzetiségű-személyek-túlsúlya-gyakorlatilag-egyértelmű,-a-lakosság-86-88%-át-alkották.

Összegzés

az-etnikai-határok-és-az-etnikai-jelleg-kizárólag-statisztikai-adatok-és-módszerek-alapján-nem-értékelhetők.-a-lakosság-etnikai-jellegének-vizsgálata-gyakorlatilag-a-kezdetektől-politikai-ügy-volt,-a-népszámlálások-egész-történetét-az-eticitás-attribútuma-fémjelezte,-s-valójában-ez-így-van-ma-is.-a-belépőadatokat-különböző-nyomások,-propaganda,-különbéle-egyéni-vagy-csoportérdekek-torzíthatták.-E-torzítások-mértékén-leg-

18.-sNa,-f.-mps,-277.-sz.-doboz,-ltsz.-10688/1919-adm.-pres.

19.-Čss-9.-kötet,-35-37.-p.;-Čss-98.-kötet,-37.-p.

20.-sNa,-f.-ŠpŠÚ,-38.-sz.-doboz,-ltsz.-nélkül.

feljebb-csak-spekulálhatunk,-megfogalmazhatunk-különböző,-többé-vagy-kevésbé-alap-talan-hipotéziseket.-Nincs-olyan-népszámlálás,-mellyel-kapcsolatban-ne-merülnének-fel-aggályok,-kifogások,-túlkapások,-olykor-még-módszertani-melléfogások-is.-Ennélfogva-a-közzétett-adatokat-a-lakosság-etnikai-összetételének-vonatkozásában-sem-szabad-teljes-mértékben-abszolutizálni.

zárszóként-azonban-meg-kell-állapítanunk:-szlovákia-mindig-is-a-multiethnikus-és-multikulturális-országok-közé-tartozott,-és-ez-a-jövőben-is-így-lesz,-ami-valójában-csak-növeli-az-ország-hitelét-és-vonzerejét.

(Fordította Németh István)

Felhasznált irodalom

- A Magyar Korona Országaiban Az 1881. Év Elején Végrehajtott Népszámlálás Eredményei. I. kötet.*-Budapest,-az-országos-magyar-kir.-s-tatisztikai-hivatal,-1882.
- A Magyar korona országában az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás. II. kötet.*-Budapest, az-országos-magyar-kir.-s-tatisztikai-hivatal,-1882.
- A Magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása. Első rész.*-magyar-statisztikai-közlemények.-Új-sorozat,-i.-kötet.-Budapest,-az-országos-magyar-kir.-s-tatisztikai-hivatal,-1902.
- A Magyar korona országainak helységnevtára.*-Budapest,-az-országos-magyar-kir.-s-tatisztikai-hivatal,-1892.
- A Magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész.*-magyar-statisztikai-közlemények.-Új-sorozat,-i.-kötet.-Budapest,-az-országos-magyar-kir.-s-tatisztikai-hivatal, 1912.
- Az 1869. évi népszámlálás vallási adatai.*-ksh-Levéltár,-2005.
- Berrová,-petra-2008.-zjišťování-národnosti-obyvatelstva-při-sčítání-lidu-na-našem-území-v-minulosti-a-dnes.-*Demografie*, 50.-évf.,-4.-sz.
- Boháč,-antonín-1926.-*Národnostní mapa republiky Československé. Podrobný popis národnostních hranic, ostrovů a menšin.*-praha,-Národopisná-společnost-Československá-v-praze.
- Boháč,-antonín-1930.-*Národnost a sčítání lidu.*-praha.
- korabinsky,-j.-m.-1786.-*Geographisch-historisches und Produkten-Lexikon von Ungarn.* pressburg.
- Fényes-Elek-1851.-*Magyarország geographiai szótára.*-pest.
- Lexicon universorum regni Hungariae locorum populosorum.*-Budapest,-1920.
- mvsr - slovenský- národný- archív,- f.- minister- Čsr - s- plnou- mocou- pre- správu- slovenska, 1918-1928,-277.-sz.-doboz,-10688/1919-adm.-pres.
- mvsr - -- Štátny- archív- s- regionálnou- pôsobnosťou- so- sídlom- v- Bratislave,- slúžnovský- úrad- v- Trnave,-1856-1922,-11.-sz.-doboz,-6855/1921-adm.
- mvsr - Štátny-archív-s-regionálnou-pôsobnosťou-so-sídlom-v-Nitre,-f.-Župa-Nitra-i.,-az-1919-es-népszámlálás-megőrzött-számlalóívei.
- mvsr - Štátny- archív- s- regionálnou- pôsobnosťou- so- sídlom- v- košiciach,- pobočka- v- r ožňave,- f. obvodný- notársky- úrad- v- stratenej, 1895-1945,-krab.-administratívne-1918-1920, sign.-č.-331/1919-adm.,-podrobné-poučenie-pre-popisujúcich-povereníkov,-§-31,-13.-p.
- sčítání-lidu-v-republice-Československé-ze-dne-15.-února-1921.-i.-rész.-in-*Československá statistika*, 9. kötet,-vi.-sorozat,-1.-füzet.-praha,-státní-úřad-statistický,-1924.
- sčítání-lidu-v-republice-Československé-ze-dne-15.-února-1921.-iii.-rész.-in-*Československá statistika*, 37. kötet,-vi.-sorozat,-6.-füzet.-praha,-státní-úřad-statistický,-1927.

- sčítání-lidu-v-republice-Československé-ze-dne-1.-prosince-1930.-i.-rész-r út,-koncnerace-a-hus-tota-obyvatelstva,-pohlaví,-věkové-rozvrstvení,-rodinný-stav,-státní-příslušnost,-národ-nost,- náboženské- vyznání.- in- *Československá statistika*, 98. kötet,- vi.- sorozat,- 7. füzet.-praha,-státní-úřad-statistický,-1934.
- simon-attila-2009.- *Telepek és telepés falvak Dél-Szlovákiában a két világháború között*. somorja,-Fórum-intézet.
- Soznam miest na Slovensku dľa popisu ľudu z roku 1919.-Bratislava,-ministerstvo-s-plnou-mocou pre-správu-slovenska,-1920.
- sveťaň,-ján-1970.-slovenské-vystahovalectvo-v-období-uhorského-kapitalizmu.-in-*Vývoj obyva-teľstva Slovenska. Výber z diela k nedožitým 65. narodeninám J. Sveťaňa*.-Bratislava, Epocha.
- Šprocha,-Branislav-Tišliar,-pavol-2009a.-*Populačný vývoj Podkarpatskej Rusi II. Štruktúry obyva-teľstva*.-Bratislava,-infostat.
- Šprocha,-Branislav-Tišliar,-pavol-2009b.-*Štruktúry obyvateľstva Slovenska v rokoch 1919 - 1940*.-Bratislava,-infostat.
- Štatistický lexikón obcí v republike Československej, III. diel, Slovensko.-praha,-státní-úřad-sta-tistický,-1927.
- Tišliar,-pavol-2007.-*Mimoriadne sčítanie ľudu z roku 1919. Príspevok k populačným dejinám Slovenska*. Bratislava,-statis.
- Tišliar,-pavol-2008.-Nemecké- národnostné- ostrovy- na- slovensku- podľa- výsledkov- Šrobárovo-ho- popisu- ľudu- z- roku- 1919.- in- Tišliar,-pavol- (ed.):- *Historica 47*.- Bratislava,- univerzita- k-omenského-v- Bratislave.
- Tišliar,-pavol-2009a.-Etnická-a-konfesionálna-skladba-obyvateľov-Bratislavy-v-poslednej-štvrtine-19.- a-v-prvej-polovici-20.-storočia.-in-*Zborník Múzea mesta Bratislavy*,-XXI.-sz.-,-53-70.-p.
- Tišliar,-pavol-2009b.-*Etnická a konfesionálna štruktúra Gemera a Malohontu. Prehľad stavu podľa vybraných statických prameňov v 18. - 1. pol. 20. storočia*.-Brno,-Tribun-Eu.
- Územie a obyvateľstvo Slovenskej republiky a prehľad obcí a okresov odstúpených Nemecku, Maďarsku a Poľsku. Bratislava,-Štátny-štatistický-úřad,-1939.
- vályi-andrás-1796-1799.-*Magyar országnak leírása, I-III*.-Budán.

pavol Tišliar

THE ETHNIC COMPOSITION OF THE SLOVAK POPULATION BETWEEN 1919 AND 1949

The ethnic boundaries and ethnicity cannot be assumed solely according to statistical data and methods. The issue of examining the ethnic character of the population was, practically from the beginning, a political issue. The entire history of censuses has been marked by the attribute of ethnicity, and this is true up to date. The entry data may have been distorted in the result of various pressures, propaganda, individual or group interests. We could only speculate about the extent of these biases or formulate various, more or less unfounded hypotheses. There is no census in connection with which no concerns, complaints, abuses, or sometimes even methodological faux pas would have aroused. Therefore, the data published in this study, in relation to the ethnic composition of the population, can not be fully understood as absolute.

MAGYAROK SZLOVÁKIÁBAN

NYELV

Fórum Kisebbségkutató Intézet

aktivista-kísérletek-a-húszas-évek-szlovákiai magyar-politikájában

aTTiLa SimoN
activist-attempts-in-the-politics-of-the-hungarians
in-slovakia-in-the-1920s.

329.1/.6(=511.141)(437.6)"1925/1930"
323.15(=511.141)(437.6)"1925/1930"
94(437.6)"1925/1930"

key words: slovakia.-The activism-of-the-politics-of-the-hungarians-in-slovakia-between-1925-and-1930.-The activism- of- the- sudeten- Germans.- The- history- of- the- hungarian- activism- development.- The- hungarian National-party.

az-aktivista,- vagyis-a-kormánypárti-magyar-politika-eddig-eléggé-elhanyagolt-területe volt-a-két-háború-közötti-szlovákiai-politikatörténeti-kutatásoknak.-a-marxista-történet-írás,-mivel-az-általa-felállított-sablonokba-(amelyek-a-kommunista-mozgalom-és-a-bur-zsoá-pártok-ellentétére-épült)-a-magyar-aktivizmus-nem-fért-bele,-egyáltalán-nem-fog-lalkozott-vele,-a-rendszerváltás-utáni-(szlovákiai)-magyar-történetírás-pedig-egyoldalú-an-a-budapesti-irányítású-sérelmi-politizálásra-összpontosított.-Ezért-sem-meglepő,hogy-a-jelenséggel-először-a-kitűnő-irodalomkritikus,-a-művelődéstörténetben-is-jelen-tőset-alkotó-Turczel-Lajos-foglalkozott,-aki-a-két-háború-közötti-korszak-szlovenszkói-magyar-kultúráját-vizsgálva-feltehetően-napi-szinten-ütközött-bele-az-aktivista-maga-tartás-problémájába.-Turczel-elsősorban-a-korabeli-sajtóra-támaszkodva,-de-nem-tör-ténészként-s-a-levéltári-forrásokat-nem-ismerve-mondott-meglehetősen-sommás-véle-ményt-a-magyar-aktivistákról:-*„Kertelés nélkül meg kell mondani, hogy a csehszlovákiai magyar aktivizmus szervilis volt; a mindenkori kormányt fenntartás nélkül kiszolgálta, az uralmon lévő polgári rendszert ízléstelenül dicsőítette, s a kisebbségi helyzet súlyos tényeivel szemben fennhangon hangoztatta, hogy »a magyarság ebben az országban teljes és csorbítatlan jogokkal bír...»*” (Turczel-1983,-32.-p.)-a-későbbi-történeti-érté-kelek-pedig--noha-a-korabeli-szlovenszkói-magyar-valóság-tekintetében-Turczel-ismeretanyagán-jól-láthatóan-túlléptek--lényegében-ugyanazt-ismételték,-mint-a-neves-irodalomtörténész-(popély-1990),-s-továbbra-sem-vettek-tudomást-arról,-hogy-az-akti-vizmust-nem-lehet-annak-leárulózásával-elintézni.-az-aktivista-magyar-szándékok-közül-csupán-a-magyar-Nemzeti-pártnak-a-második-parlamenti-választások-után-történő-irányváltása-(a-prágai-kormányhoz-való-közeledése)-kapott-kellő-szakmai-figyelmet,hiszen-angyal-Béla-(angyal-2002)-mellett-részletesen-foglalkozott-a-jelenséggel-s-zarka-László-(s-zarka-2006)-is.-érdemes-azonban-felfigyelni-arra,-hogy-angyal-munkájában-szent-ivány-politikája-a-„reálpolitika”-jelzőt-kapta-az-„aktivistával”-szemben,-ami-által-a-szerző-már-a-fogalomhasználatl-igyekszik-kiemelni-az-mNp-politikáját-az-aktivista-jelző-„kompromittáló”-kontextusából.¹

1.- angyal-Béla-mentségére- legyen-szólva,-a-reálpolitika-fogalmát-szent-ivány-is-szívesebben-használta-az-aktivizmussal-szemben.

a-jelen-tanulmányban--amely-egy-későbbi-monográfia-előtanulmányának-is-tekinthető--azokkal-a-szlovákiai-magyar-aktivista-kísérletekkel-kívánok-foglalkozni,-amelyek a-húszas-évek-második-felét-jellemezték.-Ezek-a-korábbi-sérelmi-ellenzéki-politikusokhoz-(szent-iványhoz,-Lelley-j-enőhöz,-mohácsy-károlyhoz)-fűződő-próbálkozások-ugyanis-azt-igazolják,-hogy-az-aktivizmus-fogalmának-értelmezésével-sokkal-óvatosabban kell-bánnunk,-mint-eddig-tettük,-s-jelzik-azt-is,-hogy-az-aktivizmus-is-ugyanolyan-strukturált-volt,-mint-amilyen-maga-a-társadalom,-amely-kitermelte-azt.-a-szlovákiai-magyar-aktivizmus-megértéséhez-fontosnak-tartom-azt-is,-hogy-azt-ne-csupán-elszigetelten,magyar-jelenségként-vizsgáljuk,-hanem-a-csehszlovák-politika-egészének-kontextusában,-elsősorban-a-szudétanémet-politikát-viszonyítási-pontként-felhasználva.

a-szudétanémet-aktivizmus

a-szudétanémetek-viszonyítási-pontként-való-felhasználása-több-szempontról-is-inkább-látszik.-a-szudétanémetek-ugyanis-a-korabeli-csehszlovákia-legnagyobb-nemzeti-kisebbségeként-önkéntelenül-is-példát-jelentettek-a-többi-kisebbségi-közösségnek.másrészt-prága-nemzetiségi-politikája--mivel-épp-a-szudétanémet-területek-elszakadásától-tartottak-a-legjobban--elsősorban-az-ő-pacifikálásuk-szemponthoz-igazodott.-harmadrészt-pedig-az-aktivizmus-mint-politikai-stratégia-épp-a-szudétanémet-pártok-magatartása-kapcsán-vált-elfogadott-és-hosszú-éveken-át-meghatározó-jelentőségű-politikai-jelenségé.

az-aktivizmus-általánosabb-értelemben-olyan-magatartást-jelöl,-amikor-valaki-aktív,-tevékenyen-részt-kíván-venni-valakinek-a-munkájában.² a-közép-európai-politikában-ez-a-fogalom-épp-a-cseh-német-együttélés-viszonyrendszerében-honosodott-meg,hiszen-a-dualista-monarchia-időszakában-azokat-a-cseh-politikusokat-nevezték-aktivistának,-akik-az-osztrák-politikába-való-szerves-bekapcsolódásuk-által-kívánták-előremozdítani-a-cseh-nemzeti-törekvések-megvalósulását.-az-aktivizmusnak-ez-az-értelmezése-honosodott-meg-aztán-a-húszas-évek-első-felében,-amikor-is-a-prágai-kormányzattal-való-mindenemű-együttműködést-elutasító,-és-valójában-csehszlovákiának-mint-államnak-a-jogosultságát-is-negáló,-„negativista”-magatartás-mellett-a-szudétanémet-politikában-fokozatosan-teret-kapott-az-a-fajta-politikai-stratégia,-mely-szerint-a-német-kisebbség-alapvető-célkitűzéseit-csak-a-csehszlovák-pártokkal-való-együttműködés-révén,-a-hatalmon-belülre-kerülve-lehet-megfelelően-képviselni.-Ettől-fogva-pedig-azokat-a-szudétanémet-pártokat-és-politikusokat,-amelyek-(akik)-hajlandóak-voltak-együttműködni-a-csehszlovák-kormányzattal,-esetleg-maguk-is-beléptek-a-kormányba,-aktivistáknak-kezdtek-nevezni.

az,-hogy-az-1925-ös-és-1929-es-parlamenti-választásokon-a-szudétanémet-választók-többsége-aktivista-pártokra-adta-le-a-szavazatát,-korántsem-volt-magától-értetődő-jelenség,-sőt-a-csehszlovák-államalapítás-eseményeit-tekintve-egyenesen-meglepőnek-lehet-minősíteni.

2.- Lásd-például-karl-popper-definícióját: -„die-Neigung-zur-aktivität-und-die-abneigung-gegen-jede-haltung-des-passiven-hinnehmens.”-(popper-1974,-7.-p.)

a fejlett iparral s polgárosult társadalmi viszonyokkal rendelkező és a történelmi cseh-ország-részek peremterületeit homogénen lakó német közösség az első világháború végén és a monarchia felbomlásának heteiben határozottan elutasította a német szállásterületet is magába foglaló csehszlovákia tervét, s az önrendelkezés elvéhez ragaszkodva négy német provinciát hozott létre: deutschböhmen, sudetenland, Böhmerwaldgau, deutschsüdmähren. (kural-1993, 15. p.) Ezeket a német-ausztria, hosszú távon pedig egy-egységes német-nemzetállam részeként képzelte el. Ez azt jelentette, hogy a németek ugyan elismerték a cseh-nemzet-jogát a saját nemzeti állam létrehozására, de elutasították a történelmi cseh-határok elvén kialakítandó csehszlovák állam-ideáját, s a csehekkel nem a csehszlovák államon belül, hanem az államközi kapcsolatok szintjén kívántak baráti együttműködést kialakítani. Ennek az adott helyzetben a realitásokat figyelembe nem vevő, merev -- Josef-Ladislav-Beran-cseh-történész szerint a tehetetlenség-érzéséből fakadó dacos (Beran-2009, 76. p.) -- magatartásnak is köszönhető, hogy a német politikai reprezentáció az államfordulat heteiben két ízben is visszautasította azokat a cseh megkereséseket, hogy németek vállaljanak részt a hatalomból. (valenta-1994, 211. p.)

Így prágának -- mint azt az 1919. március 4-i események, s az aznapi 53 áldozat (ebből 2 cseh-katona, a többi német-civil) szomorú ténye is jelzi³ -- csupán a nyers erőszak alkalmazása által sikerült biztosítani, hogy a szudétánémetek elismerjék a csehszlovák-kormány-fennhatóságát. az erőszak és az 1919. szeptember 10-én aláírt saint-Germain-i békeszerződés hatására a szudétánémet politika végül is kénytelen volt akceptálni a csehszlovák állam-realitását, noha továbbra is fenntartásokkal viselkedett vele szemben. a márciusi tragikus sortűzek, amelyek a német emlékezetben a két háború között végig a cseh erőszak szimbólumaként őrződtek meg, fontos szerepet játszottak a szudétánémet-identitás kialakulásában, ám abban is, hogy a szudétánémet politika a csehszlovák állam elutasítása helyett a realitással nagyobb rokonságot mutató stratégiák mentén szerveződjön meg. Ennek jegyében részt vettek a cseh ország-részekben 1919 nyarán megtartott községi választásokon is. az állam-elfogadásának végleges mérföldköve azonban a saint-Germain-i béke aláírása volt számukra, hiszen ezt követően a korábban az osztrák béke delegáció tagjaiként párizsban tartózkodó vagy a megszálláskor Bécsbe menekülő szudétánémet politikusok nagy része visszatért csehszlovákiába -- ezt Masaryk-elnök amnesztiája is elősegítette --, s neki látott a szudétánémet pártok kiépítésének.

az ekkor kiformálódó szudétánémet pártok politikájának vezérmotívumában alapvető egyezések voltak, hiszen a csehszlovák állam-realitását ugyan akceptálták, de az állam-nemzetállami és centralista szerkezetét határozottan elutasították. Ennélfogva szinte valamennyi német párt-programja -- beleértve a nacionalista jobboldali és szociáldemokrata pártot is -- az autonómia különböző változataira épült. mivel azonban gyakorlati politikálásukban a csehszlovák politikai közeg elutasításának a mozzanata kifejezetten erős volt, s a passzív kivárással jellemezte (Beran-2009, 105. p.), -- tevékenységük

3. az osztrák-nemzetgyűlési választások napján számos németek lakta településen került sor demonstrációra, amelyeket a csehszlovák rendfenntartó erők az eseményeket túlreagálva helyenként olykor brutalitással fojtottak el. kiemelkedő példája ennek Kadan-városa, ahol 26 német tüntető szenvedett halálos sérülést. vö. Harna-2002, 10. p.; Beran-2009, 83. p.

meglehetősen- kontraproduktív- volt.- persze- az- együttműködés- elutasítása- legalább ugyanilyen- mértékben- jellemezte- a- hivatalos- csehszlovák- politikát- is,- amely- a- német szándékokat- -- elszakadási- törekvéseként- értelmezve- azokat,- s- még- a- jogos- német törekvésekben- is- a- köztársaság- dezintegrációjának- a- veszélyét- látva- -- menetrendszerűen- elutasította.- a- cseh- szlovák- többség- saját- nemzeti- forradalma- termékeként- tekintett- a- köztársaságra- (k učera- 1999,- 603.- p.),- s- a- megszerzett- hatalmat- egyáltalán- nem kívánta- sem- a- németekkel,- sem- más- nemzetekkel- megosztani.- Ennek- jeleként- a- köztársaság- szerkezetét- rögzítő- alkotmányt- a- németek,- magyarok- és- más- nemzetiségek kizárásával- összehívott- csehszlovák- forradalmi- nemzetgyűlés- fogadta- el.- az- 1920.- február- 29-én- elfogadott,- szellemiségében- amúgy- demokratikus- és- liberális- alkotmány pedig- a- nyilvánvalóan- nemzetiségi- állapot- a- fiktív- csehszlovák- nemzet- nemzetállamává- nyilvánította,- amivel- a- lakosság- egyharmadát- még- akkor- is- másodrendű- állampolgárrá- degradálta,- ha- tudjuk,- hogy- az- alkotmány- paragrafusai- az- államalkotó- nemzet számára- semmiféle- konkrét- előnyöket- nem- biztosítottak.

az- alkotmány- és- az- első- parlamenti- választások- eredményeként- kialakult- politikai erőterbe- a- német- pártok- kivétel- nélkül- az- önrendelkezés- jogának- igényével- léptek- be,- ám- egymáshoz- viszonyítva- jól- érzékelhető- különbségekkel.- a- nacionalista- jobboldali pártok- (d Np,- d Ns ap),- melyeknek- a- vezető- személyisége- a- csehszlovák- állammal- szemben- szuperkritikus- r- udolf- Lodgman- volt,- továbbra- is- a- negativizmus- politikáját- szorgalmazták,- s- meglehetősen- mereven- elutasították- a- cseh- politikával- való- együttműködést.- a- szociáldemokraták- (d eutsche- s- zialdemokratische- arbeiterpartei- -- d s ap)- és- a- polgári- pártok- (Bund- der- Landwirte- -- BdL,- d eutsche- d emokratische- Freiheitspartei- -- d d Fp,- d eutsche- christlichsoziale- volkspartei- -- d cv)- viszont- hajlandóak- voltak- a- csehszlovák- pártokkal- való- kooperációra.- ő- k- is- fenntartották- ugyan- igényüket- az- önrendelkezési- jogra,- ám- azt- a- nacionalista- pártokkal- szemben- egyre- inkább- egy csehszlovákián- belüli- megoldásként- kezdték- értelmezni.

az- a- feszültség,- amely- az- államalapítás- hónapjaiban- a- cseh- és- német- politikai- reprezentáció- között- felhalmozódott,- a- későbbiekben- is- csak- nagyon- nehezen- oldódott,- sőt az- első- parlamenti- választások- utáni- időszakot- is- inkább- a- konfliktusok- jellemezték,⁴ ami- elsősorban- a- kisebbségek- minden- közeledési- kísérletét- elutasító- cseh- politika- felelőssége- volt.- a- cseh- német- együttműködésre- a- jó- példát- -- talán- nem- véletlenül- -- a- gazdasági- élet- szereplői- mutatták- fel,- hiszen- a- német- és- a- cseh- gyáriparosok- szövetsége- már- 1922- ben- együttműködési- szerződést- kötött- egymással.- még- ugyanebben- az- évben- a- szudétanémet- pártok- végleg- két- táborba- tömörültek,- a- d cv,- a- BdL- és- a- d d Fp- ugyanis- kilépett- a- nacionalista- pártokkal- alkotott- Német- parlamenti- szövetségből,- s- létrehozta- a- Német- munkaközösséget- (d eutsche- parlamentische- arbeitsgemeinschaft- -- d paG),- amely- a- következő- években- a- cseh- politikával- való- kooperálás- motorjaként működött.- Gyakorlatilag- ettől- az- időtől- kezdve- a- német- pártok- egy- része- több- kérdésben- is- a- cseh- pártokéhoz- közeli- álláspontot- fogalmazott- meg,- amely- egyetértés- több- törvényjavaslat- esetében- azoknak- a- polgári- német- pártok- általi- megszavazásában- is- megmutatkozott.- s- őt- miután- az- 1923- as- községi- választásokon- a- német- aktivisták

4.- Erre- az- időszakra- esik- a- német- emlékművek- lerombolása,- a- rendi- színház- erőszakos- elvétele,- s- a- k- ároly- féle- királypuccs- idején- tragikusan- végződő- sortűzek- is.

több-szavazatot-szereztek,-mint-a-nacionalista-pártok,-a-parlamenti-ciklus-végén-már konkrét-megbeszélések-is-folytak-a-németeknek-a-kormányba-való-bevonásáról.-(Beran 2009,-210.-p.)-s-bár-ebben-látszólag-mindkét-fél-érdekeltnek-látszott,-elsősorban-a német-politika-volt-az,-mely-az-államapparátusban-és-a-gazdasági-életben-is-jelentkező-folyamatos-pozícióvesztés-miatt-egyre-sürgetőbbnek-látta,-hogyrészt-kapjon-a-hatalomból.-cseh-részről-a-közeledés-legfőbb-szorgalmazójaként-masaryk-köztársasági elnököt-lehet-megnevezni,-aki-az-első-parlamenti-ciklus-időszakában-számos-tárgyalást folytatott-német-politikusokkal-(akik-közül-többen-személyes-jó-ismerősei-voltak)-a cseh-német-együttélés-perspektíváiról.⁵

a-kormányzattal-való-együtműködés-szándékában--a-mindenkori-budapesti-kormányzattal-ellentétes-módon--a-német-aktivistákat-a-hivatalos-berlini-politika-is-támogatta.-Walter-koch-prágai-német-követ-egy-1923-ban-megfogalmazott-levelében-a sérelmi-politikával-kapcsolatban-a-követezőket-írta:-„a-német-képviselőknek-sem-a-törvényhozáshoz,-sem-a-közigazgatáshoz-nincs-semmiféle-befolyásuk.-Tevékenységük-nem más,-mint-a-német-vidék-szavakat-a-tettekkel-azonosító-falusi-kocsmái-közönségének szolgáló-színjáték.”-a-kormányzathoz-való-közeledés-politikáját- ezzel-szemben-pozitívan-ítélte-meg:-„az,-hogya-Birodalom-szimpatiája-az-értelmes-reálpolitika-mellett-áll, nem-kérdéses.-a-németek-ebben-az-államban,-akár-akarják,-akár-nem,-életre-halálra össze-vannak-kapcsolva-a-csehekkel.-h-a-a-cseheket-valamiféle-együtműködésre-tudják-bírni,-s-ha-közben-nem-engednek-a-saját-nemzeti-méltóságukból-és-sajátosságaikból,-akkor-befolyást-nyerhetnek-az-államapparátusra-és-gátat-állíthatnak-a-cseh-fanatizmusnak-is.-Ez-mind-nekik,-mind-a-Birodalomnak-is-a-legjobb-megoldás-lesz.”-(idézi: Brügel-2006,-244-246.-p.)-kochnak- ezt- a- véleményét- az- 1923-tól- külügyminiszteri tisztséget-betöltő-Gustav-stresemann-is-osztotta.

ám-a-német-cseh-kormányzati-együtműködésre-ekkor-még-nem-voltak-adottak-a feltételek,-hiszen-a-felek-olyan-feltételeket-szabtak-ennek,-amelyeket-kölcsönösen-nem tudtak-és-nem-akartak-teljesíteni:-a-szudétanémetek-a-köztársaság-szerkezetének megváltoztatását-követelték,-a-csehek-viszont-az-állam-iránti-feltétlen-lojalitás-kifejezését-várták-volna-a-német-pártoktól--kölcsönösen-hiába.-így-a-német-politika-az-első parlamenti-ciklus-végéig-egységesen-ellenzéki-pozícióban-maradt.

1925-talán-legfontosabb-európai-esemény-a-locarnói-egyezmény-volt,-amely-a Németország-és-az-antant-hatalmak-közötti-megbékélés-által-mintegy-lezárta-a-versailles-i-béke-aláírását-követő-évek-európai-hidegháborúját.-a-versailles-i-államhatárok garanciája-biztonságérzettel-töltötte-el-a-cseh-szlovák-politikát,-amely-egyfajta-belső Locarnót-kezdett-szorgalmazni-a-németekkel.-Ehhez-teremtett-jó-kiindulási-pontot-az 1925-ös-parlamenti-választások-után-előállt-belpolitikai-helyzet,-amikor-is-a-győztes agrárpárt-az-addigi-össz nemzeti-koalíció-ideájával-szakítva-egy-tisztán-polgári-(a-szociáldemokratákat-nélkülöző)-kormány-összeállítását-tűzte-ki-célul.-Ehhez-a-szlovák Néppárt-bevonása-mellett-elsősorban-a-német-polgári-pártok-megnyerésén-keresztül vezetett-az-út.-annál-is-inkább,-mert-az-aktivizmusra-hajlamos-német-erők-kitűnően szerepeltek-a-választásokon,-a-BdL,-a-dc v-és-a-d s ap-a-szudétanémet-szavaztok-76%-

5.- masarykknak-a-német-aktivizmus-hoz-való-viszonyát-illetően-lásd-Broklóvá-1997.

át- megszerezte,- míg- a- két- nacionalista- német- pártnak- csupán- azok- 24%-a- jutott.⁶ vagyis- a- német- szavazók- a- konfrontáció- helyett- az- együttműködésre- voksoltak,- bár- azt- látnunk- kell,- hogy- a- német- pártok- részéről- az- aktivizmus- nem- jelentette- a- német- érdekek- képviselőinek- a- feladását.- Ezt- az- új- parlamentben- a- Franz- s- pina- által- a- német- polgári- pártok- nevében- felolvasott- nyilatkozat- is- jelezte,- amely- határozottan- leszögezte, hogy- a- német- pártok- ragaszkodnak- az- önrendelkezés- elvéhez,- a- csehszlovák- állam „egyoldalú- nemzeti- felépítményét”- pedig- továbbra- is- elutasítják.⁷

a- határozott- ellenzéki- hangvétel- és- a- kormányzat- több- kisebbséggel- ellenséges- intézkedése- ellenére- azonban- a- németek- kormányba- lépése- egyre- nagyobb- realitást- nyert,- s- 1926- őszén- valósággá- is- vált:- a- BdL- és- a- d- c- v- az- ún.- úri- koalíció- része- lett.- az- agrárpárti- Franz- s- pina- közmunkaügyi,- a- keresztényszocialista- r- obert- mayr- h- arting- pedig- igazságügy- miniszterré- avanszált.

a- német- aktivisták- kormányba- lépése- --bár- ma- annak- tűnhet-- korántsem- jelentett- valamiféle- végleges- cseh- német- kiegyezést.- a- koalíció- ugyanis- merő- pragmatizmusból, hatalmi- politikai- érdekből- született,- s- nem- állt- mögötte- valós- nemzetpolitikai- megegyezés.- Ezt- jelzi,- hogy- a- korábbi- feltételekkel- ellentétben- a- csehek- nem- kívánták- a- németektől- lojalitási- nyilatkozatokat,- a- németek- pedig- nem- szabtak- olyan- feltételeket- a- csehek- felé,- amelyek- a- nemzetállami- keretek- lebontását- feltételezték- volna.- az- igazi- problémát- azonban- az- jelentette,- hogy- míg- a- németek- egy- új- csehszlovák- nemzetiségi- politika- kezdeteként,- a- nemzetállami- keretek- lebontásának- első- lépéseként- értelmezték- a- kormánykoalíciót,- a- csehek- a- németek- felé- tett- engedmények- lezárásaként,- egyfajta- végső- lépésként- gondoltak- rá.- Ez- pedig- előrevetítette- azt- az- eredménytelenséget,- amely- összességében- a- németek- kormánytagságát- jellemezte,- hiszen- az- apró- engedményeken,- az- ellenséges- közbeszéd- visszaszorulásán- kívül- vajmi- keveset- tudtak- elérni.- a- csehszlovák- állam- nemzetállami- keretinek- lebontását- pedig- egyáltalán- nem.- (vö.- Beran 2009,-226.-p.)

a- magyar- aktivizmus- kezdetei

a- szlovákiai- magyar- politika- kezdetei- számos- pontban- mutatnak- ugyan- azonosságot- a- szudétanémet- mintával,- ám- az- eltérések- is- nyilvánvalók.- Ezek- a- különbségek- több- okra- vezethetők- vissza,- így- az- osztrák- tartományok- és- a- történelmi- magyarországi- eltérő- politikai- hagyományaira,- a- Felvidék- etnikai- sajátosságaira,- s- nem- utolsósorban- Budapest- Berlinton- eltérő- magatartására,- hiszen- a- Bethlen- istván- vezette- budapesti- kormányzat- --bár- szintén- versailles- teljesítésének- az- útját- választotta-- végig- elutasította- a- szlovákiai- magyar- pártok- prágával- való- együttműködését,- amelyben- az- állam- határok- legitimizálásának- a- veszélyét- látta.

6.- a- legjobb- eredményt- a- BdL- érte- el- (a- német- szavazatok- 33,5%-a)-, a- második- legjobbat- a- szociáldemokraták- (24,1%),- a- harmadik- helyen- pedig- a- keresztényszocialisták- végeztek (18,4%).- a- Német- Nemzeti- párt- a- német- szavazatok- 14,1%-át,- a- Német- Nemzetiszocialista- munkáspárt- pedig- 9,9%-át- kapta.- (k- rácik- 1999,- 145.-p.)

7.- digitální- knihovna- Ns- r- Čs- 1925-1929,- poslanecká- sněmovna- --stenoprotokoly,- páteky,- 18. prosince- 1925.- <http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/stenprot/003schuz/s003006.htm>;- a- nyilatkozatot- közli:- Gajan- 1998.

az- 1919- első- napjaiban- szlovákiaivá- lett- magyar- közösség- a- szudétánémethoz hasonlóan- elutasítón- fogadta- ugyan- az- új- államot- és- határait,- ám- politikai- képviselő- te- az- első- napoktól- kezdve- felismerte- azt,- hogy- a- magyar- lakosság- érdeke- védelme- szükségessé- teszi- a- csehszlovák- politika- különböző- szintjeibe- való- bekapcsolódást.- Ennek- a- felismerésnek- a- jegyében- vállalták- a- részvételt- 1919- tavaszán- a- pozsony- és- komárom- megye- ideiglenes- bizottságába- kinevezett- magyar- közéleti- személyiségek- (köztük- k- ürthy- Lajos- báró,- Bartal- aurél- volt- főispán- vagy- s- züllő- Géza),⁸ s- ennek- jegyében- ajánlotta- fel- az- együttműködést- az- impériumváltás- napjaiban- a- pozsonyt- és- a- kassát- irányító- magyar- szociáldemokrácia- a- városukat- megszálló- új- hatalom- képviselőinek.- az- együttműködés- azonban- nem- jelentett- behódolást,- hiszen- mind- Bartalék,- mind- a- molnár- miklós- vezette- kassai⁹ és- a- Wittich- pál- vezette- pozsonyi- szociáldemokrácia- leszögezte,- hogy- az- együttműködés- szándéka- nem- jelenti- a- fennálló- helyzet- és- a- csehszlovák- megszállás- jogosságának- elismerését- (ne- felejtjük- el,- hogy- 1919- elején- még- messze- voltunk- az- új- határok- nemzetközi- szentesítésétől).

a- szlovákiai- magyar- politika- szubjektumainak- megkésett- kialakulását- elsősorban- az- 1920- áprilisára- kiírt- első- parlamenti- választások- gyorsították- fel.- az- első- választásokon- a- magyar- politika- alapvetően- ellenzékiként- határozta- meg- magát,- hiszen- a- két- polgári- párt,- az- országos- keresztényszocialista- párt- (okp)- és- a- kisgazdák- mellett- a- szlovenszlovák- Német- magyar- szociáldemokrata- párt- is- ilyen- programmal- indult.- s- öt- – bár- popély- Gyula- és- angyal- Béla- a- kormányzat- érdekeit- szolgáló- állam- magyar- párt- nak- minősítették- (popély- 1995,- 80.- p.-; angyal- 2002,- 62.- p.-) -- a- kassai- választókerületben- induló- magyar- Nemzeti- párt- nak- is- ellenzéki- programja- volt,- igaz,- a- keresztényszocialisták- két- oldal- eltérően- jórészt- liberális- ihletésű.¹⁰

az- 1920- áprilisában- megtartott- első- parlamenti- választások- során- a- magyar- lakosság- szavazatai- nagyjából- egyenlő- arányban- oszlottak- meg- a- baloldalt- képviselő- szociáldemokrácia- és- a- jobboldali- polgári- pártok- között,- ami- egyben- azt- is- jelentette,- hogy- a- magyar- szavazók- döntő- többsége- olyan- pártokra- adta- szavazatát,- amelyek- ragaszkodtak- a- magyar- lakosság- önrendelkezési- jogához.- a- szociáldemokrácia,- másfelől- a- polgári- pártok- c- sehszlovákia- hoz- való- viszonyában- azonban- mégis- jól- látható- különbség- volt- felfedezhető.- míg- az- utóbbiak- -- mint- azt- képviselőiknek- a- parlamentben- felolvasott- nyilatkozatai- is- igazolják¹¹ -- továbbra- is- ideiglenes- és- csak- az- erőszak- útján- fenntartott- állapotként- tekintettek- a- szlovákiai- magyarok- helyzetére,- a- szociáldemokraták- már- a- csehszlovák- államon- belüli- megoldásként- értelmezték- az- önrendelkezést,- tehát- ha- közvetlenül- is,- de- elismerték- a- csehszlovák- államot,- s- jelezték,- hogy- azon- belül- kívánják

8.- *Komáromi Lapok*, 1919.- május-17,- 1.- p.- vö.- angyal-2004,- 41.- p.-, 3.- sz.- dokumentum

9.- a- molnár- miklós- és- a- csehszlovák- megszálló- erők- között- kötött- egyezmény- szlovák- nyelvű- szövegét- idézi- medvecký- 1931,- 290.- p.

10.- Ennek- megítéléséhez- lásd:- Seitz- Viktor, *a Magyar Nemzeti Párt losonci képviselőjének programbeszéde*.- Losoncz,- vígh- k- ároly- k- önyvnyomdai- műintézete,- 1920.

11.- Lásd- s- zent- ivány- j- özsefnek- a- trianoni- békeszerződés- ratifikálási- vitájában- elmondott- szavait:- digitální- knihovna- Ns- r- Čs- 1920-1925,- poslanecká- sněmovna-- stenoprotokoly,- 25.- schůze,- s- tředa- 24.- listopadu- 1920.- <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/025schuz/prilohy/priloh02.htm>

szocialista-harcukat-megvívni.¹² Ellenzéki-álláspontjukat-a-csehszlovák-kormányal szemben-azonban-ők-is-fenntartották,-s-a-csehszlovák-kormányok-nacionalizmusát kemény-szavakkal-bírálták.

a-kétpólusú-(bal-és-jobboldali-ellenzéki)-magyar-politika-kontextusai-az-első-parlamenti-ciklus-időszakában-(1920-1925)-gyorsan-megváltoztak.-csehszlovákia-államjogi-helyzete-stabilizálódott,-a-határok-véglegesültek,-a-csehszlovák-gazdaság-prosperálni-kezdett.-Eközben-az-1920-elején-elfogadott-új-alkotmány-utat-nyitott-a-térség-legjobb-működő-parlamentáris-demokráciájának-kiépülése-előtt.-csehszlovákia-belső-viszonyai-oly-mértékben-stabilizálódtak,-hogy-az-a-köztársaság-európai-politikában betöltött-pozíciójára-és-megítélésére-is-kihatott.-a-korábban-sokak-által-életképtelen-„szörnyszülőttnek”-nevezett-állam-gazdasági-és-politikai-szempontról-is-stabil-és-nemzetközileg-is-elismert-országgá-vált.

mindez-kihatott-arra,-hogy-a-csehszlovákiai-megítélés-szempontról-addig-meglehetősen-egysíkú-szlovákiai-magyar-politika-is-színesedni-kezdjen,-és-az-ellenzéki-sérelmi-magatartás-mellett-más-életképes-alternatívák-is-megjelenjenek.-csehszlovákia-kommunista-pártjával-(cskp)-megjelent-a-bolsevik-típusú-baloldal, amelynek-egyik-bázisát-épp-a-korábbi-magyar-szociáldemokraták-jelentették,-s-amely--legalábbis-a-jelszavak-szintjén--támogatta-a-nemzetiségek-önrendelkezési-jogát.-másképpen-a-csánki-aladár-és-csomor-istván-vezette-köztársasági-magyar-Földműves-párttal-(kmfp)-színre-lépett-az-első-olyan-magyar-politikai-erő-is,-amely-már-nyíltan-felvállalta-a-csehszlovák-köztársaság-iránti-lojalitását-és-ezzel-együtt-a-kormány-támogatását--megszületett-a-magyar-aktivizmus.

az-aktivizmus-azonban,-amelyet-a-csomor-vezette-„köztársasági-magyarok”-képviseltek,-semmiben-sem-hasonlított-a-korábban-már-vázolt-szudétanémet-aktivizmusra.-Eleve-olyan-párt-ról-volt-ugyanis-szó,-amelyet-a-kormányzati-érdekek,-elsősorban-milan-hodža-szándékai-hoztak-létre,-s-amelyben-a-legfőbb-kötőanyagot-annak-a-hite-jelentette,-hogy-a-kormányparti-magatartásért-cserében-prága-földet-ad-a-pártba-belépőknek-(nem-véletlenül-volt-a-párt-egyik-jelszava-„szervezkedj,-légy-köztársasági,-hogy-az-osztozkodásnál-hoppon-ne-maradj!”¹³).

s-bár-Gútán-és-néhány-más-délnyugati-szlovákiai-községben-jelentős-számú-földigénylőt-tudott-a-párt-a-saját-soraiba-csalogatni,-az-1923-as-megyei-választások,-amelyeken-a-párt-listájára-csupán-23-ezer-szavazat-érkezett,¹⁴ világosan-jelezték-csomorék-politikai-kísérletének-a-korlátait.-s-ezen-még-az-olyan-látványos-pr-akciók-sem-segíthettek,-mint-az,-amikor-1925-májusában-a-kmf nagy-csinnadratta-közepette-szállította-fel-két-különvonattal-mintegy-kétezer-hívét-prágába,-az-épp-akkor-zajló-gazdasági-kiállításra,-hogy-azok-magyar-népviseltbe-öltözve-és-magyarul-énekelve-igazolják-a-cseh-közvélemény-előtt-szlovákiai-magyaroknak-a-csehszlovák-állam-iránti-lojalitását.

12.- Lásd-Wittichnek-a-trianoni-békeszerződés-ratifikációs-vitájában-elmondott-beszédét:-„mi,német-magyar-szociáldemokraták-töretlenül-kitartunk-az-önrendelkezési-jog-mellett,-amely-az-egyedüli-garanciája-lehet-a-csehszlovák-köztársaságban-a-nemzetiségi-békének.” digitální-knihovna-Ns-r-Čs-1920-1925,-poslanecká-sněmovna--stenoprotokoly,-4.-schůze Úterý- 8.- června- 1920.- <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/004schuz/s004008.htm>

13.- *Népűjság*,1923.-április-27.-6.

a-kmFp-választóit-leginkább-a-be-nem-váltott-ígéretet-(főleg-az-elmaradt-földkiutalások)- és- a- hodža- iránt- túlzásba- vitt- szervilizmus- taszította,- míg- a- kormányzatot- a magyar-republikánus-mozgalmába-ölt-anyagiak-megtérülésének-egyre-csökkenő-esélye kezdte-nyugtalanítani.-így-a-párt-az-1925-ös-parlamenti-választásokon-már-nem-is-indult külön-listán,-hanem-a-csehszlovák-agrárpárt-listáján-indította-jelöltjeit--meglehetősen kevés-eredménnyel.¹⁵ Ez-az-eredmény-eldöntötte-a-párt-sorsát,-amely-a-következő-években- fokozatosan- felszámolta- önállóságát- és- 1929-re- véglegesen- beolvadt- az agrárpártba,- ahol- egy- „alig- önállósággal”- bíró- szekciót- alkotva- folytatta- tovább- tevékenységét.

az-1925-ös-parlamenti-választások-előtt-még-egy-aktivista-színezetű-és-a-szlovákiai magyar-falu-lakosságát-megszólítani-igyekvő-párt-alapítására-került-sor.-az-1924-szeptemberében-megalakult-országos-parasztpárt-életre-hívása-mögött-azonban-jórészt-a pártalapító- mikle- vince- személyes- ambíciói- álltak.- a- kezdeti- nagy- lendület- után- – hiszen-a-párt-vezetői-három-hónap-alatt-350-ezer-tagot-kívántak-a-pártba-beszervezni --a-pártszervezés-gyorsan-kipukkadt.-a-megalapítása-után-egy-évvel-csupán-37-helyi alapszervezettel-rendelkező-párt-az-1925-ös-választásokon-csak-két-választókerületben,-az-érsekújváriban-és-a-kassaiban-indult,-szlovákia-többi-részén-pedig-az-agrárpárt támogatására-szólította-fel-híveit.¹⁶ a-választások-azonban-egyértelmű-kudarcot-hoztak számukra,-hiszen-mindössze-4,5-ezer-szavazattal-és-mandátum-nélkül-végeztek.¹⁷ a kudarc-hatására-a-párt-1926-ban-feloszlatta-magát,-mikle-pedig-véglegesen-kikapott-a politikából.

c somor-és-mikle-pártalapítási-kísérlete-és-pártjaik-választási-kudarca-számos--a kor-politikusai-számára-is-világosnak-tűnő--üzenetet-hordozott-magában.-az-ugyanis, hogy-c somorék-életképes-szervezeti-hálózatot-tudtak-kiépíteni,-s-a-választásokon--ha nem-is-nagy,-de-azért--nem-lebecsülendő-számú-szavazót-állítottak-maguk-mögé, jelezte,-hogy-a-szlovákiai-magyar-társadalom-egyes-rétegeiben,-főleg-a-gazdatársadalomban-ott-az-igény-a-változásokra.-igény-volt-arra,-hogy-az-egyre-inkább-meddőnek tűnő-sérelmi-politizálást-(amelyről-r obert- mayr-harting- német-keresztényszocialista szenátor-mondta-azt,-hogy-a-magyarok-„nagykalapáccsal-akarják-szétverni-a-köztársaságot-anélkül,-hogy-erre-az-erejük-megvolna”¹⁸)-a-magyar-lakosság-gazdasági-és-szociális-problémáit-enyhíteni-tudó-konstruktívabb-politikával-váltásuk-fel.-Ennek-tükrében-a két-párt-választási-kudarca-nem-a-többségi-nemzettel-való-együttműködés-kudarcát jelentette,-hanem-sokkal-inkább-a-kormányzat-feltétel-nélküli-kiszolgálására-és-az-egyéni-érvényesülésre-épülő-politizálás-csődjét.-Nem-negálta-viszont-az-ésszerű-együttmű-

14.- *Vol'by na Slovensku. So zvláštnym zreteľom ku vol'bám do národného zhromaždenia v r. 1925.*

15.- Bár-a-párt-sajtója-győzelmi-indulókat-fújt,-s-50-ezer,-hodžának-adott-magyar-szavazatról-írt (*Népújság*, 1925.-november-22.,-1.-p.),-valójában-mindössze-15-20-ezer-szavazatot-kaphattak,-s-annak-nagy-részét-is-d élnyugat-szlovákiában.-a-keleti-járásokban-viszont-nem-sikerült megvetnie-a-lábukat-c somoréknak.

16.- s Na,-f.-pr -Ba,-šk.-244,-11974/1925.prez.-vö.-angyal-2002, 120.-p.

17.- Šuchová-2004a,-560.-p.-vö.-*Vol'by na Slovensku. So zvláštnym zreteľom ku vol'bám do národného zhromaždenia v r. 1925.*

18.- mo L,-k-64,-10.-cs.-7-t.-227/1924-res.pol.

ködés-szükségességét.-annál-inkább-sem,-mert-erre-nézve-bizonyosfajta-példával-szolgálhatott-a-szudétanémet-közösség,-amelynek-pártjai-a-húszas-évek-közepén-úgy-léptek-a-cseh-politikával-való-kooperáció-útjára,-hogym-közben-a-német-lakosság-alapvető nemzeti-követeléseiről-és-a-csehszlovák-állam-szerkezeti-átépítésének-céljáról-nem-mondtak-le.-az-így-differenciálódott-német-politika--vagyis-hogym-sérelmi-ellenzék-mellett-létrejött-egy-a-kormány-nal-együttműködő-vonal--pedigm-sokkal-több-eredmény-tudott-felmutatni,-mint-az-egy-vágányon-haladó-magyar-politizálás.

a-„német-út”-követésének-szándéka-ismerhető-fel-abbm-a-politikai-fordulatban,amely-a-szent-ivány-józsef-vezette-magyar-Nemzeti-párt-magatartását-1925-és-1927-között-jellemezte,-s-amely-a-két-háború-közötti-korszak-legígéretesebb-szlovákiai-magyar-kiegyezési-kísérlete-volt-a-prágai-kormányzattal.

a-magyar-Nemzeti-párt-a-„német-úton”

az-1920-ban-kezdődő-parlamenti-ciklus-feléhez-közeledve-nem-csupán-a-külső-szemlélők,-hanem-az-érintett-politikusok-számára-is-egye-inkább-nyilvánvalóvá-kellett-válnia,hogym-annak-a-deklaratív,-sérelmi-politikanak,-amelyet-a-magyar-ellenzék-addigm-folytatott,-meglehetősen-behatároltak-a-lehetőségei.-az-eredménytelenség-mellett-figyelmeztető-jel-volt-a-két-magyar-párt-elszigeteltsége-is,-hiszen-a-parlamentben-nem-rendelkeztek-valós-szövetséggel,-s-nemhogym-a-centralista-pártokkal,-a-szudétanémet-és-a-szlovák-pártokkal-sem-tudtak-érdemleges-együttműködést-kialakítani.-h-helyzetüket-az-is-jelezte,-hogym-a-hatalom-csak-minimális-párbeszédet-folytatott-velük,-s-a-parlamentbe-bejutott-összes-párt-közül-1921-végéigm-egyedül-az-o-rszágos-k-eresztényszocialista-párt-vezetői-nem-kaptak-meghívást-masaryk-elnöktől.¹⁹

a-szlovákiai-magyarok-számára-nem-kis-politikai-és-gazdasági-hátrányokat-szülő-helyzet-megváltoztatásának-igénye-a-szent-ivány-józsef-vezette-kisgazdapártban-fogalmazódott-meg,-ami-azért-sem-meglepő,-mert-a-kisgazdákat-a-keresztényszocialisták-hoz-képest-eleve-olyan-formációként-tartották-számon,-amely-a-szimbolikus-politikával-szemben-nagyobb-szerepet-tulajdonított-a-gazdasági-kérdéseknek.-másrészt-szent-ivány-józsef,-maga-is-földbirtokos-lévén,-jól-ismerte-a-szlovákiai-magyar-gazdák-nehéz-helyzetét.

Ezeknek-az-impulzusoknak-is-köszönhető,-hogym-a-bejei-földbirtokos-már-1922-ben-olyan-kisebbségi-magatartás-modelljét-vázolta-fel,-amelyben-a-nemzethez-való-hűség-mellett-az-állam-iránti-alkotmányos-lojalitás-is-helyet-kapott-volna,-s-teremtette-volna-meg- ezzel-a-kormányzattal-való-együttműködés-alapját.- (s zarka-2006,-34.-p.)-Egy-ilyen-kísérlethez-azonban-akkor-mégm-nem-voltak-adottak-a-körülmények.-Ezt-igazolják-azoknak-a-tárgyalásoknak-az-eredményei-is,-amelyek-a-szövetkezett-ellenzéki-pártok-és-a-kormányzat-megbízottjai-között-1922-tavaszm-zajlottak.- (s zarka-2006,-32-33.-p.)-a-kormány-kezdeményezésére-kezdődő-megbeszélések-első-fordulójára,-amely-során-a

19.- mo L,-k-64,-13.-cs,-7b-t.-220/res-1921.-Ennek-persze-többféle-magyarázata-lehet,-a-„vár”-és-a-magyar-pártok-közötti-viszonyra-azonban-kétségkívül-rányomta-bélyegét-a-csehszlovák-magyar-államközi-viszony,-amely-mégm-1921-ben-is-rendkívül-feszült-volt.-

magasabb-szintű-megbeszéléseket-elő-kellett-volna-készíteni,-pöstyénben-került-sor, ahol-a-magyar-pártok-delegációja-bejelentette,-hogy-elismerik-a-békeszerződés-realitását,-s-megfelelő-garanciák-esetében-akár-aktív-kormányzati-munkát-is-készek-vállalni. a-korábban-már-kidolgozott-és-Budapesten-is-egyeztetett-sérelmi-követelési-lista-amelynek-átnyújtására-nem-került-sor--azonban-eleve-olyan-feltételeket-tartalmazott, amelyek-a-csehszlovák-fél-számára-az-adott-formában-elfogadhatatlanok-lettek-volna, így-joggal-feltételezhetjük,-hogy-a-magyar-fél-részről-inkább-csak-egyfajta-reakciópróba-volt-a-tárgyalás.-(szarka-2006,-34.,-39.-p.)-de-a-kormányzat-sem-vette-azokat-komolyabban,-s-feltehetően-csak-azt-kívánta-szondázni,-miként-lehetne-a-magyar-politikát-leválasztani-a-szlovák-autonomista-mozgalomról.

a-csehszlovák-és-a-kisebbségi-pártok-közeledésének-ekkor-még--sok-más-ok-mellett--a-parlamenti-mandátumok-megoszlásának-matematikája-sem-kedvezett,-ám-az-1925-őszére-kiírt-rendkívüli-parlamenti-választások-előtt-már-sejteni-lehetett,-hogy-ez-a-helyzet--elsősorban-a-kommunisták-előretörése-és-a-nemzeti-koalíció-fontos-tagját-alkotó-szociáldemokrácia-várható-meggyengülése-által--könnyen-megváltozhat.-Nagy-reményekkel-várta-a-választásokat-szent-ivány-józsef-is,-azt-remélve,-hogy-a-k-iskgadzapárt-siker-es-megújítása-esetén-sikerülhet-az-addig-nagyobb-választói-bázissal-bíró, s-Budapest-erkölcsi-és-főleg-anyagi-támogatásának-nagyobb-részét-is-maga-mögött-tudó-ok-p-árnyékából-kilépniük.-mivel-azonban-az-ok-p-a-kormányzattal-szembeni-merev,-hajthatatlan-magatartást-már-lefoglalta-magának,-a-kisgazdák-számára-csak-a-prágával-szembeni-békülékenyebb-politika-útján-nyílhatott-tér,-amit-a-párt-vezetői-jó-érzékkel-ismertek-fel.-s-őt-egy-ilyen-magatartás-a-Bethlen-istván-által-magyarország-elé-kijelölt-út-szemponjtjaival-sem-volt-összeegyeztethetetlen.

a-kisgazdák-számára-a-váltáshoz-kedvező-pillanatot-kínált-az-ok-p-n-belül-1924-től-kirobbant-belső-válság-is,-amely-közvetlenül-az-1925-őszén-megtartott-parlamenti-választások-előtt-végül-pártszakadáshoz-vezetett.-az-ok-p-belső-válsága-alatt-szent-ivány-váratlanul-a-jobboldali-magyar-pártok-egyesítésének-és-egy-nemzeti-alapon-szerveződő-pártnak-az-ötletével-állt-elő,-amely-az-ő-elképzelései-szerint-azt-jelentette-volna, hogy-miután-az-ok-p-ből-annak-szlovák-szakosztálya-leválik,-s-esetleg-abból-más-csoportok-is-kiválnak,-a-maradék-beolvad-a-k-iskgadzapártba.-(angyal-2002,-122.-p.)-Ez-az-elképzelés-azonban-nem-jött-be,-hiszen-az-ok-p-túlélte-a-válságot,-megtartotta-szlovák-szakosztályát,-s-csupán-a-pártharcokban-vereséget-szenvedett-Lelley-csoport-vált-ki-belőle.-az-ok-p-új-elnöke-pedig-az-a-s-züllő-Géza-lett,-aki-nemhogy-a-közös-párt-ötletét-utasította-el,-hanem-az-egységes-választási-fellépését-is,²⁰s-így-a-szent-ivány-által-beharangozott-egységes-magyar-pártból-csupán-annyi-valósult-meg,-hogy-a-k-iskgadzapárt-és-a-magyar-jogpárt-összeolvadt-és-magyar-Nemzeti-párt-(mNp)-név-alatt-folytatta-tovább-működését.-s-bár-új-volt-a-név-és-új-a-párt-elnöke-(Törköly-józsef),-a-tartalom-maradt,-s-szent-ivány-is-megtartotta-vezéri-szerepét.

az-egységes-párt-létrejöttének-kudarca-nem-akadályozta,-sőt-még-elő-is-segítette-azt,-hogy-az-ok-p-vel-való-versenyben-az-mNp-a-merev-ellenzéki-ségtől-a-kormányal-való-kiegyezés-reálpolitikájának-az-irányába-lépjen-tovább.-Ennek-a-lépésnek-a-gazda-

20.- a-közös-lista-meghiúsulásának-körülményeivel-kapcsolatban-lásd-uo.-(angyal-2002,-125.-p.)

sági- motivációját- s zent-ivány- már- 1924- végén- megfogalmazta.- Fejtegetése- szerint mivel-magyarország-csak-kevés-segítség-tud-nyújtani-a-szlovenszkói-magyar-szociális-gazdasági-ön-szerveződéséhez,-szükségesnek-látszik,-hogy-a- „tót-vagy-a-cseh-gazdasági-élet-erősségeiből-merítsünk, ”²¹ vagyis-elkerülhetetlen-a-csehszlovák-gazdasági-életbe való-erőteljesebb-bekapcsolódás,-a-gazdasági-kooperáció.-s zent-ivány-fejében-azonban-a-csehszlovák-gazdaságba-való-integrációt-szükségszerűen-követte-volna-a-politikai-integráció-is,-amelynek-első-lépéseként-a-szudétánémet-pártokkal-való-szorosabb-együttműködés-kialakítását-jelölte-meg,-majd-ezt-követően-olyan-program-kialakítását, amely-„a-nemzeti-kisebbségeknek-a-kormányban-való-részvételét-sem-zárja-ki”.²² Ez-a-forogatókönyv-képezte-annak-az-általánosan-nemzeti-reálpolitikának-nevezett-stratégiának-az-alapját,-amelynek-legfőbb-célját-ebben-jelölte-meg,-hogy-az-kenyeret-adjon-a-szlovenszkói-magyaroknak.²³

a-német-pártokkal-beharangozott-együttműködés-jeleként-az-1925-ös-választásokon-az-mNp,-amely-a-szepesi-Német-párt-jelöltjeit-is-felvette-saját-listájára,-a-csehországi-német-agrárpárttal,-a-Bund-der-Landwirthével-koalícióban-indult.-az-eredmények-pedig-s zent-iványt-igazolták,-hiszen-az-mNp-5-képviselői-helyet-szerzett,-amelyből-egy-et-a-szepesi-németek-képviselője,-Nitsch-andor-kapott.-s-mivel-a-rusinszkói-magyar-pártok-jelöltje,-k-orláth-Endre-is-az-ő-képviselői-klubjukba-lépett-bele,-az-ok-p-4-képviselő-jével-szemben-szent-ivány-6-fős-képviselői-csoportot-vezethetett-a-parlament-képviselőházába.

az-mNp-és-a-keresztényszocialisták-közötti-erőviszonyok-megváltozását-és-szent-ivány-politikájának-vonzerejét-az-egyes-járások-választási-eredmények-is-jelezték,-hiszen-az-mNp-a-hús-magyar-jellegű-járásból-(ahol-a-magyar-lakosság-száma-meghaladta-a-20%-ot)-13-ban-több-szavazatot-szerzett,-mint-rivalisa.²⁴ ha-pedig-csak-azokat-a-járásokat-nézzük,-ahol-a-magyarok-aránya-meghaladta-a-80%-ot,-akkor-az-eredmény-7:2-volt-a-nemzeti-pártiak-javára.²⁵ az-ok-p-csak-a-két-járási-szintű-nagyvárosban-(pozsonyban-és-kassán),-valamint-az-olyan-erősen-katolikus-vidékeken,-mint-r ozsnyó,-somorja-vagy-Galánta-környéke-tudott-több-szavazatot-szerezni-a-kisgazdáknál.

a-parlamenti-választások-eredménye-megfelelő-felhatalmazást-adott-szent-iválynak,-hogy-a-keresztényszocialisták-és-egyes-magyarországi-körök-várható-támadásai-ellenére-is-a-kampány-során-meghirdetett-reálpolitika-útján-haladjon-tovább.-Ezt-a-szándékot-az-új-parlamentben-elmondott-első-beszéde-is-megerősítette,-amely-fel-szólalás-során-a-magyar-pártvezér-bejelentette,-hogy-„a-nemzetünk-sorsán-való-síránkozás-és-a-rajtunk-esett-súlyos-jogtalanságok-ellen-való-tiltakozás”-politikájának-a-kudarcat-látva-olyan-reálpolitika-útjára-kíván-lépni,-amely-továbbra-is-a-magyar-kisebbség-önrendelkezési-jogának-elvitathatatlanságára-épül,-de-amely-a-szlovákiai-magyar

21.- mo L,-k-437,-11.-cs.-a-felvidéki-magyarok-gazdasági-megszervezése.-vö.-angyal-2002, 121.-p.

22.- *PMH*,-1925.-szeptember-6.

23.- *PMH*,-1925.-július-1,-3.-p.-idézi-angyal-2002, 120.-p.

24.- a-választási-eredmények-forrása-Šuchová-2004b,-514-515.-p.

25.- az-mNp-győzött-a-d-unaszerdahelyi,-a-Feledi,-a-komáromi,-az-ógyallai,-a-Tornaljai,-a-párkányi-és-a-zselízi,-az-ok-p-pedig-a-somorjai-és-a-királyhelmei-járásban.

közösség-gazdasági-és-politikai-pozícióinak-megerősítését-szolgálja.²⁶ vagyis-olyan-programot-fogalmazott-meg,-amely-nagyban-hasonlított-az-mNp-vel-közös-parlamenti-klubot-alakító-BdL-és-a-többi-aktivista-német-párt-felfogásához:-az-alapvető-nemzeti-célkitűzéseket-megtartva,-a-többségi-pártokkal-való-együttműködés-újtán-kívánta-meg-változtatni-a-köztársaságnak-a-kisebbségek-számára-elfogadhatatlan-nemzetállami-szerkezetét.

o-lyan-aktivizmus-programját-vázolta-tehát-fel,-amely-teljesen-különbözött-a-c-somor-féle-aktivizmustól,-hiszen-úgy-hirdetett-kooperációt-a-csehszlovák-pártokkal,-hogy-közben-a-trianoni-rendezést-illető-elutasító-elvi-álláspontját-továbbra-is-fenntartotta,-s-aktívista-politikájának-lényegeként-a-„csehszlovák-nemzeti-állam-gondolata-és-erőszakolása-ellen”-valamint-a-„nemzeti-autonómia”-kiküzdéséért-való-küzdelmet-nevezte meg.²⁷

az-mNp-a-kormányba-való-belépés-r-ubiconján

az-1925-ös-parlamenti-választások-a-szociáldemokrácia-számottevő-visszaszorulását-rögzítették.-a-magyar-szociáldemokrácia-teljesen-elbukott,-a-német-is-jelentősen-meggyengült,-de-az-országos-politikára-a-legnagyobb-hatással-mégis-az-volt,-hogy-a-csehszlovák-szociáldemokrácia-mandátumszáma-74-ról-29-re-csökkent.-a-hagyományos-baloldal-szavazatainak-jó-részét-csehszlovákia-kommunista-pártja-vitte-el,-amely-41-mandátummal-az-ország-második-legnagyobb-pártjává-lépett-elő,-de-növelni-tudta-mandátumait-a-polgári-oldal,-így-az-agrárpárt-is.

az-igazi-nagy-változást-abbán-hozták-a-választások,-hogy-a-csk-p-kitűnő-szereplésének-köszönhetően-az-előző-ciklusban-az-össz nemzeti-kormány-mögött-álló-parlamenti-többség-elveszett.-a-masaryk-elnöktől-kormányalakítási-megbízást-kapott-j-an-Švehla-agrárpárti-politikusnak-csak-hosszas-tárgyalások-után,-az-iparos-párt-bevonásával-sikerült-egy-új-össz nemzeti-koalíciót-létrehoznia,-annak-többsége-azonban-meglehetősen-törékeny-volt,-s-a-bal-és-a-jobboldal-közötti-ellentétek-gyakorlatilag-működés-képtelenné-tették.²⁸ az-új-koalíció-egyetlen-eredményét-az-1920-as-nyelvtörvény-végrehajtó-rendelkezésének-kiadása-jelentette,-amelyet-a-kisebbségekkel-való-konzultáció-nélkül-fogadtak-el,-s-amely-némely-pozitívumai-mellett-számos-szempontról-szűkítette-a-nyelvtörvényben-megjelölt-nyelvi-jogokat.-a-rendelet,-amely-a-nacionalista-csehszlovák-Nemzeti-demokrata-párt-felértékelődött-pozícióit-jelezte,-ismét-kiélezte-a-nemzetiségi-viszonyokat,-a-szudétánémet-területeken-a-lakosság-heves-demonstrációit-váltotta-ki,-s-úgy-nézett-ki,-hosszú-időre-elmélyíti-a-kormányzat-és-a-nemzetiségek-közötti-árkokat.

a-törékeny-koalíció-azonban-három-hónap-után-szétesett,-s-az-ország-irányítását-j-an-Černý-hivatalnokkormány-a-vette-át.-az-új-kormány-1926.-március-18-i-kinevezését

26.- digitál ní-knihovna-Ns-r-Čs-1925-1929,-poslanecká-sněmovna--stenoprotokoly,-4.-schůze,-pátek-18.-prosince-1925.-<http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/stenprot/004schuz/priloh/priloh03.htm>

27.- vő.-uo.

28.- a-kormányalakítási-tárgyalásokkal-kapcsolatban-lásd-kárník-2003,-381-382.-p.

követően-a-háttérben-azonnal-elkezdődtek-a-tárgyalások-egy-új-parlamenti-többség-lét-rehozására.-a-kezdeményezés-az-agrárpárt-kezében-volt,-amely-erre-a-már-a-Švehla-kormány-idején-napirendre-került-agrárvámok-kérdését-akarta-felhasználni.-mivel-ezek elfogadását-a-baloldali-pártok-hevesen-ellenezték,-a-Švehla-betegsége-idején-a-párt legaktívabb-tényezőjének-szerepébe-lépő-milan-h odža-egy-tisztán-polgári-többség-lét-rehozását-tűzte-ki-célul.-így-amikor-1926.-június-12-én-a-képviselőház-az-agrárvámokról-szóló-törvényt-a-szocialista-pártok-szavazatai-nélkül,-a-három-német-polgári-párt-és a-magyar-Nemzeti-párt-szavazatainak-segítségével-elfogadta,-egy-olyan-új-parlamenti többség-alapjait-rakták-le,-amelynek-csehszlovákia-történetében-először-a-csehszlovák pártokon-kívül-német-(a-Bund-der-Landwirte,-a-Német-keresztényszocialista-párt-és-a Német-iparos-párt)-és-magyar-pártok-is-a-részei-voltak.-az-új-parlamenti-többség-azonban,-amely-a-kongrua-törvényének-megszavazását-követően-tovább-erősödött,-még nem-jelentett-új-kormánykoalíciót.-addig,-amíg-október-folyamán-az-aktivista-német pártok,-majd-a-következő-év-elején-h-linka-s-zlovák-Néppártja-is-belépett-a-kormányba, még-hosszas-alkudozások-folytak.-1926.-október-14-e,-amikor-az-új-kormányt-a-parlamentnek-bemutatták,-fontos-fordulópont-volt-csehszlovákia-történetében,-hiszen-a-kormányban-első-ízben-ültek-ott-a-nemzetiségek,-jelen-esetben-a-szudétánémetek-képviselői,-s-részvételük-1938-tavaszáig,-az-első-köztársaság-végső-válságának-kirobbanásáig-folyamatos-volt.

a-magyar-Nemzeti-párt-útja-azonban-nem-egyezt-a-német-pártokéval.-a-választásokat-követően-s-szent-ivány-teljes-erővel-nekilátott-annak,-hogy-választási-sikerének hátszelét-kihasználva-a-szlovenszkói-magyar-társadalomban-is-megerősítse-bázisát,-s ezáltal-erősebb-háttérrel-biztosítson-a-maga-elé-kitűzött-reálpolitikai-célok-mögé.-Ennek a-szándéknak-tudható-be-a-látszólag-független,-de-valójában-az-mNp-munkásszakosztályának-szánt-magyar-Nemzeti-munkaspárt-megalapítása,-és-az-mNp-kommunikációjának-megerősítése:-pozsonyban-létrehozták-a-párt-sajtóirodáját,-a-*Barázda* c.-hetilap és-a-pozsonyi-*Magyar Újság* mellé-pedig-megvásárolták-a-kassai-*Az Est* című-lapot-is. (angyal-2002,-134.-p.)-h-a-ehhez-hozzászámítjuk,-hogy-a-*Prágai Magyar Hírlapban*-is-jól érzékelhető-volt-szent-ivány-befolyása,-akkor-elmondható,-hogy-erős-sajtóháttérrel teremtett-céljaihoz.-Eközben-egyre-markánsabban-mutatkozott-meg-az-a-különbség, amely-szent-ivány-és-a-„legszelebb-ellenzéki”-és-egyben-„budapesti”-szempontú-politikát-képviselő-szülő-Géza-magatartása-között-volt.-az-agrárvámokról-való-szavazás során-ugyanis-szülő-és-pártja-nem-csupán-ellenzéki-automatizmusból-szavazott-a-vámok-ellen,-hanem-azért-is,-mert-az-hátrányosan-érintette-a-magyarországi-életmí-szeripart.-s-szent-ivány-viszont-úgy-vélte,-hogy-a-törvény-magyarországot-sújtó-következményei-csupán-átmenetiek-lesznek,²⁹ miközben-ezeket-messze-felülírják-majd-azok-az előnyök,-amelyek-a-vámokból-a-szlovákiai-magyar-földművesek-száma-ra-következnek majd.

a-vámtörvény-mNp-általi-megszavazása-kedvező-visszhangot-váltott-ki-a-szlovenszkói-magyar-választók,-különösen-a-falusi-lakosság-között,-s-egyes-források-szerint-jelen-

29.-vö.-s-szent-ivány-felszólalását-a-törvény-parlamenti-vitájában.-digitální-knihovna-Ns-r-ČS 1925-1929,-poslanecká-sněmovna---stenoprotokoly,-4.-schůze,-pátek-11.-června-1926. <http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/stenprot/030schuz/prilohy/priloh02.htm>

tős-volt-azok-száma,-akik-átléptek-az-ok p-ből-az-mNp-be.³⁰ a-városi-lakosságra-pedig azzal-igyekezett-kivetni-hálóját-a-nemzeti-párt,-hogya-az-állampolgársági-törvény-olyan változtatását-ígérte-meg,-amely-ezreknek-jelenthetett-volna-csehszlovák-állampolgárságot-és-ezáltal-a-létebiztonságot-is.³¹ az-ok p,-amely-saját-választói-bázisát-látta-veszélyeztetve,-azonnal-heves-ellenkampányt-indított,-s-megpróbálta-bagatellizálni-az-mNp-eredményeit.-a-szent-ivány-ellen-irányuló-támadásokból-jelentős-szerepet-vállalt-az-egyik-legnagyobb-példányszámban-megjelenő-bulvárlap,-a-Kassai Újság,-amelynek-kampányát-a-„liberális-nemzetieket”-zsigerből-gyűlölő-Fleischman-Gyula-kassai-kerszoc-politikus-irányította.-a-Kassai Újság szerint-az-állampolgársági-törvény-hatása-inkább-negatív-volt,-a-vámtörvény-károkat-okozott-magyarországnak,-s-szent-ivány-pedig-beállt-azon-„materialista”-politikusköze,-akik-az-anyagi-érdekeket-az-eszmék-elé-helyezik.³² de-a-magyarországi-sajtó-egy-része-is-nekiment-(valószínűleg-az-ok p-szervezésében)-az-mNp-nek,-így-szent-ivány-Az Újság című-lap-hasábjain-próbálta-megmagyarázni-lépéseit,-azt-hangsúlyozva,-hogya-bár-a-vámtörvény-okoz-gondokat-magyarországnak,-pártjának-kötelessége-meglépni-minden-olyan-lépést,-amely-előnyöket-jelent-a-szlovenszkói-magyar-közösség-részére.³³ a-pesti-lapban-közölt-írásában-azt-is-kifejtette,-hogya-megfelelő-politikával-elérhetőnek-látja-az-mNp-államjogi-programját:-a-nemzeti-autonómiát,-a-szlovákiai-magarság-pedig-azáltal,-hogya-gazdagodik,-az-öntudatát-is-erősebben-fogja-őrizni.

a-közvélemény-mellett-szent-ivány-a-szűkebb-budapesti-vezetésnek-is-igyekezett-megindokolni-magatartását-s-kifejteni-elképzeléseit.-Ezt-egyrészt-a-pártvezetés-július-10-i-ülése-re-készült,-de-Budapestre-már-előzőleg-eljuttatott-beszámoló-is-tartalmazta,³⁴ továbbá-az-a-pártelnök-által-ugyanezekben-a-napokban-a-magyar-külföldi-beterjesztett-memorandum³⁵ is,-amelyet-a-prágai-követ--annak-tartalmát-positívan-értékelő-szavak-kíséretében--juttatott-el-Budapestre.

a-két-dokumentum-a-párt-addigi-lépéseit-szükségesnek-és-eredményesnek-minősítette,-a-reálpolitika-lényegét-pedig-a-magyar-kisebbség-gazdasági-helyzetének-javítása,-versenyképességének-megőrzése-mellett-elsősorban-a-csehszlovák-nemzeti-koalíció-megbontásában-nevezte-meg,-vagyis-némileg-máshová-helyezve-a-hangsúlyokat,-mint-a-hazai-kommunikációban,-a-német,-magyar-és-szlovák-polgári-pártok-összefogásának-legfőbb-célját-abbant-jelölve-meg,-hogya-éket-verjenek-az-agrárpárt-és-a-szociáldemokraták,-illetve-az-erre-a-két-pártra-épülő-széles-körű-csehszlovák-nemzeti-koalíció-pártjai-közé.-Ezáltal-pedig-olyan-helyzetet-teremtse,-amelyben-a-kisebbségi-politikai-pártok-játszhatnak-a-mérleg-nyelvét,-döntően-befolyásolva-ezzel-az-1927-ben-esedékes-köztársaságielnök-választást-is,-sőt-hosszú-távon-akár-a-nemzetállami-alkotmány-reví-

30.- Na-cr ,-amv-pmv-225.-k.-225-812-1,-10666/1926-prez.

31.- a-történeti-szakirodalom-által-lex-d érer-et-s-szent-iválynak-nevezett-állampolgársági-törvény-ugyan-július-elején-tényleg-elfogadásra-került,-de-megszövegezése-folytán-nem-volt-alkalmas-arra,-hogya-hontalan-magyarok-ezreinek-sorsát-megnyugtató-módon-rendeze.

32.- Kassai Újság,-1926.-október-8.

33.- Az Újság,-1926.-július-4.

34.- mo L,-k-64,-17.-cs.-346/res.pol-1926

35.- mo L,-f-k-ülügyminisztérium,-politikai-osztály-r ezervált-iratai-k-64,-17.-cs.-334.res.pol/1926.

zióját is elérhetnék. - a magyar pártvezér úgy vélte, hogy az általa megjelölt pártok³⁶ bevonásával -- amelyekkel előzetes tárgyalásokat erről már folytatott -- egy olyan, optimális esetben 82 képviselővel, reálisabban nézve kb. 60 képviselővel rendelkező kisebbségi blokkot lehetne létrehozni, amelyet a parlament jelenlegi erőviszonyai mellett semmilyen fontos kérdésben nem lehet majd megkerülni. Bár a tervezet szerint a kisebbségi blokkban részt vevő pártok közötti kapocs az aktivizmus lenne, szent-ivány a kormányba lépés gondolatát elutasította (legalábbis Budapest felé ezt kommunikálta), s úgy vélte, hogy arra csak a kisebbségi pártok alkotmányjogi programjának, vagyis a centralista modell helyett egy a nemzeti autonómiákra épülő állam megvalósulásának esetében kerülhetne sor.

szent-ivány tervezetének azonban épp az volt a gyengesége, amire ő a kisebbségi blokk erejét alapozta, vagyis a jelzett pártok összefogásának kérdése. az mNp vezére által felsorolt pártok ugyanis alapvetően eltérő stratégiák és ideológiák mentén politizáltak, s ahogyan az mNp és az okp is nehezen tudott együttműködni, az ún. -aktivista német pártok és a nacionalista német pártok között is nagyok voltak a távolságok. Nem is beszélve hlinka-szlovák Néppártjáról, amely csupán s-zlovákia egészére nézve támogatta az autonómiát, de a nemzeti autonómiákat már nem.

Budapest azonban, amelynek véleményére komoly befolyást gyakorolt a keresztényszocialisták képviselője, az ezekben a hetekben veszprém megye főispánjává kinevezett körmendy-ékes-Lajos, korántsem látta oly pozitívan a fejleményeket, ahogy azt az mNp vezére remélte. így szent-ivánnak az augusztus 4-i Bethlen-istván-miniszterelnökkel és szüllő-Géza okp-elnökkel való egyeztetésen kemény bírálatokat kellett meghallgatnia, sőt azonosulni volt kénytelen azzal az utasítással, miszerint az mNp-nek mindent meg kell tennie, nehogy a német pártok vagy a hlinka-szlovák belépjen a kormányba. Ez egyébként -- a fentiekben felvázolt elképzelést figyelembe véve -- az mNp-nek is érdekében állhatott, hiszen csak abban az esetben lett volna némi esély a szent-ivány által elképzelt ellenzéki blokk egyben tartására (sőt inkább összekovácsolására), ha a fent jelzett pártok egyike sem lép be a kormányba.

a csehszlovák jelentések szerint szent-ivány meglehetősen lehangoltan tért vissza Budapestről, s a gömöri birtokán, Bején tartott bizalmas megbeszélésen már abban az értelemben nyilatkozott bizalmasai előtt, hogy elhibázott lépéseket tett, amelyeket helyre akar hozni, előtte azonban egy hónapra visszavonul a politikától, s csak a gazdálkodással fog foglalkozni.³⁷ pár nap után azonban visszatért aktivitása, a párt pedig gyorsan összezárt mögötte. az mNp képviselői klubja a szeptember 7-én megtartott ülésén határozottan kiállt a pártvezér mögött, s leszögezte: „a klub a párt eddigi politikájának irányvonalán áll, amely minden tekintet nélkül való aktivizmusra épül. Ezen az úton óhajtja legjobban szolgálni a nemzet érdekeit és ezen túl is a legszorosabb összekötést óhajt fenntartani a szövetséges német pártokkal.”³⁸ a politikájában megerősített

36. magyar-Nemzeti-párt, orosz-országos keresztényszocialista-párt, hlinka-szlovák-Néppártja, Bund der Landwirte, Német keresztényszocialista-párt, Német-Nemzetiszocialista-párt, Német Nemzeti-párt.

37. Na-cr, amv-pmv-225, k. 225-812-1, 8829/1926-prez.

38. Barázdá, 1926. szeptember 12., 1. p.

szent-ivány-a következő-hetekben-Budapest-fenntartásai-ellenére-további-lépéseket tett-aktivista-politikájának-megvalósítása-irányába.-annak-fejében-pedig,-hogya-mNp megszavazza-a-kormány-költségvetését-(ami-végül-nem-történt-meg),-néhány-gazdasági-jellegű,-a-szimbolikus-követelésektől-távol-eső-feltételt-szabott:-a-kormányzat-juttasson-a-magyar-kézműveseknek-is-állami-megrendeléseket;-tegyék-lehetővé,-hogya-dél-szlovákiai-iparosok-a-kishatárforgalom-keretén-belül-magyarország-határ-menti-térségeiben-is-vám-nélkül-árulhassák-termékeiket;-rendezzék-az-állampolgársági-ügyeket; kezdődjön-meg-a-magyar-szakiskolai-hálózat-fejlesztése;-kerüljenek-módosításra-a-magyar-lakosságot-hátrányosan-érintő-szociális-törvények.³⁹

Svehla-1926-október-12-i-bejelentése-azonban,-míserint-a-BdL-és-a-d c v-belép-a formálódó-polgári-kormányba,-alapvetően-megváltoztatta-a-helyzetet,-s-jelentősen-rottott-az-mNp-tárgyalási-pozícióján.-a-két-német-párt-ugyanis-anélkül-vállalt-kormányzati szerepet,-hogya-bármiféle-garanciát-kapott-volna-követeléseik-teljesítésére.-az-mNp pedig-meglehetősen-furcsa-helyzetbe-került,-hiszen-képviselői,-akik-továbbra-is-ellenzékben-voltak,-immár-kormánypárti-német-képviselőtársaikkal-ültek-közös-parlamenti klubban--amely-konstrukció-hosszú-távon-tarthatatlannak-látszott.-mi-több,-a-BdL-és-a-d c v-lépése-Budapest-előtt-is-rottott-szent-ivány-helyzetén,-hiszen-ő-végig-azt-ígérte, hogy-a-német-pártokat-távol-tartja-a-kormánytól.

Nem-csoda,-hogya-az-o k p-az-augusztus-4-i-budapesti-találkozó-eredményeképpen létrehozott-kétpárti-közös-bizottság-jogosítványait-felhasználva-valóságos-össztűz zúdított-az-mNp-re-és-különösen-szent-iványra.-a-közös-bizottság-november-22-i-ülésén,-amelyet-a-volt-komáromi-főispán,-a-fordulat-előtti-politikai-elit-képviselője,-kürthy istván-vezetett,-abba-a-pozícióba-kényszerítették-az-mNp-vezetőjét,-hogya-azonosulnia kellett-kürthy-feltételével,-míserint-az-mNp-csak-olyan-ügyekben-támogathatja-a-kormányt-(de-ezekben-az-esetekben-is-csupán-a-közös-bizottság-engedélyével),-amelyek nem-érintik-a-magyarság-helyzetét.⁴⁰ a-bizottsági-ülésről-készült-feljegyzések-azt-jelzik, hogy-s-züllő-és-kürthy-nézetei-fényévekre-estek-szent-iványéitól,-hiszen-kategorikusan elutasítottak-minden-együttműködést-a-kormányzattal.-a-volt-komáromi-főispán-szerint ugyanis-a-szlovákiai-magyarság-politikájának-vezérfonalát-az-őt-ért-sérelmekre-való rámutatás-és-a-békeszerzések-reviziójának-kívánalma-kell,-hogya-alkossa,-s-a-reálpolitika,-vagyis-„minden-hozzásimulás-a-republikában-fennálló-rendszerhez-tehát-határozottan-káros-a-magyar-nemzetre”.⁴¹

az-o k p-vel-összhangban-Budapest-is-egyre-erőteljesebb-nyomást-gyakorolt-az-mNp-re,-hogya-változtasson-politikai-kurzusán,-s-a-prágai-magyar-követ,-masirevich-s-zilárd néhány-nappal-a-fenti-közös-bizottság-ülése-után-azt-javasolta-a-külgynek,-hogya-ha-ez nem-történik-meg,-akkor-vonják-meg-a-nemzeti-párttól-a-szubvenciókat,-és-hajtsanak végre-átalakításokat-az-addig-az-mNp-befolyása-alatt-álló-Prágai Magyar Hírlap-vezetésében.⁴²

39.- Na-cr ,-amv-pmv-225,-k.-225-812-1,-15361/1926-prez.

40.- mo L,-f.-k-64,-17.-cs.-7.-t.-582.res.pol/1926

41.- uo.-

42.- mo L,-f.-k-64,-17.-cs.-7.-t.-581.res.pol/1926

szent-iványt-a-német-pártok-kormányba-lépése-láthatóan-kellemetlenül-érintette, nyilatkozataiban-szerencsétlen-lépésként-értékelté.-az-mNp-további-magatartásával kapcsolatban-azt-kommunikálta,-hogy-a-párt-kivárá-álláspontra-fog-helyezkedni,-s-a-konstruktív-ellenzék-szerepét-fogja-betölteni.⁴³ a-kormányzat-képviselőivel-azonban ennek-ellenére-folytatta-a-tárgyalásokat-külső-támogatásáról,-amelynek-feltételül-a-Švehla-miniszterelnökkel-november-26-án-lefolytatott-tárgyalásokon-öt-adminisztratív-úton-gyorsan-elintézhető-kérdéskört-nevezett-meg:-a-földreform-és-a-telepítések-revizióját,-az-elbocsátott-magyar-állami-alkalmazottak-ügyének-megnyugtató-rendezését,-a-bírósági-járások-határainak-korrigálását,-a-szlovenszkói-pénzintézetek-szanálását-és-néhány-oktatásügyi-követelést.⁴⁴ Švehla-szakértői-tárgyalásokat-javasolt,-amelyek-néhány-nappal-később-el-is-kezdődtek-és-több-napon-át-folytak,-miközben-szent-ivány-külön-is-tárgyalt-hodzával-és-Švehlával,-s-a-tárgyalások-menetébe-többek-között-a-német-miniszterek-is-bekapcsolódtak.-s-bár-a-megbeszéléseken-Švehla-és-hodža-részéről-több-előrelépést-jelentő-ígéret-is-elhangzott,-így-egy-a-földreformot-felügyelő,-s-az-mNp-képviselőjét-is-magába-foglaló-bizottság-felállításáról,-valamint-arról,-hogy-a-földreform-során-a-telepések-helyett-ezentúl-a-helyi-igénylők-kielégítése-lesz-a-fő-cél,-a-tárgyalások-valós-eredmények-nélkül-folytak,-ami-tovább-fokozta-a-pártra-nehezedő-külső-nyomást.

az-mNp-vezetése--legalábbis-többségük--azonban-szilárdan-kitartott-vezérük-politikája-mögött,-s-a-december-12-i-ülésem-egyhangúlag-jóváhagyta-a-szent-ivány-által-felolvasott-határozatot,-amely-többek-között-kimondta:-„az-aktív-politikanak-nem-szabad-az-alkalmat-elszalasztani,-hogy-tényleges-gyakorlatban-valamit-tegyünk,-orvosoljuk-a-magyar-ság-sérelmeit-és-megakadályozzuk-azt-a-folyamatot,-amely-hét-éven-keresztül-pusztította-a-magyar-ság-nemzeti-erőit...”⁴⁵ s-öt-ennél-is-továbbmenve-azt-is-elfogadták,-hogy-ha-teljesülnek-a-párt-feltételei,-akkor-belépnek-a-kormányba.-a-pártvezetőség-ülésén-is-felolvasott-követelések-fényében-azonban-erre-kevés-esély-volt,-s-így-nagy-kockázatot-ezzel-a-határozattal-nem-vállaltak.

az-idő-előrehaladtával-a-megegyezés-esélye-egyre-inkább-csökken.-miután-pedig-1927-januárjában-a-h-s-Ls-is-kormányba-lépett,-Švehlának-egyre-kevésbé-volt-szüksége-az-mNp-hat-mandátumra.-a-nemzeti-párt-február-2-i-lévai-pártvezetőségi-ülése-ugyan-még-megerősítette-szent-ivány-mandátumát-a-tárgyalások-folytatásához-(angyal-2002,-148.-p.),-ám-mivel-azok-nem-hoztak-áttörést,-a-tárgyalások-tulajdonképpen-minden-látványos-szakítás-nélkül-egyszerűen-elháltak.-így-az-a-sajtóvita,-amely-az-ok-p-és-az-mNp-vezetése-között-1927-tavasza-n-lefolyt,-már-sokkal-inkább-a-két-párt-rivalizálásáról-és-választói-bázisának-kölcsönös-megszólításáról-szól,-mint-magáról-a-kormány-támogatás-tényleges-lehetőségéről.-a-s-züllő-által-a-PMH-április-1-jei-számában-leközölt-írásra-szent-ivány-által-írt-válasznak-a-jelen-téma-szemponjtjából-annyiban-mégis-jelentősége-van,-hogy-az-mNp-vezére-írásában-értékelté-az-aktivista-politika-eredményeit,-amelyeket-a-református-egyház-ügyében-való-előrelépésben,-az-állampolgárságot-nyert-magyarok-egyre-nagyobb-számában,-100-elbocsátott-magyar-tisztviselő-ügyének-elren-

43.- *PMH*, -1926.-október-20.,-2.

44.- mo L,-f.-k-64,-17.-cs.-7.-t.-582.res.pol/1926.-vö.-s-zarka-2006,-38.-p.

45.- *Barázda*, -1926.-december-19.,-1.-p.

dezésében-s-a-pozsonyi-tanítóképző-magyar-osztálya-megnyitásának-ígéretében-jelölt meg.⁴⁶ Összességében-pedig-úgy-értékelt-a-párt-addigi-lépéseit,-hogy-azok-a-„magyar szellemi-és-gazdasági-nyomor-enyhítését-és-megszüntetését”-szolgálták.⁴⁷

a-valóság-azonban-az-volt,-hogy-1927-tavasán-az-mNp-már-egyre-inkább-ellenzéki pozícióba-helyezkedett-vissza,-amit-az-is-jelzett,-hogy-a-köztársasági-elnök-választása során-nem-szavazta-meg-masaryk-megválasztását,-s-nemmel-szavazott-a-közigazgatási-reform-elfogadása-során-is.-v-égül-a-nemzeti-párt-ellenzéki-magatartása-miatt-1927. július-7-én-a-BdL-is-felmondta-a-vele-kötött-szerződést,-s-kilépett-a-közös-parlamenti klubból.

s-zent-ivány-az-aktivista-próbálkozás-kudarcának-az-okát-(1927-szeptemberében)-a német-pártok-kormányba-lépésével-magyarázta:-„...a-német-aktivistáknak-a-kormányba-való-belépése-nem-hozza-meg-a-beígért-eredményeket,-és-hogy-mindjobban-megerősödik-az-a-meggyőződés,-hogy-ez-a-belépés-egyike-volt-a-legutóbbi-évek-legnagyobb taktikai-hibáinak.-mi-levontuk-a-következményeket-ebből-a-helyzetből.-a-magyar-aktivizmus-halálát-a-német-aktivisták-idézték-elő,-amikor-a-kormányba-beléptek,-ők-azonban-a-német-aktivizmust-fogják-most-halálba-dönteni.”⁴⁸ abban-a-magyar-pártvezérnek kétségkívül-igaza-van,-hogy-a-német-pártok-és-a-hsLs-kormányba-lépésével-azok-az elképzelések,-amelyeket-szent-ivány-egy-közös-kisebbségi-blokk-létrehozásával-kapcsolatban-papírra-vetett,-gyakorlatilag-tárgyalanná-váltak.-így-az-ok-p-meg-megújuló támadásai,-Budapest-erősödő-kritikája-és-az-mNp-n-belüli-mozgások-mellett-már s-zent-ivány-motivációja-sem-volt-olyan-erős,-mint-néhány-hónappal-korábban.-az-mNp aktivista-kísérletének-a-kudarca-azonban-mégsem-ezen-múlt,-hanem-sokkal-inkább azon,-hogy-a-csehszlovák-kormány-száma-ra,-amelybe-a-két-német-párt-előzetes-feltételek-nélkül-lépett-be,-az-mNp-feltételei-túlságosan-is-súlyosak-voltak-ahhoz-képest, amit-a-magyar-párt-kormány-mögé-állításával-prága-nyerhetett volna.-prága-inkább csak-általános-ígérek-megfogalmazását-preferálta,-de-a-szent-ivány-által-feltételül szabott-nemzetállami-keretek-lebontására-egyáltalán-nem-mutatott-hajlandóságot--ez pedig-eleve-irreálissá-tette-a-megegyezést.

a-másik-oldal,-jelesül-milan-hodža,-mindezt-természetesen-másként-látta,-s-utólag visszapiillantva-a-tárgyalásokra-elsősorban-a-r-othermere-lord-írása-által-kiváltott-reviziós-kampánnyal-magyarázta-az-mNp-kormánytárgyalásainak-eredménytelenségét. hodža-érvei-ugyan-szintén-érvényes-magyarázatát-jelentik-a-korabeli-helyzetnek, magunk-azonban-úgy-véljük,-hogy-az-mNp-reálpolitikájának-kudarca-már-jóval-előbb eldőlt,-mint-amikor-a-r-othermere-féle-ügy-kirobbant.-Budapest-felelőssége-azonban-így is-nyilvánvaló,-hiszen-az-ő-reviziós-tervei-szemszögéből-a-szlovákiai-magyarok-minden olyan-mozgása,-amely-a-csehszlovák-köztársaságba-való-integráció-irányába-hatott, még-ha-az-a-szlovákiai-magyar-közösség-aktuális-érdekeit-szolgáltatta-is,-elvetendő-volt. így-s-zent-ivány-reálpolitikája-is.

46.- PMH,-1927.-április-3.,-1.-p.

47.- uo.

48.- moL,-k-428-sajtólevéltár,-mTi-könyvmatosok,-Napi-hírek-/-Napi-tudósítások-(1920-1944). 1927.-szeptember-10.,-szombat,-3.-p.

évek-múltán-(1933-ban)-s zent-ivány-még-egyszer-visszatért-a-témához,-s-akkor-már elsősorban- a csehszlovák- kormányzatok- magatartásában- jelölte- meg- a tárgyalások kudarcát:- „...megállapítottam- azt,- hogy- az- ügynevezett- aktivizmus- alatt- a csehszlovák politika- vezetői- a csehszlovák- nemzeti- állam- és- e- csehszlovákizmus- nemzeti- céljaihoz való- feltétlen- hozzászegődést- értik,- megállapítottam,- hogy- ezt- a- szellemet- képviselő kormányok- nem- foglalkoznak- komolyan- a magyar- kérdés- megoldásával,- nem- hajlandók jogos- követeléseink- teljesítésére- vagy- biztosítására- és- hogy- a- valóságban- a- cseh- kormányok- olyan- magyarokat- keresnek,- akiknek- a- lelkiismerete- elbíra,- hogy- amíg- a nép szegényedik,- ő- k- megszedjék- magukat.”⁴⁹

az-mNp-aktivizmusának-utóélete:-1.-zay-károly-és-a-Nap

az- eddigi- szakirodalom- a- Švehlával- folytatott- tárgyalások- kudarcát- egyben- az- mNp- aktivizmusának- lezárásaként- értékelte- (s- zarka- 2006,- 38.- p.),- a- források- elemzése- azonban- azt- jelzi,- hogy- noha- a- reálpolitika- az- mNp- részéről- hivatalosan- ugyan- lezárult,- ám- ideája- tovább- élt- a- párton- belül,- sőt- annak- legfelső- vezetésében- is.- Ezt- az- is- alátámasztja,- hogy- azok- az- aktivista- kísérletek,- amelyek- 1927- végén- és- 1928- ban- a- szlovákiai- magyar- politikai- élet- állóvizét- rövidebb- hosszabb- időre- felkavarták,- jól- kimutatható- kapcsolatba- hozhatók- s- zent- ivány- kísérletével- és- annak- kudarcával.

1927- második- fele- nem- kedvezett- a- nemzetiségi- megbékélésnek,- hiszen- az- angol- politikus- és- vállalkozó,- Lord- Rothermere- nevezetes- írásának- (*Hungary's Place in the Sun*)- a- megjelenése- olyan- viharokat- és- a- magyar- csehszlovák- viszony- olyan- mértékű- kiéleződését- eredményezte,- amely- egy- időre- minden- magyar- szlovák- együttműködési- kezdeményezést- zárójelbe- tett.- a- naptári- év- vége- felé- azonban- egyre- több- jel- mutatott- arra,- hogy- az- mNp- politikai- konyhájában- a- reálpolitika- esetleges- felmelegítésére- készülnek.- Legalábbis- erre- lehet- következtetni- azokból- a- mozgásokból,- amelyek- az- mNp- t- ebben- az- időszakban- jellemezték,- különösen- zay- károlynak- a- párton- belüli- felbukkanásából.

a- zayugróci- birtokos,- zay- károly,- a- családi- vagyon- egyik- legnagyobb- elhordálója- fiatal- kora- nagy- részét- Nyugat- Európában- töltötte.- h- az- atérte- után- a- nagybirtokosok- hagyományos- vidéki- életmódja- helyett- pozsony- újságíróktól,- politikusoktól- és- egyben- szexuális- kihívásoktól- is- nyüzsgő- életébe- vetette- bele- magát.- ő- t- magát- a- csehszlovák- rendőrségi- jelentések- páneurópai- gondolkodású,- a- köztársasághoz- lojális,- ám- magyar- nemzeti- hovatartozását- soha- meg- nem- tagadó- személyként- festik- le,- aki- azonban- a- magyar- ellenzéki- pártoktól- mindig- távol- tartotta- magát.⁵⁰ Ezért- is- hatott- meglepetésszerűen,- hogy- --- feltehetően- az- 1925- ös- választásokat- követően- --- belépett- a- magyar- Nemzeti- pártba,- sőt- ott- a- pártelnök,- s- zent- ivány- támogatását- bírva- gyorsan- véleményformáló- szerepre- tett- szert.- 1927- őszén- pedig- --- ismét- csak- a- pártvezér- támogatását- bírva- --

49.- mo L,- k- 428- s- ajtólevéltár,- mTi- könyvnyomtatások,- Napi- hírek- /- Napi- tudósítások- (1920-1944). 1933.- május- 15.,- 20.- p.

50.- Národní- archiv- České- republiky,- praha- (a- továbbiakban- Na- Čr),- f.- presídium- ministerstva- vnitra,- amv- 225- (a- továbbiakban- amv- pmv- 225),- k.- 814,- b.- č.

azzal-kísérletezett,-hogy-saját-pénzen-pártirodát-nyisson-pozsonyban,-amely-elsősorban adó-és-földüggekben-nyújtott-volna-segítség-et-a-párt-tagjainak.-az-új-pártiroda-létrehozásának-a-terve-nyílt-támadás-volt-az-mNp-losonci-központi-irodája-ellen,-amelyet-az-a-szilassy-Béla-vezetett,-aki-a-párton-belül-az-egyik-legnagyobb-ellenzője-volt-a-pártvezér-reálpolitikájának,-s-aki-1927-elején-azért-lobbizott-Bethlennél,-hogy-távolítsák-el-a-párt-éléről-szent-iványt.⁵¹ a-pozsonyi-pártiroda-létrehozásával-tehát-szent-ivány-két-legyet-ütött-volna:-egyrészt-erősödött-volna-z-aynak-a-szerepe-és-ezzel-a-reálpolitika-pozíciója,-másrészt-gyengült-volna-fő-pártbeli-rivalisa,-s-zilassy-befolyása.

zay-károly-ügye-azonban-nem-várt-vitákat-okozott-a-párton-belül,-ami-elsősorban annak-volt-köszönhető,-hogy-a-nagybirtokos-1927.-december-1-jén-A *Nap* címmel-egy-új-bulvárlapot-indított-útjára.-az-igazi-probléma-nem-is-a-lap-indítása-volt,-hanem-az,-hogy-a-lapról-már-megjelenése-előtt-olyan-szellemben-cikkezett-a-csehszlovákiai-sajtó,-hogy-az-az-aktivizmus-politikáját-fogja-támogatni.-a-várhoz-(vagyis-a-közársasági-elnök-köreihez)-közel-álló-*Lidové noviny* pedig-egyenesen-arról-írt,-hogy-zay-és-szent-ivány-az-aktivista-politika-megújítása-jegyében-indítják-el-a-lapot,-amellyel-új-frontot-nyitnak-a-keresztényszocialistákkal-szemben.⁵² de-hasonló-véleményt-formáltak-a-rendőri-jelentések-is,-amelyek-szerint-zay-célja,-aki-eredetileg-a-*Magyar Újság*-ot-akarta-átvenni,-a-csallóközi-parasztság-átcsábítása-volt-az-aktivizmus-oldalára.⁵³ azt-is-megjegyzik-azonban-róla,-hogy-ezt-a-dicséretesnek-mondható-célt-nem-feltétlenül-idealizmusától-vezér-elve-teszi,-hanem-elsősorban-azért,-hogy-a-földbirtokreform-által-veszélyeztetett-birtokait-megmentse.⁵⁴ Egy-másik-jelentés-pedig-azt-tartalmazta,-hogy-zay-már-régóta-kereste-a-kapcsolatot-cseh-és-szlovák-körökkel,-a-mostani-fellépése-pedig-feltehetően-szent-iványi-akciója,-aki-miután-pesten-leállították-aktivista-kísérletét,-most-kerülő-úton-próbál-prágához-közeledni.⁵⁵

Ezeknek-a-híreszteléseknek-a-fényében-nem-meglepő,-hogy-A *Nap* tulajdonosa mindjárt-az-új-lap-első-számában-sietett-leszögezni,-hogy-melyek-a-lap-fő-prioritásai,-s-feltehetően-nem-véletlen,-hogy-többségében-azokat-a-pontokat-nevezte-meg,-amelyek-a-Švehlával-folytatott-tárgyalások-során-az-mNp-alapvető-követeléseit-is-jelentették:-a-békeszerződésben-biztosított-kisebbségi-jogok-realizálását,-a-magyar-kisebbség-kulturális-és-oktatási-autonómiáját,-a-földreform-revízióját,-a-bírósági-járások-határainak-átigazítását,-az-elbocsátott-közalkalmazottak-ügyének-rendezését.-s-őt-zay-közvetlenül-is-utalt-szent-iványra,-hiszen-leszögezte,-hogy-A *Nap* azonosul-azokkal-feladatokkal,-amelyeket-a-„magyar-közélet-kimagasló-alakja”,-s-szent-ivány-józsef-megfogalmazott.⁵⁶ az-mNp-és-A *Nap* közötti-kapcsolatokat-közvetetten-maga-szent-ivány-is-megerősítette,-hiszen-ugyanebben-a-lapszámban-azt-nyilatkozta,-hogy-bár-neki-személyesen-semmi

51.- sNa,-pr-Ba,-242,-15253/1927-prez.

52.- *Lidové noviny*,-1927.-november-20.

53.- Na-Čr,-f.-amv-pmv-225,-k.-814,-b.-č.

54.- zay-kétségkívül-érdekelt-volt-birtokai-megmentésében,-s-azért-annak-esetősége,-hogy-közeledése-a-kormányzathoz-ilyen-motivációkkal-is-rendelkezett--nem-ördögtől-való.

55.- Na-Čr,-f.-amv-pmv-225,-k.-814,-c.-20865/1927-prez.

56.- A *Nap*,-1927.-12.-1.

köze-a-laphoz,-zay-a-pártjának-megbecsült-tagja,-s-ezért-bizonyos-benne,-hogy-az-új napilap-szellemisége-is-ennek-megfelelő-lesz.⁵⁷

az-új-lap-körül-kerülő-szóbeszéd-miatt-zay-nem-sokáig-tudta-halogatni-azt,-hogy-az-aktivizmushoz-fűződő-kapcsolatát-is-világossá-tegye.-a-lap-december-4-i-számában *Aktivizmus és ellenzéki politika* címmel-tett-közzé-írást,⁵⁸ amelyben-a-laptulajdonos-gróf védelmébe-vette-az-mNp-aktivista-kísérletét,-amelynek-kudarcat-annak-rovására-írta, hogy-az-idő-még-nem-érett-meg-arra,-hogy-egy-magyar-párt-belépjen-a-csehszlovák-kormányba.-Ennek-kapcsán-szent-ivány-korábbi-elképzeléseivel-összhangban-azt-a-véleményét-fejezte-ki,-hogy-az-aktivizmus-nem-feltétlenül-azonos-a-kormánypartisággal,-s-az-a-párt-is-aktivista,-amely-programja-megvalósítása-érdekében-esetenként-hajlandó támogatni-a-kormányzatot,-s-ezzel-felelősséget-is-vállal-annak-tevékenységéért.-a-kormányba-való-belépésre-azonban-zay-a-csehszlovák-politikában-még-ott-levő-soviniszta vonal-miatt-nem-látta-érettnek-az-időt,-s-ügy-vélte,-a-magyarságnak-egyelőre-még-szilárd-ellenzéki-politikát-kell-folytatnia,-„nehogy-önként-mondjon-le-olyan-jogokról,-amelyeket-később-nehéz-visszaszerezni”.⁵⁹

az,-hogy-a-pártvezér-emberének-számító-zay-nyíltan-aktivizmust-hirdet-lapjában, heves-reakciót-váltott-ki-az-mNp-vezetésén-belül,-amely-a-december-12-én-Losoncon megtartott-ülésén-foglalkozott-az-üggyel.⁶⁰ szent-ivány-az-ülésen-támogatta-zay-iroda-alakítási-ötletét,-sőt-azt-javasolta,-hogy-*A Nap* legyen-a-párt-hivatalos-szócsove.-a-többség-azonban-ezt-váratlanul-visszautasította,-s-olyan-határozatot-fogadott-el,-amelyben megerősítette- a- párt- ellenzéki- magatartását,- s- elvetette- a- zay- által- szorgalmazott pozsonyi-iroda-létrehozását.-s-szent-iváynak-meg-kellett-hátrálnia,-a-következő-napokban-pedig-több-lapnak-(közte-a-*PMH*-nak)-is-olyan-nyilatkozatot-volt-kénytelen-eljuttatni, amelyben-élesen-elhatárolódott-zay-új-napilapjától.

az-mNp-pártvezetésének-losonci-döntése-tulajdonképpen-eldöntötte-azt-a-vitát, amely-már-régebbtől-húzódott-a-nemzeti-párton-belül.-s-szent-ivány-ezúttal-a-saját-pártján-belül-sem-tudta-megvédeni-aktivista-elképzeléseit,-s-a-szavazás-során-azok-is-ellen-vokoltak,-akik-korábban-támogatták-ezt-a-politikát.-az-ő-érvrendszerüket-példázza koczor-Gyulának-a-*PMH* február-3-i-számában-megjelent-nyilatkozata,-aki-szerint-„a-kormány-a-tárgyalások-folyamán-bizonyosságát-szolgáltatta-annak,-hogy-nem-hajlandó-a-magyarsággal-szemben-folytatott-politikáján-legalábbis-lényegesen-változtatni-és-nemzeti,-kulturális-és-gazdasági-érdekeinket-kellően-méltányolni.-a-következtetéseket levonva-ebből-pártunk,-amelyek-abból-állnak,-hogy-elhatározott-ellenzéki-küzdelmét mind-addig-folytatnia-kell,-míg-nem-győz-a-jobb-belátás.-Nincs-és-nem-lehet-e-tekintetben-véleményeltérés-a-párt-tagjai-között,-mert-nem-lehet-és-nem-tűr-meg-a-párt-olyan állásfoglalást,-amely-teljességében-nem-fedné-a-magyarság-érdekét,-ez-az-érdek-pedig ma-föltétlen-ellenzéki-állásfoglalást-követel.”⁶¹

57.- uo.

58.- *A Nap*,-1927.-április-12.

59.- uo.

60.- Na-Čr ,f.-amv-pmv-225,-k.-814,-42300/1927-prez.

61.- mo L,-k-428-s-ajtólevéltár,-mTi-könyvnyomatások,-Napi-hírek-/-Napi-tudósítások-(1920-1944). 1927.-február-7.-kedd,-7.-p.

Ezzel az mNp-kormányhoz való közeledésének kísérlete még akkor is végérvényesen lezárult, ha tudjuk, hogy a pártvezetésen belül továbbra is jól látható törésvonal maradt a s zilassy-Béla, Bartal-iván és j aross-andor-képviselte merev-ellenzéki-csoport és a szent-ivány, h olota-j ános, r ichter-j ános-fémjelezte „aktivista”-szárny között.⁶² az aktivizmus azonban mint politikai stratégia elveszítette szerepét, s olyan üres jelszó lett belőle, amit a megfelelő pillanatban bármikor elő lehetett húzni. így például az 1928-as tartományi választások kampányában, amikor az mNp-nek a csehszlovák állammal szemben lojális politikát hirdető, s a nemzeti pártból kivált mohácsy-féle kisgazdapárt személyében váratlan konkurense támadt. Ekkor szent-ivány ismét „kibontotta a reálpolitika zászlaját,”⁶³ ám ez valódi tartalom nélkül csupán a választóknak szóló üres frázis maradt.

az mNp-aktivizmusának utóélete: -2.-a mohácsy-féle kisgazda párt

a mNp-aktivista kísérletének az utóöngéjeként kell tekintenünk az országos magyar kisgazda iparos és munkáspárt (omkim) rövid, de tanulságos történetére is. a kisgazdapárt létrejöttét elsősorban a magyar Nemzeti párt tagságán belül, elsősorban a csallóközi gazdák között észlelhető elégedetlenséggel lehet magyarázni. ő k ugyanis az általuk meddőnek ítélt merev-ellenzékiiséggel szemben olyan politikát vártak volna el szent-iványéktól, amely gazdasági pozícióik megerősödését eredményezhette volna. Ennélfogva többségük támogatta az mNp-reálpolitikai kísérletét, s miután a párt 1927 közepén szakított azzal, soraikban felütötte fejét az elégedetlenség. Ehhez járult a pártvezetésben az aktivisták és az azt ellenzők között kialakult feszültség, amely a csehszlovák belügyi jelentések szerint már már a párt széthullásával fenyegetett.⁶⁴ Ez ugyan végül nem következett be, de a csallóközi nemzeti párti politikusok egy csoportja, akik ilyen vagy olyan okok miatt kiszorultak az mNp-vezetésből, vagy valamilyen személyes sérelmük volt a pártvezetéssel szemben, 1928 nyarán végül nyíltan szembe fordultak a párt irányvonalával, és kiléptek az mNp-ből. a szecesszió vezetője mohácsy károly komáromi ügyvéd volt, aki ugyan a párt alapítói közé tartozott, de meglehetősen rossz viszonyt ápolt a csúcsvezetéssel,⁶⁵ s már 1925-ben is nehezményezte, hogy az eredetileg kisgazdapártként induló tömörülés magyar Nemzeti párttá transzformálta magát. a szakadárrok másik jelentős alakja pedig a párt egyik alapítója és régi pártigazgatója, Lukovich-Ferenc volt.

mohácsyék az 1927 végétől egyre gyakrabban megfogalmazott kritikájukban az eredeti kisgazda értékek elárulásával vádolták az mNp-t, s az azokhoz való visszatérést nevezték meg egyik fő céljukként. Ezért sem volt meglepő, hogy amikor 1928-őszén

62.- vö.-Na-Čr „f.-amv-pmv-225,-k.-814,-23137/1927.prez.

63.- A Nap, 1928.-november-20.,-1.

64.- s Na, pr -Ba,-242,-5926/1928.-prez.

65.- mohácsy állítólag azon különbözött össze az mNp-vezetővel, hogy az 1925-ös választások során nem került a pártlista befutó helyére, és nem tudott megférni a párt komáromi erős emberével, k oczor-Gyulával.-vö.s Na, f.-pr -Ba,-šk.-750,-1755/prez.1928.

párttá szervezték magukat, a nevüket úgy választották meg, hogy az kísértetiesen hasonlított az mNp-elődpártjára. az országos magyar k isgazda iparos és munkáspárt kialakulásában azonban egy másik csoportosulás, nevezetesen az ok p-ből annak 1925-ben bekövetkezett szakadásakor kivált ún. Lelley-csoport néhány tagja, szappanos Lajos, méhes Gáspár, mérey Lajos is szerepet játszott. Ők 1925-ben a Lelley-jenő vezette Nyugat-szlovenszkói keresztényszocialista párt már akkor-aktivista színezetű listáján próbálkoztak bejutni a parlamentbe, de sikertelenül.⁶⁶

Noha az mNp mohácsy és Lukovich vezette szárnya már 1927 végétől készült a kiválásra, de nyíltan csak 1928 nyarán léptek elő, amikor a csallóközi földművesek elégedetlenségét megfogalva sorra tartották gyűléseiket különböző településeken. magának az országos magyar k isgazda iparos és munkáspárt megalakítására azonban csupán közvetlenül a tartományi választások előtt került sor. a pártalakítást hozzászias tárgyalások sorozata előzte meg, amelyek nagy tétje az volt, hogy ki lesz az a politikus, aki nevét adja az új párthoz és húzóembere lesz majd. Erre a szerepre ugyanis sem mohácsy, sem pedig Lukovich nem voltak alkalmasak, amit Ők maguk is jól tudtak. épp ezért már 1928 májusában megkeresték a volt ok p elnököt, Lelley-jenőt, hogy álljon a pártalakulás élére, ő azonban ugyanúgy visszautasította ezt, mint jánokymadocsány Gyula volt nyitrai főispán is. mérey Lajos tanácsára még holota jános, érsekújvár polgármesterét, az mNp egyik vezető személyiségét is megkeresték, akiről köztudomású volt, hogy a kormányzattal való együttműködést szorgalmazza, ám ő is visszautasította közeledésüket.

mivel Lelley és a köréje csoportosuló személyiségek visszautasították, hogy nyíltan az alakulófélben levő párt mellé álljanak (a háttérben azért ott voltak), az 1928 november 8-án, a pozsonyi schwarzmayer vendéglőben sorra került alakuló ülésen más lehetőség híján egy a politikában viszonylag ismeretlen szereplőt, k reutz-józsef csallóközi birtokost választották meg elnöknek.⁶⁷ a frissen megalakult párt november 24-én *Magyarság* címmel hetilapot is indított, amelyben a közelgő tartományi választásokra való tekintettel a párt választási ígéretei kaptak központi szerepet. a *Magyarság* erős szavakkal, de személyeskedés nélkül támadta az mNp és az ok p merev ellenzéki ségét, és olyan „pozitív” politika megvalósítását ígérte, amely gazdasági jólétet biztosíthat a szlovákiai magyar iparosoknak és földműveseknek.⁶⁸ Ennek szellemében mohácsy ekképp foglalta össze a párt programját: „az eddigi hibák kiküszöbölésével a csehszlovák állam alapjára helyezkedve reális politikát folytatni a magyar k isgazdák, iparosok, kereskedők, munkások, az egész itt élő magyarság kulturális és anyag boldogulásának érdekében és liberális szellemben.” a kormány nyílt támogatását viszont elutasították, mert mint mohácsy nyilatkozta, egy magyar pártnak nincs oka arra, hogy a csehszlovák kormányt támogassa.⁶⁹

66.- Na-Čr , -amv-pmv-225,-k.-544,-20561/1928-prez.

67.- Na-Čr , -f.-předsednictvo-ministerské-rady (d'alej-pmr), -šk.-266,-16967/1928.

68.- *Magyarság*, 1928. november-24.

69.- *A Nap*, 1928. november-23., -3.-p.

a-közelgő-tartományi-választások-előtt-az-új-párt-szempontjából-talán-az-volt-a-leg-nagyobb-gond,-hogy-a-csallóközön-kívül-nem-igazán-tudta-megvetni-a-lábát,-noha-kassán-és-környékén-is-próbálkozott.-csallóközi-kampányuk-azonban-erőteljes-volt-(egyes-források-szerint-hodža-anyagi-támogatásának-köszönhetően),-ami-Budapesten-is-olyan-félelmeket-keltett,-hogy-esetleg-túl-sok-szavazatot-rabolnak-majd-el-az-ellenzéki-magyar-pártoktól.-Ezzel-kapcsolatban-az-egyik-prágai-követi-jelentés-még-azt-az-ötletet-is-felvetette,-hogy-hasznos- lenne,-ha-a-magyar-hatóságok-megakadályoznák,-hogy-mohácsy,-aki-a-duna-általában-jobb-partján-lévő-(magyarországi)-szőlőjében-tartózkodott,-a-választási-kampány-utolsó-két-hetére-visszatérjen-szlovákia-területére.⁷⁰

a-rövid-idő-és-az-ellenzéki-pártok-részéről-az-omk-ellen-indított-sajtóhadjárat-ellenére-az-alig-egy-hónapja-működő-párt-viszonylag-jó-eredményt-ért-el-a-december-2-án-megtartott-tartományi-választásokon,-hiszen-a-zsidó-párttal-kapcsolt-listájára⁷¹ közel-13-746-ezer-szavazatot-szerzett,-ami-egy-tartományi-képviselői-helyet-jelentett.-igaz,-az-aznap-tartott-járás-választásokon-már-korántsem-szerepeltek-ilyen-jól,-s-egyetlen-járás-testületben,-még-a-párt-bázisának-számító-komáromiban-sem-szereztek-mandátumot.- (angyal-2002,-163.-p.)

az-„alapító-atyák”-a-részleges-sikeren-felbuzdulva-a-pártot-a-magyar-aktivizmus-vezető-pártjává-kívánták-tenni,-ehhez-azonban-arra-lett-volna-szükségük,-hogy-húzóneveket-állítsanak-maguk-mellé.-az-erre-kiszemelt-szereplők,-elsősorban-Lelley-és-Jánoky-madocsány-azonban-továbbra-sem-voltak-hajlandók-kilépni-a-háttérből,-sőt-látva-a-stagnálást,-végre-kiálltak-az-omk-ellen-mögül.-így-az-vezéregyéniségek-és-parlamentiképviselő-nélkül-gyorsan-a-teljes-érdektelenség-posványába-süllyedt.-a-halódást-mutatta-az-is,-hogy-a-párt-sajtóorgánumának-számító-Magyarságnak-a-tartományi-választások-után-leállt-a-kiadása,-s-azt-csupán-közvetlenül-az-1929-es-parlamentiválasztások-előtt-újították-fel--nem-sok-eredménnyel.-a-képviselőházi-választásokon-ugyanis-mohácsyék-mindössze-6-894-szavazatot-szerettek,⁷²ami-kiábrándító-eredmény-volt-számukra.-a-megszerzett-szavazatok-nagy-része-a-csallóközre-esett,-ám-még-a-dunaszerdahelyi-járásban-is,-ahol-aránylag-a-legjobban-szerepelt-a-párt,-csak-az-összes-szavazat-4,3%-át-kapták,-az-őgyallaiban-3,6%-ot,-a-komáromiban-pedig-3,5%-ot.-a-gömöri-és-a-keleti-járásokban-viszont-csak-1%-körüli-eredményt-értek-el,-vagyis-szinte-láthatatlanok-voltak.-Ez-az-eredmény-pedig-a-párt-fokozatos-elhálálásához-vezetett.

70.- mo L,-k-64,-27.-cs,-7.-t,-680/res.pol.1928

71.- mohácsyék-az-mNp-nek-is-felajánlották-a-választási-együttműködést,-ők-azonban-ezt-visz-szautasították.

72.- k rivy,-vladimír:- *Výsledky volieb 1929 – 2010 za obce na Slovensku*. http://sasd.sav.sk/sk/data_katalog.php.-az-omk-gyenge-szereplését-jelzi,-hogy-a-bázisának-számító-komáromban-is-csupán-138-szavazatot-szerzett.-a-párt-az-egyedüli-kimagasló-eredményt-Nagy-sallóban-érte-el,-ahol-a-szavazatok-mintegy-20%-át-megszerezve-287-vokst-gyűjtött-be.

Összegzés

az-1929-től-csehszlovákiába-is-begyűrűző-és-a-mélypontját-1932-ben-elérő-gazdasági válság-és-az-azt-kísérő-szociális-elégedetlenség-a-politikai-élet-erőviszonyait-is-átrajzolta.-mivel-a-válság-legnagyobb-súllyal-épp-a-németek-által-lakott-cseh-határszélre-nehezedett,-a-német-választók-elfordultak-az-aktivista-pártoktól,-amelyek-1935-ben-történelmi-vereséget-szenvedtek-a-frissen-létrehozott-szudétanémet-párttól.-a-harmincas-évek-kül-és-belpolitikai-viszonyai-között,-a-saját-vesztébe-rohanó-csehszlovákiában-a-nemzetiségi-megbékélésre-már-nem-voltak-olyan-kedvezőek-a-körülmények,-mint-az-előző-évtizedben.-Ez-pedig-az-aktivizmus-száma-és-sorsdöntőnek-bizonyult.

az-mNp-és-mohácsyék-sikertelen-kísérlete-nem-zárta-le-azokat-a-próbálkozásokat, amelyek-aktivista-útra-kívánták-volna-terelni-a-szlovenszkói-magyar-politikát.-1929-és-1931-között-ezek-a-próbálkozások-leginkább-Lelley-j-enő-és-zay-károly-nevéhez-fűződtek,-ám-nagyobb-volt-a-füstjük,-mint-a-lángjuk,-s-még-a-pártalapításig-sem-jutottak-el. így-a-magyar-aktivizmust-1938-ig-a-csehszlovák-szociáldemokrácián-és-a-csehszlovák agrárpárton-belüli-magyar-szekciók-jelentették,-amelyek-sokszor-szervilizmusba-hajló-magatartásukkal-sokat-tettek-azért,-hogy-a-szlovenszkói-magyar-politika-kontextusában-az-aktivizmus-az-elvtelen-politikai-megalkuvás-szinonimájaként-rögzüljön.

a-jelen-tanulmányban-felvázoltak-alapján-azonban-látnunk-kell-azt-is,-hogy-az-aktivizmus-nem-volt-feltétlenül-azonos-a-csomor-istván-és-schulcz-ignác-által-fémjelzett-szervilizmussal.-hiszen-létezett---bár-rövid-ideig-és-kevés-eredménnyel---egy-olyan-magyar-aktivizmus-is,-amely-a-szudétanémet-pártok-által-kitaposott-úton-kívánt-haladni,-s-olyan-feltételek-mellett-kívánt-együttműködni-a-kormányzattal,-hogy-eközben-a-szlovákiai-magyar-közösség-érdekeit-is-minél-hatékonyabban-tudja-szolgálni.-miközben-tehát-nem-kívánta-feladni-az-önrendelkezés-elvét,-a-hosszú-távú-alkotmányjogi-célkitűzések-mellett-elsősorban-a-magyarságon-esett-legfontosabb-sérelmek-megoldását-várta-a-kormányzattal-való-kooperációtól.-az,-hogy-ez-a-fajta-aktivizmus-nem-tudott-gyökeret-venni,-számos-okra-volt-visszavezethető.-Ebben-prága-és-Budapest-egyaránt-merev-magatartása-éppúgy-belejártszottak,-mint-a-szlovákiai-magyar-társadalom-sajátosságai,-vagy-egy-az-aktivizmusban-érdekelt-gazdasági-háttér-csoport-hiánya.-szent-ivány-kísérletének-a-kudarca-túlmutatott-önmagán,-hiszen-hosszú-időre-elásta-egy-belső-csehszlovák-magyar-kiegyezés-esélyét,-s-mint-látjuk,-ez-a-feladat-még-ma-is-meghaladja-a-szlovákiai-pártpolitika-szándékait-és-lehetőségeit.

Felhasznált irodalom

- angyal-Béla-2002.-*Érdekvédelem és önszerveződés. Fejezetek a csehszlovákiai magyar pártpolitika történetéből 1918–1938.* Galánta-dunaszerdahely,- Fórum- kisebbségkutató intézet.
- angyal-Béla- 2004.- *Dokumentumok az Országos Keresztényszocialista Párt történetéhez 1919–1936.*- somorja-dunaszerdahely,- Fórum- kisebbségkutató- intézet-Lilium aurum-könyvkiadó
- Beran,-josef-Ladislav-2009.-*Odepřená integrace.*-praha,-pulchra.
- Broklová,-Eva-1997.-T.-G.-masaryk-a-németkő-politickő-aktivizmus-(do-roku-1926).-in-Gajan, koloman-(ed.):-T. G. *Masaryk a vztahy Čechu a Nemcu (1882-1937).*-praha, masarykova-společnost,-169–186.-p.

- Brügel, Johann-Wolfgang-2006.-*Češi a Němci 1918–1938*.-praha,-academia.
- Gajan, Koloman-(ed.)-1998.-*T.G. Masaryk a vztahy Čechů a Němců (1882–1937)*.-masarykova společnost.
- Harna, Josef-Šebek, Jaroslav-2002.-*Státní politika vůči německé menšine v období konsolidace politické moci v Československu v letech 1918-1920*.-praha,-historicky-ústav.
- Kárník, Zdeněk-2003.-*České země v éře první republiky (1918–1938). Díl 1. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929)*.-praha,-Libri.
- Kráčák, Jörg-1999.-*Die Politik des deutschen Aktivismus in der Tschechoslowakei 1920-1938*. Frankfurt-am-main,-peter-Lang-verlag.
- Krivý, Vladimír-*Výsledky volieb 1929 – 2010 za obce na Slovensku*
- Kučera, Jaroslav-1999.-koncepce-národního-státu-Čechů-a-slováků-a-jeho-realita-v-životě-první republiky.- in- valenta,- jaroslav- a- kol.- (ed.): *Československo 1918–1938. Osudy demokracie ve střední Evropě. I.* praha,-historický-ústav.
- Kural, Václav-1993.-*Konflikt místo spoločenství. Češi a Němci v československém státě (1918-1938)*. praha,-Ústav-mezinárodních-vztahů.
- Medvecký, Karol-Anton-1931.-*Slovenský prevrat. IV.*-Trnava,-s-polok-sv.-vojtecha.
- Popély-Gyula-1990.-a-kisebbségi-magyar-pártpolitika-megújulása-a-harmincas-évek-első-felében. *Regio – Kisebbségtudományi Szemle*,-3.-sz.,-97–132.-p.
- Popély-Gyula-1995.-*Ellenzélben. A felvidéki magyar kisebbség első éve a Csehszlovák Köztársaságban (1918–1925)*.-pozsony,-kalligram.
- Popper, Karl-r.-1974.-*Das Elend des Historizismus*.-die-Einheit-der-Gesellschaftswissenschaften, Band-3.-Tübingen,-mohr.-
- Seitz Viktor, a Magyar Nemzeti Párt losonci képviselőjének programbeszède.- Losoncz,- vígh károly-könyvnyomdai-műintézete,-1920.
- Šuchová, Xénia-2004a.-prílohy-i--obyvateľstvo.- in- zenko,- milan-Bystrický,- valerián-(ed.): *Slovensko v Československu (1918–1939)*. Bratislava,-veda.
- Šuchová, Xénia-2004b.-prílohy-ii--politický-systém.- in- zemko,- milan-Bystrický,- valerián-(ed.): *Slovensko v Československu (1918–1939)*. Bratislava,-veda.
- Szarka-László-2006.-integráció-és-együttműködés-a-kisebbségpolitikában.- magyar-aktivista kísérlet-csehszlovákiában.- in- Bárdi-Nándor-simon-attila-(szer.):-*Integrációs stratégiák a magyar kisebbségek történetében*. somorja,-Fórum-kisebbségkutató-intézet, 23–39.-p.
- Turczel-Lajos-1983.-*Két kor mezsgyéjén. A magyar irodalom fejlődési feltételei és problémái Csehszlovákiában 1918 és 1938 között*.-Bratislava,-madách.
- Valenta, Jaroslav-1994.-Legenda-o-„rebelech-s-nimiž-se-nevyjednává.”-*Moderní dějiny*,-2. *Vol'by na Slovensku. So zvláštnym zreteľom ku voľbám do národného zhromaždenia v r. 1925.*

ATTILA SIMON

ACTIVIST ATTEMPTS IN THE POLITICS OF THE HUNGARIANS IN SLOVAKIA IN THE 1920s.

The author deals in this study with the (pro-government) activist attempts of Hungarians in Slovakia, characterizing the second half of the 1920s. These attempts, connected to the opposition politicians of grievance (szentivány, Jenő Lelley, Károly Mohácsy), prove that when interpreting the notion of activism we must be much more cautious than before, and these attempts also indicate that activism was as much structured as was the society producing it. Thus the Hungarian activism until 1938 constituted of the Hungarian sections of the Czechoslovak social democracy and the Czechoslovak agrarian party, and these, with their sometimes almost servile behaviour, had done a lot for the state and

that activism, in the context of the policies of Hungarians in Slovakia, was fixed as a synonym of unprincipled political opportunism. At the same time, activism was not necessarily identical with servilism. There existed -- although for a short time only -- and with poor results -- such a Hungarian activism too, that wanted to proceed on the track beaten by the parties of the Sudeten-Germans, and wished to cooperate with the government under conditions allowing to represent the interests of the Hungarian community in Slovakia in the most effective way. For the understanding of activism of the Hungarians in Slovakia, it is important that we do not examine it as an exclusively Hungarian, isolated phenomenon, but in regard to the context of the Czechoslovak policies as a whole, using as a benchmark first of all the policy of the Sudeten-Germans.

Egy-hamvába-holt-kísérlet* --1.

r elle-iván-kétnyelvű-színháza-és-a-Nyugatmagyarországi
h íradó-pozsonyban-1899–1902

László Tóth

a-lame-duck-attempt.-The-bilingual-theatre-of-iván-r elle
and-the-News-of-Western-h ungary-in-Bratislava-1899–1902.

792(=511.141)(437.6)"1899/1902"

792(=112.2)(437.6)"1899/1902"

316.7(437.6)"1899/1902"

key words:- Bratislava.- magyarization.- h ungarian-German-co-existence.- The-Toldy-circle.- károly-somogyi.
Bilingual-theatre-performing-in-Bratislava-1899–1902.-Gábor-pávai-vajna.-iván-r elle.-sári-Fedák.

pozsony-különleges,-ám-a-városnak-a-magyar-történelemben,-művelődéstörténetben játszott-szerepe-ellenére-messze-nem-központi-szerepet-tölt-be-a-magyar-színháztörténetében.-s-bár-iskolafalvai-közt-és-főúri-palotáiban-már-a-17-18.-században-sor került-egy-egy-magyar-nyelvű-iskolai-színháztörténetre-vagy-működő-előadásra,-az-első-vándorszínház-csapat--a-k-életi-d-ávid-vezette-komáromi-magyar-színháztársaság--csupán-1820-ban-látogatott-el-pozsonyba.-a-magyar-színháztársaság-azonban,-amely-országos-viszonylatban-is-csak-születőben-volt,-még-ezután-sem-bírt-sokáig-gyökeret-vern-i-a-koronázóvárosban.-r-észben-mert-a-magyar-vándortársulatok--színházi-élet-tekintve--messze-nem-vehették-föl-a-versenyt-a-pozsonyiaktól-karnyújtásnyira-levő-bécsi-színházak-s-a-városba-le-leruccanó-osztrák-és-német-társulatok-előadásaival,-részben-mert annak-német-többségű-lakossága-amúgy-sem-mutatott-nagy-érdeklődést-a-magyar-színháztársaság-iránt.-csupán-a-kiegyezés-után,-még-inkább-azonban-a-magyar-kulturális-nemzetpolitikának-a-vidéki-színháztársaság-organizálására-és-felemelésére-tett-erőfeszítései,-valamint-az-ország-zömmel-nem-magyar-népességű-területei-(települései)-nacionalizálásának,-magyarosításának-következtében-az-1880-as-évek-re--s-nem-utolsó-sorban-az-új-városi-színház-1886.-évi-átadásának-köszönhetően--pozsonyban-is-kezdett-tér-t-hódítani-a-magyar-színháztársaság-élet-ami-a-magyar-nemzetiségű-és-kultúrájú-helyi-polgárság-és-diákság-megszaporodásával--azaz-a-magyar-társulatok-közönségének-megnövekedésével--is-összefüggésbe-hozható;-azzal,-hogya-város-magyar-színházi-élet-körében--a-német-és-más-nyelvű-színházi-előadások-mellett--a-magyar-színházi-előadások-látogatása-is-a-társadalmi-élet-fontos-tartozékává-kezdett-válni.-a-város-népessége-azonban--bár-az-utolsó-magyar,-1910.-évi-népszámlálás-már-a-német-lakosság-stagnálását-mutatta-(Fogarassy-1993,-115-p.)--lényegében-egészen-1918-ig-német-többségű-maradt,-majd-az-1918/1919-es-impériumváltás,-illetve-a-berendezkedő-új-államhatalom-naci-

* a-dolgozat-az-agentura-pacis-pononium-Egyesület-Pozsony város története című-projektje-kere-tében-készült-a-s-zlovák-k-öztársaság-k-kulturális-minisztériumának-Nemzeti-kisebbség-kultúrája-2010-programja-és-Frideczky-jános-támogatásával.-r-övidített-szöveg.--T.-L.

onalizációs- -- (cseh)szlovákosító- -- törekvései- következtében- az- addig- lélekszámbeli kisebbségben- levő- szlovák- elem- került- meghatározó- szerepbe- és- számbeli- többségbe (a- főleg- az- országalapítással- kezdődött- folyamat- elején- beözönlő- csehvel- együtt). Összefoglalva:- a- pozsonyi- magyar- nyelvű- színháztörténet- első- száz- évének- története 1820-1920- között- szüntelen-, ám- folyamatában- meg- megszakadó- létküzdelem- a- térnyerésért-, helyének- megleléséért-, polgárjogainak- megszerzéséért.- ha- pedig- az 1880-1930- közötti- ötven- évet- vesszük-, amikor- annak- megerősödése- ténylegesen megindult-, majd- négy- évtized- múlva- váratlanul-, egyik- napról- a- másikra- elvesztette maga- alól- a- talajt-, és- tulajdonképpen- megszűnt- a- létjogosultsága-, elmondható-, hogy pozsonyban- ---s- erre- ritkán- akad- példa- másutt- --fél-évszázad- alatt- kétszer- is- nagyszabású- nyelv- és- kultúráváltásra- került- sor-(előbb- az- abszolút- többségű- német- nyelvtől- és kultúrától- kezdett- magának- egyre- nagyobb- tereket- elhódítani- a- magyar-, majd- annak döntő-, s- a- német- részbeni- visszaszorításával- a- város- szlovák-, s- kis- mértékben- cseh nyelvi- kulturális- jellege- erősödött- meg-, sikeres- példát- szolgáltatva- „a- hely- és- múlt- nacionalizálására”¹).

kétnyelvű-színház--pró-és-kontra

a-19-20.-század-fordulójának- éveit- egy- sajátosságos- kísérlet- teszi- egyedülállónak- a- pozsonyi- színháztörténetében-, amire- a- magyarországi- játékszín- addigi- története- sem igen- kínál- példát:- a- kétnyelvű-színházé- s- ez- az-, ami- miatt- --mint- látni- fogjuk- --elmondható-, hogy- bár- a- helybeli- magyar- játékszín- eseményei- ritkán- találkoztak- szélesebb- körű érdeklődéssel-, most- --még- ha- negatív- kicsengésben- is- --az- országos- figyelem- középpontjába- kerültek- a- „vegyes- nyelvű”- színház- hátterében- egyértelműen- kimutatható nemzetiségi- --nyelvi-, kulturális- --ellentétek- húzódtak- meg- a- város- dominanciára- törekvő- magyar- és- addigi- fölényét- és- érdekeit- féltő- német- népessége- között-, megcáfolva mindenkor- példás- együttélésük- legendáját-, s- rávilágítva- a- köztük- levő-, időről- időre- előtörő- érdekellentétekre- is.² Tudvalevően- a- szóban- forgó- évek- az- erőteljes- --és- némely esetben- erőszakos- --magyarosítási- törekvések-, a- magyar- nemzeteszme- és- nyelv- előtérbe- helyezésének- --s- az- önkéntes- asszimiláció- felgyorsulásának- is- --az- időszakát

1. a-dán-peter-Bugge-fogalmazása;- in-mannová-2005-,52.-p.
2. „Ez-a-kérdés-, mely-pozsonyban-mindig-alkalmas-volt-arra-, hogy-a-polgárok-közötti-egyetértést-megzavarja”- --fogalmaz-ezzel-kapcsolatban-a-*Nyugatmagyarországi Híradó* (bibliográfiai-adatolásban-a-továbbiakban:-*NYMH*)-című-helyi-magyar-nyelvű-lap-(*Megtörtént a döntés, 1899.-január-24.-1.-p.*)- --a-lapból-vett-idézetek-, tanulmányomban-, a-stílusértékű-formuláktól-eltekintve-, általában-a-mai-ortográfiai-és-helyesírási-szabályok-szerint-szerpelnek.- d-e-a-pozsonyi-magyar-német-dominanciaharcok-példájaként-említhető-a-városi-közgyűlésnek-az-a-november-5-i-országos-botrányt-keltett- --s- a- helybeli- magyarság-tüntetését- is- kiváltó- határozata-, mely-elrendelte-a-németnek-mint-„tárgyalási-és-előadó”-nyelvnek-a-használatát-a-városi-tanácsban-(*NYMH*,-1900.-november-6.-1.-p.).-Ezeket-a-helyi-magyarok-és-németek-közt-„évtizedekig-tartó”-hegemóniaküzdelmeket-a-szlovák-színháztörténet-írás-is-tényként-kezeli.-vö.-cesnaková-michalcová-1981-,88.-p.

jelentik, -amihez -a színház -is- felhasználható- terepnek- bizonyult.³ (Tartózkodnék- azonban- e- helyt- ezen- időszak- visszamenőleges, -a- dolgok- azóta- való- alakulásának- s- az- abból- levonható- tanulságok- szerinti- tautologikus- ideologikus- értékelésétől, -feltéve- a- kérdést, hogy- az- nem- következhetett- e- logikusan- a- magyar- történelem, -illetve- az- európai- nemzetfejlődés- addigi- alakulásából,⁴ ám- mindenképpen- óvakodva- attól, -hogy- a- kérdést- csak- és- kizárólag- magyar- viszonylatra- vonatkoztatva, -afféle- magyar- sajátosságként- kezeljük, -hiszen- a- nemzeteszme- illetén- --agresszív- --térfoglalására- Európában- bőven- található- példát- előtte- is, -utána- is, -csaknem- valamennyi- jelenlegi- európai- nemzetnél.) a- szóban- forgó- időben, -a- 19.-század- utolsó- két- évtizedében- mindenestre- még- országos- jelenség, -hogy- a- német- többségű- városok- -- Brassó, -Eszék, -Győr, -Kassa, -Pécs, -Pozsony, -Temesvár- --színházépületeiben- a- német- társulatok- uralják- a- teljes- évadot, -s- az- „évadcsere”- --amikor- a- magyar- társulat- vette- át- a- teljes- évadra- a- színházat- --mindenütt- a- helyi- feltételek- és- körülmények- függvényében- került- sor; -(Gajdó-1997, -414.-p) s- opronban- vagy- pozsonyban- például- csak- 1905-ben- (de- volt- --Eszéken, -Brassóban, -Nagyszébenben- --, -ahol- erre- kísérlet- sem- történt), -ám- például- a- pozsonnyal- megelőzően- egy- színikerületet- alkotó- Temesváron- már- 1901-ben, -1902-ben.

míg- a- vizsgálódásunk- tárgyához- kapcsolódó- időben- pozsony- német- lakosainak- számaránya- 1890-ben- 59,9%, -a- magyaroké- 19,9%- volt, -ez- egy- évtizeddel- később, -1900-ban- már- csupán- 50,4%-os- német- s- 30,5%-os- magyar- lakossági- arányszámot- mutat. -megjegyzendő, -hogy- a- német- lakosság- egy- évtizedre- eső- jelentős, -9,5%-os- csökkenésével- szemben- a- magyar- lakosság- számaránya- ugyanezen- időszak- alatt- 10,6%-kal- nőtt, -mely- számottevő- magyar- expanzió- egyfelől- csaknem- teljes- egészében- a- helybeli- némettség, -másfelől- vélhetően- a- 2,3%-ról- 1,2%-ra- csökkent- „Egyéb”- --külön- nem- nevesített- --nemzetiségek- rovására- történt, -miközben- a- város- szlovák- (16,6/16,3%) -és- cseh- (1,3/1,6%) -lakosságának- változása- elhanyagolhatónak- mondható, -s- részben- a- pozsonyba- irányuló- magyar- betelepülésekkel- magyarázható- (a- város- összlakosságának- száma- 52-411-ről- 65-867-ra, -azaz- 13-456-tal- nőtt. - (s- Zarka-2005, -405.-p.) -a- népesség

-
3. a- pozsonyban- szerkesztett- és- kiadott- *Nyugatmagyarországi Híradó* felelős- (később- fő)- szerkesztője- és- tulajdonosa, -dr. -vutkovich- s- ándor- útmutatója- szerint: -„az- állam- magyarosíthat- saját- eszközeivel: -az- igazságszolgáltatás, -közigazgatás- s- különösen- a- közoktatás- útján; -a- társadalom: -a- színház [kiemelés tőlem - T. L. megj.], -a- felolvasások- s- kiseddóvó- intézetek- pártolásával- stb.” - dr. -vutkovich- s- ándor: -pozsony- mint- Nyugat- magyarország- metropolisa. *NYMH*, -1899.-február- 12., -1.-p.-Egyébként- a- tekintélyes- jogakadémiai- tanár- és- szerkesztő, -nyelvész, -irodalomtörténész, -a- pozsonyi- Toldy- kör- alapító- elnöke- és- a- helybeli- magyar- színpártoló- Egyesült- egyik- kezdeményezője, -a- pozsonyi- magyar- köz- és- szellemi- élet- fáradhatatlan- szervezője, -a- több- mint- ezer- vezércikket- jegyző- dr. -vutkovich- s- ándor, -majd- fia, -ifj. -dr. -vutkovich- s- ándor- jogi- író- által- tulajdonolt, -illetve- főszerkesztett, -1902-től- pedig- másik- fia, -dr. -vutkovich- Ödön- által- szerkesztett, -1888-ban- létrehozott- *Nyugatmagyarországi Híradó* kitűnő- terepet- jelenthet- (ne)- a- magyarosítás- 19.-század- végi- ideológiája- vidéki, -vegyes- nyelvű- és- kultúrájú, -magyar- kisebbségű- közegeben- való- gyakorlati- értelmezésének, -véghezvitelének- vizsgálatához.
 4. a- magyarosítás- történeti- összefüggéseiben, -tehát- a- „korszakra- jellemző- nacionalizmus”- részekénti- felfogása- napjaink- --nem- nacionalista- --szlovák- történetírásában- is- egyre- gyakoribb; -l.-pl.-k- ováč-2010, -136.-p.

növekedése, az ország gazdasági erejének megizmosodása, lakói kulturális igényeinek megugrása az ország lendületes kapitalizálódásával, gazdasági potenciálja dinamikus növekedésével, polgársága erősödésével, népessége általános műveltségi szintjének emelkedésével is magyarázható, s persze és nem utolsósorban amaz egészséges lokálpatriotizmusnak az ösztönző hatásával, mely pozsonyt mint „Nyugat-magyarország metropolisát” képzelte el.⁵

az alább vizsgált időszakot megelőzően már több mint egy évtizede k recsányi-ignác tartott -- Temesvárral közös színikerületben -- három-négy hónapos tavaszi évadot pozsonyban, s szerződése az 1899. év első hónapjaira is idekötötte őt. a vidéki viszonylatban színvonalas társulatokat szervező -- később sokáig viszonyítási pontot jelentő -- k recsányi-itteni működése idején, átgondolt műsorának köszönhetően 1889-től érzékelhetően megnőtt a pozsonyi magyarok színházlátogatói kedve, sőt a német polgárság is be-beült egy-egy vonzóbb előadásukra. ugyanekkor ezekben az években erősödött fel a pozsonyiak ama törekvése, hogy a városi színházban a magyar társulat kapja meg a teljes téli évadot, ami azonban -- a Bécs közelségét és támogatását élvező helyi németiség érdekeivel és tiltakozásával találkozva -- egyre szembetűnőbb, olykor kíméletlen dominanciaharcok terepévé tette itt a színházat. közben ugyanis a temesváriak elhatározták a magyar színesztet állandósítását (vagyis valamely magyar társulatnak a teljes, őszi-téli-tavaszi idényre való szerződtetését), ami egyúttal a pozsony-temesvári színikerület felbomlását is jelentette. Ebben a helyzetben, az ellenérdekelt erők ilyen-játéka közepette merült fel első pillantásra tetszetősnek is tűnhető kompromisszumos megoldásként a városi tanácsban egy „vegyes nyelvű” -- azaz közös igazgatású, magyar és német társulato(ka)t üzemeltető -- színház létrehozásának a gondolata, melyet a törvényhatósági bizottság is vonzónak talált, olyannyira, hogy megszavazása mellett még egy új, szintén e konstrukció szolgálatába állított nyári színikör építésére is határozat született a Ligetben. (Nagy o. -1904, -400-401.-p.) a felvetés lényege az volt -- mely ellen ma sem lehetne elvi kifogást emelni, csak épp a szóban forgó társadalmi közeg és történeti idő nem bizonyult megfelelőnek hozzá --, hogy a magyar és a német előadások a hét-négy napján naponként váltják egymást, vasárnap pedig -- a délutáni és az esti fellépések hetenkénti váltogatásával -- egy-egy magyar és német előadásra kerül sor. a lépés magyar felfogás szerint elsősorban a helybeli németiségnek kedvező kompromisszumos megoldást jelentett, mely mindenképpen késleltette -- ha hosszabb távon meg nem is akadályozhatta -- a magyar színesztet pozsonyi állandósítását.

Ebben a helyzetben a városi tanács -- 1899. január 6-i határidővel -- két pályázatot is hirdetett az országos színesztet üzemeltető által kiadott *Színesztet Lapjában*, melynek értelmében: 1. a stagionerendszer megtartásával direktor kerestetik az október 1-jétől január 31-ig terjedő pozsonyi színi idényre; 2. egy közös irányítású, magyar és német állandó társulatot működtető, s három évre szerződtetendő színi igazgató pályázatát várják.⁶ Ehhez kapcsolódóan, annak ellensúlyozására, ha a pályázati döntés a stagionerendszer mellett szólna, a pozsonyi városi tanács 1898. december 14-én egy, a pozsonyi német színi előadások „tarthatásának” kilenc évre való biztosítását kérte a belügyminisztertől.⁷ a fent

5. L-a-3.-sz. jegyzetben!

6. somogyi-a-pozsonyi-színházért.-NYMH,-1899.-január-12.,-3.-p.

hivatkozott-pályázati-kiírás-előzményei-egyébként-1882-ig-nyúlnak-vissza,- amikor- dr. pávai-vajna-Gábor,-a-pozsonyi-állami-kórház-országos-tekintélyű-főorvosa-előszőr-vetette föl-a-pozsonyi-magyar-színészet-állandósításának-a-városi-tanács-által-akkor--és-még-sokáig--elutasított-gondolatát-(elbukott-az-ötlet-1884-ben,-1893-ban-és-1894-ben-is). ilyen-előzmények-után,-s-válaszul-a-tanács-színigazgatói-pályázatának-kiírására,-dr.kosutány-ignác-az-állandó-pozsonyi-magyar-színház-létesítését-sürgető-memorandumot-íntezett-a-város-előjáróihoz.-mire-mind-a-városi-tanácsban,-mind-a-színügyi-bizottságban-és-a-város-(német)-lakói-körében-előléptek-ez-elképzelés-ellenzői-is,-s-„német-részről-durva-támadások-érték-a-gondolatot”⁸ szóba-került-a-pozsonyi-városi-színház-pályázata-az-ez-időre-színházi-kérdésekben-egyre-nagyobb-hatalommal-bíró-országos-színészegyesület-január-3-i-budapesti-ülésén-is,-melyen-annak-alelnöke,-ditrói-mór-a-maguk-részéről-is-állásfoglalást-sürgetett-az-ügyben.-a-vitában-egyébként-többen-rámu-tattak-e-konstrukció-adminisztratív,-pénzügyi-és-művészeti-kockázataira,-melyekre-szükségesnek-látták-felhívni-pozsony-városának-figyelmét,-miként-arra-a-képtelenségre-is,hogy-magyar-színészek--ha-kardalosok-is--„német-nyelven-működjenek”⁹

h-összű-ideig-ügy-látszott,-hogy-a-felhívásra-egyetlen-pályázati-anyag-érkezik,-még-hozzá-a-kétnyelvű-színház-tárgyában,-r-elle-iváné,-ami-helyi-viszonylatban-végső-soron-a-magyar-érdekek-sérülését-jelentette.-az-erős-pozsonyi-magyar-színészet-hívei,-akik-az-adott-helyzetben-a-stagionerendszerre-szavaztak,-az-utolsó-pillanatban-elérték,-hogy-a-pályázat-lejárta-előtt-néhány-órával,-január-6-án-s-omogyi-károly-pécsi-színigazgató-is-beadja-a-jelentkezését-az-őszi-téli-pozsonyi-évadra.¹⁰ mivel-azonban-a-város-új-színügyi-bizottságát,-mely-a-beérkezett-színigazgatói-pályázatokat-volt-hivatva-véleményezni,csupán-a-január-8-i-városi-közgyűlés-választotta-meg,-azok-egyelőre-felbontatlanul-maradtak.¹¹ a-január-8-án-megválasztott-új--k-umlík-Tódor,-Batka-jános,-k-orcej-ános,¹² dr.-Bugél-Ödön,-Weinert-Győző,-simonyi-iván,-h-örnes-henrik,-d-uschinszky-Frigyes,s-eifert-j-ózsef-és-marsó-Gyula-összetételű¹³--színügyi-bizottság-viszont,-helyi-értékelésben,-a-német-elem-s-érdek-felülkerekedését-demonstrálta-(a-korábbi-bizottsági-tagok-közül-meglepetésre-kimaradt-többek-között-dr.-k-ramolin-viktor,-Neiszidler-károly-és-palugyay-j-ózsef),-ami-együttel-várható-döntését-is-előrevetítette.¹⁴ ugyanezen-a

7. a-belügyminiszter-rendelete-a-színészet-dolgaiban.-*NYMH*,1899.-január-11.,-3.-p.

8. a-Toldy-kör-közgyűlése.-*NYMH*,1899.-január-10.,-2-3.-p.

9. a-pozsonyi-színház-dolga.-*NYMH*,1899.-január-5.,-2.-p.

10. somogyi-a-pozsonyi-színházért.-*NYMH*,1899.-január-12.,-3.-p.-ugyanekkor-somogyi-a-pozsony-soproni-színikerület-kérdését-is-fölvetette,-ami-a-soproniak-részéről-azonnal-kedvező-fogadtatásra-talált-(a-sopron-pozsonyi-színi-szövetség.-*NYMH*,1899.-január-13.,-2.-p.).

11. színházi-pályázat.-*NYMH*,1899.-január-6.,-3.-p.

12. Nevét-a-lap-esetenként-k-orčeként-is-használta.

13. Forrásom--a-korabeli-szokásoknak-s-formáknak-megfelelően--a-nem-magyar-nemzetiségű-személyek-keresztnevét-is-magyarul-tüntette-fel,-így-most-arra-kell-hagyatkoznom-nekem-is.

14. dr.-N.-[dr.-Nagy-o-livér]:-városi-közgyűlés.-*NYMH*,1899.-január-10.,-2.-p.-a-lap-január-11-i-száma-rövid-kommentárban-tért-vissza-a-színügyi-bizottságban-történt-változásokhoz,-meg-kockáztatva,-hogy-a-magyar-színészet-ügye-mellett-elkötelezetteknek-e-„tömeges-kibuktatása”--a-korábban-említettékhez-még-r-eidner-zsigmond-és-schmidt-Lothár-nevét-is-hozzá-té-ve--nincs-e-összefüggésben-„a-küszöbön-álló-színházpályázat-kérdésével”-(megvan-az-új-színügyi-bizottság.-*NYMH*,1899.-január-11.,-3.-p.).

napon-a-Toldy-kör-rendes-éves-közgyűlése-is-összeült,-melyen-természetesen-ugyan-csak-téma-volt-a-város-színészetének-kérdése,-kiemelve,-hogymeg-„a-kétnyelvű-színház-iránti-indítvány”-lényegében-a-magyar-színészet-pozsonyi-állandósítása-ellen-„meglepő-kíméletlenséggel”-fellépőknek-kedvez,-sőt-az-ez-ügyben-ugancsak-felszólaló-pávai-vajna-doktor-azon-meggyőződésének-is-hangot-adott,-hogymeg-„a-kétnyelvű-színház-meg-adja-a-magyar-színészetnek-a-halálos-döfést”.¹⁵ végül-ugyanennek-a-napnak,-január-8-ának-az-eseményei-közé-tartozott-az-is,-hogymeg-perczel-d-ézső-belügyminiszter-elutasította-a-pozsonyi-városi-tanács-felterjesztését-a-helyi-német-színielőadások-kilencéves-idő-tartamra-való-biztosítására,-bár-kilátásba-helyezte,-hogymeg-„míg-a-viszonyok-a-magyar-színészet-állandósítására-megszilárdulnak,-átmenetileg-évről-évre-meg-fog-újítatni-az-engedély”.¹⁶

közben-a-város-hivatali-és-közéletének-további-színterein-is-folytatódott-a-színházért-a-küzdelem,-hol-arra-téve-javaslatot,-hogymeg-csak-a-prózai-előadások--ún.-„szavalódarabok”--adassanak-elő-mindkét-nyelven,-a-zenés-előadások-(operák,-operettek,-dalljátékok)-csak-magyar-nyelvűek-legyenek,¹⁷ hol-pedig-a-Temesvárral-való-színi-szövetség-fel-újításának-ügyét-felvetve,¹⁸ s-hatoldal-as-mellékletet-szentelt-a-helyi-magyar-lap-a-kétnyelvű-színházat-megpályázó-r-elle-iván-színházvezetői,-műsorszervezői-elképzeléseinek-is,-hozzáfűzve,-hogymeg-azok-véghezvitelével-„a-magyar-színügy-csak-hátrafelé-men-ne”,-s-ennél-„még-a-status-quo-fennmaradása-is-kedvezőbb-a-magyar-színészet-ügyé-nek”.¹⁹ Ezzel-szemben-már-rögtön-a-legelején-reálisan-látta-a-helyzetet-a-fővárosi-lapok-közül-a-mikszáth-k-álman-főszerkesztette-*Országos Hírlap*,-mely-képtelenségnek-nevez-te-r-ellével-kapcsolatban-a-germanizálás-vádját,-mi-több,-a-megfelelő-embernek-látta-őt-arra,-hogymeg-vezetésével-„egy-előkelő-színvonalon-álló-társulat”-próbálja-meg-ellensú-lyozni-„az-osztrák-ripacsok”-előadásait,-mivel-a-helyzet-az-így-a-lap-,-hogymeg-„pozsony-városa-ezután-is-reflektál-még-német-színielőadásokra”.²⁰ s-megemlített-ő-a-kortárs-szlovák-színház-történet-írás-álláspontja-is,-miszerint-„a-pozsonyi-német-és-magyar-nézők-igényeinek-legeszményibb-módon-r-elle-iván-német-magyar-társulata-tett-ele-get”,-ami-„pozsony-két-legnépesebb-nemzetisége-[sic! - T. L. megj.]-szempontjából-igazságos-megosztást-jelentett,-mert-r-elle-működése-idején-nem-került-sor-ellentétek-re-a-németek-és-a-magyarok-között-a-színi-idény-kettőjük-közi-felosztását-illetően”.(cesnaková-michalcová-1981,-89.-p.)-(megjegyzem,-azt-illetően-valóban-nem!)

r-elle-1899-október-1-je-és-1902-szeptember-30-a-között-természetesen-készsé-gesen-elvállalta-a-színház-és-az-„építendő-arena”-igazgatását,-és-kötelezte-magát,-hogymeg-magyar-s-német-nyelvű-társulatával-„egész-éven-át,-felváltva,-egyenlő-arányban”,-az-általa-jól-ismert-„pozsonyi-műigényeknek-megfelelő”-előadásokat-tartson.-pályá-zatához-csatolta-a-bánatpénz,-valamint-a-kaució-befizetéséről-szóló-bizonylatot,-a-vagyoni-helyzetét-bizonyító-igazolást,-továbbá-Evva-Lajosnak,-a-r-ákosi-és-Beöthy-csa-

15. a-Toldy-kör-közgyűlése.-*NYMH*,-1899.-január-10.,-2-3.-p.

16. a-belügyminiszter-rendelete-a-színészet-dolgaiban.-*NYMH*,-1899.-január-11.,-3.-p.

17. a-színházügyben.-*NYMH*,-1899.-január-17.,-2.-p.

18. Fordulat-a-színház-kérdésben.-*NYMH*,-1899.-január-21.,-3.-p.

19. mai-mellékletünkhöz.-*NYMH*,-1899.-január-22.,-1.-p.

20. r-elle-és-a-pozsonyi-színészet.-*Országos Hírlap*,-1898.-november-21.,-6.-p.

lád-érdekeltségébe-tartozó-budapesti-Népszínház-korábbi-igazgatójának-s-az-ugyan-ezen-színházi-klán-által-létesített-magyar-színház-elnökének-az-ajánlását-is-(r-elle,-lásd-alább,-tudvalevően-maga-is-ebből-a-körből-érkezett).-pályázata-további-részében-ezután-részletesen-taglalta-a-pozsony-városával-kötendő-szerződésével-kapcsolatos-felfogását,-majd-a-vele-s-tervével-szembeni-kifogásokra-válaszolva-kifejtette,-hogymár-csak-azért-sem-lehet-az-október-s-január-közi-időszakban-teljes-egésében-magyar-társulatot-működtető-„osztott-rendszer”-híve,-mert-„a-pozsonyi-nagy-igényű-közönség-kívánságaihoz-mért,-nagy-testülete”-számára-sem-a-szomszédos-s-opronban,-sem-másutt-nem-tudna-„a-hátralevő-hat-hónap-alatt-megélhetést-biztosítani”,-így,-mint-„óvatos-szakember”,-ilyen-„kalandos-vállalkozásra”-nem-adhatja-a-fejét.-attól-pedig-egyáltalán-nem-tart,-hogym-„párhuzamos-működés-mellett”-a-német-előadások-látogatottab-bak-lesznek,-mint-a-magyarok,-mert-biztos-benne,-hogym-„jó-darabokkal-fenntartható”-a-pozsonyi-magyar-közönség-érdeklődése,-s-abbban-is,-hogym-a-magyar-operett-előadásokra-„a-német-közönség-is-bejön”.²¹

k-özben-r-elle-pályázata-a-hivatali-eljárási-rendnek-megfelelően-haladt-a-közgyűlési-előterjesztés-felé;-előbb-a-színügyi-bizottság-hagyta-jóvá,-majd-a-pénzügyi-szakszabotottság,-s-végül-a-tanács-is-a-pártolása-mellett-döntött.-a-színügyi-bizottság,-mely-végül-is-azzal-utasította-el-s-omogyi-pályázatát,-hogym-nem-csatolta-hozzá-a-vagyon-helyzetének-igazolását,-bizonyítékául,-hogym-adott-esetben-képes-az-előírt-kauciót-letenni,-r-elle-pályázatát-illetően-lényegében-csupán-az-igazgatónak-a-28-fős-zenekar-létszámának-csökkentését-célzó-javaslatá-ellen-emelt-kifogást.-mindemellett-azt-is-javasolták,-hogym-a-színház-német-nyelvű-operett-előadásokat-is-tartson.-a-kétnyelvűség-melletti-legfontosabb-érvük-pedig,-hogym-„még-előbb-csak-7-hónapig-tartattak-előadások”,-r-elle-tíz-hónapos-évadot-tartana-a-városban.-a-pénzügyi-bizottság-viszont,-szembehelyezkedve-a-színügyi-bizottsággal--s-így-vélekedett-később-a-tanács-is-,-elsősorban-takarékossági-okok-miatt,-jóváhagyta,-hogym-ellének-ne-legyen-külön-német-operett-társulata,-mert-így-jelentősen-csökkennek-a-kiadásai,-mi-több,-négy-társulatot--egy-egy-magyar-és-egy-egy-német-prózai-és-ope-rettegyüttest--fenntartani-csak-a-színvonal-kárára-lehetne.²²

a-döntés-végül-is-a-városi-közgyűlés-január-23-i-ülésén-született-meg,-amikor-is-a-képviselők-77-igenlő-szavazattal--45-nemleges-ellenében--a-kétnyelvű,-magyar-és-német-társulatokat-is-működtető-színház-intézménye-mellett-döntöttek.-Ez-azt-jelentette,-hogym-1899.-október-1-jétől-r-elle-iván-költözhetett-be--egy-magyar-prózai-és-egy-opera-s-operett,-valamint-egy-német-prózai-társulattal--három-évre-a-városi-színházba.-a-Nyugatmagyarországi-Híradó-másnap,-január-24-i-száma-hosszan-tárgyalta-a-döntést-és-körülményeit,-nehezményezve,-hogym-a-közgyűlésen-a-Toldy-kör-memorandumával-egyáltalán-nem-foglalkoztak,-amikor-pedig-dr.-pávai-vajna-Gábor-ezt-kifogásolni-akarta,-egyszerűen-nem-adtak-neki-szót,-mire-az-fellebbezésben-kérte-a-belügyminisztertől-a-közgyűlési-határozat-eljárási-hiba-miatti-megsemmisítését.-s-ugyan-a-kétnyelvű-színház-ellenzői-még-ezek-után-is-tettek-néhány-eredménytelen-kísérletet-a-döntés-megakadályozására,-esetleg-elhalasztására,-az-eredmény-ismert:-a-közgyűlés-döntő-többsége-r-elle--s-tervezete--mellé-állt.²³

21. r-elle-iván-ajánlata.-melléklet-a-NYMH-18.-számához-[1899.-január-22.]-1-4.-p.

22. melléklet-a-NYMH-18.-számához-[1899.-január-22.]-5-6.-p.

23. megtörtént-a-döntés.-NYMH,-1899.-január-24.-1-2.-p.

Újságíróból-színházigazgató

r elle-iván-(1861–1914)-a kiegészés-után-felnőtt-és-teret-kapott,-becsvágyó-fiatal-értel-
miség-jellegzetes-képviselője-volt.-Tanulmányait-szülővárosában,-Győrben-és-Budapesten
végezte;-előbb-bölcséleti-doktori-titulust-szerzett,-majd---már-pozsonyt-odahagyva---az
államtudományi-doktorátust-is-letette.-1878-ban,-győri-újságíróként,-a-h azánknál-kezdte
tizenhét-éves-korában-a-pályáját,-s-innen-került-a-fővárosba,-ahol-előbb-a-Pesti Napló,
majd-1885-ben-a-Nemzet irodalmi-ambíciókat-dédelgető-munkatársa-lett-(de-aradi-és
szegedi-lapokban-is-publikált;-az-aradi-*Alföld*-ben-például-Fullánk-álnév-alatt-is).-s-bár-szín-
műírással-már-odahaza,-Győrben-is-próbálkozott-(tizenhét-évesen-írt-*Árvalányhaját*-1878-
ban-a-helyi-műkedvelők-mutatták-be),-a-fővárosban-is-kitárltak-előtte-a-lehetőségek
kapui;-irodalmi-tájékozottságát-hamar-megmutatva-műfordítással-is-próbálkozott
(Johannes-van-de-eewall-[azaz:-august-kühne]-*Egy férfiú*,-1883),-közkedveltek-voltak-a
Fővárosi Lapok-ba-írt-báli-tudósításai,-mi-több,-a-Népszínház-egy-népszínművét-(*Fityfiritty*
--Lányi-Géza-zenéjével,-1890)²⁴ és-egy-dramai-költe-ményét-(*Marcius tizenötödike*,-1892)
is-bemutatta.-de-ezt-megelőzően-is-a-színház-vonzásában-élt,-hiszen-már-1885-ben,-pár-
huzamosan-azzal,-hogy-felvették-a-Nemzethez,-a-főváros-egyik-legpatinásabb-színházá-
nak,-az-Evva-Lajos-vezette-Népszínháznak-is-ellenőre,-később-titkára-lett.

Egyre-otthonosabban-mozgott-téhat-a-vezető-színházi-körökben,-sőt-idővel-a-nagy
tekintélyű-és-nagy-hatalmú-r ákosi-s-zidi-és-családja²⁵ bizalmi-embere-lett.-így-történt,-hogy
amikor-az-ugyancsak-a-r ákosi-Beöthy-család-s-Evva-érdekeltségébe-tartozó,-az-„eleven
énekes-vígjátékokra,-játszi-operettek-re-és-a-szenzációs-modern-dramákra-[értsd: a kor-
társ német drámákra – T. L. megj.]”-(Gajdó-2001,-174.-p.)-szakosodó,-az-erzsébetvárosi
és-józsefvárosi-kispolgárság-igényeit-is-megcélzó-magyar-színház-a-fővárosban-1897.
október-16-án-az-izabella-téren-(a-mai-h-evesi-s-ándor-téren)-felépült-és-megnyílt,-annak
első-igazgatójával---„az-első-időszak-megharcolására”-(r ajnai-1985,-135.-p.)---r elle-ivánt
kérték-fel-s-bár-igyekezett-becsülettel-ellátni-a-színház-szervezéssel,-társulatépítéssel-és
műsortervezéssel,-valamint-az-induló-intézménynek-a-fővárosi-színházak-közé-való-beil-
lesztésével-kapcsolatos-feladatait,-viszonylag-szűk-mozgásteret-maradt,-hiszen-végző
soron-a-színház-kettős-struktúra-szerint-szerveződő-tulajdonosainak-az-elképzeléseit-ke-
lett-(volna)-megvalósítania,-melynek-egyik-elemét---művészi-vonalon---a-r ákosi-család
jelentette,-a-másik-oldalon-pedig---anyagi-érdekeikkel---a-színház-részvényesei-álltak.-s
azon-túl,-hogy-ilyképpen-többszörösen-is-nehéz-helyzetbe-került,-mindezt-csak-tetézte,

24. akár-r elle-eredeti-szociális-érzékének-bizonyítékeként-is-vehetjük-a-vasúti-gátmunkások
körében-játszó-dó-Fityfirittyet,-melyet-az-1962-es-kiadású,-h ont-Ferenc-szerkesztette-*Magyar
színháztörténet Munkásalok színpadjainkon* című-álfejezete-azért-talált-fontosnak-meg-
említeni,-mert-az-„a»szocialista-elvek«-emlegetésétől-sem-riad-vissza”-(h ont-1962,-255.-p.)

25. a-népszerű-színész-nő-és-jeles-színészpedagógus,-r ákosi-s-zidi-a-kor-tekintélyes-író-politiku-
sainak,-r ákosi-viktornak-és-r ákosi-jenőnek-volt-a-testvére;-apósa-a-reformkor-jelentős-sze-
mélyisége-Beöthy-zsigmond-költő,-író-volt,-férje-Beöthy-zsolt,-a-19.-század-második-s-a-20.
század-első-felének-jelentős-irodalomtörténésze,-gyermek-eik-Beöthy-László-színigazgató,
valamint-ifjabb-Beöthy-zsigmond-és-Beöthy-Lídia-színészek-voltak,-Blaha-Lujza-leányának,
soldos-sárikának-pedig-az-anyósa-lett.-Evva-viszont-r ákosi-s-zidi-sógora-volt,-lévén-annak
húgát,-r ákosi-máriát-vette-el-1879-ben-feleségül.

hogy-az-adott-színházkonstrukció-elhibázott,-a-gyakorlatban-nem-igazolt-elemeiből-fakadó-következmények-is-öt-sújtották,-(Gajdó-2001,-177,-179.-p.)-r-ellének-szinte-semmi-nem-sikerült,-s-„az-első-év-a-magyar-színház-egyik-legsikertelenebb-korszaka”-lett-anyagi-szempontról-a-színház-veszteséges-évadot-zárt;-műsora-az-esetek-többségében-nem-igazolta-magát,-ráadásul--egy-két-kivételtől-eltekintve--a-magyar-szerzőket-sem-sikerült-megnyernie-s-„a-műintézet-játékrendjét-eredeti-darabokkal-kiegészítenie”;-előadásai-jobbára-sikertelenek-érdektelenek-vagy-éppen-egyenetlenek-maradtak;-színészei-közül-csak-kevesen-érték-el-a-fővárosi-színvonalat-stb.- (r ajnai-1985,-140-143.-p.)-s-jóllehet-r-elle-szerződése-tizenegy-évre-szól,-már-az-első,-színházindító-évada-végén-kiállt-a-rúdja;-többszörösen-is-összerúgta-a-port-a-részvénytársaság-vezetőivel,-akik--bár-szakmai-színházi-tapasztalataik-nem-voltak--a-művészeti-kérdésekbe-is-bele-kívántak-szólni-(különösen-hegedűs-Béla-országgyűlési-képviselő,-a-részvénytársaság-elnöke,-akit-a-tulajdonosok-egy-része-a-színház-élén-is-szívesen-látott-volna),-r-elle-azonban-„nem-akart-lemondani-az-önálló-intézkedés-jogáról”.²⁶ hegedűs-és-r-elle-konfliktusában-Evváék-a-színházvezető-mellé-álltak,-s-bár-az-1898.-június-11-i-igazgatósági-gyűlés-formálisan-Evva-Lajost-bízta-meg-a-színház-„adminisztratív-és-művészeti-fővezetésével”,-aki-„adminisztratív-igazgatóként”-meghagyta-helyén-pártfogoltját,-s-több-fővárosi-lap-(*Budapesti Hírlap*,-*Pesti Hírlap*,*Budapesti Napló*--1898.-június-15.)-által-is-közölt,-neki-címzett-nyílt-levelében-állt-ki-mellette:-„...a-magyar-színház-részvénytársasági-igazgató-tanácsának-hónap-11-én-hozott-határozata-[...]nem-érinti-az-ön-jogait-és-kötelességeit,-s-az-ön-működési-körét-sem-a-művészeti-vezetés,-sem-az-adminisztráció-terén-nem-korlátozza-s-ön-ezután-is,-mint-eddig-tényleges-igazgatója-marad-a-magyar-színháznak.”-(r ajnai-1985,-141.-p.)-a-két-fél-közi-ellentétek-azonban-továbbra-sem-simultak-el,-s-az-indulatok-sem-csitulak,-így-a-július-4-i-közgyűlésen-újra-elnökké-választott-Evva-kénytelen-volt-engedni-a-részvényeseknek,-akik-„nem-voltak-megelégedve-az-eddigi-regime-mel”,²⁷ s-miután-r-elle-a-színház-vezetéstől-formálisan-visszalépett,-az-igazgatói-székben-Beöthy-Lászlóval-cserélte-fel-öt.²⁸

ilyen-körülmények-között-szerzett-tudomást-r-elle-a-pozsonyi-színház-pályázatáról,-melynek-élére-a-városvezetők-egy-két-magyar-és-egy-német-nyelvű-társulatot-működtető-igazgatót-kerestek-(abból,-hogymint-láttuk--pályázati-kérelméhez-Evva-Lajos-ajánlását-is-csatolta,-továbbá-hogy-a-nevezett-színházi-mogul-pozsonyban-is-többször-felkereste,-s-magyar-nyelvű-társulata-színészeit--és-jórészt-későbbi-vendégszereplőit-is--a-Népszínház-és-a-magyar-színház-adta,-arra-lehet-következtetni,-hogya-r-ákosi-Beöthy-Evva-klán-továbbra-sem-engedte-el-a-kezét,-s--mintegy-kárpótlásként--ebben-a-vállalkozásában-[is]-erősen-pártolta.)-valószínű-azonban,-hogya-ekkor-már-jó-ideje-a-legfényesebb-színházi-körökhöz-tartozó-s-a-színház-csillogásától-elkápráztatt-r-elle,-aki-feltehetően-tele-jó-szándékkal-vágott-bele-az-elképzelés-megvalósításába,-nem-mérte-fel-kellőképpen-annak-kockázatait,-s-nem-számolt-a-nemzetiségi-szempontról-kényes-terület-veszélyeivel-sem.

26. a-*Pesti Napló* 1898.-június-4-i-számát-idézi:-r ajnai-1985,-141.-p.

27. a-magyar-színház-válsága.-*Országos Hírlap*,-1898.-július-5,-7-8.-p.--s-öt-amikor-a-közgyűlésen-r-elle-főljánlotta,-hogya-színházat-hat-évre-bérbe-venné,-a-részvényesek-ezt-is-elutasították.-uo.

28. uo.,-ill.-l.-még:-r ajnai-1985,-141.-p.

a-r elle-évad-közvetlen-előzményei

ám-amíg-r elle-ténylegesen-elkezdhetette-pozsonyi-éवादait,-s-amíg-lekötötték-a-színház-szervezés-és-felszerelés,-valamint-a-társulatépítés-és-műsorgetvezés-gondjai-és-teen-dői,-közbeesett-még-k-recsányi-ignác-február-1-je-és-április-30-a-közti,-korábban-lekötött-utolsó-pozsonyi-éवादa,-aki-január-31-én-„nagy,-fegyelmezett-személyzettel-és-változatos-műsorral”-meg-is-érkezett-a-városba-(a-magyar-színészet-pozsonyban.-*NYMH*, 1899.-január-24.,-3.-p.),-ahol-a-régi-ismerősöknek-kijáró-várakozással-s-egyben-azzal-a kíváncsi-szorongással-fogadták-őket,-hogymit,-milyen-alakításokat-és-előadásokat-hoz majd-az-utánuk-következő-évaddal-beköszöntő-ismeretlen-színházi-jövő.-k-recsányiék február-1-jén,-Berczik-árpád-vígjátékának,-a-*Himfy dalainak*-esti-előadásával-kezdtek-a városi-színházban,-vidéki-viszonylatban-valóban-kiváló-szereposztásban,²⁹ búcsúfellépésüket-pedig-május-8-án-tartották-pozsonyi-Erkel-Ferenc-*Hunyady Lászlójával*, megmutatva,-hogym-„pozsonyban-több-mint-három-hónapon-át-egyfolytában-is-virágozhatik a-magyar-színészet”-(k-recsányiék-búcsúja.-*NYMH*, 1899.-május-7.,-1.-p.).

persze,-a-k-recsányi-féle-éवाद-eseményeinek-ismertetése-mellett-a-r-elle-éवाद-előké-születei-is-állandó-szóbeszéd-tárgyát-képezték-a-városban.-Ezek-közt,-mintegy-mellékté-maként,-de-a-közérdeklődésnek-nem-kevésbé-a-középpontjában-az-új-nyári-színkör,-az aréna-kérdése-állt.-r-elle-ugyanis-kikötötte,-hogya-város-1900.-április-1-jéig-olyan-új, fedett-nyári-színkört-épített-neki,-mely-telt-ház-esetén,-előadásoként-800-forint-bruttó bevételt-hoz(hat)-a-számára.-ami-vizont-ezzel-elindult,-az-külön-tanulmány--sőt-regény! --tárgya-is-lehetne,-olyan-sok-szálon-futó,-szövevényes,-a-dramai-helyzetek-és-váratlan-for-dulatok-sorát-felvonultató-történet,-melynek-részletes-bemutatására-természetesen-nem vállalkozhatok,-mégsem-kerülhetem-meg,-hogylegalább-a-főbb-csomópontjait-ne-érintsem.-a-helyi-társasági-és-közélet-különböző-fórumainak,-a-döntéshozó-szerveknek-és-a sajtónak-egyik-állandó-témája-e-tekintetben--legalábbis-kezdetben--az-aréna-megfele-lő-helyének-kiválasztása-volt.-az-egyik-idevágó-javaslat-a-d-una-jobb-partján-elterülő-liget valamelyik-pontja-(itt-állt-a-régi,-még-1842-ben-emelt-aréna-is),-amit-aztán-a-város-hely-színként-szóba-jöhető-különböző-egyéb-részei,-parcellái-váltogattak-(d.r.-Nagy-o livér:-a nyári-színkör.-*NYMH*, 1899.-február-2.,-1-2.-p.).-További-gondot-jelentett,-hogya-tervek szerint-az-építkezés-igen-nagy-költségekkel-járt,-illetve-az,-hogyezek-valóságos-összegét egy-egy-terv-esetében-sem-lehetett-látni-előre,-csak-folyamatos-növekedésükre-lehetett számítani.-a-február-6-i-városi-közgyűlés-végül-a-liget-mellett-döntött,-miként-arról-is,-hogytovább-tájékozódnak-r-ellenél,-akimár-40-000-forintos-költséggel-is-megépíthetőnek-tar-tott-egy-elmozdítható--jó-idő-esetén-szétrnyitható,-rossz-idő-esetén-összehúzóható--tetejű-színkört.-a-r-elle-által-előre-jelzett-40-000-forintos-költség-azonban-március-derekára már-100 000--a-villany,-illetve-a-gáz-bevezetésével-200 000--forint-körül-járt.-a-színügyi bizottság-ekkor-már-azt-fontolgatta,-hogymegkérdik-r-ellét,-nem-érné-e-be-az-eredetileg tervezettnél-kisebb-színkörrel,-esetleg-nem-egyezne-e-bele,-hogyanak-csak-a-karzata

29. „hozta-isten-a-magyar-színészeket-pozsonyban!”- --köszöntötte-k-recsányiék-at-a *Nyugatmagyarországi Híradó* nyitó-oldalán-a-város-kiváló-személyisége,-hamvas-józsef (1871-1948)-evangélikus-lelkész,-tanár,-író-(hamvas-Béla-édesapja),-akimár-előre-sajnál-kozott,-hogyez-lesz-az-utolsó-éवादjuk-a-koronázóvárosban.-hamvas-józsef:-a-magyar-színé-szet.-*NYMH*, 1899.-február-1.,-1.-p.--L.-még:-a-mai-megnyitó-előadás.-uo.

legyen-fedett,-a földszint-és-a színpad-nyitott-maradna,-illetve-nem-érvé-e-be-a-jelenlegi színpad-kisebbség-átalakításával,-hogymint-kezdő-időjárás-esetén-továbbra-is-alkalmas-lehes-sen-színi-előadásokra-(a-színpad-kérdése.-*NYMH*,1899.-március-24.,-2.-p.).-a másnapi *Nyugatmagyarországi Híradó* viszont-már-egyenesen-„csiklandósnak”-nevezte-a-történetet,-mondván,-hogymint-pozsony-városa-„előbb-jól-megkötötte,-béklyókba-verte-a-saját-kezetét,-aztán-most-a-direktor-belátására-utal,-hogymint-ne-döntse-nyomorúságba-ezt-a-szegény-várost”-(az-arena-kérdés.-*NYMH*,1899.-március-25.,-3.-p.).-szeptember-8-án-az-idezett-lap-arról-adott-hírt,-hogymint-a-tanács-újabb-döntés-alapján,-80 000-forintot-irányzott-elő-az-arena-építésére,-s-most-azok-jelentkezését-várják,-akik-képesek-e-keretösszegben-belül-maradni-(az-új-városi-színpad-építése.-*NYMH*,1899.-szeptember-8.,-2.-p.).

r-elle-egyéb-jelek-szerint-is-gőzerővel-készült-az-évszám-nyilvánvalóan-nagy-visszhangot-keltett-például-azzal,-hogymint-leendő-díszlet,-kellék-és-jelmeztárhoz-megvásárolta-Esterházy-miklós-józsef-gróf-1888-ban-megnyitott,-s-1897-es-haláláig-működtetett-tatai-várszínházának-a-felszerelését.-a-*Nyugatmagyarországi Híradó* elégedett-volt-a-szerencsés-vétellel,mellyel-„r-elle-olyan-fényt-és-pompát-hoz-a-pozsonyi-színpadra,-amin-ővel-vidéki-város-nem-igen-dicsekedhetik”-(r-elle-iván-színházi-felszerelése.-*NYMH*,1899.-április-2.,-5.-p.).

mindeközben-a-városi-szubvenciókon-kívül-állami-támogatás(oka)t-is-szeretett-volna,-s-színtársulata-szervezése-és-„operai-előadások-tarthatása”-céljából-még-áprilisban-államsegélyért-folyamodott-s-zéll-k-álmán-belügyminiszterhez.-a-miniszterelnöki-mellett-a-belügyminiszteri-posztot-is-betöltő-s-zéll-a-36494/99.-eln.sz.-leiratában-ugyan-kifejti,-hogymint-mivel-r-elle-magyar-német-színházat-szervez,-a-magyar-nyelvű-társulatoknak-szánt-forrásra-tehát-jog-szerint-nem-tarthat-igényt,-mivel-azonban-a-színház-magyar-társulata-a-némettől-teljesen-elkülönülten-fog-működni,-3000-forint-egyszeri-támogatásban-részesíti.-a-*Nyugatmagyarországi Híradó* kommentátora-szerint-ez-állami-segély-fejében-a-pozsonyi-közönség-már-az-operaelőadásokat-is-elvárhatja-r-ellétől,-miként-azt-is,-hogymint-magyar-társulatának-tagjai-ne-szerepelhessenek-a-színház-német-nyelvű-előadásában-(r-elle-iván-állami-szubvenciója.-*NYMH*,1899.-április-16.,-3.-p.).

r-összabban-érintette-a-pozsonyi-színidirektort-az-országos-színházi-egyesület-egyelmi-eljárása,-mivel-olyan-kezdőkkel-is-szerződést-kötött,-akik-nem-tagjai-az-egyesületnek,-márpedig-előírás-szerint-a-színházi-egyesületi-tagság-minden-szerződés-szerűen-foglalkoztatott-komédiás-számára-kötelező-(a-pozsonyi-igazgató-egyelmi-ügye.-*NYMH*,1899.-szeptember-8.,-3.-p.).-megjegyzendő,-hogymint-a-magyar-színház-érdekeinek-érvényesítésére-létrehozott,-s-a-századforduló-tájára-színházi-ügyekben-egyre-nagyobb-befolyással-bíró-országos-színházi-egyesület-és-r-elle-között-kezdettől---amióta-az-igazgató-elvállalta-a-pozsonyi-színház-irányítását---ellenséges-viszony-állt-fenn.³⁰ r-elle-a

30. Ezt-az-ellenséges-viszonyt-tanulmányom-későbbi-fejezetei-és-bekezdései-is-dokumentálni-fogják,-itt-most-csak-annyit-kockáztatnék-meg-annak-esetleges-eredetére-vonatkozóan,-hogymint-molnár-László,-aki-az-országos-színházi-egyesület-elnöki-tisztét-1899-1900-ban-betöltötte,-s-aki-sajtóforrások-alapján-a-pozsonyi-színház-igazgató-leghevesebb-ellenzői-közé-tartozott,-1897-1898-ban-a-magyar-színház-főrendezőjeként-és-dramai-színészeként-az-ott-igazgatói-posztot-betöltött-r-elle-alárendeltje-volt,-vagyis-érdekes-lehetne-megvizsgálni,-hogymint-konfliktusai-nem-közös-magyar-színházi-múltjukból-vezik-e-eredetüket.-a-magyar-színház-egyik-főrendezőjének,-h-egedűs-Béla-országgyűlési-képviselőnek,-az-országos-színházi-egyesület-elnökének-a-r-elle-vel-szembeni-ellenérzéseit---e-dolgozatomból-is-kitetszően---egyértelműen-a-pozsonyi-direktor-előző-színházánál-való-személyes-konfliktusai-táplálták.

Magyarország szeptember-7-i számának-személyével-kapcsolatos,-hivatkozott-közleményére-1899.-szeptember-10-én-a *Nyugatmagyarországi Híradó*-ban-válaszolt-a színészegyesület-vezetőinek--név-szerint-is-megemlítve-h egedűs-Bélát--a-személye-ellehetetlenítésére-irányuló-igyekezetével-kapcsolatban,-mely-„hatalmi-túlkapások ellen”-a-leghatározottabban-tiltakozik.-Egyébiránt,-mondja,-senkinek-„semmi-köze ahhoz,-kivel-milyen-szerződést-köt”,-annál-inkább-sem,-mivel-„az-Egyesület-szerződési mintáját-a-belügyminiszter-nem-tette-kötelezővé”-(r-elle-iván:-az-én-fegyelmi-ügyem. *NYMH*,-1899.-szeptember-10.,-1-2.-p.).

mindenesetre-szeptember-végére-benépesült-a-pozsonyi-városi-színház-s-a-város színészekkel,-színházi-alkalmazottakkal--r-elle-iván-169-tagú-személyzetével-elfoglalta-új-s-legalább-három-évre-állandónak-gondolt-állomáshelyét.-minden-készen-állt-a-szeptember-30-i,-szombat-esti-színház-és-évadnyitóra-(a-világítástechnikát-d rezdából-és-a-budapesti-Ganz-gyárból-hozták),-mely-alkalomból-a-magyar-együttes-madách-imre-klasszikus-darbját,-*Az ember tragédiáját*-mutatta-be-ünnepélyes-keretek-közt.-az-eseményt-a *Nyugatmagyarországi Híradó* is-kiemelten-kezelte,-s-szeptember-30-i,-szombati-számának-címodalán-a-lap-tudós-főszerkesztője,-dr.-vutkovich-sándor-madách-életének-rajzával-és-a *Tragedia* jelentőségének-ismertetésével-igyekezett-ráhangolni-a-pozsonyiakat-a-másnapi-bemutatóra-(dr.-vutkovich-sándor:-az-ember-tragédiájáról.-*NYMH*,-1899.-szeptember-30.,-1.-p.),-beljebb-pedig-a-lap-névtelen-cikkírója-arra-figyelmezteti-r-ellét,-hogy-„a-pozsonyi-közönség-ízlése-semmiben-sem-marad-el-a-fővárosiétól”,-„zenei-tekintetben-pedig-egyenesen-el-van-kényeztetve”,-tehát-joggal-vár-el-színvonalas-előadásokat.-ami-pedig-azt-illetti,-az-új-színházi-trupp-biztos-lehet-abbán,-hogy-a-lap-kritikusait-mindig-„a-pártatlan igazság fogja-vezérelni”,-s-kritikájuk-bár-„Nem lesz-dorong”,-de-„cukorkaszörpbe-se”-fogják-mártani-a-tollunkat”-(a-színházi-szezon-kezde.-*NYMH*,-uo.,-1-2.-p.).

mielőtt-azonban-az-ünnepi-előadás-elkezdődött-volna,-Beregi-o-szkar,-a-budapesti-Nemzeti-színház-jelentős-pálya-előtt-álló-tehetsége-jelent-meg-díszmagyarban-a-színpadon,-s-elszavalta-a-színházigazgató-*Fészekrakás* című,-verstanilag-helyenként-megbicsakló,-helyenként-azonban-gördülékenyen-folyó,-megilletődöttséget-s-pátoszt-keverő-versezetét.-az-alkalmi-poétává-avanzsált-színházigazgatótól-ezt-követően-madách-valóban-költői-szárnyalású-szavai-s-filozófiai-mélységű-gondolatai-vették-át-a-szót.-az-előadásról-a-lap-állandó-munkatársa,-felelős-szerkesztője,-dr.-Nagy-olivér-írt-a *Nyugatmagyarországi Híradó* október-1-jei-számában-értékelést,-melyben-előbb-tényként-könyvelte-el-a-magyar-színészet-történetében-példa-nélküli-kétnyelvű-színház-elindulását,-majd,-rátérve-az-előző-esti-előadásra,-elismerte-ugyan-az-igazgató-rendező-r-elle-szándékának-tisztességét-és-vállalásuk-nagyságát,-megjegyezte,-hogy-a-„színpadi-jelenetezés”,-a-kifogástalan-összjáték-terén-van-még-tennivalójuk.³¹ az-Esterházy-miklós-gróf-tatai-jelmezeiben-és-díszletei-közt-játszott-darabban-h-ettyey-aranka-„önálló,-sok-tekintetben-eredeti-alakítást”-nyújtott,-s-éva-szerepében-mindenekelőtt-„az

31. az-„összjáték”-kifogásolása-egyébként-a-pozsonyi-színkritika-egyik-„vesszőparipája”-volt,-bár-vélhetően-korántsem-indokolatlanul,-hiszen-az-évadonként-változó-szereplőkkel,-vendégszínészekkel-„lezavart”-előadások-s-a-vizonylag-sok-bemutató-nem-adott-módot-egy-egy-darab-tökéletes-bemutatására,-kicsiszolására,-s-azok-színre-vitelének-folyamata-sokszor-csak-a-beállítópőrbákra-korlátozódott.

»örök- asszonyt«- juttatta- érvényre”.- ádám- szerepében- természetesen- Beregi- oszkár lépett-fel,- alakítását-azonban- korántsem- lehetett- késznek,- kiérleltnek- nevezni,- s- lehetett- látni,- hogy- „ő- maga- is- küzd- magával,- szinte- nem- tudja,- miként- domborítsa- ki- szerepét”.- a- legérdekesebb- s- legjellemzőbb- azonban,- amit- a- színikritikus- polgár- károly Luciferéről- írt,- melyet- teljességgel- elhibázottnak- tartott,- mert- -- amint- szavaiból- kitetszett- -- a- színész- polgár- nem- annyira- Lucifer- gonoszságának,- ördögi- voltának- a- kidomborítására,- hanem- inkább- a- tagolt,- értelmező- szövegmondásra- helyezte- a- hangsúlyt, amit- gyakran- groteszk-ironikus- elemekkel- tűzdelt- meg.- érdekesség- egyébként,- hogy még- a- kérdéses- évadban,- s- ugyanebben- a- szereposztásban- további- két- alkalommal ismételte- meg- r- elle- a- *Tragédiát*- (október- 2.- és- 25.),- majd- pozsonyi- működésének- következő- esztendei- alatt- 1900.- november- 1-jén- is- tartott- egy- *Tragédia*-bemutatót Thury- Elemérrrel- (ádám),- cserny- Bertával- (éva),- valamint- ismételt- polgár- károlyval (Lucifer),- s- a- következő- évi- mindenszentek- napján- is- madách- szellemét- idézte- meg, ezúttal- könyves- jenővel- (ádám),- j- eszenszkné- csáder- irmával- (éva)- és- somlár zsigmonddal-(Lucifer).³²

r-elle-társulata-és-műsora

r-elle-ivánnak- -- aki- a- városi- s- zínházat- a- városi- közgyűlés- 1899.- január-23-i- határozatával- három- évre- bérbe- vehette- magyar- és- német- színtársulata(i)- számára- -- több- neves- színészt- is- sikerült- megnyernie- magának.- megjegyzendő- azonban,- hogy- mind- az- egy- egy- évadra- szerződöttet,- mind- az- egy- két- három- előadásra- pozsonyba- utaztatott- vendégfellépői- többnyire- -- s- nem- csak- az- első- évadban- -- a- magyar- s- zínházból- vagy- a- Népszínházból- jöttek,- tehát- abból- a- két- zínházból,- melyekkel- neki- magának- is- közvetlen- kapcsolata- volt,- még- ha- előfordultak- más- szerződöttetési- is- (a- Nemzeti- s- zínházból- -- mint- például- rögtön- az- elején,- de- később- is- többször,- Beregi- oszkár- esetében,- az- operából- stb.).- magával- hozta- például- r-elle- Budapestről- a- magyar- színház- épp- csak- feltűnt- üdvöskéjét,- a- s- idney- j- ones- -- o- wen- h- all- operettjében,- a- Gésákban- molly- szerepével- kiugró,- s- a- két- világháború- közti- időszak- magyar- színészetének- fényességévé- lett- Fedák- s- árit,- aki- úgymond- -- a- pozsonyi- magyar- sajtó- s- a- pozsonyiak- vélekedése- szerint- -- városukban- vált- érett- színésznővé.- érdemes- itt- beleolvasni- -- a- pozsonyi- társulattal- kapcsolatban- -- az- első- sikerén- épp- csak- túljutott- díva,- az- ady- Endre- által- is- „...a- nagy- mindennek- /- r- emekbe- termett- kicsi- mása”- ként- aposztrófált- Fedák- s- ári- visszaemlé-

32. Enyedi-2008,-110,-115,-119.-p.- -- megjegyzendő,- hogy- a- *Tragédia* 1883-as- paulay-Ede- féle, budapesti- nemzeti- színházi- ősbemutatója- óta- a- magyar- színházak- egyik- legfontosabb- (reper-toár)-darabja- lett.- s- szinte- nem- volt- magára- adó- színigazgató,- aki- ne- tűzte- volna- műsorára- madách- e- gyorsan- klasszikussá- vált- darabját.- így- volt- ez- pozsonyban- is,- ahol- az- ősbemutató- után- viszonylag- gyorsan,- már- 1885- ben- színre- került- Gerőffy- andor- rendezésében- és- ádám- jával,- majd- 1889- től- k- recsányi- ignác- szinte- minden- évben- bemutatta.- r-elle-ivánék- színház- nyitója- így- -- Enyedi- s- ándor- kimutatása- szerint- -- már- a- 10.- *Tragédia*-bemutató,- illetve- a- 25.- előadás- volt- pozsonyban.- az- újsütetű- direktor- bátorságára- vall,- hogy- k- recsányiék- ugyanez- év- áprilisában- már- ugyancsak- színre- vitték,- tehát- ennek- emléke- még- -- összehasonlítási- alapot- is- jelentve- -- frissen- élhetett- a- helybeli- közönség- emlékezetében.- uo.

kezésébe: „vizsgám-után-r elle-iván-pozsonyi-társulatához-szerződtem.-Nem-akármilyen együttes-volt-ám-a-pozsonyi-társulat!-a-drámai-hősnő-hettyei-aranka,-a-drámai-hős pedig-Beregi-osz-kár-volt.-d-alnoki-viktorra-bízták-a-fő-fő-énekes-szerepkörét,-sarkadi aladár-pedig-a-komikust-játszotta.-mennyi-jó-szerep-várt-itt!-a-Baba,-Mimóza,³³ Szép Heléna,-Mikádó,-Lili,-Toledad,-Kadet kisasszony.-k-áprázatos-ruháim-voltak.-a-legdrágább-színházi-varrónő,-Boda-k-lotild-varrta-őket-pesten.”³⁴

a-színésznő-elsőként-victor-r oger-Bibliás asszonyának-címszerepében-mutakozott be-a-pozsonyi-közönség-előtt.-a-Nyugatmagyarországi Híradó 1899.-október-10-i-számában-íj.-vutkovich-s-ándor-írt-az-íj-új-primadonnáról,-kiemelve,-hogy-bár-„nem-nagy terjedelmű-s-egy-kissé-fátyolozott-hangja-még-ugyan-reászorul-az-iskolázásra,-de-annál többet-ígér-játéka,-amely-határozottan-diszkrét.-s-ugár-alakja,-pikánsul-érdekes-arca praedestinálják-őt-szerepkörére”,-melyhez-„tánca-is-graciózus”,-s-csupán-a-„gondos énektanulásra”-kell-még-nagyobb-gondot-fordítania.³⁵ és-Fedák-nem-keltett-csalódást, az-általa-említett-eken-kívül-is-további-szerepek-sorát-játszotta-el-hét-pozsonyi-hónapja alatt-(pl.-j-avotte-[Louis-verney:-Fanchon asszony leánya];-miss-Lucy-[Guthi-soma-r-ákosi-viktor:-Napoleon öcsém];-anikó-[verő-György:-1848. Hadak útja];-De Chateaux Renard vicomte [Bokor-józsef:-A kis alamuszi];-Ganymedes-[Franz-von-suppé:-A szép Galathea]-stb.-a-lap-március-30-i-száma-arról-tudósított,-hogy-Fedák-zsazsa-az-új-évad-tól-a-budapesti-Népszínházhoz-szerződött.-április-21-én-még-ő-játszotta-o-ffenbach h-elénáját--melyben-„toilettei-a-szabóiparnak-valódi-remekai-voltak.-j-átéka-diszkrétén pikáns”--s-jövendőbeli-direktora,-porzolt-k-álmán,-a-Népszínház-igazgatója,-illetve egykori-tanára,-r-ákosi-s-zidi,-akik-szintén-részt-vettek-az-előadáson,-örömmel-láthatták, hogy--írja-a-helyi-lap-kritikusa--„a-bátortalan-kezdőből-kész-színésznő-vált...”-([nd-]: szép-h-eléna.-NYMH,-1900.-április-22.,-3.-p.).-az-idény-utolsó-előadása-pedig,-mellyel Fedák-s-ári-is-búcsúzott-a-pozsonyi-színpadtól,-talán-nem-is-lehetett-volna-más,-mint-a primadonna-színészi-kiugrását-hozó-Gésák-volt.-a-helyi-lap-színkritikusa-május-1-jén, primadonnájuk-búcsúfélépte-után-új-fent-dagadó-kebellet-nyugtáztá:-„Fedák-kezdő-volt, midőn-idejött,-s-ma-már-teljesen-ura-a-színpadnak”,-mert-„városunk-hagyományos műízlése-nevelte”,-s-a-közönség-is-hosszas-ünneplésben-részesítette:-„zsazsa... zsazsa...-zsazsa...-töltötte-be-a-levegőt.”

33. ugyanezen-darab,-tehát-o-ven-hall---s-idney-j-ones-A-gésák,-vagy-Egy-japán-teaház-története című-operettjének-egy-másik-betanolásban-a-primadonna-molly-szerepét-játszotta, mimózáé-pedig-B.-k-ovács-mariska-vette-át-tőle,-amivel-kezelésben-a-helyi-lap-színkritikusa-nem-kis-szarkazmussal-jegyezte-meg-„ha-ez-annak-bizonyítására-történt,-hogy mimosában-Fedák-k.-a.-jobb-k-ovács-kisasszonynál:-úgy-ez-a-próba-teljesen-sikerült.”-(íj.-v.s.-[íj.-vutkovich-s-ándor]:-színház.-NYMH,-1900.-január-21.,-4.-p.)

34. vörös-1990,-13.-p.--a- fiatal-színésznőt-a-korabeli-pozsonyi-lapok-rendre-Fedák-Zsazsaként -- egy-alkalommal,-sajtóhibásan,-Zsuzsának-írva--emlegették.-Fedák,-egy-év-után,-a Népszínház-pozsonyban,-r-ellenél-vendégszereplő-primadonnája,-h-egy-iranka-ajánlására visszakerült-a-fővárosba,-a-porzolt-k-álmán-igazgatta-Népszínházhoz,-ahol-Fabrice-carré operettje,-a-Toledad címszerepében-mutakozott-be.-u.o.,-14.-p.

35. a-cikk-megjelentetésével-a-lap-saját,-néhány-nappal-korábbi-ígéretét-szegte-meg,-miszerint tiltakozásul,-amiért-a-színház-az-aradi-vértanúk-kivégzésének-napján,-október-6-án,-ezt-a „frivol”-francia-operettet-tűzte-műsorára,-nem-fog-színkritikát-közölni-róla.-vő.-színház. NYMH,-1899.-október-7.,-3.-p.).

Fedák-sárin-kívül,-említettem,-más-hírességek-is-megjárták--némelyikük-többször is--pozsonyt-r elle-itteni-esztendei-alatt,-mindenekelőtt-a-primadonna-által-említették, de-mellettük-még-számosan-mások.-már-az-induló-társulatban-is-ott-volt--mint-említetttem--a-huszonnégy-éves-Beregi-oszkár,-aki-nemzeti-színházi-tagsága-megtartása mellett-szerződött-az-1899/1900-as-évadban-r elléhez,-ahol-Az ember tragédiájának ádámja-mellett-többek-között-shakespeare-Julius Caesarjában-(marcus-antonius)-és Hamletjében-(hamlet),-továbbá-sardou-Fedórájában-(Loris-ipanoff-gróf),-verő-György 1848 (Hadak útja) című-„látványos-színművében”-(petőfi-sándor,- illetve-György), r ákosi-jenő-Endre és Johannájában-(Endre-herceg),-Berczik-árpád-Az igmándi kispap című-népszínművében-(Ferenc),-o bernyk-károly-Brankovics Györgyében-(Gerő). Továbbá-Fedák-felsorolása-sem-feledkezett-meg-a-Nemzeti-színház-későbbi-örökös-tagjáról,-a-színművészeti-akadémia-drámai-tanszékének-elismert-tanáráról,-hettyey arankáról,-de-hegyi-aranka,-a-fővárosi-színházpadok,-majd-a-Népszínház-kiemelkedő képességű,-méltán-ünnepeelt-primadonnája--akinek-A cigánybáró szaffijában-nyújtott alakításáért-ifj.-johann-s-trauss-is-a-tisztelői-közé-tartozott--szintén-több-szerepet-vállalt-r-ellenél.-de-játszott-itt-a-századforduló,-valamint-a-20.-század-első-fele-előkelő vidéki-társulatai-által-szívesen-szerződtetett-sarkadi-aladár,-a-pályakezdő-somlár zsigmond-és-somlay-artúr,-az-énekes-és-próza-színészként,-valamint-rendezőként egyaránt-megbecsült-dr.-dálnoki-viktor,-a-sokrétűen-tehetséges-Follinusné-csigaházy Etel,-a-debreceni-és-pozsonyi-reményteljes-indulása-után-színészként,-rendezőként-és színiiskolai-tanárként-is-bizonyított-izsó-miklós,-a-pozsonyi-kezdeteit-követően-a-vidéki színészet-élvonalába-emelkedett,-ám-csakhamar-fiatalon-elhunyt-mészáros-alajos,-a-sokoldalú-tehetség-pesti-kálmán,-továbbá-a-pozsonyi-magyar-színészet-nagyjából-ez időtől-mind-jelentősebb,-színészként-és-rendezőként-s-később-színházigazgatóként-is fontos-szerepeket-betöltő-alakja,-polgár-károly,-a-maga-idejében-népszerű-komikus: Gömri-jenő,-a-drámai-hősnőként-később-is-sokfelé-szívesen-foglalkoztatott-Gazdy aranka,-az-opera-és-operettszerepekben-egyként-jeleskedő-r-éthy-Laura,-a-magyar színház-primadonnája,-komáromi-mariska,-továbbá-Thury-Elemér-és-felesége,-T.-csige Böske,-vagy-mészáros-margit-és-Tihanyi-miklós-is.

az-egy-két-szerepre,-három-négy-estére-pozsonyba-utazó-vendégfellépők-a-magyar színházi-élet-s-a-fővárosi-színházpadok-akkori-jelesei-közül-kerültek-ki,-mint-például-az Európa-csaknem-valamennyi-jelentős-színházpadát-megjárt,-pozsonyból-elszármazott spányi-irma-(1900-márciusában,-aki-épp-a-párizsi-Nouveau-Théâtre-ből-„ugrott-haza” Georges-Bizet-Carmenjének-címszerepére),-továbbá-vízváry-Gyula-(1900-áprilisában), Újházi-Ede-és-márkus-Emília-(1900-júliusában),-a-magyar-és-az-európai-színházpadok üdvöskéje,-pálmay-ilka-(1901-áprilisában--Bécsből-ugrott-át-pozsonyba,-hogya-Nebántsvirágban-a-város-szegényei-javára-elénekelje-mamselle-Nitouche-szerepét), Beregi-oszkár-(ezúttal-vendégszereplőként,-1901-decemberében).

Felléptette-r-elle-az-idős-írófejedelem,-jó-kai-mór-fiatal-feleségét,-Nagy-Bellát-is-(ady-Endre-is-hírt-adott-róla-a-Nagyváradi Napló 1901-október-20-i-számában).³⁶ r-elle-még r-ákosi-szidi-környezetéből--annak-színiiskolájából--ismerte-Grósz-Bellát,-aki-1898. június-8-án-az-általa-igazgatót-magyar-színházban-tette-le-színivizsgáját-Elektra-szere-

36. ady-Endre:-A Jópai-pár Nagyváradon.-Ady Endre Összes Próza műve 2.,i.-m.

pében.³⁷ a-dolog-azonban-pozsonyban-köztudomásúlag-balul-sült-el.-r-elle-és-városi-színházi-működése-ekkorra-már-alaposan-kívívt-a-magának-a-pozsonyi-magyar-közönség-és-sajtó-ellenszenvét,- melyből- kifolyólag -- s- nem- kis- részt- az- országos-színészegyesület-meg- a- fővárosi- lapok- támadásainak- következtében- -- botrány- botrányra- halmozódott- körülötte.- így- j- ókainé- vendégszerepeltetése- a- pozsonyi- magyar- közönség-és-sajtó-kiengesztelése-végett-is-jól-jött-volna-neki,-s-egészen-az-utolsó-pillanattig-úgy-látszott,- minden-rendben-is-van-körülötte.-az-írófeleség-színésznő-meghívásáról-először-a-*Nyugatmagyarországi Híradó* 1901.-szeptember-16-i-száma-adott-hírt, azzal,-hogy-„a-meghívást-az-ifjú-művészsasszony-el-is-fogadta”,-s-a-tervek-szerint-három-darabban,-egykori-sikeres-szerepeiben---ifj.-alexander-d-umas-vígjátékában-A *bagdadi hercegnő*ben,-j-óka-i-*Dalmájában*,- valamint-r-ichard-voss-társadalmi-színművében,- az *Éva grófnő*ben---tervezi-fellépését-a-városi-színház-színpadán-(j-óka-i-mórné-a-pozsonyi-színpadon.-l. m.,-2.-p.).-o-któber-23-án-már-a-színésznő-pozsonyi-fellépéseinek-az-időpontját-is-közölte-a-lap-(november-4.,-6.,-7.,-s-kilátásba-helyezett-még-egy-darabot-is, s-udermann-*Otthonát*,- melynek-magdája-ugyancsak-Nagy-Bella-egyik-korábbi-sikere-volt),-hozzátéve,-hogy-j-óka-i-nem-kíséri-el-feleségét-ifjúkora-(egyik)-városába,-jóllehet-örömmel-egyezett-bele,-hogy-az-„ismét-a-színpadra-lépjén,-de-neje-kívánja-így,-ki-teljesen-önállóan-kívánja-bemutatni-tehetségét”-(j-óka-i-mórné-a-pozsonyi-színpadon.-u.o.).-j-óka-i-néval-a-fővárosi-színházi-világban-járatos-márkus-j-ózsef-író-utazott-pozsonyba, akivel-megelőzően-j-óka-i-levélben-közölte,-hogy-„...neje-az-ő-lelkének-benső-kívánságára-kezd-meg-vendégszereplési-körútját,-mert-nejének-a-színpad-egy-egész-tündérvilág-volt;-ezt-áldozta-fel-neki,-midőn-két-évv-el-ezelőtt-nejévé-lett...”-(j-óka-i-né-a-színpadon.-*NYMH*,-1901.-október-31.,-2.-p.)-a-szóban-forgó-lap-november-5-én-írást-már-azt-adta-olvasói-tudtára,-hogy-a-nemzet-klasszikusának-felesége-két-nappal-korábban,-vasárnap-délután,-a-budapesti-vonattal-megérkezett-a-koronázóvárosba,-ahol-a-pályaudvaron-r-elle-fogadta-egy-hatalmas-virágcsokorral,-majd-elkísérte-vendégeit-a-palugyay-szállói-szálláshelyükre.-a-lap-november-6-án-száma-pedig-rövid-hírt-közölt-az-*Éva grófnő* előző-esti-előadásáról,-mindössze-annyit-említve,-hogy-j-óka-i-né-a-közönség-gyakran-s-lelkesen-megtapsolta,-többször-kihívta-a-lámpák-elé,-majd-az-est-végén-lelkes-tapsviharral,-virágkosarakkal-s-koszorúkkal-köszöntötték.-s-bár-a-következő-napi,-november-7-i-lap-szám-még--annak-rendje-módja-szerint--beharangozta-Nagy-Bella-dalmáját-az-esti-előadásban,-másnap,-november-8-án-azonban-már-arról-adott--közleményének-címével-is--hírt,-hogy:-*Jókainé további vendégszereplése abban maradt*.-Ebből-megtudhatuk,-hogy-az-5-i-előadáson-Nagy-Bellát-„a-közönség-egy-része”-„barátságtalan-fogadtatásban”-részéltette,-s-megpróbálta-megzavarni-az-előadást.-Ennek-ellenére-a-színésznő-még-a-*Dalma* előadásának-délutánján-is-úgy-nyilatkozott,-hogy-a-kellemetlenségért-kárpótolta-a-publikum-zömének-rajongása,-bár-tudomása-van-róla,-hogy-újabb-tüntetés-készül-ellené.-az-eset-az-azt-addig-meglehetős-távolságtartással-kezelő-*Nyugatmagyarországi Híradó* is-elítélte,-j-óka-i-pedig--értesülve-az-aznap-esti-újabb,-felesége-elleni-tüntetés-tervéről--a-délután-folyamán-a-következő-szükszavú,-visszafogott-hangú-táviratot-küldte-a-pozsonyi-színigazgatónak:

37. Láng-1975,-361.-p.

„r elle-iván-színigazgató-úrnak,
pozsonyba.

pozsonyból-hazatért-barátaimtól-értésülve-az-ottani-ellenséges-érzületről-nőm-elle-
nében,-nem-engedhetem-meg-nőmnek,-hogy-a-pozsonyi-színpadon-többé-fellépjén.-Ezt
kérem-a-közönséggel-tudatni.

híve

j ókai-mór.”

az-esti-vonattal-pedig-maga-is-megérkezett-pozsonyba,-hogy-feleségét-másnap-„visz-
szakísérje- a fővárosba”- (uo.)- s- a házasságkötésük- óta- nemtelen- támadások- meg
egyéb,-j ókai- (korábbi)- családján- és- rokonságán- belüli- viták- keresztűzében- álló,-s- a
rövid-néhány-nap-alatt-másodszor-is-megszégyenített-j ókai-házaspár³⁸ másnap-délután
vonatra- szállt,- és- visszautazott- Budapestre.- Felmerül- a kérdés,- melyre- a- pozsonyi
magyar- lap- nem- ad- választ,- hogy- kik- s- milyen- indíttatásból- próbálták- botrányba- ful-
lasztani-j ókainé-Nagy-Bella-pozsonyi-felléptét,-s-kik-voltak-azok,-akik-a-másnap,-ugyan-
csak-ellene-tervezett-tüntetésre-készültek?-Bár,-legalábbis-az-első-kérdést-nézve,-elég-
gé-árulkodó-lehet-a-*Nyugatmagyarországi Híradó* első,-1901.-november-8-i-kommen-
tárjának- egyik- mondata,- mely- szerint- egy- ilyen- ízléstelen- botránykeltéshez- nem- ele-
gendő,-hogy-„valakinek- talán- nem- valami- magas- színvonalon- álló- játéka- miatt- ily- erős
módon- tüntessenek- ellene”-(j ókainé-további-vendégszereplése- abban- maradt.-/ m.,-1.
p.)-ami-így-akaratlanul-is-alaptalanná- teszi- a- gyanút,-hogy-az-ominózus-eset-j ókainéval
talán- nem- is- elsődlegesen- a- pozsonyi- magyarság- r- ellével- szembeni- egyre- nyíltabb
ellenszenvének- -- újabb,- s- valóban- ízetlen- -- megnyilvánulása,- hanem- csupán- a- szí-
nésznőről- mondott- ítélet- volt- némelyek- részéről.- (Grósz/Nagy-Bella- kétségtelen- színé-
szi-képességeit,-tehetségét- viszont,- ezzel- szemben,- több-kortársi- vélemény-is- igazolja.)
a-történekről- egyébként- -- amelyek- természetesen- az- országos- lapok- érdeklődését- is
felkeltették- -- maga- j ókainé-Nagy-Bella- a- következőképpen- emlékezett- meg- 1974-ben
előkerült,-Láng-j ózsef-által-közzétett- emlékiratában:- „Este- elmentem- a- színházba,- vár-
tam- a- jelenésemre,- de- mielőtt- beléphettem- volna- a- színpadra,- egy- éles- fűttyszó- hang-
zott- el.- [...] Beléptem- a- színpadra,- erre- még- néhányan- fűtültek.- persze- magamon- kívül
voltam,- de- az- előadás- folyt- tovább.- a- fűtülés- nem.- az- igazgató- jelenésem- végén- két-
ségbeesve-jött,-hogy-ő-nem-tudja,-mi-történhetett,-és-ne-törődjem-vele.-Egész-éjjel-nem
aludtam,-és-miután-az-igazgató-azt-mondta,-hogy-a-rendzavarókat-a-rendőrség-vezette
ki,-elhatároztam,-hogy-elmegyek-a-rendőrségre,-megtudni,-hogy-kik-voltak-a-rendzava-
rók.-a-főkapitány-elmondta,-hogy-harminc-fiatalember-jött-pestről-szabadjeggel-ezt-a
feladatot-elvégezni.”-(Láng-1975,-369.-p.)-a-történekről-az-ominózus-vendégszereplé-
se-után,-évtizedekkel-később-megemlékez- j ókainé-azonban-itt-valószínűleg-két,-egy-
mással- összefüggésbe- nem- hozható- dolgot- csúsztatott- egybe.- Tudniillik- külön- kell

38. pár-nappal-korábban,-a-november-1-jén-a-Laborfalvy-r óza---„az-első-asszony”---sírján-j ókai
és- új- felesége- által- közösen- elhelyezett- koszorúja- „j ókainé- Laborfalvi- r ózának”- feliratú
gyászszalagját- az- író- fogadott-leánya-(Laborfalvy-r óza-unokája),-Feszty-árpádné-j ókai-r óza
(iii.-r óza)-letépte-és-megtaposta.-Láng-1975,-369.-p.---Nagy-miklós-„elvakult-tömeget”-említ
j ókai-életrajzában,- amely- a- szalag-feliratát- „a- halott- emlékére- sértőnek- tekintette”.- Nagy
1975,-239.-p.

választani egymástól a néhány pozsonyi fiatalemberhez -- fiatal jogászokhoz, jogakadémiai hallgatókhoz³⁹ -- köthetően az Éva grófnő második felvonása alatt történeteket, s a Dalma másnapi előadására időzített tüntetés tervét, melyre -- a pozsonyi rendőrség megállapítása szerint -- mintegy harminc antiszemita diák érkezett volna Budapestről (Nagy/Grósz-Bella tudvalevően zsidó származású volt), akiknek a színházban már jó előre kibéreltek néhány páholyt.⁴⁰ az Éva grófnő előadása alatti tiltakozás szervezőjeként Láng József -- annak két későbbi levelére hivatkozva -- Jankovics Marcell akkori huszonhét éves pozsonyi író, ügyvédet említi, aki, határozottan tagadva fellépésük antiszemita indíttatását, annyit ismert el, csupán szerettek volna gátat vetni, „az általuk tehetségtelennek ítélt véleményük szerint jókai nevével visszaélni kívánó Nagy-Bella színpadi érvényesülésének”. (Láng-1975, 369–370-p.)

r elle-műsora egyébként teljes összhangban volt a kor-műsor-politikai és műsorrendi szokásaival, s magyar társulatával a budapesti,⁴¹ a némettel pedig a bécsi színházak darbválasztását követte. Ezen belül is, magyar vonatkozásban, elsősorban korábbi teátrumának, a magyar színháznak, valamint az ugyancsak a pártfogói érdekeltségébe tartozó Népszínháznak a műsorát és szerzőit részesítette előnyben, tehát azokat az

39. a pozsonyi „jogakadémiai polgárságnak” egyébként nem ez volt az első, illetve egyedüli színházellenes tüntetése. már jókainé felléptét megelőzően, nem sokkal r elle legelső évadának megkezdése után, botrányt okozó fellépésükkel tiltakoztak az ellen, hogy a színház az aradi tizenhárom kivégzése napján, október 6-án, a nemzeti gyásznapra való méltó megemlékezés helyett egy „frivol” francia operettet, Victor Róger *Bibliás asszonyát* mutatta be. Történt ugyanis, hogy a nemzeti érzelmű joghallgatók a középiskolásokkal szövetkezve, közvetlenül az operett nyitányának elhangzása után, bevonultak a nézőtérre, majd, elénekelve a *Himnusz*-t, „most már játszának maguknak” kiáltással elhagyták a termet (hazafias tüntetés a színházban. *NYMH*, 1899. október 7., 2. p.). jókainé pozsonyi fellépését fél évvel megelőzve pedig azért szerveztek tüntetéssorozatokat a jogakadémiai hallgatók -- vezetőjük ekkor Nozdroviczky Jenő, a helybeli magyar lap jogász tanuló munkatársa, a jogsegélyező Egyesület elnöke volt --, mert az 1901. április 22-i rendkívüli városi közgyűlés újabb hat évvel meghosszabbította r elle iván két nyelvű, magyar és német társulatot működtető, addigra hivatásának eleget tenni egyre kevésbé képes, a helybeli magyar érzelmű polgárok és városi képviselők által folyamatosan bírált színházának játékjogát (a közrendet megzavaró, nyílt utcai tüntetéseiknek végül a rendőrség beavatkozása vetett véget) (hazafias tüntetés. *NYMH*, 1901. április 26., 2. p.).
40. Láng-1975, 369. p., 66. sz. lapalji jegyzet -- a csúsztatás átkerült a legújabb jókai monográfiaiba is, szajbély Mihályéba is, aki az Éva grófnő előadásának rendezőit a másnap pozsonyba érkezett antiszemita tüntetőkkel azonosítja, s bár ő ebben szintén jókainé emlékiratára hivatkozik, elkerülte figyelmét az azt közléte. Láng József körültekintő, az *ItK* 369–370. oldalán szereplő, 66. sz. lapalji jegyzete (amely ugyancsak külön ügyként kezeli a két esetet, melyek közül a budapesti szabadjegyes fiatalok antiszemita tüntetése -- jókainé elutazása miatt -- nem valósult meg), s nem ismerhette a *Nyugatmagyarországi Híradónak* az esetről beszámoló, főntebb idézett cikke utalását sem a „valakinek talán nem valami magas színvonalon álló játékára”. Lásd szajbély-2010, 349. p.
41. ha megnézzük például más nagyobb vidéki színházak műsorát, feltűnően sok egyezést találunk azok műsorszerkezete és darbválasztása, így például r elle 1899–1902-közi pozsonyi, valamint Komjáthy János ugyanezen időbeni debreceni évadai között. vö. ez utóbbival kapcsolatban: Katona-1976, 335–342. p.

opusokat, melyekhez már megelőzően is -- mondhatni -- személyes viszony fűzte. (a személyes elkötelezettség ugyancsak fontos szerepet játszott darabválasztásában; leg- alábbis erre utalnak a műsorán sűrűn szereplő Beöthy-László, -r ákosi-viktor-és-r ákosi j enő-színművek, - valamint Evva-Lajos-fordítások.) a két-kiemelt-színház-közül-mindket- tő, -s különösen a magyar-s zínház-műsorpolitikája azt az ekkorra már alaposan „diffe- renciálódott”- társadalomképet tartotta szem-előtt, -melyet a magyar-főváros-tükrözött, ahol „magyarország-legpolgáribb-társadalm szerkezete”- jött-létre, - amely „a nagypolgá- ri-elittől-a-közép-és-kispolgárság-különböző-foglalkozású,-életmódú,-műveltségű-és-kul- turális-igényű-csoportjain-keresztül-a munkásságig-ível”- (r ajnai-1985,-120.-p.), -bele- értve az-egyre-népesebb-hivatalnokréteget-is.-s noha ez-időben az- „ország-második fővárosa”- szerepében-ekkorra már-egyre-inkább-csak-tetszelgő-pozsony-fejlődése-is dinamikusan-mondható,-míg-Budapest-népessége-1890-1990-között-45%-kal-növe- kedett-(r ajnai-1985,-120.-p.), -pozsonyé-nem-éri-el-a-39%-ot,-bár-a-város-társadalmi szerkezetváltása-szintén-kézzelfogható-ténynek-vehető.-vagyis-r elle-műsor-politikai elképzelései-megfelelő-nyomon-jártak,-talán-csak-azzal-nem-számoltak-kellőképpen, hogy-a-helybeli-németség-itt-még-mindig-jelentős-erőt-képviselet-a-magyarral-szemben, eltérően-a-fővárosi-helyzettől,-ahol-a-német-dominancia-ekkorra-már-visszaszorulóban volt.-s-magyar-nyelvű-társulata(i)-és-műsora-viszonylatában-vélhetően-nem-vette-kellő- képpen-figyelembe-azt-a-helyzeti-előnyt-sem,-melyet-részben-az-osztrák-főváros pozsonyhoz-való-földrajzi-közelsége,-s-a-tárgyunk-szemponjtjából--tehát-színházi-vonat- kozásban-is--döntőnek-bizonyult-vonzása-jelentett-a-pozsonyi-közönség-számára, szemben-az-innen-kétszáz-kilométerre-levő-magyar-főváros-közvetlenül-érvényesíthető vonzerejével.-mindebből-kifolyólag--s-ezt-is-többször-említette-a-pozsonyi-helyi-sajtó-- a-magyar-darabok-előadási-jogának-megvásárlása,-illetve-a-jogdíjfitések-is-teteme- sebb-anyagi-megterhelést-jelentettek-r-ellének,-mint-a-nagyobb-nézettséget-produkáló, alkalmanként-az-osztrák-fővárosból-is-nem-kevés-nézőt-idevonzó-német-színműveké.

Bár-e-helyen-természetesen-nem-lehet-cél-r-elle-iván-magyar-nyelvű-pozsonyi-műso- rának-részletes-ismertetése,-elemzése,-műsorpolitikájának-(ha-beszélhetünk-esetében egyáltalán-ilyesmiről,-az-legfeljebb-úgymond-az-üzleti-érdek-műsorpolitikája-lehet), műsorszerkezetének,-darabválasztásának-legalább-vázlatos-jelzése-nem-kerülhető-el. mindenekelőtt-azt-említeném,-hogy-az-1899.-szeptember-30-i-pozsonyi-színháznyitója és-az-1902.-március-23-i-búcsúja-között--a-nyári-arénai-fellépéseket-is-beleértve-- , évi-tíz-tizenegy-hónapos-játékidővel-és-heti-négy-öt-előadással-számolva,-s-az-állandó érdeklődés-fenntartása-miatt,-r-elle-részéről-szükségyszerűen-a-félezet-is-jócskán-meg- haladó-előadásszámot-s-évenként-jóval-száz-fölötti-darabszámot-feltételez.-E-számelvű műsorpolitika,-e-rohanó-tempó-mellett-aligha-lehet-csodálkozni-a-helyi-(magyar)-sajtó színikritikusainak--dr.-Nagy-o-livérnek,-dr.-Ejury-j-enőnek,-Nozdoviczky-j-enőnek,-ifj. vutkovich-s-ándornak--a-nem-éppen-zökkenőmentes-összjátékot,-a-színészek-gyatra szövegtudását,-nemritkán-halvány-teljesítményét,-a-„visszatetsző-rendezésbeli-hibá- kat”-ostorozó-vissza-visszatérő-kifogásán,-de-már-rögtön-r-elle-pozsonyi-bemutakozá- sa-után-elhangzott-a-Nyugatmagyarországi Híradó cikkírója-részéről-az-első-arra-irá-

42. Figyelemre-méltó,-hogy-r-elle-pártolói-ezt-is-a-magyar-társulat(ok)-összeszokottságának-hiá- nyával-próbálták-magyarázni-(a-színházi-műsorvita.-NYMH,-1899.-október-10,-1-2.).

nyuló-bírálat-is,-hogya-színigazgató---persze-a-magyar-nyelvűek-rovására---nem-tartja-be-a-várossal-kötött-szerződésének-a-magyar,-illetve-német-előadások-paritásos-szín-revitelére-vonatkozó-pontját-(Néhány-szó-az-e-heti-színházi-műsorról.-*NYMH*, 1899. október-8.,-2.).⁴² ugyanekkor-már-az-első-évad-felének-leteltével-elgondolodtató-pengeváltás-alakult-ki-a-helybeli-*Grenzbote* és-a-*Nyugatmagyarországi Híradó* között-ami-att,-hogya-város-említett-német-nyelvű-hírlapja-az-1900-as-esztendő-első-óráiban-„a-magyar-előadások-gyér-látogatottságának-okául”-a-helybeli-magyar-hírlapírók-fanyalgását-is-felhozta,-mondván,-hogylapjuk-„a-nézőket-nem-buzdítja-a-magyar-előadások-látogatására”.-Ezt-a-vádat-dr.-Nagy-o-livérék-természetesen-visszautasították,-s-a-probléma-okát-abbán-látták,-hogya-magyar-együttes(ek)-műsorát-a-zenés-darabok-uralják,-szemben-a-német-társulatával,-amely-szinte-csak-„jobb-nál-jobb-parlandó-darabokat-játszik”, ezért-ha-„a-magyar-közönség-prózai-darabokat-akarna-látni,-a-német-társulat-előadására-kell-mennie”.-mindebből-következően-r-ellének-elsősorban-a-magyar-nyelvű-műsorán-kellene-javítania,-azt-kellene-kiegyensúlyozottabbá,-kifogástalanabbá,-továbbá-„változatos-sá-és-magyarossá”-tennie,-s-több-eredeti-prózai-művel-feldúsítania-(a-magyar-színházi-előadások-látogatottsága.-*NYMH*, 1900. január-4.,-1-2.-p.).-Egyértelmű-dicséretben-részesült-viszont---néhány-más,-főleg-első-évadbeli-előadása-mellett---r-elle-magyar-társulata-a-19.-század-második-felében-magyarországon-is-népszerű-francia-író,-adolf-Belot A 47. cikk című,-„nagy-hatású,-szép-konceptiójú,-lélektanilag-motivált”-négyfelvonásos-dramájának-polgár-károly-„kitűnő”-rendezését,-menszáros-margit-„kiválóan-megoldott”-marcele-jét,-h-ettyey-aranka-minden-részletében-„alapos-tanulmányra-valló”-c-oráját-eredményező-színre-viteléért-(Belot-adolf:-a-47.-cikk.-*NYMH*,-1900.-január-24.,-3.-p.;-[yr.]:-a-47.-cikk.-a-szerdai-színházi-est.-I. m.,-1900.-január-26.,-1.-p.).-a-cikkíró-egyidejűleg-jó-kívánságai-mellett-„arra-buzdítja-r-ellét,-„ha-így-folytatja,-meglátja,-hogya-a-magyar-szó,-egyelőre-legalább,-talán-még-sincs-egészen-számúzve-magyarország-ősi-koronázó-városából”-(uo.).-kiugrónak-ítélte-meg-a-pozsonyi-lap-a-„gyűjtő-hatású”-Fedák-sárit-a-*Toledadban*-(ifj.-v.-s.-[ifj.-vutkovich-sándor]:-*Toledad*.-*NYMH*,-1900.-január-13.,-3.-p.),-szuperlatívuszokban-írt-h-egy-aranka-hármas-női-főszerepéről-a-*Hoffmann* meséiben-(1900.-március-13.,-3.-p.).-s-kiemelte-Beregi-o-szkar-„átgondolt,-hosszú-tanulmány-szülte”-h-amlétjét-(dr.-Nagy-o-livér:-Beregi-h-amletje.-a-szerdai-klasszikus-est.-*NYMH*,-1900.-március-30.,-2.-p.),-továbbá-menszáros-margit-alakítását-Echegeyay-*Mariannájának*-cím-szerepében-(1900.-április-15.,-3.-p.),-s-az-évad-színészileg-is-egyik-legkiegyensúlyozottabb-előadásának-találta-polgár-károly-Az *arany ember*-rendezését.

(Folytatása a következő számban)

Felhasznált-irodalom

- Ady Endre összes prózai művei 2.- <http://mek.niif.hu/05500/05551/html/adypr0118.html>
Letöltés:-2012.-05.-24.
- Benyovszky-károly-1933.-A szlovenszkói magyar színészet vázlatos története.-Bratislava-pozsony, steiner-zsigmond-könyvkereskedése.
- Berecz-dezso-1976.-k-üzdelem-a-magyar-színészetért-s-opronban-1885-és-1905-között.-s-oproni szemle,-XXX.-évf.,-4.-sz.-289-307.-p.
- cesnaková-michalcová,-milena-1981.-*Premeny divadla. Inonárodné divadlá na Slovensku do roku 1918*.-Bratislava,-veda,-vydavatelstvo-slovenskej-akadémie-vied.

- cesnaková-michalcová,- milena- 1997.- *Geschichte des deutschsprachigen Theaters in der Slowakei*.-k öln-Weimar-Wien,-Böhlau-verlag.
- Enyedi- sándor- 2008.- *A Tragédia a színpadon*. 125 év.- madách- könyvtár- -- Új- Folyam- 60. Budapest,-madách-irodalmi-Társaság.
- Fogarassy-László-1993.-pozsony-város-nemzetiségi-összetétele-a-20.-században-a-népszámlálási-adatok-és-a-választási-eredmények-tükrében.-in- veres- Géza- (összeáll.):-*Új Mindenes Gyűjtemény 10. kötet*.-Bratislava/pozsony,-madách-könyvkiadó,-113-136.-p.
- Gajdó-Tamás-1997.-*A színháztörténet-írás módszerei*.-veszprém,-veszprémi-Egyetemi-kiadó.
- Gajdó- Tamás- (szerk.)- 2001.- *Magyar színháztörténet 1873-1920 II.- Magyar színháztörténet*. Főszerk.:s zékely-György.-Budapest,-magyar- könyvklub- --o rszágos-színháztörténeti múzeum-és-intézet.
- h ont-Ferenc-(szerk.)-1962.-*Magyar színháztörténet*.-Budapest,-Gondolat-kiadó.
- h oza,-Štefan-1953.-*Opera na Slovensku 1-2*. martin,-osveta.
- k atona-Ferenc-(szerk.)-1976.-a-debreceeni-színházat-története.-d ebrecen,-városi-Tanács.
- Képviselőházi napló 1896*. XXVI. kötet. 1900. január 18. - március 1. országgyűlési-dokumentumok--naplók-és-írományok-1861-1990.-http://www.mpgy.ogy.hu-Letöltve:-2012.júnus-6.-http://www3.arcanum.hu/onap/pics/a.pdf?v=pdf&a=pdf&p=pdf&id=kn-1896_26/kn-1896_26%20509&no=0
- k ováč,- d ušan- 2010.- problém- pisania- mien-historických- osobností- z- obdobia- uhorských- dejín. *Historický časopis*,-58.-évf.-1.-sz.,-135-137.-p.
- Láng-j ózsef-1975.-j ókai-mórné-Nagy-Bella-émlékirata.-*ItK*,-3.-sz.,-354-377.-p.
- mannová,- Elena- 2005.- pozsony- historiográfiája.- Egy- multietnikus- város- múltjának- differenciált bemutatása- a- 19.- és- a- 20.- század- politikai- fordulatai- után.- in- c zoch-Gábor- kocsis aranka-Tóth-árpád (szerk.):-*Fejezetek Pozsony történetéből magyar és szlovák szemmel*.-pozsony,-k alligram,-47-61.-p.
- mészáros-andrás-2004.-a-magyar-nyelv-és-irodalom-oktatása-a-pozsonyi-királyi-akadémián-és-a-pozsonyi- Evangélikus- Líceumban- a- XIX.- században.- *Fórum Társadalomtudományi Szemle*,-6.-évf.,-2.-sz.,-3-20.-p.
- Nagy- miklós- 1975.- *Jókai Mór alkotásai és vallomásai tükrében*.- Budapest,- szépirodalmi könyvkiadó.-/arcok-és-vallomások/
- E.-Nagy-olivér,-dr.-1904.-s zínházat.-in-Borovszky-samu-(szerk.):-*Magyarország vármegyéi és városai - Pozsony vármegye*.-Budapest,-apollo-irodalmi-Társaság,-394-401.-p.
- pávai-vajna-Gábor,-dr.-1901.-*A pozsonyi színügyi kérdésről*.-k lny.-a-Nyugatmagyarországi-híradó 1901.-ápr.-21-iki-számából.-pozsony,-Wigand-F.-k.-k önyvnyomdája.
- r ajnai- Edit- 1985.- a- Budapesti- magyar- színház- első- tíz- éve- 1897-1907.- *Színháztudományi Szemle*, 16.- Budapest,- magyar- színházi- intézet- -- magyar- Tudományos- akadémia színháztudományi-Bizottsága,-115-185.-p.
- s zajbély-mihály-2010.-*Jókai Mór (1925-1904)*.-pozsony,-k alligram-könyvkiadó.-/magyarok-émlékezete/
- s zarka- László- 2005.- pozsony- etnikai- változásai- és- a- város- közigazgatása- a- két- világháború között.-in- c zoch-Gábor- kocsis-aranka-Tóth-árpád (szerk.):-*Fejezetek Pozsony történetéből magyar és szlovák szemmel*.-pozsony,-k alligram,-401-419.-p.
- valentovič,-Štefan-(i-iii.-köt.)--maťovčík,-augustín-(iii-vi.-köt.)-fel.-szerk.:-*Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990) I-VI*.-matica-slovenská,-martin,-1986--1994.
- vörös-Tibor-1990.-*A Fedák*.-Budapest,-háttér-Lap-és-könyvkiadó.

László Tóth

a-LamE-duck aTTEmpT.-THE BiLiNGuaL TheaTrE oF ívÁN r ELLE and THE NEwS oF WEsTErN huNGarY IN Br aTisLava 1899–1902.

Bratislava-plays-a-special,-although-far-not-a-central-role-in-the-history-of-the-hungarian-theatre-playing.-This-is-indicated-also-by-the-fact-that-the-first-strolling-group--that-of-d ávid-k ilényi--visited-the-coronation-city-near-vienna-with-predominantly-German-population-and-culture-only-in-1820.-But-the-hungarian-theatre-could-not-take-root-here-for-long.-The-German-domination-began-to-equalize-in-a-more-dynamic-pace-only-after-the-1880s,-in-the-result-of-the-national-efforts-taken-for-organization-and-support-of-country-theatre-and-for-the-promotion-of-magyarization-on-the-territories-with-non-hungarian-population.-From-this-perspective,-a-distinctive-and-unique-experiment-was-made-by-iván-r elle,-earlier-engaged-in-foundation-of-a-theatre-and-setting-up-a-company-in-Budapest,-who-was-commissioned-to-establish-a-bilingual-theatre-and-coordinate-the-work-of-a-hungarian-and-German-theatre-company.-The-experiment--despite-that-hungarian-and-German-language-performances-took-place-in-the-municipal-Theatre-in-a-day-shift,-what-seemed-promising-for-some-time,-quickly-failed-because-of-the-qualitative-differences-between-the-two-companies,-in-favour-of-the-German-theatre,-and-in-the-result-of-the-hungarian-and-German-public-of-the-city-and-also-due-to-the-dispute-of-the-city-board-representatives-arising-from-their-different-ideas.-This-study-makes-a-survey-on-the-lights-and-shadows-of-the-above-experiment,-as-it-was-presented-in-the-contemporary-press-and-the-views-of-the-hungarian-and-slovak-theatre-history-writers.

a-k lebelsberg-féle-iskolán-kívüli-népművelés intézményének-meghonosítása- k árpátalján-(1940)

Gyula KoszTyó

The-establishment-of-the-institution-of-the-k lebelsberg´s-out-of-school
popular-education-in-Transcarpathia-(1940)

374(=511.141)(477.87)"1940"

94(439)"1940":37

keywords:-o-out-of-school-popular-education-in-Transcarpathia.-Branch-and-local-out-of-school-popular-education-committees.-péter-vajdai.-courses-of-national-education-and-literacy.-propaganda-work.-Financing.

az-iskolán-kívüli-népművelés-kutatása-nem-új-keletű.-mélyrehatóan-foglalkozott-a-kérdéssel-többek-közt-Felkai-László,-maróti-andor,-T.-k iss-Tamás,-Németh-Balázs,-Fillócsilla.-valamennyien-az-országos-szintet-vizsgálták,-a-lokális-történetek-feldolgozása-még-adósság-például-k árpátalja-esetében.-ismeretes,-hogya-iskolán-kívüli-népművelés-ügy-1929-1944-közötti-iratai,-melyeket-a-magyar-országos-Levéltárban-őriztek,1956-ban-elpusztultak.-azonban-a-k árpátaljai-Területi-állami-Levéltár-beregszászi-részlegében-felfedeztem-két-terjedelmes-fondot,-amelyek-alapján-rekonstruálni-tudom-a-történetet.

állami-keretek

k árpátalja-sok-viszontagságot-megélt-régió.-a-történelem-és-a-világpolitika-meglehetősen-bőkezűen-szórta-e-kis-területre-a-nagy-megpróbáltatásokat.-a-rendszerváltozások-s-a-velük-járó-ideológiák,-a-háborúk-s-az-azok-mellé-társuló-megtorlások-egymásutánisága-reményeket-ébresztett-és-illúziókat-rombolt-az-egyszerű-lakosság-körében.-az-iskolán-kívüli-népművelés-klebelsbergi-elveinek-meghonosítása-a-revíziós-időszakban-az-épitkezés-eleme-volt.

1940.-május-3-án-Budapest-en-elfogadták-a-vallás-és-közoktatás-ügyi-minisztérium(vkm)-1940.-évi-141.200-számú-rendeletét-„amagyar-szent-koronához-visszatért-kárpátaljai-terület-en-az-iskolán-kívüli-népművelés-megszervezéséről”-(teljes-szövegét-I.Fedinec-2001,-576.p.)-az-ezt-megelőző-állapotokról-csak-szörványos-adatok-állnak-rendelkezésre.-a-levéltári-anyagban-fizetési-kimutatók,-befizetési-csekkék-és-más-ehhez-hasonló-iratok-árulkodnak-arról,-hogya-nem-kellett-üres-lappal-indulni.

1940-ben-tehát-rendelet-születik-k árpátalja-iskolán-kívüli-népművelésének-megszervezésére.-a-hóman-Bálint-vallás-és-közoktatási-miniszter-által-aláírt-dokumentum-10-paragrafust-magába-foglaló-törvényben-tájékoztatt-a-legsürgősebb-tennivalókról,-a-132.243/1922.-számú-vkm-rendelet-hatályának-kiterjesztéséről,-s-így-a-régió-integrálásáról-az-anyaországba.-az-utóbbi-rendelet-klebelsberg-kunó-kultusz-miniszter-nevé-

hez-fűződik,-aki-az-1920-as-évek-folyamán-kitartó-küzdelmet-folytatott-a-népművelés intézményének-meghonosításáért.

az-iskolán-kívüli-népművelés-az-első-világháború-után-átszerveződött,-új-feladatokkal-bővült.-Egyebek-között-magába-foglalta-az-írástudatlanok-tanítását,-népkönyvtárak építését,- az- ifjúsági- egyesületek- tevékenységének- ellenőrzését.- a- helyi- népművelési bizottságoknak-az-volt-a-feladatuk,-hogy-a-társadalom-körében-érdeklődést-keltsenek a- különféle- népművelési- formák- iránt.- Fő- célját- ekkor- a- népművelési- munkának- az- tette-ki,-hogy-a-tanköteles-koron-túl-is-segítse-pótolni-az-elemi-iskola-esetleges-hiányait,-egészsítse-ki-az-iskolák-által-nyújtott-műveltséget.-az-első-világháború-előtt-az-iskolán- kívül- népművelés- tevékenységének- fő- formái- az- ismeretterjesztő- előadások- és- a- népművelési- tanfolyamok- voltak- (T.-k-iss-1998,-123-124.-p.).

k- lebelsberg- már- 1920- ban- nyíltan- kijelentette,- hogy- a- liberális- eszme- megszüntetése- érdekében- szervezi- át- az- iskolán- kívüli- népművelést.- a- nemzeti- műveltség- megtartásának- és- fejlesztésének- két- módját- különböztette- meg:- a- széles- néptömeg- tömeg- művelését,- népművelését,- valamint- a- tudományok- ápolását- (kékés- szabó- 1996, 254.p.).-1923-ban-egy-szakértekezleten-két-fontos-irányban-határozta-meg-az-iskolán- kívül- népoktatást:-a- nemzeti- érzés- erősítése¹ és- a- széles- néptömegek- gazdasági- kultúrájának-fejlesztése.-már-korábban-is-hangsúlyozta,-hogy-„minél-súlyosabb-lett-az-élet, annál-inkább-fel-kell- fegyvereznünk-a-magyar-nemzetet-azokkal-a-gazdasági-szakismerekkel,-melyben-a-létért-való-küzdelemben-szüksége-van”.² Ezen-az-értekezleten-is-kiemelte-az-iskolán- kívül- népművelési- törvény- megalkotásának- fontosságát. Elképzelésében-az-iskolán- kívül- felnőttképzés- legfontosabb-feladatának- --a- gazdasági- ismeretek- terjesztése- mellett- --az- analfabéta- tanfolyamok- indítását- tekintette.- Ezek- mellett- fontos- figyelmet- szentelt- a- gyerekek- iskolán- kívüli- nevelésének- mesedélutánok, színjátszó- körök, levente- ünnepek- formájában- (T.-k-iss-1999,-8.-p.).-az-1923-as-értekezlet- legfontosabb- momentuma- az- volt,- hogy- kimondta:- az- állam- és- a- társadalom- együttes-feladata- az- iskolán- kívül- népművelés.- az- anyagi- korlátok- azonban- akadályokat-gördítettek-a-megvalósítás- útjába.- a- törvénybe- iktatás- ezért- elmaradt.

1928-ban-k- lebelsberg- k- unó- újra- napirendre- tűzte- a- törvénytervezetet.- a- h- armadik- Egyetemes- Tanügyi- kongresszuson- behatóbban- foglalkoztak- az- iskolán- kívül- népművelés- fejlesztésének- lehetőségével,- törvényhozás- útján- mihamarabbi- rendezéséről. Ezen- a- kongresszuson- újabb- fontos- mérföldkönek- számító- megállapításokat- tettek. például-kimondták,-hogy-a-pártok-és-a-politikai-szervezetek-nem-foglalkozhatnak-iskolán- kívül- népműveléssel;- az- írástudatlanok- számát- tanfolyamok- segítségével- csökkenteni- kell;- azokban- a- községekben,- ahol- mozik,- színházak,- múzeumok- vannak,- jobban- vegyenek-részt-a-népművelésben;- ahol-nincsenek-ilyen-intézmények,-ott-létre-kell-hozni- népszínházakat,- népkönyvtárakat- (T.-k-iss-1999,-8.-p.).- mivel- a- kongresszus- a- tevékenységhez- szükséges- anyagi- támogatást- a- kormányzattól- várta,- a- törvénytervezetet- egyebek-között-emiatt-sem-tárgyalta-a-nemzetgyűlés-1928-ban.- mégis- fontos- mérföld-

1.- „Erősíteni-kell-és-öntudatosabbá-kell-tennünk-a-nemzeti-érzést,-hogy--a-forradalmi--hangulatok-szélesebb-rétegekben-a-fejüket-fel-ne-üthessék,-mint-aminőket-1918-végén-és-1919-elején-elhatalmasodni-láttunk...”-L.-bővebben:-Gróf-k- lebelsberg-1927,-577.-p.

2.- *Néptanítók Lapja*.-1923,-25-27.-sz.,-27.-p.

kő-volt-a-népművelésben-ez-a-kongresszus,-mivel-a-felvilágosító-tevékenységet-kiterjesztette-a-társadalom-szélesebb-körére:-színházak,-népkönyvtárak-stb.

hóman-Bálint-1935-ben-ismételten-megkísérelte-az-iskolán-kívüli-népművelési-törvény-megalkotását.-1935.-április-16-án,-a-Népművelési-Titkárok-országos-értekezletén-azonban-arról-döntöttek,-hogy-ne-legyen-külön-törvény,-hanem-kerettörvényként-vezetésék-be.-abból-indultak-ki,-hogy-nem-lehet-szétválasztani-„a-két-ikertestvért”---a-népművelést-és-a-népművelést.-az-1930-as-években-viszont-már-a-külpolitikai-események, illetve-ismét-csak-az-ország-rossz-anyagi-helyzete-gátat-vetett-a-felnőttnevelési,-valamint-a-népművelési-törvény-elfogadásának-(T.k-iss-1999,-8.-p.).

Tartalmi-keretek

a-magyar-kormány-1940-ben-ideiglenes-jelleggel,-de-megszervezte-k-árpátalja-iskolán-kívüli-népművelését.-Ennek-értelmében-a-kárpátaljai-terület-három-közigazgatási-kirendeltség-székhelyein-(Fedinec-1996,-369.-p.)-k-irendeltségi-iskolán-kívüli-Népművelési Bizottságot-(k-ik-NB),-a-kirendeltség-területén-levő-összes-településen-pedig-helyi-iskolán-kívüli-Népművelési-Bizottságokat-(h-ik-NB)-kellett-létrehozni.-a-k-ik-NB-elnökének-a-közigazgatási-terület-vezetőjét-nevezték-ki.-az-elnök-mellett-mint-véleményező-és-tanácsadó-testület-működött-a-népművelési-bizottság,-amely-a-helyi-viszonyoktól-függetlenül-társelnököket-és-alelnököket-is-választhatott-(Fedinec-2001,-576.-p.).

a-rendelet-meghatározta-azt-is,-kik-lehetnek-azok-a-személyek,-akik-részt-vehetnek-k-árpátalján-az-iskolán-kívüli-népművelésben.-a-k-ik-NB-taglétszáma-maximum-öt-fő-lehetett.-őket-a-bizottság-elnökének-javaslatára-a-vallás-és-közoktatásügyi-miniszter-nevezte-ki-öt-évre.-a-kirendeltségi-bizottságok-tagjai-azok-lehettek-akik:

- a-népművelésben-kiváló-irodalmi-vagy-gyakorlati-eredményeket-értek-el;
- a-bizottság-elnökének-meghívására-a-kirendeltség-területén-jelentős-népművelési-tevékenységet-folytató-hatósági,-illetve-egy-állami-intézmény-vezetője;
- szintén-a-bizottság-elnökének-a-meghívására-a-kirendeltség-területén-népműveléssel-foglalkozó-társadalmi-szervezet-vagy-intézmény-kiküldötte-is-(Fedinec-2001,-576.p.).

a-bizottságok-előadókat-és-jegyzőket-is-foglalkoztattak.-a-népművelési-titkárt-a-tanügyi-személyzet-sorából-nevezték-ki-a-kirendeltség-népművelési-ügyvitelére.-a-jegyzőket-is-a-vallás-és-közoktatásügyi-miniszter-nevezte-ki,-a-kárpátaljai-kormányzói-biztos-véleményezése-után.

k-árpátalján-a-h-ik-NB-vezetője-általában-a-népművelésben-jártas-helybeli-tanító-vagy-más-tanerő-volt.-a-maximum-tíz-főből-álló-bizottságok-tagjait-a-főszolgabíró-nevezte-ki.-a-helyi-bizottságok-tagjai-lehettek:-a-lelkészek,-a-község-orvosai,-gyógyszerészei,-nyugdíjas-közalkalmazottak,-tanítók,-a-népművelés-iránt-fogékony-falusi-emberek.-a-helyi-bizottságok-szervezeti-és-ügyviteli-teendőit-a-testület-vezetője-látta-el.

az-1940.-május-3-i-141.200-számú-rendelet-kimondta,-hogy-a-kirendeltségi-bizottságokat-legkésőbb-1940.-május-31-ig-mindenhol-létre-kell-hozni,-mindössze-négy-hét-leforgása-alatt.-a-rendelet-intézkedett-a-kárpátaljai-kirendeltségi-népművelési-bizottságok-költségvetéséről-is-(Fedinec-2001,-577.-p.).

k-árpátalján-tehát-1940-májusában-hierarchikus-rendszerben-működött-az-iskolán-kívüli-népművelés.-a-helyi-bizottságok-a-kirendeltségi-bizottságoknak-voltak-alárendel-

ve.-jól-mutatja-azonban-a-rendelet-ideiglenességét,-hogya-iskolán-kívüli-népművelés igazgatását- 1940- augusztusáig- a- kárpátaljai- közoktatási- Tanács- fennhatósága- alá helyezték,- abból- kiindulva,- hogy- rövid- időn- belül- teljes- átfogó- törvénnyel- rendelkezni fognak- a- kárpátaljai- iskolán- kívüli- népművelésről.- E- szervezetet- a- kárpátaljai- tankerület- székhelyén- (ungváron)- hozták- létre- (Fedinec- 1996,- 370- 371.- p.),- hogy- felügyelje- a- népoktatást,- azon- belül- egyebek- között- a- különböző- tanfolyamok- menetét,- anyagát, tantervét.³

a- kárpátaljai- iskolán- kívüli- népművelés- intézményes- alapokra- való- helyezése- 1940- ben- jelentős- mérföldkönek- számított- a- szélesebb- népművelésben.- a- helyi- népművelési- bizottságok- hatékonyabban- kezdtek- működni.- a- központilag- szigorúan- felügyelt- és- jóváhagyott- működési- terveknek- köszönhetően- pedig- munkájukban- a- falusi- réteg- felvilágosításában- egyre- inkább- a- célirányosság- lett- a- legjellemzőbb.

ahogyan- sikerült- megszervezni- az- intézményes- alapokat,- úgy- az- év- folyamán- kikristályosodott- a- népművelési- munka- szervezési- szabályai- is.- minden- előadást,- tanfolyamot- központilag- a- vk- m- nek- kellett- jóváhagynia,- bármennyire- eldugott- tanyáról,- faluról- volt- is- szó.- a- helyi- népművelési- bizottságok- egy- zöld- úrlapon- jelentették- be- a- kirendeltségi- bizottságoknak- az- adott- tanfolyam- típusát,- a- heti- óraszámot,- az- összórászámot,- a- tanfolyam- hosszát,- a- témák- címét,- néha- még- a- hallgatók- névsorát- (az- alfabetikus- tanfolyamok- esetében- állandóan)- is.- a- jóváhagyás- végett- továbbították- az- úrlapokat- a- minisztériumnak;- ennek- engedélye- nélkül- nem- lehet- előadást- indítani.- ha- az- adott- tanfolyamra- jelentkezők- száma- nem- érte- el- a- 15- főt,- akkor- az- előadás-sorozat- nem- indulhatott.- ahol- megkapták- az- engedélyt,- ott- fontos- szempont- volt,- hogy- az- előadók- olyan- előadást- tartsanak- az- adott- községben,- amely- érdeklí- a- közönséget.- a- népművelési- munka- hatékonyabbá- tételét- szolgálta- a- népművelési- bizottságok- tagjainak- ellenőrző- céllal- történő- előadás- látogatása.- Ez- kárpátalján- 1940- től- egyre- nagyobb- intenzitással- jelentkezik- a- népművelési- tevékenység- kísérőjeként.- s- szintén- ettől- az- évtől- vezették- be- kárpátalján- a- népművelési- tevékenységekről- szóló,- kötelező- jellegű- beszámoló- jelentések- készítését.⁴

a- két- világháború- között- a- magyar- kormány- kiemelt- feladatának- tekintette- az- elcsatolt- területeken- maradt- magyarság- kulturális- egyben- tartását- (T.- k- iss- 2002,- 22.- p.). Ezenkívül- a- gazdasági- fellendítés- érdekében- is- fontos- volt- számára- az- iskolán- kívüli- népművelés- felkarolása,- ahogy- azt- Németh- andor- is- megfogalmazta- 1940- júniusában- országgyűlési- felszólalásában.⁵ a- népművelési- munka- egy- másik- célkitűzése- lett,- hogy- a- radikális- ideológiákra- fogékony- szegény- falusi- és- tanyasi- parasztságot- felvilágosítsa (r- omsics- 2010,- 177.- p.).- az- iskolát- végzett- néptömegek- művelésének- volt- egy- nagyon- pozitív- jellemzője,- amely- a- népművelés- sikerességét- jobban- elősegítette,- mint- az- oktatás.- mégpedig- hogy- egy- egy- tanfolyamon- akár- több- ezer- ember- is- megfordulhatott, résztvevőként,- hallgatóként.- jó- példa- erre- több- korabeli- ung- vármegyei- település,

3.- magyar- országos- Levéltár- (a- továbbiakban:- mo L)- k- 27.- minisztertanácsi- jegyzőkönyvek. 1940.07.19.-8-13.-f.

4.- kárpátaljai- Területi- állami- Levéltár- (a- továbbiakban:- k TÁL)- Fond- 1096.-, -op.- 1.-, -od.- zb.- 16., 2-6.-p.

5.- képviselőházi- Napló- (a- továbbiakban:- k N)- (1939- vi- 318)

abara, ahol tizenkét ünnepségen 3653 fő vett részt, vagy például k-iszejőc, ahol tizenkilenc közműveltségi előadáson 1037 személy fordult meg, vagy Ungmogyorós-község, ahol 1242-en vettek részt népművelési előadásokon.⁶ Nemhiába, hisz a falusi és tanya-si világ lakói fogékonyak voltak bármilyen érdekességet közlő előadásra, s az iránt nagy érdeklődést mutattak.

1940-ben Ungvármegyében a népműveltségi és közműveltségi előadások, a nemzetnevelési tanfolyamok, az alapismereteket terjesztő tanfolyamok nyertek nagyobb teret a népművelés során. az analfabéta tanfolyamok is rendszeressé válnak. 1940 folyamán. 1940. októberében Ungvár vármegye iskolán kívüli Népművelési Bizottságának vezetője, vajdai Péter népművelési titkár kijelentette, hogy hangsúlyt kíván fektetni az olvasás, írás, számolás, mérés oktatására, s ehhez a szükséges anyagi támogatást a bizottság magára vállalta.⁷ az analfabéta tanfolyamok elterjedéséhez 1940-ben hozzájárult az is – bár döntő többségében nem ezek adták az írástudatlanok nagyobb hányadát –, hogy igen nagy mértékben vettek rajtuk részt számolni, mérni nehezen tudó kisgazdák. a k m-is felhívta erre a jelenségre a figyelmet. mivel a hatékonyabb gazdasági tevékenységet nem lehet elképzelni számolási műveletekben való jártasság nélkül, ezért a minisztérium a számtan és a mérés tan fokozottabb oktatását írta elő valamennyi népművelési bizottságnak, köztük az unginak is.⁸ Tulajdonképpen ez is egyik fontos oka volt annak, hogy csak Ungvármegyében 1940-ben 220 óra számban rendeztek analfabéta tanfolyamot.⁹ E tanfolyamok magas óraszámát az analfabetizmus növekedése idézte elő kárpatalján. Bár országos szinten 1920-ban a 6 évnél idősebb lakosság 15,2%-a volt analfabéta, ez az érték 1941-re 7,4%-ra csökkent, megfelelő volt. azonban kárpatalja megyéi ebben a tekintetben különböző tendenciákat mutatnak. 1920–1930 között Ungvármegyében például 18,6%-ról 20%-ra növekedett az analfabéták száma a 6 évnél idősebb lakosság körében. Bereg vármegyében ennek az ellenkezője volt a jellemző: 1920–1930 között a 6 évnél idősebb lakosság körében az analfabéták aránya a 21,6%-ról 17,7%-ra csökkent. (T. kiss 1998, 136–139. p.).

a kárpataljai népművelés intézményes alapokra való helyezése hozzájárult a népművelési munka hatékonyabb megszervezéséhez is. a kirendeltségi bizottságok tájékoztató jelleggel továbbították 1940-ben minden helyi bizottságnak a tanfolyamok és előadások megszervezésével kapcsolatos tudnivalókat. a tájékoztató hangsúlyozta, hogy a polgárság tömegei csak akkor lesznek erkölcsösebbek, illetve gyakorlati hasznot jelentő ismeretekre csak akkor tesznek szert, ha a nyújtandó anyagot a helyi viszonyokhoz alkalmazzák, s csak azt adják át, amire a helyi viszonyok szerint szükség van. Ungvármegye tekintetében kiemelt a tájékoztató egy fontos népművelési momentumot. mégpedig hogy a vármegye területén „több olyan kulturális összejövetelt is rendezzenek, ahol a magyar és a rutén nép együtt legyen nem csak, mint hallgató, de mint szereplő is, hogy minden alkalommal együtt, egymásért dolgozzanak és mulassanak”.¹⁰

6.- kTál.-Fond-1096.,-op.-1.,-od.-zb.-5.,-34-82.-p.

7.- kTál.-Fond-1096.,-op.-1.,-od.-zb.-4.,-18.-p.

8.- uo.-8.-p.

9.- kTál.-Fond-1096.,-op.-1.,-od.-zb.-19.,-1.-p.

10.- kTál.-Fond-1096.,-op.-1.,-od.-zb.-16.,-1.-p.

1940-ben-ung-vármegyében-a-nemzetnevelési-tanfolyamok-kerültek-a-legnagyobb számban-(1033-tanóra)-megrendezésre.¹¹ Ezek-több-formában-ölthettek-testet,-aminek csak-a-helyi-népművelő-kreativitása-szabott-gátat.-Tarthattak-ünnepségeket-jeles-évfordulók-kapcsán-nemzetnevelési-céllal,-vagy-például-índíthattak-egyes-helyi-bizottságok kedélyképző,-magyarnóta,-vagy-egyháziének-tanfolyamot.-az-esetek-többségében azonban-kárpátalján-1940-ben-a-népművelési-(vagy-közműveltségi)-előadásokon-belül foglalkoztak-nemzetformálással.

a-népművelési-(vagy-közműveltségi)-tanfolyamoknak-az-volt-a-céljuk,-hogy-a-népis-
kolák-elvégezése-által-szerzett-műveltséget-tovább-fejlesszék.-a-közműveltségi-előadá-
soknak-olyan-anyagokat-kellett-felölelniük,-amelyek-általános-érdekűek-és-mindenki-
nek-szólnak,-mint-például-a-nemzeti-kérdések;-az-itt-élő-népek-egymásrautaltsága;-a
helyi-ipar,-mezőgazdaság-és-kereskedelem-fejlesztése.-volt-azonban-egy-pont,-amikor
a-népművelési-előadások-sok-esetben-nemzetnevelési-töltettel-párosultak.
Nevezetesen-az-előadások-során-a-kirendeltségi-bizottságok-megkövetelték-azt,-hogy-a
helyi-bizottságok-fordítsanak-gondot-a-hazafias-kötelességek-terjesztésére-(hazaszere-
tet,-leventeintézmény,-katonai-szolgálat,-adófizetés).¹² Emellett-a-tevékenységük-során
az-erkölcsös-jellemre-(józsátság,-szeretet,-becsületesség,-önuralom,-kötelességteljesí-
tés),-a-rend-(rendőrség,-csendőrség,-bírótság)-köztiszteletére-és-a-társadalmi-és-feleke-
zeti-békére-kellett-buzdítaniuk-az-előadásokon-megjelenőket.¹³ a-helyi-vizonyok,
műveltségi-színvonalak-sok-esetben-meghatározták,-hogy-mi-tartozzon-a-népművelési
vagy-közműveltségi-előadások-témái-közé.-sok-esetben-egészségügyi,-szülőföld,-
magyar-történelmi,-irodalmi-ismeretek-közlése-is-e-tanfolyam-keretei-közé-tartozott.

a-közműveltségi-tanfolyamhoz-hasonló-céllal-volt-bevezetve-a-népművelési-munká-
latokba-az-alapismereteket-terjesztő-tanfolyam.-c-élja-az-volt,-hogy-az-elemi-iskola-által
nyújtott,-de-azóta-már-leülepedett-ismereteket,-a-rendetlen-iskolázás-következtében
csak-hiányosan-megszerzett-ismereteket-(írás,-olvasás,-számolás,-fogalmazás)-pótolja.
kárpátalján-1940-ben-zseleskörűen-alkalmazták-ezt-a-tanfolyam-típust,-amire-jó-példa,
hogy-csak-ung-vármegyében-710-órán-tartottak-ilyen-jellegű-előadást.¹⁴ azonban-sok
településen,-ahol-az-írni,-olvasni,-számolni-nem-tudók-aránya-magas-volt,-külön-anal-
fabéta-tanfolyamok-indítását-kezdeményezték-a-népművelési-bizottságok.

kárpátalján-1940-ben-az-analfabéta-tanfolyamok-két-típusát-vezették-be:-a-fél-
analfabéták-részére-és-a-teljes-analfabéták-számára.-u-nyvár-környékén-egy-harmadi-
kat-is-indítottak-a-magyar-írásban-és-olvasásban-analfabéták-tanfolyama-címmel.
Tanfolyamokat-csak-olyan-területeken-lehetett-indítani,-ahol-a-beiratkozottak-száma
legalább-10-fő-volt.-s-ikerességüket-kívánta-növelni-az-a-kezdeményezés,-hogy-a-tanfo-
lyamot-eredményesen-befejezőket-a-hallgatott-órák-után-10-15-filléres-jutalomdíjban
részesítették.¹⁵

Ezeken-a-előadásokon-kívül-jóval-kisebb-óraszámban,-de-rendeztek-gazdasági
ismereteket-terjesztő,-egészségügyi,-műkedvelői-előadásokat-is.-Ezek-részaránya-azon-

11.- k TáL.-Fond-1096.,-op.-1.,-od.-zb.-19.,-1.-p.

12.- k TáL.-Fond-1096.,-op.-1.,-od.-zb.-16.,-2.-p.

13.- uo.-2.-p.

14.- k TáL.-Fond-1096.,-op.-1.,-od.-zb.-19.,-1.-p.

15.- k TáL.-Fond-1096.,-op.-1.,-od.-zb.-16.,-3-4a.-p.

ban-nagyon-alacsony-volt,-és-csak-néhány-helyi-bizottság-munkatervében-szerepeltek. a-népművelési-munkálatokban-1940-től-nagyobb-teret-kapott-az-ügynevezett-nemes-ponyva-terjesztése.-Ennek-fontos-eleme-volt-a-ponyvairodalom-teljes-felszámolása,-illetve-ezzel-párhuzamosan-a-„nemes-ponyva”-népszerűsítése.-a-nemes-ponyva-tulajdonképpen-érdekes-regényeket,-ismeretterjesztő-könyvsorozatokat-jelentett,-amelyeknek-a-terjedelme-nem-haladta-meg-a-100-oldalt.-az-esetek-többségében-ezek-képes-híradót,-de-döntő-többségében-népművelési-anyagokat-tartalmaztak.-a-kárpátaljai-kirendeltségi-és-helyi-bizottságok-fontos-partnerek-voltak-a-nemes-ponyva-terjesztésében.¹⁶

a-háborús-körülmények-éreztték-hatásukat-a-magyar-állam-iskolán-kívüli-népművelésében-is.-1940-ben-Gosztonyi-sándor-a-magyar-képviselőházban-felhívta-a-figyelmet-arra,-hogya-az-iskolán-kívüli-népművelésben-nagyobb-teret-kell-szentelni-a-honvédelmi-készségek,-képessegek-fokozására.-megemlítette-azt-is,-hogya-szélesebb-néptömegek-körében-a-legendás-magyar-katonai-tettek-a-feledésbe-mennek.¹⁷ Ez-ellen-kiterjedtebb-és-hathatósabb-propagandatevékenységet-kívántak-megszervezni-mind-a-folyóiratokban,-mind-az-iskolán-kívüli-népművelésben.-1940-től-kárpátalja-iskolán-kívüli-népművelésében-egyre-többször-kerül-sor-hadi,-háborús-vagy-katonai-jellegű-téma-előadásra.-ung-vármegyében-ilyen-témákat-adtak-elő:-a-honfoglalás-története;-történelmi-hőseink;-szent-istván-és-utódai;mátyás,-az-igazságos;-a-tizenhárom-aradi-vértanú;-horthy-miklós-élete.¹⁸ ung-vármegyében-ezek-voltak-a-legtöbbet-ismétlődő-előadások.-ugocsa-vármegyében-jóval-később,-csak-1941-végén-kezdik-meg-a-hadi-jellegű-előadások-rendezését.-itt-az-aktuális-hadieseményekről-való-beszámolás-tette-ki-az-előadások-zömét.-ugocsa-vármegye-minden-településén-szinte-ugyanazok-a-témák-kerültek-bemutatásra:-a-visszatért-délvidék;-történelmünk-hősei;-miért-harcolnak-honvédőink;-légyvédelem;-széchenyi-istván-élete;-a-tizenhárom-aradi-vértanú;-Erdély-rövid-története;-a-tatárjárás;-a-honfoglalás;-kossuth-és-petőfi-élete;-a-világháború;-stb.¹⁹

az-iskolán-kívüli-népművelési-tevékenységben-1940-től-kárpátalja-több-településén-megjelennek-az-egészségügyi-előadások.-Bár-ezek-óraszámát-össze-sem-lehet-hasonlítani-a-nemzetnevelési-vagy-a-közműveltségi-tanfolyamokéival,-az-egyszerű-falusi-lakosság-körében-legalább-olyan-fontos-jelentőségük-volt.-a-terület-orvoshiánnyal-küzdött,-miközben-1940-elején-egy-nagyobb-tuberkulózisjárvány-ütötte-fel-a-fejét-a-területen.-a-tuberkulózis-elleni-harcba-a-maga-módján-bekapcsolódott-az-iskolán-kívüli-népművelés-is.-a-körorvosok-bevonásával-olyan-egészségügyi-tanfolyamokat-rendeztek,-amelyeken-a-következő-előadástémákat-vázolták-fel-leggyakrabban-a-hallgatóságnak:anya-és-csecsemővédelmi-szabályok,-házi-betegápolás-stb.²⁰ Ezeken-kívül-1940-során-a-legtöbb-előadást-a-fertőző-betegségekről-tartották,-amelyekkel-a-szegény-falusi-lakosság-egészségügyi-állapotát-kívánták-némiképp-javítani.²¹

16.- kTál.-Fond-1096.,-op.-1.,-od.-zb.-52.,-1.-p.

17.- kN.-1939-vii-402.

18.- kTál.-Fond-1096.,-op.-1.,-od.-zb.-5.,-1-94.-p.

19.- kTál.-Fond-1097.,-op.-1.,-od.-zb.-15.,-47.-p.

20.- Felsőházi-Napló-(a-továbbiakban:-FN)-1939-i-250.

21.- kTál.-Fond-1097.,-op.-1.,-od.-zb.-9.,-29.-p.

már-k lebelsberg-kunó-idejében-is-szervesen-összefonódott-az-iskolán-kívüli-nép-művelési-tevékenységben-az-állam-és-az-egyház.²² Így-történt-k árpátalján-is-1940-után, hisz-előfordult,-hogy-a-népművelési-tanfolyamok-során-egyházi-témákat-adtak-elő.²³ sok-esetben-rendeztek-az-iskolán-kívüli-népművelés-keretei-között-ünnepségeket (szentesteit,-mikulás-napit-stb.),-egyháziének-tanfolyamokat.-Ezek-többségét-a-helyi-református-lelkész,-a-görög-katolikus-pap,-esperes,-a-római-katolikus-pap-tartotta.-az-ünnepségeknek,-egyházi-ének-tanfolyamoknak-a-népszerűségét-mi-sem-bizonyítja-jobban,-mint-a-résztevők-magas-aránya.²⁴

Finanszírozási-keretek

1940-ben-változás-történt-a-helyi-bizottságok-finanszírozásával-kapcsolatban.-Ekkortól nem-a-községi,-hanem-a-vármegyei-költségvetésből-kerültek-ki-az-anyagi-támogatások iskolán-kívüli-népművelési-célokra.²⁵

a-kárpátaljai-iskolán-kívüli-népművelés-finanszírozásáról-nagyon-nehéz-pontos-képet-kapni.-s-ajnos-nem-áll-rendelkezésre-megfelelő-levéltári-forrás.-Ebben-a-kérdésben-pusztán-csak-az-ung-vármegyei-költségvetési-iratok-bírnak-tájékoztató-jelleggel, mivel-e-közigazgatási-területnek-maradt-ránk-bővebb-iratanyaga.

1. táblázat. az-ung-vármegyei-k-irendeltségi-iskolán-k-ívüli-Népművelési-Bizottság-1940-es-költségvetésének-bevételi-oldala²⁶

Bevételi kategóriák	Pénzösszeg (pengő)
Előző évről maradék	1067
Ung vármegye hozzájárulása a népműveléshez	574
A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumtól rádió beszerzésére kapott összeg	240
Postatakarékossági jóváírás	0,9
Államsegély vetítőgépre	1100
Államsegély	4000
Egyéb	50
Összes kiadás	7031,9

22.- „az-ország-csak-akkor-lesz-szilárd,-ha-a-felépítményt-a-vallás-és-erkölcs-vasbetonalapjaira fektetjük-le...”-L.-bővebben:-k lebelsberg-1929,-60-61.-p.

23.- az-ung-vármegyei-minaj-községben-olyan-tanfolyamot-indítottak,-amelynek-címe-vallás-erkölcs-velés-volt.-L.-bővebben:-k TáL.-Fond-1096.,-op.-1.,-od.-zb.-5.,-17.-p.

24.- 1940-ben-az-ugocsa-vármegyei-620-fős-Batár-községben-megrendezett-egyháziének-tanfolyam-tíz-alkalmán-510-fő-vett-részt,-vagyis-a-tanfolyam-a-település-több-mint-82%-át-bevonta-a-népművelésbe!-Ezt-több-más-település-esetében-is-elmondhatjuk.-L.-bővebben:-k TáL.-Fond-1097.,-op.-1.,-od.-zb.-9.,-38.-p.

25.- k TáL.-Fond-1096.,-op.-1.,-od.-zb.-13.,-31.-p.

26.- k TáL.-Fond-1096.,-op.-1.,-od.-zb.-34.,-3-7.-p.

2. táblázat. az-ung-vármegyei-kirendeltségi-iskolán-kívüli-Népművelési-Bizottság-1940-es-költségvetésének-a-kiadási-oldala²⁷

Kiadási kategóriák	Pénzösszeg (pengő)
Irodai szükségletekre, nyomtatványokra	175
Lapokra, folyóiratokra	79,5
Analfabéta-tanfolyamokra	92
Alapismeret-terjesztő tanfolyamra	460
Általános ismeretterjesztő tanfolyamra	740
Műkedvelő előadásra	100
Vetítőgépre	800
Népművelési titkár különmunka címén	250
Kiszállási költségekre	1000
Postai költségekre	34
Előre nem látható kiadások	11,9
Bútorzatra	167
Összes kiadás	3909,4

az-ung-népművelési-bizottság-1940-ben-nem-használta-fel-teljes-mértékben-a-bevételekből-származó-pénzösszegeit,-s-maradt-3122-pengő-tartaléka.-Láthatjuk-azt,-hogy nem-a-legnagyobb-óraszámban-rendezett-tanfolyamok-kapták-a-legnagyobb-anyagi támogatást,-mint-például-a-nemzetnevelési-vagy-az-analfabéta-tanfolyamok.-Ezek helyett-inkább-a-szélesebb-néptömegeket-érintő-s-szerteágazóbb-ismeretanyagot-közvetítő-alapismereteket-terjesztő-tanfolyamok-kaptak-nagyobb-pénzbeli-támogatást. Láthatjuk-azt-is,-hogy-jelentős-összeget-szenteltek-a-népművelésben-a-technikai-újítások-bevezetésére,-mint-például-vetítőgépek-beszerezésére.

s-zintén-a-pénzügyekhez-kapcsolódik-az-a-gyűjtési-akció,-amit-1940-ben-kezdményezett-az-o-rszágos-Gyűjtőbizottság-Erdélyért-címmel.-a-hivatalos-költségvetési-kimutatásokban-ezt-nem-lehet-megtalálni.-a-gyűjtőakció-két-módon-zajlott.-a-hivatalnokokat-fel-szólították,-hogy-fizetésük-egy-bizonyos-százalékát-ajánlják-fel-a-visszatért-Erdélyben-élő magyarok-megsegítésére.-a-másik-formája-pedig-a-házról-házra-való-megkereséses-gyűjtés-volt.-h-ogy-milyen-összeget-sikerült-így-összegyűjteni,-arról-a-források-nem-szólnak,-s-ahogy-említettem-már,-a-hivatalos-költségvetési-kimutatásokban-sincs-rá-utalás.²⁸

1940-tehát-sorsfordító-kárpátalja-iskolán-kívüli-népművelésében.-Legfontosabb-eseménye,-hogy-intézményes-alapokra-helyezték-a-k-lebelsberg-k-unó-által-az-1920-as-évek-során-meghatározott-népművelési-szemponatok-szerint.-Ezek-közül-a-népművelési-tevékenység-során-megvalósult-a-nemzeti-érzés-erősítése,-a-szélesebb-néptömegek-gazdasági-ismereteinek-gyarapítása,-az-analfabetizmus-elleni-harc,-valamint-a-népkönyvtárak-és-színházak-bevonása-az-iskolán-kívüli-népművelésbe.-s-szervezettebbé-vált-a-népművelés-azáltal,-hogy-1940-ben-kialakult-annak-tanfolyam-szervezési,-illetve-ellenőrző-jellegű-gyakorlata-is.-a-pénzügyek-hozzáigazodtak-az-iskolán-kívüli-népművelés-igényeihez,-sőt,-nagyobb-támogatásban-is-részesült.

27.- uo.

28.- kTáL.-Fond-1096.,-op.-1.,-ob.-zb.-49.,-25.-p.

az-iskolán-kívüli-népművelés-feladata-1940-ben-csakúgy,-mint-a-későbbiekben-is, különösen-nehéz-volt.-Többnemzetiségű,-szegény,-elmaradott-területen-kellett-műveltséget-terjesztenie-a-lehető-leghatékonyabban.-s-ikerességéhez-nagymértékben-hozzájárult kárpátalja-népességének-spontán-érdeklődése-az-érdekesebb-előadások-iránt.-Fontos hatás-volt-a-helyi-magyar-és-a-ruszin-lakosság-békés-egymás-mellett-élésének-értékként való-megőrzése.-az-iskolán-kívüli-népművelés-legfőbb-célja-a-terület-gazdasági-fellendítése-volt,-amit-nem-lehetett-megvalósítani-széthúzó-társadalmi-viszonyok-között.

Források

- Felsőházi-napló,-1939,-i.-kötet.-1939.-június-13.---1940.-október-17.-1939-20-(1939-i)
k épviselőházi-Napló,-1939,-vi.-kötet.-1940.-május-30.---1940.-július-23.-1939-121-(1939-vi)
k épviselőházi-Napló,-1939,-vii.-kötet.-1940.-szeptember-4.---1940.-november-19.-1939-152
(1939-vii)
- k Tál.-Fond-1096.,-op.-1.,-od.-zb.-4.---az-iskolán-kívüli-népművelési-bizottságok-megszervezése, vezetőinek-képzése
- k Tál.-Fond-1096.,-op.-1.,-od.-zb.-5.---az-ung-vármegye-helyi-iskolán-kívüli-Népművelési Bizottságainak-1939-1940-között-megtartott-tanfolyamai
- k Tál.-Fond-1096.,-op.-1.,-od.-zb.-13.---a-magyar-k ir.-vallás-és-k özoktatásügyi-minisztérium-iratai-ung-vármegye-iskolán-kívüli-Népművelési-Bizottságának-1938-1944-közötti-költségvetésével-kapcsolatban
- k Tál.-Fond-1096.,-op.-1.,-od.-zb.-16.---az-1940-41-es-iskolán-kívüli-Népművelési-tanév-népművelési-tevékenységének-megszervezése,-ung-vármegye
- k Tál.-Fond-1096.,-op.-1.,-od.-zb.-19.---az-ung-vármegyei-iskolán-kívüli-Népművelési-Bizottság által-készített-beszámolók-1940-1942-között-a-magyar-k ir.-vallás-és-k özoktatásügyi minisztériumnak
- k Tál.-Fond-1096.,-op.-1.,-od.-zb.-34.---vajdai-péter-a-k örzeti-iskolán-kívüli-Népművelési-Bizottság népművelési-titkárának-1939-1940-es-pénzügyi-elszámolásai
- k Tál.-Fond-1096.,-op.-1.,-ob.-zb.-49.---minisztériumi-tájékoztatók-az-ung-vármegyei-iskolán-kívüli Népművelési-Bizottság-előadónak-továbbképző-tanfolyamairól
- k Tál.-Fond-1096.,-op.-1.,-od.-zb.-52.---a-magyar-k ir.-vallás-és-k özoktatásügyi-minisztérium-értécsítő-tájékoztatója-az-1943-májusi-balatonkenesei-iskolán-kívüli-népművelőknek-szóló továbbképző-kongresszusról
- k Tál.-Fond-1097.,-op.-1.,-od.-zb.-9.---a-helyi-iskolán-kívüli-Népművelési Bizottságok munkaterve-1941-1942-között-Batár,-verbőc-falvakban
- k Tál.-Fond-1097.,-op.-1.,-od.-zb.-15.---a-helyi-iskolán-kívüli-Népművelési Bizottságok munkaterve-1941-1942-között-s zölősegres,-s zölősgyula,-s zölősvégardó-falvakban magyar-országos-Levélár-k-27.-minisztertanácsi-jegyzőkönyvek.-1940.07.19.

Felhasznált-irodalom

- Fedinec-csilla-1996.-kárpátalja-közigazgatása-és-tanügyigazgatása-1938-1944-között.-*Magyar Pedagógia*,-4.-sz.
- Fedinec-csilla-2001.-*Iratok a Kárpátaljai Magyarság Történetéhez 1918-1944.*-dunaszerdahely, Fórum-intézet-Lilium-aurum.

- kékes-szabó-mihály-1996.-klebelsberg-kunó-egyetempolitikai-törekvéseinek-főbb-jellemzői.
Magyar Pedagógia,-3.-sz.
- Gróf Klebelsberg Kunó beszédei, cikkei és törvényjavaslatai 1916–1926.-Budapest,-athenaeum,
1927.
- klebelsberg-kunó-1929.-*Küzdelmek könyve*.-Budapest,-athenaeum.
- Néptanítók Lapja*.-1922,-25–27.-sz.
- romsics-ignác-1998.-*Magyarország története a XX. században*.-Budapest,-osiris-k-iadó.
- T.-kiss-tamás-1998.-*Állami művelődéspolitikai az 1920-as években*.-vác,-mmi-mikszáth-k-iadó.
- T.-kiss-tamás-1991.-*Felnőttoktatás-történet-magyarországon*.-*Educatio*,-1.-sz.
- T.-kiss-tamás-2002.-*Fordulatok, folyamatok. Fejezetek a magyarországi kormányok kultúrpolitikáiról 1867–2000*.-Budapest,-Új-mandátum-könyvkiadó.

Gyula Kosztyó

THE ESTABLISHMENT OF THE INSTITUTION OF THE KLEBELSBERG'S OUT-OF-SCHOOL POPULAR EDUCATION IN TRANS-CARPATHIA (1940)

in-1940,-the-institutionalization-of-the-out-of-school-popular-education-was-achieved-by-a-governmental-resolution-in-Transcarpathia.-on-part-of-masses-of-people-there-was-a-need-for-launching-the-popular-education-activities-as-soon-as-possible.-Transcarpathia-after-Trianon,-separated-from-hungary,-went-through-a-completely-different-economic-and-cultural-development-until-1938.-in-the-result-of-the-first-vienna-arbitral-award,-it-became-part-of-the-hungarian-state-again,-and-the-hungarian-government-started-developing-the-region.-The-implementation-of-this-intention-was-strongly-moved-ahead-also-by-the-diverse-activities-of-the-out-of-school-popular-education-committees-set-up-in-1940.-although-the-popular-education-committees-carried-out-their-work-in-Transcarpathia-under-extremely-difficult-conditions-(poverty,-undeveloped-and-underdeveloped-territory),-they-were-able-to-move-and-inform-huge-masses-by-their-courses.-and,-more-importantly,-these-committees-took-up-and-supported-with-their-work-also-persons-belonging-to-other-national-minorities,-thus-promoting-their-prosperity-in-Transcarpathia-being-returned-back-to-hungary.

MAGYAROK SZLOVÁKIÁBAN

LISZKA JÓZSEF

POPULÁRIS KULTÚRA

Fórum Kisebbségkutató Intézet

r aThmaNN János

makó-pál-mint-új-matematikai-és-logikai eszmék-képviselője

a-Nagyszombati-Egyetem-alapításának-évfordulója

magyarországon -- és bizonyára szlovákiában is -- 2010-ben ünnepelték a pázmány péter-nagyszombati-katolikus-(jezsuita)-egyetem-alapításának-375.-évfordulóját. a megemlékezésekben kevés szó esett a Budára, majd pestre áttelepült Egyetem bölcsészettudományi-karának-első-dékánjáról, makó-pálról. Energikus-szervezőtehetsége-és tanári-kiválósága mellett mindenekelőtt újszerű, hasznos-egyetemi-tankönyvei miatt méltán érdemelte ki ezt a megtisztelő állást. -- valójában matematikai-analíziskönyvével¹ megelőzte korát, a monarchián túl közép-Európát is, és még inkább az akkori monarchia-matematikai-szintjét. a halála óta eltelt több mint 300 esztendő alatt nemcsak a Bolyaiak születtek meg, hanem a 20. század újabb lendülete, főképp a fizika forradalma magyar matematikusokat is a nemzetközi élvonalba emelt: r iesz Frigyes, Neumann-jános, Erdős-pál, Fehér-Lipót vagy szőkefalvy-Nagy-Béla és a többiek bekerültek ebbe a megtisztelő sorba. makó még nem is álmodhatta, hogy a 20. század 40-es-50-es éveiben a budapesti egyetem természettudományi karán külön-analízistan-szék is létesül majd, arról sem, hogy kedvenc-tudományterülete már a gyakorlógimnáziumok-tantervébe is bekerül.

kultúrtörténeti-meg gondolások

kerekgedei-makó-pál-(1723-1793)-analíziskönyve (megjelent 1768-ban, más források, pl. r évai-lexikon-szerint 1764-ben) kétségtelenül a nagyszombati 17-18. századi matematika-(Lipcsic-mihály, h ell-miksa, ivancsics-jános, r eviczky-antal)-csúcsteljesítménye volt.² r eprezentatív alakja ő a magyarországon a 18. század második felében elinduló és felvirágzó természettudományi fellendülésnek, amely Born-ignácot, segner-andrást,

1. paulus-mako: calculi differentialis et integralis institutio. v. indobonae, d. Trattner 168., -247-p.
2. L- legjobb történetírójának, a pannonhalmi-bencés-szerzetes-és-matematikatörténész sárközy-pálnak ide-vonatkozó tanulmányát, amelyben szó szerint ezt írja: „a-jezsuita-matematikusközül-erősen-kiemelkedik-makó-pál. munkái-között-legfontosabb-az-1768-ból-való differenciál-és-integrálszámítási-könyv, mert magyar szerzőtől ez az első ilyen mű-munka.” sárközy-pál: *Nagyszombati régi matematikusok*. pannonhalma, 1933. (a pannonhalmi szemle-1933.-évi-viii.-évf.-különlenyomata, -14-15.-p.-vö.-még: makó-pálról-a *Matematikai és Fizikai Lapok* 36.-k.-[1929]-23-34.-p.)

hell-miksát-tudta-adni-a-világnak.-a-mai-magyar-és-szlovák-tudomány-és-filozófiatörté-
nészek- büszkén- lapozhatják- a- történelemnek- ezeket- az- oldalait,- mert- hisz- az- akkori
észak-magyarország-tudta- ebben- a- legnagyobb-eredményeket-felmutatni.- makó-rendkí-
vüli-intelligenciájával-nyúlt-az-új,-magasabb-matematikához,-mindazt-tudva-és-elgondol-
va,- amit- jeles- kortársai- Nagyszombatban- a- függvényelméletben- kidolgoztak,- és- még
inkább-dicséri,-hogy- követni-tudta-az-akkori-Európa-legjobbait,-Eulert-és-a-két-Bernoulli
fivért,-akik-a-nagy-leibnizi-newtoni-felfedezés-első-rendszerezői,-továbbgondolói-és-fizikai
alkalmazói-voltak.-mindazt-megértve,-amit-az-osztrák-magyar-monarchia-matematikusai
ebben-az-időben-meg-sem-értettek-(pl.-a-legkisebb-és-a-legnagyobb-szám-és-érték,-a-„tart
a-0-hoz”-stb.-fogalmakat),-nemhogy-tudományos-kötetben-tudták-volna-leírni.

matematikatörténeti-besorolásának-kérdéseibe--nem-lévén-a-mathészis-történé-
sze--természetesen-nem-bocsátkozom,-ezt-szépen-elvégezte-a-kitűnő-sárközy-pál-a
Nagyszombati régi matematikusok c.-tanulmányában,-ám-ugyanakkor-művelődéstörté-
neti,-s-kivált-a-magyar-kultúrtörténetben-játszott-szerepét-igen-jelentősnek-tartom.
makó- említett-könyve-ugyanis-nem-egyszerűen-egyike-a-korabeli-tankönyveknek.-Nem
abba-a-sorba-próbált-illeszkedni,-amit-az-akkori-nagyszombati-tanáraink-mária-Terézia
rendelete-(1753)-alapján-egyre-másra-megírtak.³--makó-ugyanis,-aki-a-kortárs-okta-
tásügy-vezető-alakja-volt,-és-részese-a-kor-legnagyobb-oktatási-reformjainak,-nagyon-jól
tudta,-hogy-ennek-az-anyagnak-a-tantárgyi-besorolása-sem-a-magyar,-sem-az-osztrák
felsőoktatásba-nem-vezethető-be.-arra-számított-vélhetően-ugyanakkor,-hogy-matema-
tikai-analízisének-a-fizikában-és-a-mérnöki-tudományokban-betöltendő-szerepét-el-
tudja-majd-fogadtatni,-netán-még-szemléltetésükre-is-képes,-és-akkor-a-kialakuló
modernizálódó-fizika,-mechanika-és-gépészet-nem-pusztá-„táblai-matézist”-fog-benne
látni,-hanem-nagyon-is-használható-eszközt.

ám-makó-nemcsak-passzívan-várta-egy-kezdőbb-helyzet-eljövetelét,-hanem-maga
is-energikusan-dolgozott-ezért,-megalapítva-a-budai-pázmány-péter-Tudományegye-
temen-a-Geometriai-intézetet,-amely-mérnököket-egyetemi-szinten-képezett.-az-exje-
zsuita-fizikus-és-teológus-h-orváth-k-eresztély-j-ános,-aki-már-Nagyszombatban-is-nagy
tisztelője-volt-makónak,-csatlakozik-a-Geometriai-intézet-tervéhez,-majd-oktatói-köré-
hez,-és-mindazt-nagy-tisztelettel-átveszi,-amit-a-makói-úttörő-munkában-megtalált.-
így-tudott-ez-a-kötet-még-makó-életében-(cca.-1784-ben)-segédkönyvként,-majd-halá-
la-után-kötelező-egyetemi-tankönyvként-elterjedni,-a-monarchia-határain-belül-és-kívül
egyaránt-(pl.-itália-egyetemein).

az-eredetiség-és-a-taníthatóság-kérdéséhez

az-analíziskötetben-már-az-első-soroktól-kezdve,-pl.-már-a-bevezetőben-(praefatio)-kor-
rekt-utalás-történik-a-szerző-elődeire,-Eulerra,-Bosovicra,-akik-e-téren-a-feldolgozás-
ban-előtte-jártak-és-mintegy-előzményként-mintát-is-adtak.-ilyen-módon-makó-ebben-a
könyvében-nem-tartott-igényt-eredetiségre,-ám-valójában-eredeti-volt.⁴

3.- a-kor-ismertebb-magyar-matematikusai-közül-j-ánosi-miklósra-gondolunk,-továbbá-Lipscic
mihály-algebrájára,-hell-miksa-algebráira,-ivancsics-j-ános-és-r-éviczky-antal-*Mathematik
Brevis Istitutiójára*.

4.- L.-*Calculi*...,5.-p.

arra-ugyanis-igényt-tartott,-hogy-magyarázatait-szemléletesen,-egymásra-épülő-sorrendben- építse föl:- resolutio,- demonstratio,- corollarium- és- az- illusztratív- példák (exempla),-majd-megfelelő--megoldandó--példatárat-is-illeszen-a-teoretikus-kifejtésekhez.--minden-újabb-rész-témáját-ábrával-is-szemlélteti,-kiírva-a-margóra-a-megke-reendő-ábra-számát-(fig.-1,-2,-3-stb.),-hog- aztán-a-könyv-főszövegéhez-csatolt-függelékben-megjelenítse-őket.--a-függelék-azonban-más-célt-is-szolgált:-a-matematikai-tételek-fizikai-alkalmazását-is,-ugyancsak-szép-táblákban-berajzolva-őket-(Tab.-i,-ii-stb.).⁵ Egyik-elődjét,-r-oger-Bosovicot-abban-múlta-felül,-hog-makó-könyve-éppen-az-elmondottak-miatt-jól-tanítható-is-volt,-és-így-az-egész-monarchiában-tankönyvként-való-használata-könnyen-megvalósítható-lett.

Tudomány-és-eszmetörténeti-előzmények

Leibniz-korszakalkotó-analízistanulmánya (1667)⁶ hamarosan-megmozgatta-és-gondolkodásra-serkentette-a-kontinens-legkiválóbb-matematikusait,-a-két-Bernoullit,-a-baseli-iskola-vezetőit-és-Eulert,⁷-a-berlini,-majd-szentpétervári-iskola-nagyhírű-alakját. Eközben-az-angol- királyi-akadémia-valójában-mással-sem-volt-elfoglalva,-mint-a-Newton-féle-analízis-prioritásának-évtizedig-tartó-bizonyításával,-és-mit-sem-törődött-a-magas,-új-eszme-újragondolásával,-rendszeresével,-tankönyvvé-formálásával-és-tudományos-(pl.-a-fizika-tudományában-való)-alkalmazásával.-Úgy-tűnt,-hog-a-monarchiát-sem-érintette-meg-a-nagyszerű-új-gondolat.-Egyedül-az-osztrák-és-olasz-területen-egyaránt-(latinul)-alkotó-jezsuita-Bosovic⁸ volt-a-kivétel.-a-monarchia-egyetemei-eközben-vajmi-kevés-érdeklődést-mutattak-az-új-fejezet-oktatása-iránt:-sem-Bécs,-sem-Grác,-sem-prága.-Ezt-követően-lépett-a-színre-makó-pál,-a-nagyszombati-jezsuita-egyetem-fizika,-matematika-és-filozófiaprofesszora.

Ennek-azonban-megvoltak-az-előzményei:-éppen-a-felső-magyarországi-felvilágosodásban.-mert-való-és-igaz,-hog-magyarország-nem-tudta-kiteljesíteni-az-európai-felvilágosodás-mozgalmának-széles-palettájú-elveit,-ám-a-korban-elért-természettudományos,-technikai-és-matematikai-eredmények-összességükben-tiszteletre-méltóak,-és-ebből-nagy-része-volt-a-történelmi-Felvidéknek.-h-ogy-ezen-eredményből-ki-érte-el-a-legtöbbet,-bizonyára-vitatható-dolog,-ámde-kosáry-domokos-szavai,-miszerint-„a-legtöbbet-a-fizika-területén-a-felvidéki-értelmiség-produkálta”,-teljesen-megalapozottak.⁹ ugyanakkor-szinte-csodaszámba-megy,-hog-Nagyszombatban-egyfajta-matematikai-iskola-tudott-kialakulni,-amely-a-kitűnő-elődök-eredményei-után-mintegy-csúcsteljesítményként-meghozta-az-új-analíziskönyvet.

- 5.- hasonló-értékelésre-jutott-s-árközy-pál-az-imént-idézett-tanulmányában:-„a-Xviii.-század-szokásához-mérten-a-végtelen-kicsikkel-és-végtelen-nagyokkal-oly-szabadon-és-gondtalanul-számol,-akár-a-véges-számokkal.-példái-világosak-és-tanulságosak.”-uo.-,15.-p.
- 6.- Leibniz:-*Ars combinatoria*. Leipzig,-1668.
- 7.- vö.-jakab-Bernoulli:-*Opera JK. Bernoulli*.-Genf,-1744.;-L.-Euler:-*Introductio in analysin infinitorum* (1748).-Nem-egy-hasonló-témájú-tanulmánya-posztumusz-jelent-meg.
- 8.- vö.-r.-Boskovic:-*Theoria philosophiae naturalis*.-venezia,-1763,-1-2.-latin-és-angol-kiadása.-chicago-London,-1922.
- 9.- kosáry-domokos:-*Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*.-Budapest,-akadémiai,-1996, 622-623.-p.

a-társadalmi-körülmények-kedvezőtlenége-ellenére-ugyanis-a-18.-század-második felében,-a-monarchiában-először,-utat-tört-magának-egy--sajnos-nem-hosszú-életű--természettudományos-felvilágosodás.-amit-a-tudományos-akadémia-híján-csak-szűk, szinte-izolált-körök-művelhettek,-a-provincializmus-nehéz-terhével-birkózva,-s-minde-nekelőtt-a-lemaradottság-folytán-előállott-feladat:-az-utolérés,-a-honosítás-elsőrendű kötelességének-a-teljesítése-mellett.

r észint-a-régebbi,-részint-saját-kutatásaim-eredményeiből-levonható-az-a-következ-tetés,-hogya-reáliák-oktatásában-Felső-magyarország-megelőzte-a-régi-nagy-ország többi-régióit,-például-Erdélyt.-volt-persze-ennek-korábbi-hagyománya:-Fröhlich-d ávid¹⁰ késmárki-csillagdája,-ám-a-18.-században-fontosabb-volt-az,-hogya-éppen-itt-volt-az-új eszmékre-a-legnagyobb-befogadási-készség-a-kiterjedt-peregrináció-és-a-zipser-városok-relatív-polgárosult-háttere-folytán.

másrészt-az-is-kutatási-tényként-fogadható-el,-hogya-Németországban-és-ausztriában-eleinte,-a-korai-felvilágosodás-szakaszában-katalizátorként-ható-wolffianus-eszmék-itt-hatottak-leginkább-és-a-legkorábban,-s-úgyszintén-a-későbbi-peregrináció (halle,-jena,-Göttingen)-következtében-a-kantiánus-filozófiái--s-főként-etikai--eszmék is.

harmadszor,-eltérően-a-reáliák-iskolai-oktatásában-elért-eredményektől,-a-selmecbányai-Bányászati-akadémiának-egy-évtized-alatt-nemcsak-elérni-sikerült-a-nyugat-európai-színvonalat-(pl.-a-freibergi-akadémiát),-hanem-nemzetközi-rangra-is-sikerült emelkednie,-hiszen-ma-már-tudvalévő,-hogya-selmec-lett-a-minta-és-a-példa-az-európai műszaki-felsőiskolák-száma.¹¹

ha-az-összes-közreható-tényezőket-számításba-vesszük,-leszűrhető-egy-fontos magyarázó-elv:-vajon-nem-éppen-a-módszertanban-elért-megújulás-idézte-e-elő-a viszonylag-gyors-előrelépést-és-a-18.-század-elején-még-oly-visszamaradott-helyzet után-a-fellendülést.

makó-pál-a-nagyszombati-milióban

makó-a-magyar-és-az-osztrák-katolikus-felvilágosodás-sajátos-változatát-képviselte.-a kor-jeles-magyar-természettudósainak-sorába-tartozott,-akik-közül-a-kémikus-Born ignácot,-a-fizikus-segner-jános-andrást-ma-már-Európa-szerte-elismeri-a-tudománytörténet,-míg-makó-elismertetése-még-várat-magára.-ami-pályája-indulását-illetti,-az-irodalom-nem-említi-a-Gráci-Egyetemen-(karl-Franzens-universitát)-eltöltött-szemesztereit,-amelyek-pedig-az-ott-elevenen-élő-kepler-hagyomány-miatt-és-legalább-ennyire-a

10.- Fröhlich-d ávid,-a-„császári-matematikusi”-és-késmárki-líceumi-tanár-nevéhez-számos-mű-tartozik,-l.-az-Európa-földrajzáról-írott-latin-nyelvű-munkáját-(Bártfa,-1639.)

11.- idézett-könyvében-k osáry-d omokos-felsorolja-azokat-a-francia-és-német-tudósokat,-akik tanulmányozták-a-selmeci-akadémia-működését-(Gabriel-jars,-Balthasar-haquet,-j.j.Ferber).-u.o.-630.-p.

kitűnő-fizikusprofesszorainak-(karl-scherffer,-Leopold-Biwald)-oktatómunkája-folytán meghatározóak-lettek-további-pályája-szempontjából,-jóllehet-a-régi-egyetemi-levéltár adatai-csak-a-teológiára-való-behatását-említik.¹²

a-Nagyszombati-Egyetemre-kerülésének-tehát-jó-előiskolája-volt.-Fő-szakterülete-a kísérleti-fizika-volt,-s-emellett-tanított-matematikát,-logikát-és-metafizikát-is.-még-a jezsuitatörvény-sem-akasztotta-meg-karrierjét.-mivel-s-wieten-jól-ismerte-kimagasló tudását,-hamarosan-meghívták-az-akkoriban-induló-és-elitképzést-végző-Theresianum tanárának.-az-itt-eltöltött-több-mint-egy-évtized-után-visszakerül-a-Budára-áthelyezett pázmány-péter-Egyetemre,-amelynek-a-bölcsészeti-karán-dékánná-választják.-itt-előszőr-látja-meg-a-lehetőségét-annak,-hogy-a-még-Nagyszombatban-megírt-mérnöki-kéziratait-(amelyeket-a-pozsonyi-Egyetemi-könyvtár-kézirattára-őriz)-kiadja,-miután-nagy energiával-sikeresen-megszervezte-ugyanitt-az-egyetemi-mérnök-képzést-(Geometriai intézet),-amely-Európában-akkor-egyedülálló-volt.¹³ a-fő-impulzust-azonban-a-nagyszombati-egyetem-akkoriban-gyorsan-fejlődő-bölcsészeti-kara-adta-meg-száma.

1753-ban--mint-a-szakirodalom-újra-meg-újra-leírja--tartalmát-tekintve-megszűnt Nagyszombatban-a-hagyományos-ünnepélyes-doktorrá-avatás,-jóllehet-bizonyos-ceremoniális-formák-megmaradtak.-és-ami-egészen-újszerű-volt,-első-ízben-lehetett-természettudományos-témából-doktorálni,-ami-meg-is-valósult.-Ennek-oka-végső-soron-abbankeresendő,-hogy-a-szerzetesrendek-különös-módon-reagáltak-az-európai-felvilágosodásfilozófiára-(„reception-philosophia”)-pl.-a-d-omonkos-rendiek-megmaradnak-a-szent-Tamás-i elvek-mellett.-általában-a-konzervatív-régi-rendek-ragaszkodnak-(forma-szerint-is)-a-skolasztikához,-az-ún.-újak-viszont,-mint-a-piaristák-és-a-jezsuiták,-a-század-közepétől-beengedik-köreikbe-az-új,-felvilágosító-eszméket-is,-bár-ezt-sajátos-módon-teszik.

a-jezsuiták-az-ún.-újskolasztika-módszerét-követik-(suarez,-Fonseca),-és-közelebb állnak-az-induktív,-analitikus-megismerési-elvekhez.-a-rend,-racionális-beállítottsága folytán,-eklektikussá-válik-filozófiai-nézeteiben:-sokat-„átvesz”-az-új-filozófiákból-is (Boscovic,-Wolff).-Ezek-persze-csak-egyes-elvek-és-egyes-tételek,-anélkül-hogy-valamely új-rendszerek-átvételével-maga-a-skolasztikus-rend-felbomlott-volna.-Bernhard-jansen, aki-ezt-az-eklekticismusba-átmenő-folyamatot-leírta,-megkerüli-a-magyar-jezsuiták vonatkozó-történetének-részletezését,-és-ez-nagy-kár,-mert-hisz-országoként-más-és más-volt-az-új-eszmék-recipientje.-az-új-gondolatokat-ugyanis-sok-német-jezsuita-átveszi-(utalhatunk-s-teinmeyerre-d-escartes-és-Wolff-„átvételében”)-ami-Boscovicot-illetti,-ő eklektikus,-wolffianusnak-mondható-filozófiája-mellett-a-természettudományokat,-pl.-a fizikát-és-a-matematikát-előre-is-vitte,-jóllehet-a-természettudományi-írásaiban-él-még a-természettudomány-filozófia-hagyománya.¹⁴

12.- Ezek-az-adatok-a-gráci-karl-Franzens-universitát-egyetemtörténeti-kiadványaira,-valamint Werner-sauer-adataira-épülnek.-Ld.-a-Werner-sauer-aufklärungsphilosophie-in-Österreich-c-fejezetet-az-*Österreichische Philosophie zwischen Aufklärung und Restauration*. amsterdam,-r-odopi,-1982,-31.-skk.-p.

13.- ide-vonatkozóan-a-pozsonyi-Egyetemi-könyvtár-kézirattárában-makótól-az-alábbi-kéziratos hagyatéknál-található:-*Anfangsgründe der Naturhistorie* (ms-60.-sz.-kézirat-kötet),-*Die Maschinenlehre* (ms-10.-kézirat-köt.).-Ez-utóbbi-számos-géptani-rajzot-és-szakmai-táblázatot-tartalmaz-(pl.-a-fogaskerék-áttételről).

14.- L.-a-8.-jegyzetet.

Bernhard-jansen-könyve (1933)-nem-mutatja-ugyan,-de-az-az-igazság,-hogy-a-magyar-jezsuiták-egy-jelentős-része-elfordult-a-skolasztikától-és-csatlakozott-a-„recen-tion-philosophiá”-hoz,-vagyis-a-kor-racionalista-vagy-empirista-irányaihoz.¹⁵ Ez-a-megál-lapítás-a-piaristákra-még-hangsúlyozottabban-vonatkozik.-az-„új-eszmék”-úgy-vonulnak-be-a-nagyszombati-egyetembe,-hogy-ugyanakkor-megtartják-még-a-harmóniát-a-vallás-sal-és-a-régi-vallási-világnézettel.-vonatkozik-ez-k-assára,-k-klozsvárra-és-Budára-is,mert-hisz-itt-is-ugyanaz-jezsuita-tanárok-által-írt-tankönyveket-használják,-tanítják-a-gimnázium-akadémiai-osztályaiban.-hasonló-a-helyzet-Grácban-is,-Bécsben-is.

Elmondható,-hog-1750-ig-Nagyszombatban-a-hivatalosan-kiadott-és-ellenőrzött-sko-lasztikus-anyagot-tanították,-és-ilyen-szellemben-tartották-a-nyilvános-egyetemi-vitákat-is.

más-volt-a-helyzet-a-jezsuita-tanárok-egyéni-tudományos-tevékenysége-terén,-még-ha-az-oktatásuk-nem-is-volt-több-anyagközlésnél.-a-század-közepétől-a-reformmal-az-új-tankönyvek-már-egy-új-szellemet-tükröztek,-ami-csak-hosszabb-előkészítő-tevékenység-eredménye-lehetett.

Ezekben-az-új-könyvekben-már-megjelenik-az-irónia-a-skolasztikus-elvek-iránt.megvan-ez-a-logika-tankönyveiben-is:-pl.-ivancsics-professzor-látnivalóan-csak-azért-ír-valamit-a-szillogizmusokról,-hog-hiányukért-meg-ne-róhassák.¹⁶

makó-pál-filozófiai-gondolatai

a-makói-gondolatvilág-felvázolásakor-a-kornak,-tehát-a-18.-század-második-felének-monarchia-beli-eszmetörténeti-állapotát-kell-figyelembe-vennünk.-ugyanis-a-18.-század-60-as-éveire-az-egyetemi-akadémiai-emberek-körében-teret-nyer-Wolff-filozófiája.jóllehet-ebben-az-időszakban-a-wolffianizmus-a-német-tartományokban-már-túlhaladottá-válik-és-kant-kezd-utat-törni-magának,-a-dunai-monarchiában-a-wolffi-filozófia-még-a-progressziót-képviseeli.-1760-tól-a-jezsuita-rend--feloszlataáig-(1773)--a-wolffi-és-a-boscovici-filozófia-összekapcsolásával-kísérletezett-abból-a-célből,-hog-az-osztrák-jezsuiták-ennek-alapján-adjanak-választ-a-kor-kérdéseire.--Boscovic-gondolatvilágát-ismerve-ez-a-törekvés-aligha-lehetett-sikeres,-mert-ő-Leibnizet-bírálv-és-nem-meg-értve,-megállt-Wolff-spekulatív-gondolatvilágánál.-makó-könyveit-tekintve-úgy-vélem,nincs-különösebb-jelentősége-annak,-hog-mondhatni-baráti-kapcsolatban-voltak-Bos-coviccsal,-leveleket-váltottak.-Wirth-Lajos-érdekes-módon-megemlíti-és-idéz-egy-Bosco-vichoz-írott--természetesen-latin-nyelvű--makó-levelet--s-zörényi-László-felfedezése-nyomán.-Ebből-azonban-nem-vonható-le-széles-körű,-filozófiai-credójára-is-vonatkozó-általánosítás,-hiszen-a-matematikai-tárgyú-levele-az-analiziskötet-keletkezéséhez,-ill.újabb-magasabb-matematikai-kompendiumához-nyújt-adalékat:

„én-a-múlt-évben-a-növendékek--elsősorban-a-mi-növendékeink--számára-kiad-tam-egy-differenciál-és-integrálszámítási-tankönyvet,-amelyet-több-helyen-alkalmaztam-a-fizikára-és-a-mechanikára;-most-egy-másik-köteten-dolgozom,-amely-a-magasabb-egyenletek-aritmetikai-és-mértani-megoldásáról-szól,-s-amelynél-Tisztelendőségem-műve-az-algebráról-és-a-mértani-helyek-átalakításairól-nem-kis-segítségemre-szolgál.”

15.-vö.-Bernhard-jansen:-*Deutsche Jesuiten-Philosophen des XVIII. Jhs. in ihrer Stellung zur neuzeitlichen Naturauffassung*.-zeitschrift-für-katholische-Theologie,-1933.

16.-L.-johann-ivancsics:-*Institutiones logicae*.-1757.

makó-ugyanis-nemcsak-matematikájában,-fizikájában,-hanem-filozófiai-írásaiban-is megőriz- egyfajta- szuverén- gondolkodást.- semmit- sem- vesz- át- átgondolatlanul- sem Leibniztől,-sem-c-hristian-Wolfftól.¹⁷

a-jezsuita-rend-feloszlatásával-megváltozott-a-helyzet:-ugyanis-a-filozófiaoktatás tereziánus-reformjával-(1752)-a-szinte-kizárólag-a-Wolffot-vulgarizáló-Baumeister-által átvett-filozófiatanítás--és-persze-az-ő-tankönyve¹⁸--lépett-a-régi-szakasz-helyére,-ami még-az-etikaoktatást-is-áthatalta,-és-ami-jellemezően-kiszorította-az-arisztotelészre,-ill. a-tomizmusra-mint-feltétlen-tekintélyre-való-hivatkozást-(ld.-a-gráci-reform-és-az-augusz-tiánusok-térnyerése).

ilyen-viszonyok-között,-amikor-a-vulgárfilozófia-lett-az-uralkodó-magyarországon,-a wolffi-filozófiát-magáévá-tévő-makó-egy-eklektikus-gondolatvilágba-került.-ami-viszont makó- javára- írandó:- azon- kevesek- közé- tartozott- a- korabeli- magyarországon,- akik Leibnizet- olvasták,- elemezték- és- kritikai- megjegyzésekkel- illették.- Ezt- találjuk- egyes kompendiumaiban,-pl.-a-„metaphysic”-ban.¹⁹

a-*Metaphysic* ontológiával-foglalkozó-fejezetében-egyebek-közt-Leibniznek-a-világ egyetemes-tökéletességére-vonatkozó-tételével-foglalkozik-hosszasan,-és-logikai-érveket-hoz-fel-a-cáfolatára.-makó-itt-azt-kifogásolja-Leibnizben,-hogy-az-megkísérli-a-valóságos-világot,- valamint-a- megkülönböztethetlenségi- elvet- bizonyítani,- de- ezt- mérték- túl- használva- (ultra-aequos-limites-pertinere- vult)- megsérti- (makó:- ontologia,- 14. p.)-makó-itt-pontosan-idézi-Leibniz-*Principia Philosophiae* c.-művét,-az-eredeti-latin-szövegéből:- „Ex-infinitis-mundis-possibilibus...”,-ami-magyarul-így-szól:- „a-lehetséges-végte- len-számú-világok-közül,- amelyek-isten-gondolataiban-(in-ideis-dei)-vannak,- csak-egy létezhethet,- ezért- szükséges,- hogy- isten- választásának- elégséges-(ésszerű)- oka- legyen (necesse-dari-rationem-ufficientem-electionis-divinae),-amelyik-öt-inkább-az-egyik-meg- oldásra-sarkallja,- mintsem-a- másakra:- ez- az- ok- pedig- nem- származhat-másból,- mint hogy-a-tökéletességnek-milyen-fokát-tartalmazza-a-világok.”-(ontologia,-13.-p.)-Leibniz szerint- ez- azért- lehetséges,- mert- „mindegyik-(világ)- rendelkezik- a- létezésre- kiterjedő joggal,- a-tökéletesség-ama-mértéke-szerint,- amelyet- magában-rejt.”-(Leibniz:- principia phil.,-§-55-skk)

17.- amikor-makó--latin-nyelven--azt-írta-Boscovicnak,-hogy-„a-múlt-évben-[azaz-1768-ban]-a növendékek-számára-kiadtam-egy-differenciál-és-integrálszámítási-tankönyvet”,-még-aligha volt-tudatában-annak,-hogy-könyvét-az-egyetemi-oktatásba-pár-évig-még-nem-tudják-bevon- ni,-részben-a-hallgatók,-részben-a-tanárok-előismereteinek-hiánya-miatt.- (L.- *Tudóslevelek művelődésünk külföldi kapcsolataihoz. 1577-1797.*-szerk.-:s-zörényi-László.-s-zegec,-1989. 135-141.-p.)

18.- L.-F.-c-h.-Baumeister:-*Elementa philosophiae recentioris.*-1747.

19.- makó-filozófiai-írásaiban-feltűnő,-hogy-Leibniz-teóriáival-nem-csak-foglalkozik--ami-ebben a-korban-alig-fordul-elő-a-d-unai-monarchia-tudósainál--,-hanem-élenken-vitába-is-száll velük.- (l.-p.-makó:-*Ontológia.*-2.-sect.-2,-c-3.-in-*Compendiaria metaphysicae institutio, quam in usum auditorium philosophiae elucubratis.*-vindobonae,-1761.).--az-a-tény,-hogy-a-makó-féle-tankönyvek-a-wolffi-gondolat-körön-belül-mozognak,-szemléletesen-igazolja-azt,-hogy-filozófiai-jellegű-tankönyvei-a-tereziánus-kor-s-chulphilosophie-ját-nyújtották,-amit-a-14-kiadás-ban-való-megjelenésük-is-mutat.

makó- felteszi- a- kérdést:- mi- adódik- abból,- ha- Leibniz- szentenciáját- elfogadjuk? Leibniz-ugyanis- -- mondja-makó- -- egy-dilemma-előtt-áll:- isten-ezt-a-világot-tökéletes-ségének-alapjából-vagy-szükségszerűen,-vagy-nem-szükségszerűen-teremtette.-az-első-esetben-a-világ-absolute-létezik,-vagyis-logikailag-szükségszerűen,-a-második-esetben-viszont-isten-egy-kicsit-tökéletesebbet-is-teremthetett-volna,-amit-pedig-a-leibnizi-argumentum-értelme-éppenséggel-kizárt.-Leibniz-eszerint- -- mint-Werner-sauer-interpretációja-is-megítéli- -- bizonyítási-hibát-követ-el:-vagy-túl-sokat-bizonyít,-vagy-semmit-sem-bizonyít.

Filozófiai-írásait-tekintve-elmondható,-hogymakó-módszere-eklektikus-volt:-tartalmaz-Locke-féle-empirikus-elemeket-is-és-Wolff-féle-korlátozott-racionalista-metódusokat-is.-Leibnizben-azonban-éppen-Wolff-és- -- a-gráci-matematikus- -- s-cherffer-szemüvegén-nézve-nem-annyira-az-igazi-filozófiai-értékeket,-hanem-inkább-az-ellentmondásokat-mutatja-fel.-Leibnizben-inkább-csak-az-ellentmondásokat-látva,-nem-vette-észre-vagy-nem-méltányolta-az-ezek-egyeztetésére-tett-kísérleteket.

Boscovic- még- megkísérelte- a- newtoni- erőtanak- a- leibnizi- monász-tannal- való-összeegyeztetését- -- mint-már-említettük- -- , -ám-ezt-makónál-nem-találjuk.

Ügyszintén-nincs-nyoma-annak-sem- -- talán-Wolff-interpretációit-elfogadva- -- , -hogymakó-észlelte-volna:-Leibniz-maga-több-ponton-megkísérelte-ellentmondásainak-feloldását.- Ezek- közé- tartozott- például- a- progresszív- természettudomány- és- az- istenhit- egyeztetése.

makó- a- klasszikus- (pl.- az- arisztotelészi,- cicerói)- hagyományt- úgy- próbálta- a- maga- írásaiban- megőrizni,- hogy- logikai- kompendiumokban- idézte.- Egyébként- fizikájában- a- Newtonból-kiinduló-Boscovic- r- adics-féle-termeszettelozófiát-kiindulópontnak-vette,-és-ezen-a-nyomon-építette-fel-fizika-könyveit.

k-ülön-elbírálás-vonatkozik-a-kéziratokban- található-logikai-és-a-matematikai-gondolataira.-ugyanis- -- következetes-gondolkodó-lévén- -- nem-tudván-gondolatilag-elszakadni-a-Newton-Leibniz-féle-analízis-új-logikájától,-a-hagyományos-logikát- -- mintegy-kötelességszerűen- -- leírja-kompendiumaiban,-ám-kézirataiban-újra-meg-újra-felveti-egy-új-logika-szükségességét.-Ez-a-terve-bizonyíthatóan-megvolt,-hiszen-még-egy-kompendiumában-is-elárulta-jövőbeni-szándékát,-a-megvalósításához-azonban- -- akárcsak-a-nagy-Bolyai-j-ános- -- ő-sem-tudott-eljutni.

a- felsőbb- matematika- mint- az- új- logika- hallgatólagos- alkalmazása- makónál

makó-pál-a-60-as-években-megjelent-*Differenciál- és integrálszámítás* című-latin-nyelvű-könyvében-lényegében-a-leibnizi-és-newtoni-fogalmakkal-operált,-bár-nem-e-nagy-szerzők-műveiből-való-közvetlen-átvétellel.-Ezt-ugyanis-előtte-a-Bernoulli-fivérek,-majd-ezt-követően-Euler-már-megtették.-makó- természetes- következetességgel- használja- a- „tart-a-0-hoz”,-illetve-a-„tart-a-végtelenhez”-fogalmakat-(természetesen-új-jelölésükkel),-ami-ellenkezett-a-hagyományos-logikai-contradictio-fogalmával,-mely-szerint-egy-értéknek-vagy-végtelennek,-vagy-nem-végtelennek,-illetve-nullának-vagy-nem-0-nak-kell-lennie.

a-kor-vezető-aufklärer-tudósainál-általános-vonás-volt-a-lehető-legnagyobb-fogalmi-tisztaságra-és-élességre-való-törekvés,-és-a-matematikai-analízis-felfedezését-is-ennek

köszönhette-a-világ.-Ernst-cassirer-is-hangsúlyozta-Leibniz-jellemzésénél,-hogy-gondolkodási-módszere-egyfajta-szabad-fogalomalkotás-volt-(cassirer:-*Leibniz' System...*, 1902,-105.-p.).

Leibniz-a-logika-egészére-alkalmazta-matematikáját,-és-ezt-bizonytal-azért-tette,mert-ebben-a-matematikust-kevésbé-köti-a-tradíció,-mint-a-filozófust.-Ennek-folytán-alkotóbb-is-lehetett,-és-kipróbálhatott-minden-elgondolható-kombinációt,-aminek-folytán-kibővült-előtte-a-lehetőségek-köre.--ami-makó-pált-illetti,-nála-nem-a-tehetség-hiánya,-hanem-bizonytal-világnézeti-kötöttségei-és-a-tradíció-ereje-nem-engedték-meg,hogy-Leibniz-és-Bernoulli-útjára-lépve-komoly,-a-kézirati-vázlatokon-túlmenő-lépéseket-tegyen-egy-új-matematikai-logika-felé.

miközben-a-kortárs-konzervatív-matematika-cáfolni-igyekszik-az-új-végtelenfogalmakat,-makó--úgy-tűnik--tudatosan-mellőzni-kezdi-a-régi-logika-tanfogalmait.Feltevés-szerint-eljutott-ahhoz-a-gondolathoz--ami-egyébként-nem-új-ebben-a-korban,-csak-a-matematikások-körében-ritka-,hogy-meg-kellene-írnia-egy-új,-analízisével-összhangban-lévő-logikát.-k-nyomatott-könyveiben-azonban,-s-tudjuk,-nem-egy-logikakönyvet-írt,-nem-látszik-ez-a-törekvése.-mindössze-felveti-egy,-a-hagyományos-formál-logikától-eltérő-és-Newtonra-épülő-logikának-a-fontosságát,-ámde-soha-nem-adja-ki.

valójában-makó-inkább-csak-a-maga-belső-gondolatvilágában-követe-kitűnő-nagyszombati-elődeit:-r-ozgonyit,-j-aszinszkyt,-ivancsicsot,-akik-logikájukban-tartalmilag-is-elszakadtak-a-skolasztikától,-s-már-az-arisztotelészi-szillogizmusról-is-csak-gúnyolódva-írtak,-ámde-makó-a-maga-kompendiumaival-sokkal-óvatosabban-fogalmaz,-nem-megy-bele-frontális-támadásba,-s-még-az-irónia-hangját-is-ritkán-üti-meg,-makót-feltehetőleg-nemcsak-az-eléggé-szigorú-jezsuita-előírások-kötötték,-de-kötötte-a-mária-Terézia-féle-erősen-katolikus-és-világnézeti-kérdésekben-kevésbé-toleráns-udvar-is,-hiszen-ő-mint-mária-Terézia-egy-kedvenc-„kulturpolitikusa”-(pl.-az-Ürményi-féle-a-*Ratio Educationis* egyik-vezéralakja)-teljes-lojalitást-kívánt-mutatni.-r-ész-t-vett-ugyan-az-udvar-oktatási-reformjának,-a-*Ratio Educationis*-nak-a-kidolgozásában,-ám-ennek-határait-nem-kívánta-túllépni.²⁰

Logikakönyvei-szerkezetüket,-definícióikat-tekintve-hagyományos-kompendiumok-az-itt-is-érvényesülő,-ám-némi-didaktikai-egyszerűsítéssel-használt-választékos-latinságát-megcsodálták-a-kortársak-(lírai-költeményeit-pl.-s-vájcban-mint-vergilius-verseket-tanították-egy-időben-az-iskolában!),-ámde-példaként-és-mintaként-a-régi-görög-és-latin-auktorokat-emeleti,-d-escartest,-h-ume-ot-és-Leibnizet-nem.-és-bár-filozófiai-nézeteit-tekintve-makó-eklektikus-wolffianus-volt,-a-matematikában-Bosovic-és-Newton-követő-lett.-mivel-azonban-akkoriban-Newton-alapján-nem-lehetett-az-analízist-kifejteni,-*Differenciál-és-integrálszámítási*-könyvét-a-Bernoulli-fivérek-tanulmányai-és-Euler-ilyen-témájú-könyve-alapján-írta-meg-a-gondolatmenetek-és-a-citátumok-is-emellett-szólnak.Ebben-a-könyvében-sehol-sem-bocsátkozik-logikai-fejtegetésekbe,-a-legkisebb-és-a-legnagyobb-szám,-a-végtelen-fogalmát-mint-bevett-fogalmat-használja,-s-nem-bonyolódik-bele-a-contradictio-elv-figyelmen-kívül-hagyásába,-amit-pedig--ha-a-kortársak-leírása-

20.- *Compendiarea logicae Institutio*.-vindobonae,-Trattner,-1769,-1-131.-p.-az-arisztotelészi-szillogizmus-után-foglalkozik-a-4-figurával,-és-eközben-c-icerót-idézi-a-hipotetikus-szillogizmusnál-(„si-oportet-sapere,-dare-operam-philosophias-connemit”).

inak-hinni-lehet--viták-során-hevesen-fejtegetett.-a- gyakorlatban,-ahogy-a-könyvben hozott-példák-és-ábrák-mutatják,-minden-határérték-számítása-a-nullához-tartó,-ill.-a végtelenhez-tartó-értékekre-épül-rá.

mindezek-ellenére-feltűnni-látszik-bizonyos-összefüggés-makó-matematikai-és-logikai-eljárásai-között.-az-analíziskönyvében-pl.-megoldási-módként-a-sorbafejtést-írja-le mint-a-differenciálszámítás-ajánlott-megoldását,-addig-kéziratos-logikai-okfejtésében az-arisztotelészi-végtelenség-fogalmából-kiindulva-a-vizsgált-jelenség-részekre-bontását-tételezi,-továbbblépve-a-nagy-antik-szerzőn.-a-„részekre-bontás”-a-következő-kor-filozófusainál-kerül-előtérbe,-kerül-a-figyelem-középpontjába-(Bolzano,-Boole,-von-de-morgan).

az- említett-kéziratos-logika,-filozófiakötetében-bevezet-egy-új,-nála-máshol-nem található-fogalmat,-az-„infinitum-categore-matematicum”-ot.²¹ itt--az-eddigiektől-eltérően-leibnizi-gondolatokból-kiindulva-mintegy-azt-sugallja,-hogy-a-logika-és-a-matematika-összevonásával-kellene-megszerkeszteni-a-filozófia-fogalmait.-Gondolhatunk-itt-a-leibnizi-„c-characteristica-universalis”-ára-mint-egyetemes-szimbolikára,-mint-soha-fel-nem-épített,-de-kigondolt-tervre,-amely-szavatolja-majd-egy-egyetemes-filozófiai-nyelv megkonstruálását,-mintegy-megvalósítva-a-nagy-leibnizi-álmot,-s-vele-együtt-majd-a-„sciencia-universalis”-t.

makó-pál-életének-és-tevékenységének-adatai

1723.-k erekedei-makó-pál-születése-j-ászapátiban-(magyarország).

1740.-a-hatosztályos-középiskolát-a-jezsuiták-egri-intézetében-végzi.

1741.-Belép-a-jezsuita-rendbe.

1742–43.-k-ét-év-próbaidőt-tölt-a-trencsényi-rendházban.

1743–44.-a-humaniorák-repetense-Győrött.

1744–47.-h-ároméves-bölcsész-kurzust-végez-a-Nagyszombati-Egyetemen.

1747–48.-ungváron-a-grammatikai-és-a-szintaxisosztály-tanára.-itt-írja-meg-az-*Ad natalem suum* (születésnapomra)-c.-elégiját.

1748–49.-Nagyszombatban-a-gimnázium-negyedik-osztályának-tanára.

1749–1751.-a-Bécsi-Egyetemen-a-matematika-repetense.-itt-írja-meg-az-*Elegiacon* c.-verskötetét.

1751–52.-Gimnáziumi-tanár-Nagyszombatban.

1752–56.-Grácban-tanul-az-egyetem-teológiai-fakultásán.

1755.-pappá-szentelik.

1756–57.-a-besztercebányai-jezsuita-kolostorban-tölti-a-harmadik-próbaévet.

1758.-a-Nagyszombati-Egyetem-tanára-lesz,-megkezd-i-a-jezsuita-egyetem-szokasos-tanári-kurzusát-(az-első-évben-matematikát,-majd-logikát-és-metafizikát,-a-harmadikban-fizikát, a-negyedikben-profán-és-egyháztörténetet-tanít).

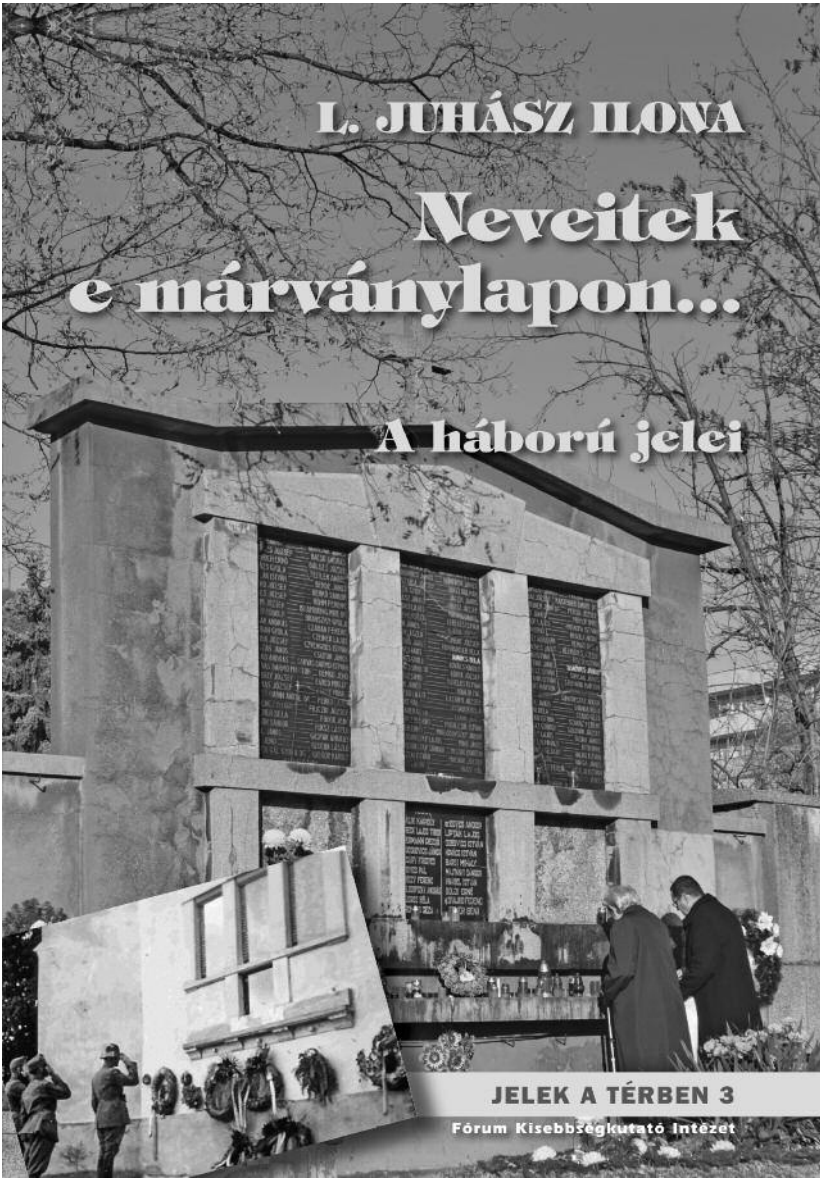
1760.-r-endi-előjárói-a-Bécsi-Egyetemre-rendelik,-ahol-két-évig-tanít.

21.- Ezek-a-fejtegetések-a-végtelen-fogalmáról-egy-kéziratos,-nagyobb-makó-tanulmányban-találhatók,-melynek-címe-*Philosophiae tractatus secundus*.---az-i.-fejezetben-(c ap-i)-hosszú-fejtegetés-van-a-végtelenről-(de-infinito)-a-674–676.-oldalon.-(L.-a-pozsonyi-Egyetemi-könyvtár-kézirattára,-ms-22.-sz.-kéziratos-kötetben).

- 1760.-k iadja-logikatankönyvét,-mely-olaszul-is-megjelent,-és-amely-nyolc-kiadást-ért-meg.
 1761.-k iadja-a-*Metaphysicát*,-amely-tizenegy-kiadásban-jelenik-meg-(1833-ig).
 1762.-makó-a-bécsi-Theresianum-tanára-lesz,-ahol-fizikát,-mechanikát,-matematikát-tanít.
 1762–63.-megjelenik-fizikakönyve,-két-részben.-1786-ban-velencében-is-kiadják.
 1764.-megjelenik-matematika-tankönyve,-amelyet-többször-kiadtak-velencében-is.
 1767.-megjelennek-geofizikai,-fénytani,-meteorológiai-értekezései.
 1768.- megjelenik- Bécsben- a- magasabb- matematikába- bevezető- tankönyve,- a- *Calculi Differentialis et Integralis Institutio*,-melyet-s-vájcban-és-itáliában-többször-kiadtak.
 1770.-megjelenik-a-felsőbb-algebrából-írt-tankönyve-(*De aritmeticis et geometricis...*)
 1772.-megjelenik-Bécsben-német-nyelven-a-*Mennykő mivoltáról* c.-könyve,-melyet-r évai-miklós magyarra-fordít-(kassa,-1781).
 1773.-k iadja-a-*Materia tentaminis* c.-mechanikai-könyvét-(Tételek-a-testek-egyensúlyáról,-a-géptannak-és-a-vízépítésnek-területéről).
 1775–1777.-Ürményi-j-özsef-mellett-részlet-vesz-a-*Ratio Educationis* oktatási-reform-munkálataiban-és-szövegeinek-latinra-fordításában.
 1777.-Befejezi-a-Theresianumban-tanári-munkásságát.
 1791.-a-budai,-majd-pesti-Egyetem-Bölcsészettudományi-k-arának-igazgatója.
 1793.-r ész-t-vesz-a-kilenc-rendi-bizottság-egyikében,-a-Tanulmányi-bizottságban,-amely-reform-terveket-dolgozott-ki-a-következő-országgyűlés-számára.
 1793.-makó-pál-váratlan-halála.

a-feldolgozott-irodalom-jegyzéke

- paulus-mako:-*Compendiaria Metaphysicae*.-vindobonae,-Trattner,-1773.
 paulus-mako:-*Calculi Differentialis et Integralis Institutio*.-vindobonae,-1768.
 paulus-mako:-*Compendiaria Logicae Institutio*.-vindobonae,-Trattner,-1769.
 paulus-mako:-*Dissertatio de Infinito*.-k-ézirat,-é.n.
 makó-pál:-*Egy magyar szótárnak készítésére intéző vélemények*.-1792.
 paulus-makó:-*Hydrotechnika et Hydrodynamica*.-k-ézirat,-országos-Levéltár,-a-helytartótanácsi Levéltár-'c'-szekció-141.-Budapest,-1782–83.
 Bernhard-jansen:-*Deutsche Jesuiten-Philosophen des XVIII. Jhs. in ihrer Stellung zur neuzeitlichen Naturauffassung*.-zeitschrift-für-katholische-Theologie,-1933.
 Bernhard-jansen:-*Schulen und Richtungen in der Scholastik des 17. Jhs.*-philosophisches jahrbuch-der-Görresgesellschaft,-1936.-
 Bernhard-jansen:-*Die Pflege der Philosophie im Jesuitenorden während des 17/18. Jhs.* philosophisches-jahrbuch-der-Görresgesellschaft,-1938.
 andrás-jaszlinszky:-*Metaphysica*.-Tyrnavae,-1765.
 andrás-jaszlinszky:-*Institutiones Logicae*.-Tyrnavae,-1754.
 johann-ivancsics:-*Institutiones Logicae*.-1757.
 anton-kreil:-*Einige Züge aus dem Leben und dem Charakter der nunmehr verewigten Paulus Makó*.-pest,-1793.
 roger-Boscovic:-*Theoria philosophiae naturalis*.-Wien,-1758,-2.,-8.-§.
 jakab-Bernoulli:-*Opera J. Bernoulli*.-Genf,-1744.
 sárközy-pál:-*Nagyszombati régi matematikusok*.-pannonhalma,-1933.
 szénássy-Barna:-*A magyarországi matematika története*.-Budapest,-akadémiai-kiadó,-1970, 100–101.-p.
 Wirth-Lajos:-*Makó Pál élete és életműve*.-jászberény,-1997.-26-p.

kunyhók-öröksége

kodály-zoltán-születésének-130.-évfordulója-alkalmából-szeretnék-tisztelegni-a-nagy-zeneszerző-és-zenetudós-emléke-előtt.-k odály-idézzel-kezdem,-amely-talán-legjobb-kifejezi-a-mester-egész-életútját.-„mi- ezt- mondjuk- a- népnek:- amit- tudsz,- nagy- érték,- az- ősök- hagyománya,- a- magad- lelke- igaz- kifejezése.- o- lyan- érték,- hogy- mi,- a- műveltek- is,- tőled- tanuljuk- el,- mert- mi- már- elfeledtük,- idegen- szellemi- javak- utáni- kalandozásaink- ban.- Becsüld- meg,- erősödj- benne,- mert- ha- többre- akarsz- menni,- csak- erre- építhetsz.”

1906-és-1917-között-k odály- minden- évben- legalább- egyszer,- de- néha- többször- is- ellátogatott- a- Nyitra- vidéki- magyar- falvakba.- k- ét- forrásból- tudjuk,- mikor- hol- járt- és- mit- gyűjtött.- az- első- Bartók- Béla,- aki- az- 1924-ben- kiadott- összefoglaló- tipológiai- dolgoza- tának- végén,- egy- táblázatban- foglalta- össze- a- kutatások- eredményét.- a- második- forrás,- szalay- olga- *Kodály, a népzene kutató és tudományos műhelye* című- könyve- sokkal- ter- jedelmesebben- foglalkozik- kodály- népzenei- kutatásaival.- ha- nem- is- mondhatom- magam- közvetlenül- tanítványának,- de- már- több- mint- hatvan- éve- igyekszem- őszinte- tisztelettel- nyomdokaiban- járni.

k- ilencvenkét- évvel- ezelőtt,- egy- népdalestjének- műsorában- írta- le- a- mester,- a- ma- is- gyakran- idézett- gondolatait- a- népdalról:- „Nálunk- még- háromszáz- éve- ugyanaz- a- dal- zenghetett- várban- és- kunyhóban...- amit- háromszáz- éve- az- Esterházy- palotákon- dalol- tak,- azt- ott- ma- már- nem- tudják.- de- tud- még- belőle- s- zalai- zuzs- a,- kis- töpörödött- öreg- asszony,- k- olon- nevű- kis- zoborlaji- faluban.- Tudnak- öreg,- harisnyás- székelék.- a- falu- megmentette- a- tradíció- folytonosságát.- a- mi- dolgunk- átvenni- tőle- és- tovább- adni.” Eddig- az- idézet.- Felmerül- az- emberben- a- kérdés:- a- magyar- nyelvterületnek- miért- éppen- ezt- a- két- távoli- régióját- hozta- föl- példának- k odály?- Talán- azért,- mert- Bartók- Bélával- közösen- arra- a- megállapításra- jutottak,- hogy- a- legértékesebb- népzenei- hagyományt- a- nyelvterület- peremvidékén- élő- magyarság- őrizte- meg- legjobban?

miféle- népesség- képezi- a- Nyitra- vidéki- magyarságot?

s- zándékosan- nem- használom- a- zborvidék- tájnévet,- mert- nem- fed- teljesen- a- Nyitra- vidékén- még- ma- is- létező- és- egységes- hagyománnyal- rendelkező- magyar- falvak- fogalmát.

k- ósa- László- Filep- antal- *A magyar nép táji- történeti tagolódása* című- dolgozatában- a- zborvidék- címszó- alatt- a- következőket- olvashatjuk:- „Nyitra- város- szomszédságában- a- zbor- és- Gímes- hegyek- aljában- fekvő- magyar- településcsoport- megjelölésére- hasz- nált- tájnév,- ismeretes- *Zoborlaja* szinonim- megnevezése- is.- a- honfoglalás- korig- vissza- nyúló,- szélesebb- kiterjedésű- nyitrai- magyarság- a- 18.- század- óta- elszigetelt,- sajátos- fej- lődésű- és- kultúrájú- maradványa.”- a- továbbiakban- tizenkét- helységet,- azaz- Barslédeccel- együtt- tizenháromat- sorol- fel.- a- felsorolásból- kimaradt- a- Nyitra- folyó- völ- gyében,- Nyitra- városától- délkeletre- fekvő- Nyitracsehi,- Nagycétény,- Berencs- és- Nagykér,- valamint- a- keletre- 15- 20- km- re- fekvő- Bábindal,- k- alász- (vagy- ahogy- a- helybeliek- neve- zik:- k- álz)- és- Nagyhind.- Továbbá- a- verebély- szomszédságában- lévő- aha.- u- gyancsak- ide

kell-sorolnom-a-Nyitrától-délre-fekvő-k-irányit-is,-amely-a-szlovák-lakosságú-mocsonokkal csaknem-összeépült.-mindezek-a-helységek-népzenei-szempontból-a-szélesebb-értelem-ben-vett-Nyitra-vidéki-magyarsághoz-tartoznak.

itt-meg-kell-jegyezni,-hogya-közigazgatási-határok,-akárcsak-most-az-ország-határok,-soha-sem-voltak-azonosak-az-etnikai-határokkal.-Tapasztalatom-szerint Barslédec-népzenei-hagyománya-semmiben-sem-különbözik-a-többi-Nyitra-vidéki magyar-település-hagyományától.-a-szakirodalomban-említett-másságot-valószínűleg-a-település-neve-sugallta.-ugyanis-Lédec-(az-ottani-magyarság-csak-így-nevezi)-a-monarchia-idején-közigazgatásilag-Bars-megyéhez-tartozott,-de-csak-1883-óta.-azelőtt-a-megye-határát-a-ghymeskosztolányi-völgyben-folyó-d-ervence-patak-(szlovákul d-revenica)-képezte.-a-falu-lakossága-a-saját-érdekeit-tartva-szem-előtt-a-patak-mindkét-partján-építkezett.-Ennek-következtében-furcsa-helyzet-állott-elő.Ghymeskosztolány,-Lédec-és-Néver-egyik-fele-Nyitra,-a-másik-fele-Bars-megye-joghatósága-alá-tartozott.-így-a-patak-innenső-oldalán-lakó-legények-Nyitrára,-a-túlsó-partján lakók-pedig-aranyosmarótra-jártak-sorozásra.-Ez-így-ment-évszázadokon-keresztül,-míg-nem-Bars-vármegye-törvényhatósága-felterjesztést-tett-a-magyar-királyi-kormányhoz.ott-vizont-1883-ban-úgy-rendelkeztek,-hogy-Ghymeskosztolányt-Nyitrához,-Lédecet-és Névert-Bars-megyéhez-csatolták.-így-lett-Lédeczből,-Barslédec--a-szomszédos Ghymessel-és-a-többi-Nyitra-vidéki-magyar-településsel-teljesen-megegyező-népzenei hagyománnyal-rendelkezik-ma-is.-a-tőle-északra-fekvő-szlovák-Ghymeskosztolány,Néver,-és-velcsic-szlovák-népzeneje-alig-volt-hatással-a-lédeciekre.

Figyelemre-méltó,-hogya-Nyitra-vidéki-magyarok,-főleg-azok,-akik-a-Tribecs-hegyvonulat,-Gímes,-z-sibrice,-z-obor-hegyes-vidékén-élnek,-nem-tartják-magukat-azonosnak-a-tőlük-északra,-szintén-a-Nyitra-völgyében-fekvő-menyhe,-Béd,-Egerszeg-és-vicsáp-magyarjaival.-Ezeket-hegyentúliaknak-nevezik.-a-Nyitra-alatti-csehi-és-Nagycétény,-vagy-a-bábindali-és-kálazi-magyarok-vizont-a-hegyekben-lakó-magyarokat-nevezik-„bacsik”-nak.

a-Nyitra-vidéki-magyar-falvak-minden-kétséget-kizáróan-honfoglalás-kori-települések.-a-honfoglaló-magyarság-valószínűleg-nagyon-sokszínű-népesség-lehetett:-váltak-köztük,-akik-csak-földműveléssel-vagy-állattenyésztéssel-foglalkoztak,-és-voltak-fegyverforgatók,-akiknek-a-határ-őrzése-volt-a-feladatuk.-Ezek-pedig-egyes-kutatók-szerint székelyek-voltak.

a-Glatz-Ferenc-szerkesztésében-megjelent-A *magyarok krónikájában*-olvashatjuk: „900-tavasán-a-magyarok-visszatértek-itáliából,-első-sikeres-kalandozó-hadjáratukról, és-hozzáálltak-új-hazájuk-határainak-kiépítéséhez.-Először-moráviából-szakították-ki-a-morva-és-Garam-folyók-közötti-részt,-majd-a-bajorok-ellen-fordultak-és-egészen-az-Enns-folyóig-nyomultak.-a-magyar-akciók-hatására-a-bajorok-és-morvák-békét-kötöttek-egymással,-de-a-morvákon-már-ez-sem-segített:-902-ben-a-magyarok-felszámolták-fejedelemségüket.-a-győzelmek-eredményeképpen- a-magyarok-és-a-velük-szomszédos népek-területe-között-széles,-lakatlan-határsáv-ún.-gyepűelve-alakult-ki.”-a-„gyepük”-magyarázatát-dr.-Ethey-Gyula-A *Zoborvidék multjából* című,-1936-ban-Nyitrán-kiadott-könyvében-fejtegeti.-pauler-Gyula-nyomán-a-következőket-írja:-„az-árpád-házi-királyok-alatt-a-Xiii.-század-végén-is,-magyarország-határait-sűrű-erdők-borították.-Ezek-az-erdők-a-honvédelmi-rendszer-fontos-részét-képezték,-amennyiben-csak-kevés-ösvényen-lehetett-azon-áthatolni.-az-erdőkön-belül-pedig-ott,-ahol-a-lakott-föld-kezdődött,-váltak-a-gye-

pük,- melyek- az- erdei- ösvényeket- elvágták.- E- gypüket- közmunkával- tartotta- fenn- a szomszéd- lakosság- az- utakra,- nagyobb- bejáratokra- »kapukra«- örök- vigyáztak.”

ugyancsak- Ethey- Gyula- említi- a- könyvében,- hogy- ilyen- jellegzetes- gypűkapu- volt- a- z- sére- és- Béd- közötti- szoros- (erre- kanyarodott- át- a- határ- a- Nyitra- völgyébe).- a- hegy- túlsó- felén- Béd,- s- zalakusz,- menyhe,- az- innensőn- k- olon,- z- sére,- Ghymes- volt- az- őrzők- szállá- sa.- a- ghymeskosztolányi- szorost- Lédec- magyarjai- őrizték.- a- zlatnói- erdőségben- fekvő- Feketevár- mögött- vonuló- heglánc- neve- hajdan- „Tótkapu”- volt.- d- e- bizonyára- volt- a- gye- pűk- szélén- morvakapu,- Németkapu- is.- Ez- a- gypű,- az- egykor- petendnek- nevezett- Garamszentbenedek- tájáról- maróth,- Ghymes,- Egerszeg,- assakürth,- Galgóc- vonalán- haladt- a- Garam- vizétől- a- vág- folyóig.

Ethey- Gyula- is- utal- arra,- hogy- a- nyitrai- gypűk- védői- székelyek- voltak.- a- szlovák- tör- ténészek- közül- dr.- Štefan- r- akovský- is- ezt- állítja- aranyosmarótról- írott- monográfiájában. Lédecen- a- s- székely- családnév- ma- is- gyakori,- ami- a- származásnak- bizonyítéka.- Ethey- említi,- hogy- ifjúkorában- zaborvidéki- kúriákban- hallotta- azt- a- hagyományt,- miszerint- a- székelyek- eredeti- fészke- itt- lett- volna,- s- innen- kerültek- volna- később- Erdélybe.- Egyes- román- történészek- szerint- is- a- székelyek- kiinduló- pontja- a- vág- völgye- volt.

ha- a- Garamtól- Ghymesen,- Nyitrán- át- Galgócra- vezető- országút- fölél- még- egy- védő- sávot- helyezünk,- szemünk- elé- tárul- a- gypűnek- természetes- iránya.- Ez- a- gypű- délnyu- gati- irányban- a- k- is- k- árpátokat- átszelve- egészen- a- morva- folyóig- húzódott.- Ebből- a- gye- pűből- magyarnak- csak- a- Nyitra- vidéki- falvak- maradtak- meg.- a- k- is- k- árpátokon- túli,- ún. z- áhorie- mai- szlovák- és- morvaszlovák- településeinek- neve- is- őrzik- magyar- eredetüket (pl.- malacky,- s- ekule,- Láb,- Leváre).- Ezt- bizonyítani- látszik- a- hegyen- túli- szlovákok- nyelv- járásában- használatos- „tegez”- szó- is,- aminek- jelentése- zsebet- jelent.- (I.- s- ima- Ferenc- erről- szóló- tanulmányát).- a- morva- folyó- mellett- pedig- u- herský- Brod- és- u- herské- h- radiště- városnevek- őrzik- a- magyar- határvédők- emlékét.- megemlíthetők- más- jelek- is,- mint- pél- dául- a- Lédec- melletti- szlovák- velcsicben- talált- szoknyaviselet,- amit- az- ottaniak- régi- szlovák- népviseletként- őriznek,- azonos- a- kalotaszegi- szoknyaviselettel,- a- muszujjal. Tóth- Tibor- pozsonyi- műfordító,- aki- néprajzzal- is- foglalkozott,- említi,- hogy- valamelyik- hegyen- túli- szlovák- faluban- is- talált- muszujt.

így- érthető,- hogy- k- odály- első- felfedezőútjára- Galántáról- indult- el,- de- 1906- ban- már- a- zaborvidéki- falvakat- járta.- miért- éppen- ott?

mivel- vasutascsaládból- származott,- nővére,- Emília- is- vasutashoz- ment- feleségül. sógora- Nyitrán- teljesített- szolgálatot.- valószínűleg- az- ő- ismeretsége- révén- jutott- el- 1906- ban- Nyitra- vidékére.- itt- folytatta- a- népzene- kutatást,- és- elámult- azon- a- gazdag- ságon,- amit- talált.- E- hagyományok- gazdagságát- mi- sem- bizonyítja- jobban,- mint- az,- hogy- k- odály- 1906- és- 1917- között- csaknem- minden- évben- visszatért- ide.- o- ttlétekor- rend- szerint- Ghymesen,- Bereczkyéknél,- a- ghymes- iskola- igazgatójánál- szállt- meg.- innen- járt- gyalogszerrel- a- környező- falvakba.- Ezekben- az- években- 22- helységből- összesen- 1090- dallamot- gyűjtött.- Ehhez- még- hozzá- kell- adni- a- Barslédecen- gyűjtött- 69- dallamot.

Eközben- Bartók- Béla- az- erdélyi- magyar- falvakat- járta.- Nyitra- vidékén- is- kutatott- ezekben- az- években,- de- csak- a- szlovák- falvakban.- az- interetnikus- kapcsolatok- érde- kelték.- 1906- ban- már- Lovászín,- d- arázsiban,- Nyitrapereszlényben- és- Felsőelefánton- gyűjtötte- a- szlovák- népzenei- hagyományt.

Összevetve- gyűjtésük- eredményeit,- arra- a- megállapításra- jutottak,- hogy- a- magyar- népzene- egy- rétege,- ami- az- archaikus- hagyományt- képviseli,- teljesen- elűt- az- eddig- nép-

dalnak-vélt-dallamoktól-és-az-európai-dúr-moll-tonalitású-dallamoktól.-az-ötfokú-dallamvilág,-a-keleti-örökség-felfedezése-zeneszerzői-munkásságuknak-is-teljesen-más-irányt-adott.-Ezt-a-parasztenét-ők-fedezték-föl.

két-távol-eső-etnikum-(Nyitra-vidék-és-Erdély)-dallamainak-párhuzamaira-kodály-már-a-tizes-években-felfigyelt.-a-vicsápapátin-1907-ben-gyűjtött,-*Sírik az egy szemem* kezdetű-menyasszony-búcsúztató-rokondallamát-1914-ben-józseffalván,-a-bukovinai-székelyeknél-találta-meg.

1915-ben-zsérén-a-*Csudahalott* balladáját-jegyezte-le,-de-rábukkant-Ghymesen-az-Erdélyben-lakodalmi-párnástánchoz-kötődő,-*Pusztá malomba, cserfa gernenda* kezdetű,-*Bagoly asszonyka* címen-ismert,-s-a-Nyitra-vidéken-egy-homályos-tartalmú-balladaként-élő-énekre.-a-későbbi-kutatások-itt-is-rávilágítottak-az-osztják-vogul-párhuzamokra.

1907-ben-Barslédécen-lejegyezte-a-*Molnár Anna*,-a-népballada-gyűjteményekből-az-*Elcsalt menyecske* címen-ismert-balladát,-amely-szintén-csak-erdélyi-gyűjtésekből-volt-ismeretes.-a-támlapra-megjegyzésként-ráírta:-ajgó-márton.-Ez-a-név-csak-a-székely-balladában-fordul-elő.-Tehát-ő-már-akkor-ismerte-valamelyik-erdélyi-változatot.-a-szentiváni-tűzgrás-dallamai-között-pedig-már-az-első-gyűjtőútján-találkozott-a-*Virágok vetélkedésével*,-amit-szintén-csak-ez-a-két-távol-etnikum-örzött-meg-teljességében.

a-második-világháború-alatt-pozsonyban-a-madách-Gimnázium-magyar-szakos-tanáranak,-arany-a.-Lászlónak-vezetésével-alakult-egy-kör,-amelynek-tagjai--többek-között-putz-éva--a-Nyitra-vidéki-magyar-falvak-folklóranyagát-gyűjtötték.

a-pozsonyban-működő-szlovákiai-magyar-közművelődési-Egyesület,-a-szEmkE,-amelynek-gróf-csáky-mihály-volt-az-elnöke,-tervbe-vette-egy-Nyitra-vidéki-népballadák-gyűjteményes-kiadását,-amely-putz-éva,-arany-a.-László,-Lipcsei-Gyula-és-kovács-Gergely-gyűjtéseit-tartalmazta-volna.-Ez-valószínűleg-dallamok-nélkül-közölt-balladagyűjtemény-lelt-volna,-mert-képzett-zenész-nem-volt-ebben-a-körben.-Ebből-a-balladagyűjteményből-sajnos-csak-a-*Fehér László balladája* jelent-meg-1944-őszén-egy-füzetben-mint-mutatvány-a-Nyitra-vidéki-népballadák-készülő-könyvből.-a-gyűjtemény-kéziratának-további-sorsáról-nincs-tudomásom.-Ellenben-arany-a.-László-gondozásában-1943-ban-megjelent-putz-éva-*Kolonyi lagzi* című-könyve.

a-ma-már-több-mint-hatvan-éve-elkezdett-kutatómunkám-területe-csallóköztől-Bodroghöz-terjedt.-a-gyűjtőmunka-eredménye-több-mint-17.000-dallamlejegyzés,-amelynek-jelentős-részét-hangfelvételen-is-megörökíttem.-Ennek-kb.-10%-a-népballada.

a-*Kőműves Kelemennel*-kapcsolatban-kiderült,-hogya-énekes-a-balladát-édesanyjától-tanulta.-Ezt-nővérei,-mária,-aki-alsóbodokra-ment-férjhez-és-a-zsérén-lakó-Erzsébet-is-bizonyították.-az-idősebb-asszonyok-a-faluban-is-egybehangzóan-azt-vallották,-hogya-Földesiné-édesanyjától-sokszor-hallották-a-balladát.-Ezek-segítségével-a-ballada-teljes-szövege-előkerült.

kiderült-az-is,-hogya-zagiba-által-közölt-dallam-a-teljes-négy soros-dallamnak-csak-a-fele.-az-Erdélyben-általában-6-szótagú-izometrikus-sorokból-álló-ballada-zsérén-négy-12-szótagú-sorból-áll.-a-zagiba-által-közölt-dallam-az-általam-rögzített-dallamnak-csak-az-első-két-sora.-a-dallam-utótagja-később-1976-ban-Nyitracsehíben-került-elő,-egy-hat-szótagú-dudanóta-képében.-s-uba-imre,-akkor-76-éves-énekesem,-amikor-a-*Kőműves Kelemen* balladájáról-faggattam,-elmondta,-hogya-valamikor-gyermekkorában-idősebtől-hallotta-énekelni.-s-öt-néhány-strófáját-sikerült-is-rögzítenem.-Ez-is-egyik-bizonyí-

téka,-hogy-ez-a-ballada-valamikor-honos-volt-Nyitra-vidékén.-Tehát-nem-„revival”-dal-
lamról-van-szó.

ugyanezen- a- gyűjtőutamon- zsérén- sikerült- még- magnetofonszalagra- vennem- a
Szégyenbe esett lány (Fodor-katalina),- a-*Halálraítélt húga* (Fehér-László),- valamint- a
Csudahalott teljes-szép-változatát.- a-*Csudahalott* szintén-az-a-típus,- amely-egy-szabol-
csi- töredékes- változaton- kívül- csak- Nyitra- vidékén- és- Erdélyben,- Bukovinában- és
moldvában- ismeretes.- a- sikereken- felbuzdulva- másnap- Ghymesen- folytattam- a- mun-
kát.- o- tt- két- kitűnő- énekest- faggattam.- Egyikük- az- akkor- 61- éves- Bányi- antalné- r- eczika
Teréz- volt,- aki- leánykorában- k- odály- z- oltánnak- is- énekelt.- a- másik- a- 70- éves- özv.- Balla
józsefné- molnár- mária- volt.- r- eczika- Teréz- a- Szeretet- *próbáját* (s ási- kígyó),- maris- mányi
pedig- a- *Fehér László* és- a- *Szégyenbe esett lány* balladáját,- a- *Fodor Katalinát*- énekelte
el.- a- *Fodor Katalina* záró- sorai- közeli- rokonságot- mutattak- az- erdélyi- *Két kápolnavirág*
befejező- soraival.

íme,- k- riza- udvarhelyszéki- változatának- befejező- sorai:

Egyiköt-temették-ótár-eleibe,
másikot-temették-ótár-háta-mögi.
a-kettőből-kinőtt-két-kápóna-virág,
az-ótár-tetején-esszekapaszkodtak,
az-anyjok-odamönt,-le-is-szakasztotta,
a-kápóna-virág-hezza-így-szólala:
átkozott-légy,-átkozott-légy,
édesanyám-Gyulainé!
éltömbe-rossz-vőtál,
most-is-meggyilkótál!

a-ghyimesi-*Fodor Katalina* befejező- sorai- pedig- így- szólnak:

Egyiket-temették,
Napkelete-felő,
másikat-temették,
Napnyugata-felő.
Egyiknek-a-síróján-
Egy-szép-diófa-nyőtt,
másiknak-a-síróján,
Egy-pár-gerlice-költ.
az-a-bús-gerlice,
mindíg-azt-dalollya:
átkozott-az-anya,
mégjobban-az-apa,
aki-két-szerelme-
Egymástól-eltiltja.

a-később-megtalált-nyitragesztei-változat-befejező-strófái-és-az-erdélyi-Két kápolna-virág analógiája-vitathatatlan.-íme:

Egyiket-temették,
oltár-elejbe,
másikat-temették,
az-oltár-hátáho.
Fejük-fölött-kinyótt,
két-szép-szőlőtőke,
sár-Fodor-péterné
kezdte-csipegetni.
kezdte-csipegetni,
könyvei-hullanyi.
--anyám-édesanyám,
sár-Fodor-péterné,
éltembe-nem-köllum,
holtomba-ne-köllum.

Ennek-a-nyitragesztei-változatnak-még-a-bevezető-sorai-is-figyelmet-érdemelnek.-érezhető,-hogy-nem-tartoznak-szorosan-ehhez-a-balladához.-változatai-az-erdélyi-hagyományban-mint-alkalomhoz-nem-kötött-népdalok-élnek.

Lúdjaim,-lúdjaim,
szép-fehér-lúdjaim,
Tizenketten-vagytok,
mind-fehérek-vagytok.
a-tizenharmadik,
szép-hamvas-gunartok.
de-elvitte-a-sas,
Nádas-közepibe,
apró-csontocskáit,
hangyák-szopogatják,
szép-piros-vérét-a
Fekete-föld-issza.

Ezek-a-komor-sorok-tragédiát-sejtetnek-azonban-logikailag-nem-illenek-bele-a-szégnyben-esett-lány-balladájának-cselekményébe.-h-a-viszont-az-ember-arra-gondol,-hogy-a-Kőműves-Kelemen-erdélyi-változataiban-gyakran-szerepel-a-„tizenkét-kőműves,-a-tizenharmadik-kelemen-kőműves”-formula,-felmerül-a-kérdés-hogy-a-Lúdjaim, lúdja-im... eredetileg-nem-lehetett-e-a-Falba-épített-feleség balladájának-egy-része,-esetleg-befejező-formulája,-amely-idővel-más-balladához-kapcsolódott.

amikor-egy-ghymesi-gyűjtésem-során-a-már-ismerős-maris-mányit-faggattam-a-Csudahalott- esetleges-változatáról,-egy-eddig-ismeretlen-ballada-került-elő.-a-„Fiam,fiam-Bálint-vitéz,-szíved-e-fáj,-fejed-e-fáj...”-szövegrész-juttatta-eszébe-az-énekesnek Szabó Kata balladáját:

megetegült-szabó-kata-a-diósba,
 a-diósba,-mogyorósba.
 k érdi-tőle-édesanyja,-hogymije-fáj?
 --sem-szívem-fáj,-sem-szívem-fáj,-sem-fejem-fáj,
 --sem-szívem-fáj,-sem-szívem-fáj,-sem-fejem-fáj,
 csak-vagyok-én,-csak-vagyok-én-szerелеmbе.
 édesanyám-vétesse-ki-szöllő-szívem,
 szöllő-szívem,-szöllő-szívem,-víg-örömem.
 vétesse-ki,-tétesse-be-uj-ládába,
 Úgy-vigye-el,-úgy-vigye-el-az-új-bótbа.
 hogyha-kérdik,-hogyhа-kérdik,-mit-áruł-kend:
 szabó-kata-szöllő-szivit,-víg-örömit.

a-szív-kivételének-motívuma-több-erdélyi-balladában-is-megtalálható.-a-Három-árvában,-a-Nagy-hegyi-tolvajban-és-a-Barcsai-szeretőjében-szerepel-mint-kívánság-a-szív-kivételének-motívuma.-Ezért-érzi-vargyas-töredéknek-balladánkat.-s-zerinte-is-egyetlen-változatban-feljegyzett-balladatöredék,-melynek-egyedül-csak-francia-párhuzamai-vannak.-„a-francia-ének-új-hangú--írja-vargyas-a-könyvében--,-de-maga-a-szív-kivétele-és-elküldése-a-kedvesnek--középkori-téma...-r-égiségére-vall-az-is,-hogymét-az-erdélyi-moldvai-terület-és-a-távoli-Nyitra-megyei-z-oborvidék-tartotta-fenn-egyezően-a-francia-motívumot.-a-töredék-is,-a-többi-ballada-részlete-is-a-francia-magyar-átvételek-korából,-a-14.-századból-származik.”

amint-émítettem,-kodály-már-az-első-gyűjtőútjain-felfigyelt-egy-ritka-sorzárlatú-dallamtípusra-Nyitraegerszegen-és-vicsápapátin.-k-özvetlen-változatát-1914-ben-a-bukovinai-székelyek-között-találta-meg.-vicsápapátin-egy-lírai-szöveget-énekeltek-erre-a-dallamra.-a-hetvenes-évek-végén-mindkét-helységben-én-is-megtaláltam-ezt-a-különös-zárlatú-dallamot,-amelyről-Bartók-Béla-azt-írta,-hogycsak-a-iv.-dialektusterületen,-tehát-Erdélyben-található.-s-zövegük-a-lakodalmi-szertartás-egyik-epizódjához,-a-menyaszony-búcsúztatásához-kötődik.-a-nyitraegerszegi-változat-szövege-így-hangzik:

mikor-leány-voltam,
 akkor-könnyen-éltem,
 ha-reggel-elmentem,
 Este-hazajöttem.
 azt-se-kértdék-tőlem
 hol-voltál,-hol-jártál,
 hol-voltál,-hol-jártál,
 időt-mulasztottál.

kallós-zoltán-Balladák-könyvében-a-moldvai-csángó-vidéken-gyűjtött,-258-számú-baladás-éneke-a-Lányságát-sírató-asszony-címet-viseli.-Figyeljük-csak-a-szövegét:

mikor-liány-vótam,
 mikor-liány-vótam,
 szabad-madár-vótam,

h a-regvel-elmentem,
 Estve-vissza-jöttem.
 Úd-szem-kierdett-szenki,
 h uva-jártál-lyányom.

a-Nyitrától-délre-eső-k irályin,-amely-már-nem-tartozik-a-szorosan-vett-z oborvidékhez,
 ugyanilyen-ritka-sorzárlatú-dallamra,-szintén-lakodalmi-dalként-a-következő-szöveget
 énekelték:

Lányságom,-lányságom,
 r égi-szabadságom,
 mikor-én-lány-voltam,
 szabad-madár-voltam.
 de-most-má-kiállok,
 a-kapu-elébe,
 h un-vótá,-hun-jártá,
 Láncos-teremtette.

Ennyi-véletlen-egybeesés-nem-valószínű.-a-további-összehasonlítások-valószínűleg-még
 számos-analógiát-hoznak-majd-a-felszínre.

h a-már-kodály-zoltánra-émlékezve-próbáltam-kifejteni-gondolataimat,-hadd-feje-
 zem-be-mondanivalómat-az-ő-szavaival.-„Gyűjtőút-legnagyobb-eredménye,-kincse,-nem
 a-dalok,-hanem-az-a-meggyőződés,-hogy-a-nép-még-él,-és-tovább-tartja-vállán-az-ország-
 got.-addig-van-ország,-míg-nép-van.-addig-van-nép,-míg-dala-van.-Fa:gyökere-föld-alatt,
 földfeletti-részét-tördelheti-vihar,-még-mennykő-sem-pusztítja-el-mindíg.-Lombja-lehull,
 de-újra-kizöldellik,-míg-ép-a-gyökere.-a-jó-kertész-a-gyökereket-ápolja,-nem-sokat-törő-
 dik-a-lombjával.”-(kodály-zoltán-hátrahagyott-írásai.)

simon-attila-küzdelem-a-városért.-pozsony-és a- pozsonyi- magyarság- 1938-1939-ben. pozsony,-k alligram,-2011,-164-p.

a-monográfia-szerzője,-s imon-attila-a-komáromi-s elye- jános- Egyetem- Történelem- Tanszékének- tavalyl- habilitált- docense.- Ezzel- a- kiadvánnyal- a- szerző- harmadik- önálló- kötete- került az- olvasóközönség- elé.- a- könyv- szorosan- kapcsolódik- s imon- *Egy rövid esztendő krónikája. A szlovákiai magyarok 1938-ban* című- munkájához,- annak- egy- más- irányba- való- bővítése.

1938-39-fordulója-pozsony-számára-több-szörösen- is- mérföldkő- volt.- Noha- a- város magyar- többségű- valójában- sohasem- volt,- a magyar- nemzettel,- a magyar- kultúrával- és- a magyar- múlttal- való- kapcsolata- elvitathatatlan.- pozsony- a- régi- magyarország- fővárosának a- rangját- több- évszázadon- át- viselte.- joggal állítható,- hogy- erre- a- tisztségére- a- német- ajkú többségi- lakossága- is- büszke- volt.- az- újkorra pozsony- magyarország- egyik- legfejlettebb- és legerősebb- városává- vált,- amely- német- magyar- szlovák- lakossága- pressburger- pozsonyi- prešporák- polgári- tudatot- alakított- ki.- Ez- a sajátos- önmeghatározás- ebben- a- rövid- időszakban- roppant- meg- igazán,- hogy- egy- évtizeden- belül- szinte- teljesen- egy nyelvű- egykultúrájú- Bratislavává- váljon.

pozsony-etnikai-átalakulása-valójában-már a-19.-század-utolsó-harmadában-elkezdődött, amikortól- az- abszolút- német- többség- átadta helyét- a- relatív- magyar- többségnek.- cseh-szlovákia- megalakulása- után- gyorsan- új- nevet kapott,- és- jelentős- számú- cseh- nyelvű- polgár költözött- be.- a- magyarság- aránya- meglehetősen- gyorsan- csökkent,- már- az- 1930-as- népszámláláson- 17%-ra- esett.- a- hivatalos- magyar nyelvhasználat- eltörlését- 1933- októberében fogadták- el.- mindezek- ellenére- a- négy- nyelv (magyar,- német,- cseh,- szlovák)- és- az- öt- nép (magyar,- német,- cseh,- szlovák,- zsidó)- még önanonosságát- megtartva- szabadon- élhetett. politikai- szempontból- pedig- az- országos keresztényszocialista-párt-jelentős-mértékben számíthatott- a- hungarus-tudatú-németekre.- a törést- a- szlovák- önállóság,- de- talán- még

inkább-az-új-(cseh)szlovák-magyar-határ-meghúzása-okoza.

a- könyv- két- részre- osztható:- pozsony 1938-ban- megélt- eseményeire,- amelyeket nagy-vonalakban- s imon-már-az- említett- könyvében- is- publikált- és- most- némiképp- kiegészített,- valamint- az- 1939-es- esztendő-történeteire.- a- tartalom- három- „felvonásra”- bontja- a- történetéseket.

'38- első- sokkját- a- pozsonyiak- számára- a március-12-iki-anschluss-okoza.- a- nehéz- idők közeledtére- a- bécsi- menekültek- sora- figyelmeztetett.- az- alkalmat- az- ellentétek- egyelőre békés- manifesztálódására- a- június- 12-én megtartott- helyhatósági- választások- jelentették.- a- helyzet- a- müncheni- döntés- előtt- kezdett éleződni.- amíg- a- német- lakosság- egyre nagyobb- öntudatra- ébredt,- a- szlovák- autonómiatörekvések- is- felerősödtek.- csakhamar világossá- vált,- hogy- az- igazi- kérdés- a- város- számára- az- lesz,- hogy- a- határrendezés- során- hová fog- kerülni.

a- háborús- pszichózis- szeptember- közepétől- fokozódott,- amikor- is- a- határmódosítást- illetően- a- csehszlovák- kormány- meghátrált- a német- követelésekkel- szemben.- a- kisebb- tiltakozások- és- rendbontások- mellett- pozsonyban ekkor- még- nyugalom- uralkodott.- a- város- élete október- 7-e,- a- szlovák- autonómia- kikiáltása után- kezdett- változni.- Ezután- indult- el- a- közélet- radikalizálódása,- a- totalitárius- politikai rendszer- kiépülése.

a- politikai- alkudozások- pozsony- jövőjével kapcsolatban- már- a- nyáron- elindultak.- Franz karmasin- sikertelenül- kilincselte- Göringnél- a város- Birodalomhoz- való- csatolása- érdekében. Berlin- s- szlovákiát- egészen- őszig- magyarország- érdekszférájának- tartotta.- h- hogy- pozsony- nem lesz- ismét- magyarország- része,- azt- hitler- szintén- október- 7-e- után- dönthette- el.

pozsony- magyarsága- erről- mit- se- tudván ekkor- kezdett- magyarország- mellett- agitálni. 11-én- a- duna- túlfelén- levő- Ligetfalut Németországhoz- csatolták.- megindult- a- játszma- pozsonyért.- a- három- nemzet- képviselői arra- törekedtek,- hogy- egy- várható- népszavazás az- ő- javukra- döntsön.- a- szlovák- magyar- tárgyalásokon- viszont- Tiso- egyértelmű- elutasítása- miatt- pozsony- ügye- szóba- sem- került.- a pozsonyi- németek- ellenben- memorandumban

követelték- a- Németországhoz- való- csatolást, és- a- magyarbarát- német- párt- 10-én- oszlatta fel- magát.

az-első- komolyabb- incidensre, - egy- tömeg- verekedésre- 17-én- került- sor.- k-özben- a- magyar- oldalon- lassan- eldőlt,- hogy- nem- ragasz- kodnak- az- egykori- koronázóvároshoz.- Ezt- a város- magyarsága- azonban- egyáltalán- nem- tudatosította.- a- német- szlovák- egymásra- találás- miatt- a- helyi- magyarság- a- zsidóságot- próbálta- meg- megszólitani.- Egy- magyar- demonstrációra- november-1-jén- került- sor.- a- bécsi- döntés- 2-iki- aláírásával- azonban- pozsony- sorsa megpecsételődött.

a- politikai- változások- a- magyarság- számára- a- visszaesését- is- magukkal- hozták,- arányuk- a- decemberi- összeírás- 13%-alá- esett.

az- egész- időszak- alatt- az- Egyesült- magyar párt- és- ennek- képviseletében- Esterházy- jános- mindvégig- azon- volt,- hogy- lehűtse- a- radikálisabb- magyarokat,- elsősorban- a- fiatalságot. k-ésőbb- az- ő- vezetésével- szerveződött- újjá- az- egész,- s- szlovénkban- maradt- magyarság. Novemberben- elhangzott- néhány- kölcsönös- politikai- gesztus,- de- a- helyzet- a- magyarok- számára- továbbra- is- bizonytalan- maradt.- j-ogaik egyáltalán- nem- érték- el- németekéi- szintjét, sőt,- az- elutasítás- jelentős- részben- a- németek- től- eredt.- Novemberben- előterjesztettek- ugyan- egy- 15-pontos- kérelmet,- de- a- szlovák- kormány- által- deklarált- egyenjogúság- megvalósítására- nem- került- sor.- sok- magyart- elbocsátottak- és- kiutasítottak- az- országból.- kevés- eredményt- hozott,- hogy- Esterházy- is- határozottan- kiállt- a- magyarországra- került- szlovákok- jogaiért. Február- folyamán- aztán- a- magyar- szlovák- vegyes- bizottság- ülésén- szlovák- részről- kimondásra- került- a- reciprocitás- elve.

a- formálisan- még- létező- cseh- szlovákia- felbomlásztására,- a- szlovák- önrendelkezés- kikiáltásának- a- kikényszerítésére- 1919-márciusában- hitler- még- egyszer- előhívta- a- magyar- kártyát.- 10-én- tűzharc- alakult- ki- a- köztársaság- és- az- elszakadás- hívei- között,- de- a- magyarság- inkább- passzívan- figyelte- az- eseményeket. Esterházy- viszont- hajlandó- volt- demonstratív- kiállni- az- önállóság- mellett- a- 18-iki- ünnepségen.- a- rövid- enyhülést- az- ún.- kis- háború- akasztotta- meg,- és- a- kulturális- intézmények- betiltása- követte.- Noha- Esterházy- ez- ellen- erélyesen

tiltakozott,- a- magyaroktól- továbbra- is- lojalitást- kért.- E- politikája- miatt- egyre- nőtt- a- pártbeli- ellenzéke- a- radikálisok- táborából,- de- egy- nemzetiszocialista- irányultságú- párt- megalakítására- nem- került- sor.

a- hlinka- Gárda- és- a- Freiwilige- schutzstaffel- gyakori- kilengéseire- válaszul- megkezdődött- egy- magyar- Gárda- megszervezése, amely- mind- méretét,- mind- aktivitását- tekintve- jóval- elmaradt- a- szlovák- és- német- megfelelőitől.- hozzá- köthető- az- időszak- legjelentősebb- incidense,- amikor- az- április- 23-i- kiképzés- közben- Bikszárdy- vince- gárdatag- letartóztatták, aki- nem- sokára- tisztázatlan- körülmények- között- az- őrizetben- meghalt.

a- magyar- képviselő- lehetőségei- gyorsan- szűkültek.- Esterházy- áprilisban- tett- egy- újabb- tízpontos- javaslatot,- kevés- sikerrel.- Nyár- folyamán- aztán- egy- újabb- letartóztatási- hullám- érte- el- a- magyarságot.

simon- attila- könyvének- tulajdonképpen- nincsen- semmilyen- szakmai- jellegű- hiányossága.- állításai- tudományosan- alátámasztottak, az- olvasó- számára- jól- érthetőek.- még- abban- az- esetben- is,- ha- a- témában- járatlanok.- k-ivétel- azért- előfordul:- a- 70.- oldaltól- kezdve- többször- emlegeti- az- sd-t- (sicherheistdienst- – Belbiztonsági- s- szolgálat);- a- 77.- oldalon- s- eyssinquantot- (akkor- osztrák- cancellár);- majd- a- 124.- oldalon- már- birodalmi- miniszter- jelzővel; a- 84.- o.- 192.- sz.- lábjegyzetében- Weizsäcker- (német- külügyi- államtitkár);- a- 140- oldalon: sz- mk- E- (szlovákiai- magyar- közművelődési- Egyesület?)- j-obb- lett- volna- ezeket- egy- félmondatban- megmagyarázni.- További- komolyabb- megjegyzésként- még- annyit- lehetne- mondani, hogy- a- szerző- sokszor- ír- le- utcaneveket,- épületeket,- városrészeket- korhű- megnevezéssel (Liget,- k-ő- tér,- carlton- szálló,- s- étater,- marhavasár- tér,- Lazaret- stb.)- -- a- pozsonyt- valamilyen- ismerők- tudják,- melyik- is- a- s- zéplak- utca, még- ha- hivatalos- szlovák- neve- más- is,- de- a- jakab- városbíró- tér- több- felsorolt- hellyel- együtt- ismeretlen- lehet.- ha- nem- hiányzik- is- a- mai- szlovák- név- feltüntetése,- egy- kortárs- térkép- igencsak- segített- volna- a- tájékozódásban.

simon- attilának- sikerült- megragadnia- azt- az- állandó- bizonytalan- állapotot,- amit- a- pozsonyi- magyaroknak- át- kellett- élniük.- magyarországot?- szlovákia?- Esetleg- Németország?

azonos-jogok-a-németek-íveivel-(saját-államtitkár stb.),-vagy-folyamatos-megfélemlítés?-a-pozsonyi-magyar-ság-a-múltja-miatt-valamilyen-különleges-elbánásban-reménykedett,-de-mivel-elvágják-a-magyar-vidéktől-és-állandó-politikai-nyomás-alá-került,-mintha-a-túlérésre-rendezkedett volna-be.

Horbulák Zsolt

vajda-Barnabás-(szerk.):-államhatár-és-identitás.-komárom/komárno.-komárom,-selye-jános-Egyetem-Tanárképző-kara,-2011,-234-p.

még-csak-néhány-éve,-hogya-közép-Európát-elváltató-határok-elvesztették-anyagiás-mivoltukat.-megüresedtek-az-útlevélkezelő-bódék,-az-adó-és-vámhivatalok-pedig-„mélységi”-ellenőrzésre-rendezkedtek-be.-a-határát-kelest-kísérő-idegesség-történeti-ténnyé-lát-szik-válni-közép-Európában.-s-ehol-nem-feltű-nőbb-mindez,-mint-a-kettéosztott-városokban,amilyen-komárom-és-komárno-(r-évkomárom)is,-s-ahol-a-határ-jó-egy-évszázadon-át-minden-katonai-és-bürokratikus-intézményével-együtt-belefolyt-a-hétköznapiakba.-átformálta-a-szomszédban-élő-emberek-gondolkodásmódját,baráti,-rokoni-és-házassági-kapcsolatait,-egyszóval-az-identitását.

a-révkomáromi-selye-jános-Egyetem,amely-*Államhatár és identitás*címmel-most-tanulmánykötetet-adott-ki-a-város-helytörténetéről,-végső-soron-maga-is-a-határ-születte,hiszen-annak-a-dél-szlovákiai-magyarságnak-oktatási-igényei-hívták-életra,-amely-1920-ban-a-semiből-született-meg.-Elena-mannová-tanulmányában-a-magyar-kisebbség-dél-szlovákijára-kapcsán-„képzelt-területről”-ír,-egy-régióról,-amely-sosem-létezett,-egy-régióról,amelyet-a-nemzeti-és-kisebbségi-kérdés-hozott-létre-és-tart-életben-mind-a-mai-napig.„dél-szlovákiát-nem-lehet-azonosítani-semmilyen-területi-jogi-alakulattal-(...)”-ugyancsak-nem-egy-jellemző-történeti-fejlődés-eredményeként-létrejött-terület-(...)”-az-egész-régió-(...)egy-kivetített-térség,-amelyet-egyes-szimbolikus-csoportok-tudatosítanak-széles-körben--főleg-a-más-régióbeli-szlovákok-és-a-szlovákiai-magyar-kisebbség-(26-p.).

a-képzelt-terület-szimbólumokkal-terhelt-világának-része-a-rengteteg-szobor-és-émlék-műügy.-demmel-józsef-és-miroslav-michela-eset-tanulmányukban-az-egyik-legelső-ilyen-jel-legű-konfliktusnak-eredtek-nyomába.-Tuba-józsefnek-meg-nem-valósult-síremléke-egyszerre-lett-volna-hivatott-kifejezni-a-dualizmus-kori-„büszke”-magyar-identitást,-amelynek-hívószavai-a-„politikai-hatalom,-az-infrastrukturális-fejlődés-vagy-a-magas-színvonalú-nemzeti-kultúra”-váltak,-és-az-új-kisebbségi-hely-zettel-való-bátor-szembenállást-(51.-p.).

a-szerzőpáros-is-hangsúlyozza,-hogya-Tuba-józsef-népszerűségét-nagyban-fokozta-„komáromisága”.-komárom-ugyanis-a-legelső-időktől-kezdve-biztos-pontja-volt-a-magyar-kisebbségi-identitásnak,-hiszen-dél-szlovákia-képzelt-tér-képén-egy-kézzelfogható,-a-„nagy-magyar-történelemben”-is-jelentő-városi-múltat-mondhatott-magáénak.-másfelől-azonban-éppen-a-városi-léttől-fakadó-relatív-társadalmi-nyitottsága-miatt-lényegesen-érzékenyebben-reagált-az-1920-as-hatalomváltásra,-mint-az-ekkoriban-még-zártabb,-paraszti-milíójú-falvak-és-kisvárosok-a-csallóközben,-palócföldön-vagy-a-Bodroghközben.-kovács-évének-az-1920-utáni-házassági-piacról-szóló-elemzése-rendkívül-érzékletesen-mutatja-be,-hogya-ez-a-nyitottabb-városi-identitás,-amelynek-szerves-része-volt-a-különböző-vidékekről-érkező-idegenek,-szlovákok,-magyarok,-zsidók-stb.-,illetve-általában-a-különböző-falusi-szokásvilágok-szó-szerinti-összeházasítása.-Trianon-után-érezhetően-zárkózottabb-lett.-mint-írja,-„a-helyi-fiatalok-között-a-nemzet«-(...)»-korlátozó-feltételé-vált-a-házasságoknál”-(80.-p.).-érdekes-módon-még-a-helyi-zsidó-közösségre-is-igaz-ez,-holott-a-csehszlovák-állam-a-maga-szekularizációs-politikájával-ellentétes-hatást-kellett-volna,hogy-kiváltson.

s-zintén-kovács-éva-nevéhez-fűződik-a-két-világháború-közötti-határváltásokat-bemutató-diskurzusanalízis,-amely-a-helyi-magyar-lapok-tudósításai-és-kommentárjai-alapján-ragadja-meg-a-„két-nagy-történet”-az-élc-szatolás-és-a-visszacsatolás-helyi-fogadtatását.-a-szerző-talán-leginkább-figyelemreméltó-megállapítása,-hogya-„Trianon-(...)”-előbb-és-élesebben-választja-el-a-magyarokat-egymástól,-mint-a-többi,-többséggé-vált-etnikai-csoporttól”-(129.

p.)-mindez-következik-abból-a-negatív-tapasztalatból,-hogya-komáromot-magyarország-nem tudta-megvédeni,-és-magára-hagyta.-Ez-a-generációs-élmény,-amely-a-kisebbségi-lét-első-tapasztalata-is-volt-egyben,-tette-olyan-csalódásokkal-telivé-a-„második-történet”-újraegyesítését.-mindezt-csak-fokozta-a-bevonuló-magyar-adminisztráció-háborús-nacionalizmusa,-amely-általában-lehetetlenné-tette-az-értelmes-párbeszédet.

a-könyv-második-része-a-hidegháború-évtizedeit-tárgyalja.-miközben-a-Trianon-utáni-huszonöt-év-a-határok-megváltoztathatóságáról-szólt,-a-szocialista-blokk-nemcsak-véglegesítette,-hanem-évtizedekre-átjárhatatlanná-is-tette-azokat.-stefano-Bottini-áttekintő-tanulmánya-a-levéltárakban-fellelhető-hivatali-és-besúgó-i-jelentések-alapján-rajzolja-meg-a-határváros-csempészettel,-1968-as-intervencióval,-munkaerőcserével,-bevásárlóturizmussal-színes-és-terhes-hétköznapjait.-Bottini-a-határovezet-hatvanas-évek-második-felében-kezdődő-olvasása-kapcsán-rámutat-a-folyamat-kettős-társadalmi-gyökerére-is,-„a-városon-belül-két,-egymástól-igen-messze-álló-csoport-előbb-külön-külön,-majd-egymáshoz-közeledve-egyre-szélesedő-kapcsolattrendszert-épített-ki-(vagy-épített-újja)-a-cseh-szlovákia-hoz-tartozó-ikervárossal:-a-párthivatalnokok-és-a-volt-kitelepítettek.”-(156.-p.)

végül-a-könyv-két-utolsó-tanulmánya-a-közel-egy-évszázados-határléti-identitás-mai-állapotát-térképezi-fel-az-északi-és-a-déli-komáromban-készült-„oral-history”-interjúk-alapján.-muriel-Blaive-némi-keserűséggel-jegyzi-meg,-hogya-szocialista-rendszer-„nemzetek-feletti”-osztályideológiája--amely-cseh-szlovákia-ban-bizonyos-védeltséget-adott-a-magyarok-száma-ra--pozitív-színben-tünteti-fel-a-diktatúrát.-Noha-szerintem-itt-minden-bizonyal-nem-csak-a-nemzeti-(kisebbségi)-kérdés-iránti-elfogultságról-van-szó,-hanem-általában-az-idősebb-generáció-nosztalgijáról,-kétségtelen,hogy-az-átmenet-igen-sok-lefojtott-nemzeti-ellentétet-engedett-felszínre-törni.-a-szerző-emiatt-azonban-nemcsak-a-szlovák-politikát,-hanem-a-magyar-kisebbség-identitásbeli-elzárkózását-is-felelőssé-teszi.-megint-csak-oda-jutunk-tehát,-mint-ahová-a-két-világháború-közötti-házasságoknál,-hogya-államhatár-és

a-vele-járó-kisebbségi-lét-belső,-a-korábbi-nál-sokkalta-erősebb-identitásbeli-határokat-teremtett.

a-határ-persze-legerőteljesebben-ott-fejtette-ki-hatását,-ahol-ténylegesen-is-meghúzták,-a-két-állam-között.-vajda-Barnabás-a-dél-komáromi-interjúk-alapján-írja:-„az-„ország-határ-nak-mint-a-kettéosztottságnak-két-típusa-jelent-meg-(1)-a-határ-mint-a-magyar-nemzeti-megosztottság,-valamint-(2)-a-határ-mint-a-hidegháborús-megosztottság-tárgyasult-jele,emléke.”-(214.-p.)-érdekes,-hogya-utóbbival-kapcsolatban-sokan-úgy-emlékeznek,-mintha-ténylegesen-nem-is-lett-volna-probléma-a-határátkelés.-mindez-annyiban-persze-igaz-lehet,-hogya-a-helybeliekkel-általában-elnézőben-bántak-a-sokszor-szintén-helybeli-határelenőrök.-vajda-itt-arra-is-felhívja-a-figyelmet,-hogya-komáromi-történeti-tudat-szinte-kizárólag-a-saját-emlékeken,-illetve-hallomásos-elbeszéléseken-nyugszik,-ami-amellett,-hogypontatlanságokhoz-vezet,-magában-rejti-a-leegyszerűsített-sémák-dogmatikus-ismételgetését,-végső-soron-pedig-a-már-többször-emlegetett-bezárkózást-is.-persze-e-téren-kétségeink-is-lehetnek,-hiszen-számtalan-példát-mondhatnánk-arra,-hogya-történelem-ismerete-nem-feltétlenül-segíti-a-másik-fél-elfogadását.

a-tanulmánykötet-külön-erénye,-hogyebben-a-rendkívül-szerteágazó-témában,-amelyet-ráadásul-többféle-metodológiával-közelített-meg,-nem-esik-szét-a-cím-ben-szereplő-„határ-és-identitás”-kapcsolata.-a-szövegek-együtt-olvashatók,-ami-napjaink-tanulmánykötet-dömpingben-nem-minden-esetben-valószul-meg.-mindez-a-feszés-szerkesztésen-túl-a-témaválasztásból-is-következik,-hiszen-maga-a-helytörténeti-keret-is-kijelölt-bizonyos-kapcsolódási-felületeket-a-szövegek-között.-persze-emiatt-rögtön-kínálkozna-az-összehasonlítás-igénye-is,-egyrészt-az-identitás-kérdéskörében-csallóköz-belső-városaival,-mindenekelőtt-danaszerdahellyel,-másrészt-a-határ-problémája-kapcsán-Esztergom/párkánnyal,-illetve-a-szintén-kettéosztott-lengyel-német,-lengyel-cseh-stb.-határvárosokkal.

Tamáská Máté

L.-juhász-ilona:-r ítusok,-jelek,-szimbólumok. Tanulmányok-az összehasonlító-folklorisztika köréből.- somorja-komárom,- Fórum- kisebbségkutató-intézet,-2011,-218.-p.

L.-juhász-ilona-legújabb-tanulmánykötetében hét-korábban-megjelent,- az-összehasonlító-folklorisztika-tárgykörébe-tartozó,- izgalmas-írása-olvasható.-a-„Bizony,-boszorkányok-még-mindig-vannak!”-Boszorkányhit-és-rontás-egy-gömöri-bányásztelepülésen-a-21.-században;a-premonyik.-a-bányaszellem-és-bányamanó-alakja-a-szöveges-folklorban--különös-tekintettel-egy-gömöri-bányásztelepülés,-r-udna-hiedelmvilágára;- kilenc-kereszt.-Egy-szagrális-kisemlék-együttes-nyomában-a-világhálón.-Új-perspektívák-a-néprajzkutatásban;-k-arácsony-és-a-halottak-émlékezete.-dél-szlovákiai-példa;-Fényképek-a-dél-szlovákiai-temetők-sír-émlékein-és-az-út-menti-haláljeleken;-a-fénykép-szerepe-a-lokális-émlékezetben.-k-eszefalvi-példa;- „kopjafa”-versus-hagyományos-fejfa?-hajdúböszörményi-példa--mégsem-másodközlések,-hanem-minden-esetben-kiegészített,-átdolgozott,-továbbgondolt-munkák.

a-kötet-első-tanulmányában-a-szerző-a-21.-század-boszorkányának-ered-a-nyomába,-és-igen-figyelemreméltó-módon-bizonyítja,-hogy-a-szocializmus-tiltását-is-túlélni-képes-hagyománnyal-van-dolgunk.-adatközlői-életkorából-az-is-kiviláglik,-hogy-nem-feltétlenül-a-legidősebb-korosztály-a-hagyomány-továbbvivője,-sőt-az-sem-igaz,-hogy-elsősorban-a-kevésbé-művelt-rétegek-hiszik-a-történetek/történetek-igaz-voltát.

o-kfejtésében-azt-is-bizonyítja-L.-juhász,-hogy-a-folkloranyag-megmaradásának-nem-előfeltétele-a-zárt--amit-gyakran-az-elmáradott-szinonimájaként-szokás-használni--település.-épp-a-rudnai-példákból-látszik,-hogy-a-gazdálkodási-feltételek-olykor-fontosabb-elemei-lehetnek-a-boszorkányhit-megmaradásának-vagy-új-bőli-megjelenésének,-mint-maga-a-település-földrajzi-helyzete.

h-összabb-lélegzetvételi-a-kötetbe-válogatott-bányaszellem,-bányamanó-alakjával-foglalkozó-tanulmány,-magát-a-folklorjelenséget-egy-tágabb,-európai-kontextusban-tárgyalja,majd-kitér-a-történetek-szakmai-tipológiai-besorolásának-kérdésére-is.

a-lényekről-a-szerző-is-gyűjtött-és-közöl-történeteket.-mint-azt-a-tanulmány-utószavában-írja,-maga-is-terjesztette-a-néphit-e-különös-alakjáról-való-ismereteket-a-gyűjtőterületen,ugyanis-adatközlői-több-alkalommal-kérték,hogy-meséljen-a-premonyikról.-Ezek-után-jogosan-hívja-fel-a-figyelmet-arra,-hogy-a-terepen-járó-kutatóknak-mindezt-figyelembe-kell-venni-ük-munkájuk-során.-Ezzel-azt-sugallja,-hogy-óvatos-rácsodálkozással-kell-kezeln-i-a-néha-szokatlanul-gazdag-anyagot!

a-kilenc-keresztről-szóló-írásában-egy-új-kutatási-területre-irányítja-a-figyelmet:-a-világháló-felhasználóinak-blogjaira,-üzeneteire-és-képanyagára.-ily-módon-szembesíti-a-kutatást-egy-monda-sajátos-terjedési-eszköz-készletével,-ami-egyben-új-távlatot-is-mutat-a-korábban-helyi-mondaanyag-átörökítése-szemponjtjából.

az-új-források-felkutatása--L.-juhász-ilona-szerint--arra-bizonyíték,-hogy-a-folkloristáknak-napjainkban-már-számolniuk-kell-a-kevésbé-szokványos-átadási,-átvételi-módokkal.-az-is-hallatlanul-érdekes,-hogy-a-történetek-épp-úgy-variálódnak,-kerülnek-egymás-mellé,-mint-ha-egy-klaszikus-hagyományörző-közösség-tagjaitól-gyűjtötték-volna-őket.

a-karácsonyról-és-a-halottak-émlékezetéről-írva-az-ünnepnek-a-halottkultusz-irányában-történő-funkcióbővülése-példáiról-szól-dél-szlovákia-magyarlaktá-településeiben.-kutatói-magatartása-itt-is-a-nóvumok-irányába-terelődik.-a-karácsonyi-ünnepkör-egy-újabb--eleddig-figyelmén-kívül-maradt--aspektusát-vizsgálja:-a-halottkultusz-megjelenését-és-beépülését-a-szokáscselekmények-sorába.-a-„kiüresedő-ünnep”-átstrukturálódásának-és-újabb-elemeinek-dokumentálásával-a-néprajzi-jelenkutatás-fontosságára-hívja-fel-a-figyelmet.

a-temetői-síremlékeken-levő-ábrázolásokat-vizsgálva-a-szerző-szlovákia-pozsonytól-ágcsernyőig-terjedő-keskenyebb-szélesebb-sávjában,-etnikailag-tarka-területen-végzett-kutatások-eredményét-teszi-közzé.-a-jelzett-vidék-szlovák,-magyar,-német,-ruszin,-roma,cseh,-horvát-és-zsidó-lakosságának-a-20.-századra-urbánussá-vált-temetőkultúrájában-a-síremlék-állítási-és-díszítési-gyakorlatot-írta-le.-megállapította,-hogy-a-porcelán-fotográfia-és-később-a-gravírozásos-technikával-készült-portrék,-ritkán-egész-alakos-ábrázolások-a

fényképezés-fokozatos-előretörésével,- beszűremkedésével- a vidéki-életbe- mind- nagyobb-teret- hódítottak- a- falusi- társadalom- temető-kultúrájában.- o-lyan- finom- részletekre- is- kiterjedt- a- figyelme,- mint- a- korcsoportok- ábrázolásának- fotográfiai- háttere.- a- temetői- gyakorlat-tól- némileg- tovább- lépve,- kiterjesztette- a- kutatást- az- út- menti- haláljelkekre- is.- Ez- utóbbi- kapcsolán- ismét- csak- a- kutatói- magatartás- rugalmasságát- nyugtázhatja- az- olvasó.

a- következő- tanulmányban- L.- j- uhász- ilona- tovább- időz- a- fényképnél,- és- annak- a- lokális- emlékezetben- betöltött- szerepét- világítja- meg- egy- keszegfalvi- példa- segítségével.- a- 20.- század- második- felének- tragikus- eseménysorába- illeszkedő- közúti- balesetben- elhunyt- fiatal- lányok- temetői- síremléke,- illetve- a- síremléken- levő- fotók- emlékezetgeneráló- hatását- fejti- vissza- a- szerző,- méghozzá- az- egész- falusi- közösségre- lebontva.- az- oral- history- elemeit- az- írott- forrásokkal- veti- össze,- és- így- módon- rakja- össze- az- emlékezés- szálait,- bemutatva- a- fényképes- sírok- figyelemfelkeltő- hatásának- utóéletét.

a- kötet- záró- tanulmánya- a- „kopjafát”- követve- hajdúböszörménybe- tekint- ki,- és- a- város-temető-kultúráját,- pontosabban- a- fejfalításra- vonatkozó- helyi- rendeletet,- annak- a- gyakorlatra- mért- hatását,- illetve- a- temetőben- tapasztalható- változásokat- tekinti- át.- a- cikk- példákön- keresztül- mutatja- be,- hogyan- változik- a- közízlés- egy- korábban- teljesen- homogén,- csónak- alakú- fejfás- környezetben- a- rendeletek,- útmutatások- és- tiltások- dacára- is.

a- gazdag- képanyag- mellett- a- kötet- végén- magyar- szlovák- helynévjegyzék- segíti- a- tájékozódást,- amit- egy- térképpel- még- teljesebbé- lehetett- volna- tenni.

Klamár Zoltán

varga-László: a-zene-szárnyán...-a-nagymegyeri-énekkari-mozgalom-120-éve-(1892-2012). Nagymegyer,- Nagymegyeri- városi- művelődési- központ,- a- csemadok- Nagymegyeri- városi- alapszervezete,-2012,-160.-p.

Ez- év- májusában- jelent- meg- varga-László- tollából- e- történeti- összefoglaló- könyv,- amely- a- nagymegyeri- énekkari- mozgalom- 120- évét

hivatott-feldolgozni-és-bemutatni.-a-szöveg-és- az- ehhez- kapcsolódó- képek,- fotók- barna- nyomtatása- kissé- régies- külsőt- kölcsönöz- a- kiadványnak,-ami-valójában-ezt-a-hosszú,-több- mint-egy-század-munkáját-átfogó-„történetet”- hitelessé- teszi.-a-szerző,-a-történelemtanár-és- helytörténész- varga- László- 1973- óta- él- Nagymegyeren,-37-éve-a-csemadok-helyi-szervezetének- elnöke,- a- '90-es- évektől- pedig- a- város-krónikájának-írója.-h-elytörténeti-kutatásai-alapul-szolgáltak-annak-a-21-kiadványnak,- melyeknek-szerzője-vagy-társszerzője-volt,-s-ez- irányú-munkásságáért-idén-a-helytörténészek- országos-szervezete,- a- pátria- szövetség- díjában-részesült.

kevés- olyan- település- létezik- manapság,- amely- ilyen- jelentős- múltú- kultúrcsoporttal- büszkélkedhet.-a-jelenleg-Bárdos-Lajos-vegyes- kar-néven-ismert-énekkar-mindig-is-büszkesége-volt-ennek-a-csallóközi-kisvárosnak.

a- megjelent- könyv- az- énekkar- történetét,- munkásságát,- eredményeit,- sikereit- vagy- épp- nehézségeit- gyűjti- egybe.- a- hiányos- információk- miatt- nem- kis- kutatómunkát- igényelt- a- szöveg- forgó- 120- esztendő- feltérképezése.- a- szerző- a- kórus- és- a- csemadok- krónikáin- kívül- folyóiratokból,- elbeszélésekből,- levelezésből- és- levéltári-forrásanyagból- dolgozta- fel- a- kórus- munkásságának- történetét.- s- zívesen- vállalta- ezt- a- nemes- feladatot,- hisz- az- utószóban- olvasható- szavai- szerint- az- „...énekkar- munkáját- több- mint- három- évtizede- közvetlenül- figyelem- és- ismerem...- most,- amikor- ezt- a- már- történelmi- időszakot- feldolgoztam,- újból- átéltem- egy-egy- rendezvény- előkészítésével,- lebonyolításával- járó- izgalmakat,- csakúgy,- mint- a- végén- a- közös- munka- sikerének- örömet”.-(135.-p.)

a- könyvhöz- Néveri- sándor,- a- város- polgármestere- írt- előszót,- melyben- méltatja- a- kórus- eddigi- munkáját.- a- kórus- volt- karnagyának,- ág- Tibornak- Köszöntője- olvasható- a- 7.- oldalon,- itt- emlékeit,- élményeit- közli- az- olvasóval.- a- Bevezetőt- a- kórus- jelenlegi- karnagya,- o- rosvics- yvette- írta- (9- 10.- p.),- ebben- saját- tapasztalatait- fogalmazza- meg,- s- egyben- köszönetét- fejezi- ki- a- volt- és- jelenlegi- kórustagoknak- eddigi- áldozatos- munkájukért.

a- mű- hat- fő- fejezetre- tagolódik,- melyeket- egy- rövid- megemlékezés- előz- meg- Bartók Béla Nagymegyeren címmel- (11- 12.- p.).- a- szerző

emléket-állít-a-magyar-zeneszerzőnek,-népdal-gyűjtőnek,- hiszen- feljegyzések- tanúskodnak arról,- hogy- Bartók- Béla- három- alkalommal- is járt- a- városban,- és- 94- dallamot- gyűjtött- itt össze- idősebb- adatközlőktől.- Ezek- közül- a népdalok- közül- nyomtatásban- is- megjelent 39.- Ennek- tiszteletére- avatták- fel- Bartók- Béla köztéri- szobrát,- Lipcsei- György- szobrászművész- alkotását- 1992.- október- 24-én- a- város főterén,- a- Bárdos- Lajos- vegyes- kar- fennállásának- 100.- évfordulója- alkalmából.- a- szobrot a- nagy- magyar- zeneszerző- fia,- ifj.- Bartók- Béla leplezte- le.

az-első-fejezetben-(Az *énekkari mozgalom kezdetei városunkban*;- 13-15.- p.)- képet kapunk- arról,- hogy- az- 1800-as- évek- végén milyen- is- volt- városunk- arculata,- mennyire módosult- a- társadalmi- és- közéleti- felfogás- a különféle- külső- és- belső- gazdasági- és- társadalmi- hatásokra.- Egy-pezsgő-társadalmi-léggör hathatott- ösztönzően- az- első- Nagymenyeri dalárda- kialakulására- -- fogalmazza- meg- a szerző- -, melynek- gondolata- egy-társaskör- és Bartal-mór-kántortanító-fejében-fogalmazódott meg.- az-első-énekescsoportnak-húsz-férfitaggja-volt,- akik-1882-től-1914-ig,- az-első-világháború-kitöréséig-egyvégtében-működtek.

a-második-fejezet-(Az *énekkari mozgalom a két világháború között*;- 15-16.- p.)- a- címében- feltüntetett- időszakot- dolgozza- fel.- már ekkor- is- fontos- szerepet- játszott- a- város- életében- az- énekkari- mozgalom.- a- történelmi események,- társadalmi-politikai- változások hatással- voltak- a- művészeti- csoportok- létére is.- Több- alkalommal- ismert- a- szerző- olyan feljegyzéseket,- megjelent- cikkek- részleteit, amelyek- vagy- arról- tanúskodnak,- hogy- nagy lelkesedéssel- folyik- a- munka- a- különböző dalárdák,- művészeti- csoportok- berkeiben, vagy- éppen- arról,- hogy- valamiféle- külső,- esetleg- belső- körülmények,- nehézségek- miatt- az eddig- töretlenül- működő- csoport- megszűnt vagy- egy- rövid- időre- kénytelen- volt- munkásságát- felfüggeszteni.- Ez- a- fejezet- már- táblázatok- is- tartalmaz,- az- énekkart- irányító- szemé- lyek- nevével.

a- harmadik-fejezet-(A *kórusmozgalom fel-újítása a második világháború után*;- 17-43. p.)- egy- viszonylag- hosszabb- időszakot,- har- minc- évet- vesz- nagytű- alá,- és- hét- alfejezetre

tagolódik.- Bemutatja- a- kórus- munkásságának alakulását- az- 1950-es- évektől- az- 1980-as évek- elejéig. az-énekkari-mozgalom-egy-fiatal tanárnak,- matus-jánosnak-köszönhetően-ala- kult-újjá-1952-ben.- az- időközben- hetven- főre duzzadó- énekkar- sok- helyen- mutatkozott- be, és- egyre- nagyobb- sikereket- tudhatott- magáé- nak.- pár- év- elteltével- ismét- kérdésessé- vált- a kórus- léte,- de- ág-Tibor-- aki-1963-ban-vette- át a- kórus- vezetését-- személye- újabb- lendületet adott- a- folytatáshoz.- a- kórus- munkásságának történetét- olvasva- már- illusztrációként- néhány oklevél- és- a- fellépéseket- bizonyító- korabeli fénykép- is- megjelenik- a- könyv- hasábjain.- a vegyes- kar- munkájának- méltatása- mellett- a szerző- kitér- arra- a- tényre- is,- hogy- Nagyme- gyeren- az- utánpótlás- nevelése- is- nagyon- jó kezekben- volt- ekkoriban.- a- magyar- tanítási nyelvű- alapiskola- kicsinyek- kórusát- ág Erzsébet,- a- nagyok- kórusát- pedig- s- zeder-irma vezette,- akikre- méltán- lehetett- büszke- a- város. a- fejezetben- táblázatok- összegzik- a- kórus hazai- és- külföldi- fellépéseit.- Bár- az- addig- nagy létszámú- kórus- a- hetvenes- évek- elején- húsz- fős- női- karra- zsugorodott,- még- így- is- kiváló eredményeket- és- színvonalat- képviselt.- a nyolcvanas- évek- elején- fontos- és- a- további munkát- meghatározó- eseménynek- számított, hogy- a- kórus- felvette- a- kapcsolatot- a Lébénymiklóson- működő- Liszt- Ferenc- vegyes karral.- Ez- a- baráti- kapcsolat- mind- a- mai- napig működik.- a- fejezet- végén- a- kórusról- megjelent cikkek,- kritikák- közt- csemegézhet- az- olvasó.

a- negyedik- fejezet,- mely- öt- alfejezetre tagolódik,- a- kórus- munkásságának- további- tíz esztendejét- dolgozza- fel- (44-69.- p.),- címe:- A *Bárdos Lajos Vegyes Kar tevékenysége (1982-1991)*.- Ebből- a- részből- megtudhatjuk, hogy- a- kórus,- fennállásának- 90.- évfordulóján, 1982-ben- felvette- a- Bárdos- Lajos- tiszteletbeli nevet.- a- jubileumra- megjelent- egy- emlékfűzet is,- amely- röviden- összegezte- a- kórus- addigi munkásságát.- az- ünnepségről,- a- jubiláló kórusról- és- a- kitüntetett- kórustagokról- több fénykép- is- látható- itt.- a- kórustagok- névsorát, valamint- a- fellépések- időpontjait- és- helyszíneit- az- előzőekhez- hasonlóan- táblázatban- össze- sítí- a- szerző.- a- fejezet- végén- ismét- olvasha- tunk- számos- méltatást,- köszönetet.- halmos László- zeneszerző- az- alábbiakat- írta- a- kórus

krónikájába: „Úgy érzem, én még soha ennyire nem örültem, mint ezen az estén, 1991. november 30-án. Köszönöm ezt mindenkinek, aki ebben munkálkodott.” (69. p.)

A százéves énekkar (1992–2000) című ötödik fejezet hat-alféjezetre tagolt (70–98. p.). a szerző ebben a részben képet ad a Bárdos Lajos-vegyeskar 100. éves jubileumi ünnepségének szervezéséről és lebonyolításáról, a kórus-ekkor aktív tagjairól, a repertoárját képező művek jegyzékéről, az ünnepi hangverseny- és szoboravatás menetéről, valamint az ezt követő írásokról, cikkekről. megtudhatjuk, hogy az 1989-es politikai változásoknak köszönhetően a kórus újabb baráti kapcsolatokra tett szert Magyarországon és Erdélyben, ami lehetővé tette számára a szélesebb körben való bemutatkozást. Erről tanúskodnak az elismerő oklevelek, emléklapok. a kórus 105. jubileumán, 1999-ben ág-Tibor karnagy a 70. életévét ünnepelte, s úgy döntött, hogy a karnagyi pálcát hivatalosan is átadja egy fiatal, ambíciózus zenetanárnak, karnagnak, Orsovics Yvette-nek, aki máig, 16 éve a kórus karnagya.

az új karnaggal való kemény és következetes munka meghozta a kórus számára a további sikereket, emlékezetes fellépéseket és kiváló versenyeredményeket, melyekről a szerző a 6. fejezeten belül öt-alféjezetben számol be. *Vegyes karunk munkája az ezredforduló után* címmel (99–134. p.). olvashatunk itt a kórus 110. éves jubileumáról, a galántai Kodály Napok országos felnőttkori versenyeken elért eredményekről, a kórust alkotó énekesekről, fellépésekről, koncertek helyéről és idejéről, a kórus repertoárjáról, új baráti kapcsolatok kialakításáról, a hagyományok ápolásáról, és a kórus jövőbeni terveiről.

az *Utószóban* a szerző összegzi tapasztalatait, élményeit a kórossal kapcsolatban, és a következőképpen fogalmaz: „munkámmal emléket szerettem volna állítani mindazoknak, akik 1892 óta, amikor Bartal mór vajkai kántortanító elindította ezt a nemes mozgalmat városunkban... Ezért megérdemlik, hogy tevékenységüket a késői utódok is megismerjék, megőrizzék nevüket. Köszönet érte!” (135. p.)

a kiadvány angol, német és szlovák nyelvű összefoglalót tartalmaz, a képek és táblázatok

jegyzékét, a felhasznált forrásanyagot és jegyzeteket, és nem utolsósorban színes képmellékletet (151–158. p.) a kórus jelentős pillanatairól, okleveleiről, versenyeredményeiről és emléktárgyairól.

a kórus életének meghatározó eseményei is voltak, melyeket a szerző könyvében bemutat. csak hogy néhányat említsünk: ilyen volt a karai József zeneszerző látogatása a kórusnál (1984); a nyolcvanadik születésnapját betöltő halmos László zeneszerző köszöntése Győrben (1989); ifj. Bartók Béla látogatása a 100. jubileum alkalmából (1992); találkozás daróczi Bárdos Tamás zeneszerzővel hajdúszoboszlón, a Bárdos Lajos kórusok v. országos találkozója alkalmából (1999). az itt felsoroltak csak egy kis töredékét képezik annak a sok eseménynek, amiket a szerző a kutatómunkája során összegzett és papírra vetett, s monográfiájával maradandó emléket állított a kórusnak. Köszönet érte Varga László tanár úrnak.

Orsovics Yvette

hrbácsek-Noszek magdaléna: regionális tudat az iskolában. regionális értékeink és az átörökítés. Ekecs, a Bar T, 2011, 150p.

a tudományos kutatások az idő folyamán újabb ágakkal bővülnek, illetve a még kiaknázatlan területek kerülnek a vizsgálatok középpontjába. a megújuló társadalmi, kulturális, nyelvi és egyéb változások közepette egyre inkább előtérbe kerülnek azok az elemek és értékek, melyek az integráció folyamatában egyedivé teszik egy-egy nép- vagy nemzet sajátosságát. a szerző kutatásaival eddig nem ismert vagy kevésbé vizsgált területet mutat be, mellyel a multikulturalizmuson belül a regionális identitás fontosságát hangsúlyozza. a regionális identitás definiálását a társadalmi törekvések síkján interpretálja, kihívásként szolgálva a kultúrát közvetítő intézmények és személyek felé. a monográfia a bevezető sorokon kívül öt nagyobb fejezetből áll, melyekben a szerző a megalapozott elméleti tézisek után saját kutatómunkája eredményeit ismerteti.

az- első- fejezetben- előtérbe- kerülnek- a kutatás- tárgya- és- céljai.- Ezen- belül- az- egyes tankönyvekre,- illetve- az- oktatáspolitikai- hiányosságaira- hívja- fel- a- figyelmet- azzal,- hogy rámutat-a-multikulturalizmus-szlovákiai-jellemzőire.-a-regionális-identitás-és-annak-tudatának-feltérképezésére-interjú-és-kérdőíves-felmérés-szolgált.-Nagy-szerepet-kapnak-a-tan-könyvek- is,- mint- a- vizsgálat- egyik- korpusz- anyaga.

a- második- rész- már- a- *kultúra* fogalmát célozza- meg,- kiemeli- annak- filozófiai,- művelődéstörténeti- létjogosultságát.- a- szerző- több definícióval- is- megközelíti- a- terminust,- mégis az- oktatás- felőli- megközelítést- részesíti- előnyben- a- többivel- szemben:- „kultúramegfogalmazások- és- elméletek- szászámra- születnek, azonban- a- téma- szempontjából- éppen- azok válnak- érdekessé,- melyek- a- neveléssel- hozhatók-párhuzamba,- s- melyek- kutatás- módszertani- szempontból- iránjelölők”-(25.-p.).-érdekesnek- bizonyul- a- *régió*, *térség*, *regionalitás* terminusok- magyarázata- és- felhasználhatósága. a-többféle-megközelítés-arra-a-megállapításra ad- okot,- hogy- a- régió- fogalmát- lehetetlen végérvényesen- meghatározni.- a- szerző- végig- vezet- minket- az- antropológiai- és- egyéb-társadalomtudományi- fogalmak- magyarázatán (*migráció*, *emigráció*, *nyelv*, *etnikum*, *felekezet*, *néprajzi területfelosztás*),- melyek- kiváló alapként- szolgálnak- a- kutatások- eredményeinek- magyarázatához.

a-harmadik-fejezetben-a-globalizáció-okozta- változások- és- az- identitás- kettőségének magyarázata-szerepel:- „...a-globalizáció-következménye- lehet- a- helytől,- a- szülőföldtől- való elidegenedés,- mely- a- csoporthoz,- réteghez, nép-és-nemzetrészhez- való-kötődés-megromlásához,- az- identitás,- a- kulturális- identitás elvesztéséhez- vezethet.”-(47.-p.)- a- szerző- a regionalitás- vizsgálatára- négy- szintet- jelöl meg:- kultúra,- régió,- identitás- elméleti- síkja; oktatáspolitikai;- iskola/régió;- tanár-diák,- tan-könyv.

a- negyedik- rész- a- kutatómunka- eredményeit-tárgyalja.-az-empirikus-adatokra-támaszkodva- a- regionalitás- fontossága,- annak- az oktatásba- való-beiktatása-kerül- a- középpontba.-a- kérdőíves-felmérésben- a- pedagógusoknak-szánt-16-kérdés- a- regionális-nevelés-fontosságát- hivatott- feltérképezni.- a- szerző- a válaszokat-diagramok-segítségével-illusztrálja. a-tanulóknak-(az-alapiskola-felső-tagozatosai-és-középiszkolások)- készített- kérdőív- tizenhárom- kérdést- tartalmazott,- bennük- tematikailag- a- nemzeti-azonosság-tudat-kapta- a- fő-szerepet.- a- kérdőíves- felmérés- mellett- a- szerző szakmai- megfigyeléseket- is- végzett,- valamint pedagógusokkal,- oktatási-szakemberekkel-és-diákokkal-készített-interjút.

az- ötödik- fejezet- a- vizsgált- tankönyvek (zenei- nevelés,- képzőművészeti- nevelés,- polgári- nevelés,- honismeret,- történelem,- irodalom,- szlovák-tankönyvek)-tartalmi-összetevőire fókuszál.-megállapíthatjuk,-hogy-a-tankönyvek nagyban- kielégítik- egy- ország- aktuálpolitikai követelményeit,- igazodva- az- adott- kor-szociokulturális- képéhez.- a- vizsgálatokból- kiderül, hogy- a- regionalitáshoz- kapcsolódó- elemek- és- elméletek- eléggé- hiányosak- a- tankönyveinkben.

az-összefoglalóban-a-szerző-levonja-következtetéseit-és-összegzi- a- kutatások- eredményeit.- megállapítja- a- regionális- nevelés- hiányosságát-iskoláinkban,-valamint-hogy-a-multikulturális- elméletek- leginkább- a- kisebbségi iskolákban- érvényesülnek.- hrbáček-Noszek magdaléna- hangsúlyozza- a- regionális- tankönyv-megjelenésének-fontosságát-és-a-regionalis-nevelés-konceptiójának-kidolgozását,-az- oktatási-programba- való-beemelését.

a- monográfia- újszerű- tematikát- dolgoz- fel, lehetőséget- nyújt- az- oktatás- módszertanának modernizálására,- útmutatóul- szolgál- a- regionalitás,- ill.- a- regionális- értékeink- átörökítéséhez.

Vízkeleti László

számunk-szerzői

Ág Tibor (1928)

népzene gyűjtő, -karnagy, -szakíró
(Nagymegyer, -szlovákia)

Gyurgyík László (1954)

szociológus-(Fórum-kisebbségkutató
intézet, -somorja; -selye-jános-Egyetem,
komárom, -szlovákia)

Horbulák Zsolt (1972)

történész-(pozsony, -szlovákia)

Klamár Zoltán (1955)

etnográfus-muzeológus-(petőfi-múzeum,
aszód, -magyarország)

Kosztjó Gyula (1986)

tanár, -történész, -doktorandusz-(pázmány
péter-katolikus-Egyetem, -piliscsaba,
magyarország)

Németh István (1950)

egyetemi-oktató-(konstantin-Filozófus
Egyetem, -Nyitra, -szlovákia)

Orsovics Yvette (1971)

karnagy, -zenepedagógus-(konstantin
Filozófus-Egyetem, -Nyitra, -szlovákia)

Rathmann János (1934)

filozófiatörténész, -germanista-(Budapest,
magyarország)

Simon Attila (1966)

történész-(Fórum-kisebbségkutató
intézet, -somorja; -selye-jános-Egyetem,
komárom, -szlovákia)

Branislav Šprocha (1983)

demográfus-(szta-sztatisztikai-és
informatikai-intézet, -pozsony, -szlovákia)

Tamásk Máté (1976)

szociológus, -műemlékvédő-(mTa
szociológiai-kutatóintézet, -Budapest,
magyarország)

Pavol Tišliar (1975)

demográfus-(comenius-Egyetem,
pozsony, -szlovákia)

Tóth László (1949)

művelődés-és-irodalomtörténész, -költő,
szerkesztő, -az-irodalmi-szemle-
főszerkesztője-(somorja, -szlovákia)

Vízkeleti László (1986)

tanár, -doktorandusz-(konstantin
Filozófus-Egyetem, -Nyitra, -szlovákia)